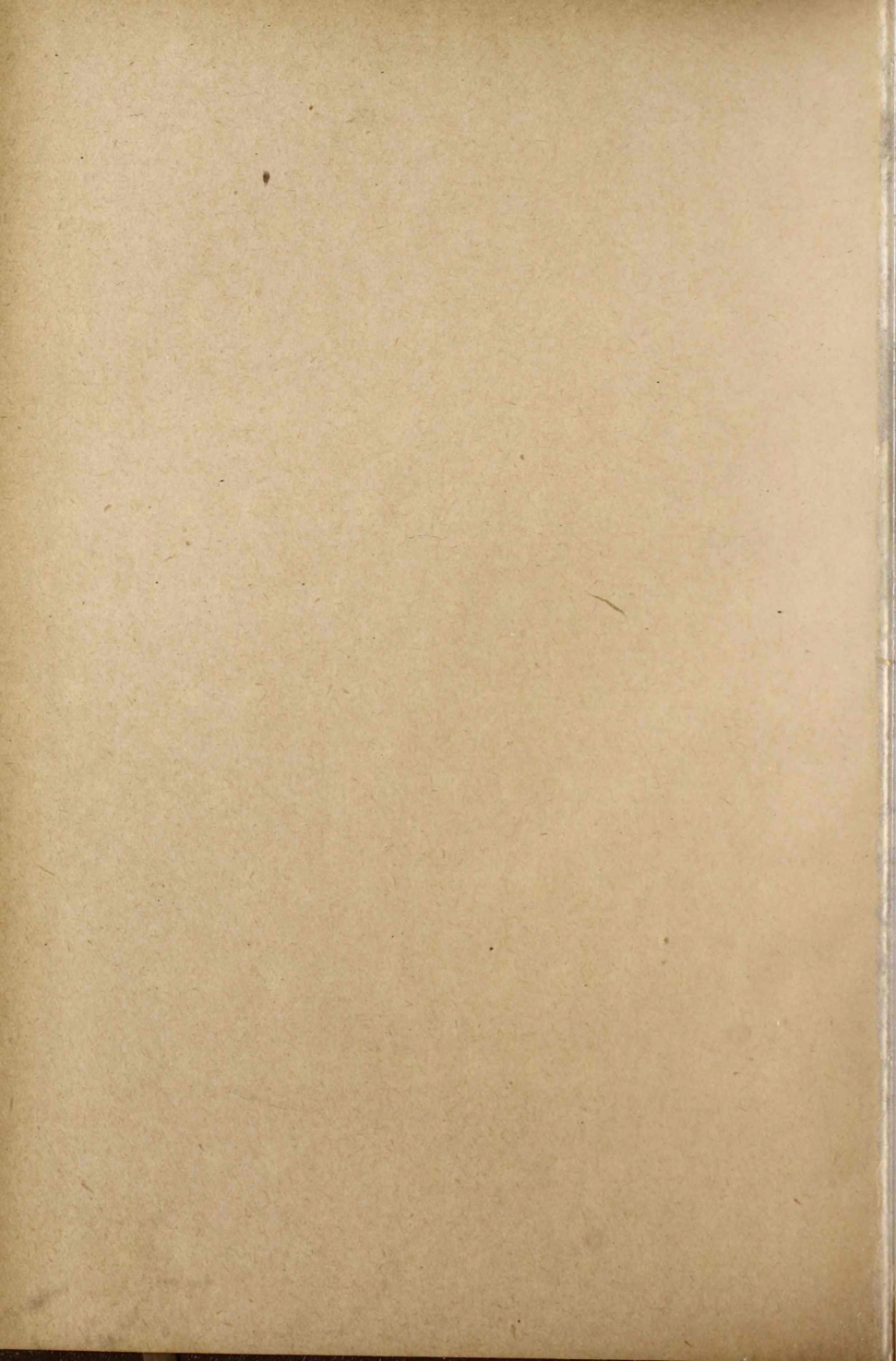

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELME
16

AREAKCIÓ ÉS A POLGÁROSODÁS
KÜZDELMÉNEK KORA

TOLNAI
VILÁGTÖRTÉNELME

XVI. KÖTET

TOLNAI VILÁGTÖRTÉNELME

BALLA KÁROLY
hírlapíró

DR. BÁNYAI ELEMÉR
hírlapíró

DR. FERENCZY ZOLTÁN
egyetemi nyelv. rk. tanár,
a Tudományos Akadémia tagja

KISS JÓZSEF
tanár

DR. KOCH NÁNDOR
tanár

LONDESZ ELEK
hírlapíró

DR. MIKES LAJOS
hírlapíró

DR. PALÁGYIMENYHÉRT
egyetemi magántanár,
a Petőfi-Társaság tagja

RADISICH JENŐ
min. tanácsos,
az Iparművészeti Múzeum igazgatója

DR. TIMON ÁKOS
miniszteri tanácsos,
egyetemi tanár

VÁMBÉRI ÁRMIN
egyetemi tanár,
a Tudományos Akadémia tiszt. tagja

ZILAHY KISS BÉLA
(JUNIUS)
hírlapíró

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTÉK:

DR. MANGOLD LAJOS
egyetemi magántanár

DR. HORVÁTH CYRIL
egyetemi magántanár

AZ ÚJ KIADÁS SZERKESZTŐJE:

DR. BALLAGI ALADÁR
egyetemi tanár

Több ezer képpel

BUDAPEST
TOLNAI NYOMDAI MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T.
KIADÁSA

A LEGÚJABB KOR

III. RÉSZ

A REAKCIÓ ÉS A POLGÁROSODÁS KÜZDELMÉNEK KORA

150 képpel

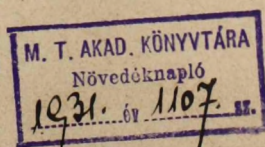
**MTA
KIK**

BUDAPEST,

TOLNAI NYOMDAI MŰINTÉZET ÉS KIADÓVÁLLALAT R.-T.
KIADÁSA

421623

Nyomatott Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Rt. körforgógépein
Budapest, VII, Dohány ucca 12—14

Napoleon bukása után

A bécsi kongresszus.

(1814 november—1815 június.)

Napoleon bukásával új korszak kezdődik Európa történetében. A nemzetek, amelyek egy negyedszázadon át ontották vérüket a titáni küzdelmekben, most letűntek a cselekvés színpadáról. Dolgukat elvégezték, az európai trónok réme, Napoleon ott vergődött már tehetetlenül Szent Ilona szigetén. Most a diadalmas uralkodók és tanácsosaik lépnek a színpadra. Ujra szabják Európa testét s minden törekvésük odairányul, hogy a francia forradalom minden nyomát kiirtsák népeik emlékezetéből. Az emberi jogok helyébe most az uralkodók joga lépett. Az uralkodók érdekszővetséget kötnek egymással, hogy soha többé a francia forradalomhoz hasonló mozgalom ne fenyegethesse hatalmukat.

Már az első párizsi béke aláírása és Napoleonnak Elbára száműzése után határozták el a nagyhatalmak a bécsi kongresszus megtartását, hogy a függőben maradt politikai ügyek kellő előkészület mellett rendeztesse-nek. A tanácskozásokat ünnepségekkel kezdték meg, melyeknek híre egész Európát bejárta. Ferenc császár volt a szíves házigazda és nem kímélt semmi költséget előkelő vendégei mulattatására. Személyesen megjelentek az orosz cár és a porosz király is. Tehát három hatalmas ural-

ködő volt Bécsben, de megjelent még rövidebb-hosszabb időre a dán, bajor, württembergi király és számos kisebb német fejedelem; továbbá azoknak kísérete és a nagyhatalmak diplomáciai kara. Sőt mondhatjuk, hogy nemcsak az előkelő társaság jelent meg Bécsben, mely a forradalom és Napoleon ellen küzdött, hanem az akkori Európának úgyszólván minden politikai vezérférfia és kitünősége. Harmincmillió forintjába került Ferenc császárnak ez a vendégereg. Amióta Bécs fennáll, soha ilyen nagyszabású ceremóniák, nemzetközi konferenciák és mesés mulatságok nem zajlottak le falai között. És a szüntelen mulatságtól nem jutott idő a munkára, amint a szellemes Ligne herceg mondta: „A kongresszus táncol, de nem halad.”

A bécsi közönség pedig nem győzte bámulni ezeket az ünnepségeket. Oda volt a bámulattól, amikor egy-egy parádés felvonulást látott, melyet egy-egy koronás fő vezényelt.

A hajnadig tartó mulatozások, a káprázatos fényű udvari bálók, az udvarlások és hizelgések mind feledve lettek azonban, mihelyt arról volt szó, hogy ki mit és mennyit kapjon. Már igazán attól kellett tartani, hogy azt, amit a kard jól elvégzett, azt a diplomaták megint elrontják. A diplomaták és a fejedelmek majdnem hajbakaptak az osztozkodáson és nyilván háborúra kerül a dolog Ausztria és Franciaország, Porosz és Oroszország között, ha kétségbeesett erőfeszítések után és Napoleon közeledésének fenyegető hírére meg nem egyeznek a koncon.

A kongresszus első feladatául azt tekintette, hogy minden törvényes fejedelmi család visszakapja országát, még pedig a forradalom előtti nagyságában. Európa egyensúlyát kellett helyreállítani, mellyel szorosan összefüggött Németország ügyeinek rendezése is. Ez ismét az úgynevezett *lengyel-szász kérdéssel* volt kapcsolatban. Elsősorban azt az akadályt kellett az útból elhárítani, mely a megegyezést leginkább nehezítette. Ez volt a lengyel-szász kérdés. Az orosz cár ugyanis arra törekedett, hogy Lengyelországot az ő protektorátusa alatt álló királyság gyanánt magának biztosítsa. Ez a törekvése azonban sértette a porosz érdekeket és a porosz udvar csak azon feltétel alatt volt hajlandó lemondani lengyel birtokairól, ha ennek ellenében Szászországgal kárpótolják. Ausztriára azonban sérelmes lett volna a kérdés ilyen elintézése, mert Poroszországnak ily nagy területi növekedését a cseh-osztrák határon nem nézhette közömbösen. Ennélfogva tiltakozott ezen terv ellen s Angliával, sőt Franciaországgal együtt más megoldást sürgetett.

A lengyel-szász kérdés aztán annyira elmérgesítette az alkudozók

A bécsi kongresszus, Napoleon első bukása és Elba szigetére való száműzetése után, a hatalmak megbízottai Bécsben gyűltek össze, hogy megállapítsák Európa új rendjét. A tanácskozásokon résztvettek a legkiválóbb diplomataikon kívül Sándor orosz cár, Ferenc császár s III. Frigyes Vilmos porosz király is. A kongresszust Napoleon végleges legyőzése után folytatták s a hatalmak újra szabták az európai országok határait.

között a vitát, hogy Európa már ismét háború előtt állott. Taleyrand páratlan ügyességgel úgy kihasználta az alkalmat, hogy az eleinte a kongresszustól távoltartott Franciaország szava nagyon is komolyan latba esett. Színleg a fogoly szász király mellett foglalt állást s valójában a három szövetséges fejedelem ellen, kiket, miután egymásra bősztett, majdnem háborúba is kevert. A szövetség fenntartása azonban nagyobb érdeke volt a hatalmaknak a háborúnál, ezért sok huzavona és heves viták után megegyeztek végre az angol javaslatban, mely szerint *Szászország* csak részben osztatik fel és pedig olyanformán, hogy nagyobbik fele a poroszok birtokába jut, kisebb része pedig megmarad a szász király tulajdona. Ez a megoldás magával vonta, hogy Oroszországnak is le kellett mondania eredeti követeléséről és az egész *Lengyelország* bírása helyett be kellett érnie a varsói hercegség nagyobbik felével, mely most a lengyel királyság nevét kapta, míg a nyugati részt Poroszország kapta, Galicia megmaradt Ausztriának, a vitássá vált Krakó város pedig független köztársaság lett. Legjobban járt ennél a csereüzletnél Poroszország, mely lengyelajkú és érzelmű terület helyett a tiszta németajkú szász földhöz jutott.

A kongresszus további megállapításaiban a francia forradalom és Napoleon által felforgatott területi állapotok helyreállítására törekedtek.

Hosszú viták után *Ausztria* a következő területeket kapta vissza: Galiciát, Tirolt és Voralberget, Salzburgot, Lombardiát és a velencei királyságot, Friault, Isztriát, Illiriát és Dalmáciát. A „lombard-velencei királyság”-ot kárpótlásul kapta Belgiumért. A legfontosabb ezekben, hogy németajkú tartományai fogytak.

Poroszország jóval nagyobb területet és jóval több lakót nyert, mint amennyivel az 1805-ben bírt. Megkapta a Rajna mentén Kleve és Berg hercegségeket és több egyházi fejedelemséget, a varsói hercegség felét, továbbá Danzigot, a Keleti-tenger innenső oldalán elterülő Pomerániát a csodaszép Rügen-szigettel és végre a Svájcba beékelte Neufchatelt.

Hollandia és *Belgium* „Németalföld királyság” címén Orániai I. Vilmos király jogára alatt egy fejedelemséggé egyesítettet.

Anglia az elfoglalt hollandi gyarmatok közül megtartotta Málta, Tabago és Helgoland-szigetet, továbbá a holland származású búrok által gyarmatosított Fok-tartományt Dél-Afrikában és Cejlont. Azonfelül elnyerte a jón szigetsort fölötti védnökséget.

Oroszország megtartotta hódításait: Finnországot és a töröktől

elvett foglalásait, továbbá a lengyel királyságot, melynek a cár alkotmányt helyezett kilátásba. Egészben véve Oroszország járt legjobban a bécsi osztozkodáson : ő kapott legtöbbet.

Olaszországban is helyreállították a régi állapotokat és dinasztikiákat. Ennélfogva megszűntek a Napoleon által alapított fejedelemségek s a régi dinasztikiák visszatértek. A Habsburg-ház, mint láttuk, megszerezte magának a lombard-velencei királyságot, továbbá nagyszámú mellékágai számára Modenát, Toszkánát és Pármát. Toszkána, Piombino és Elba-sziget Ferdinánd főhercegnek jutott, Párma pedig Mária Lujzának. Lucca, Károly Lajos spanyol hercegre szállt, Modena Estei Ferdinándra. *Nápoly* Murat kezéből Sziciliával együtt újra a Bourbonok birtokába ment át s hogy az egyházi államról is szóljunk, ez nagyjában visszakapta egykori területét. Beauharnais Jenőnek nem sikerült királyságot alapítania Olaszországban, minden idevágó törekvést Ausztria makacsul ellenezte és megghiúsította. Az „egységes Itáliának” pedig még árnyékát sem tűrték Metternichék.

Norvégiát Svédországgal egyesítették personal-unio alapján.

Svájc visszanyerte Wallis és Genf kantonokat és 22 kantonból álló, semleges köztársaság gyanánt egész Európa által elismertetett.

A pyrenaeusi félszigeten a Bourbon és Braganza-család visszakapták országaikat.

Németországban a kongresszus 39 államból álló szövetséget alapított : *Deutscher Bund* címen, melynek közös ügyeit a rajnai Frankfurtban székelő Bundestag és Bundesrat vezeti s ezekben az egyes államok, élükön Ausztria, területük nagyságához mérten nyertek szavazatokat.

Még folytak a tárgyalások, mikor váratlanul híre jött, hogy Napoleon Elbáról megszökött és Franciaországban szállt partra. Erre Metternich indítványára elhatározták a tárgyalások folytatását, de kimondták emellett, hogy Napoleon megszegte a fontainebleau-i szerződést, ennélfogva a hatalmaknak irányában vállalt kötelezettségei is megszűntek. A háborús készülétek gyorsították a kongresszus másik főkérdésének, a németországi ügyeknek a rendezését, a még elintézetlen kárpótlási igényeket pedig, melyekkel kisebb német államok álltak elő, későbbre halasztották.

A második párizsi béke után a kongresszus befejezte tárgyalásait. Egyik eredménye a „szent szövetség” lett, amelyet az osztrák császár, a porosz cár s a német király kötöttek, hogy megakadályozzák népeik szabadelvű törekvéseit. Ez a szent szövetség tulajdonképpen a népjogok letiprását szentesítette. A népek a kilátásba helyezett alkotmány,

a hála és jutalom helyett jóformán semmit sem kaptak, többnek pedig újra rabbilincs járt osztályrészül. Néhány országban még a régebbi vívmányokat is eltörölték, mint például Meklenburgban, ahol visszaállították a jobbágyságot, Hannoverában pedig a testi fenytéket. A reakció egyszerre úrrá lett majdnem egész Európában. Mintha teljesen elfelejtette volna az emberiség azt a hatalmas küzdelmet, melyet a francia forradalom az emberi jogok győzelméért éveken át folytatott.

Napoleon családjának sorsa.

A Napoleon személye körül végbemenő hatalmas világregény hiányos volna, ha nem tudnók, hogy minő sors várt legközvetlenebb hozzátartozóira és minő szerepet juttatott számukra a sors életük további folyamán.

Kezdjük a sort *Bonaparte Leticával*, Napoleon anyjával. Ez a rendkívüli józanságú matrona a megdöbbenés érzésével szemlélte a körülötte lejátszódó hihetetlen színjátékot. Álomnak tetszett előtte az egész. Még császár fia koronázása napján sem bízta el magát. Félreteszi a pénzt, amit a fia küld neki s egyszer azt írja Napoleonnak: „Örülni fogsz, hogy mennyi pénzt megspóroltam neked, ha majd vége lesz az egésznek.” Fiának a bukása mindamellett rettenetesen meghatotta. Elbán megosztotta vele a száműzetést, Waterloo után pedig Rómába vonult és visszavonult életet élt. Mária Lujának nem tudta megbocsátani, hogy Napoleont a veszedelem napjaiban elhagyta, ezt értésére is adta neki azzal, hogy mikor Mária Lujza meg akarta látogatni, nem fogadta. Magas életkort ért meg, nyolcvanhat éves korában (1836-ban) hunyt el, de ekkor már nyomorék volt és szemevilágát is elvesztette. Használatalan cselédei üzletet csináltak nyomorúságából és a Rómában megforduló idegeneknek, különösen az angoloknak, pénzért mutogatták a nagy Napoleon megvakult anyját.

Jozefin császárné a katasztrófa bekövetkezésekor az igazi hitves legszebb erényeit ragyogtatta. Mikor Napoleontól elvált, egyúttal a világnak is búcsút mondott és kerülve a világi lármát és zajosságot, minden feltűnés nélkül töltötte napjait. Napoleonnal levelezett, érdeklődéssel kísérte szédületes emelkedését, a szerencsétlenség napjaiban pedig oldala mellé állott. Amit Mária Lujának kellett volna megtennie, arra ő vállalkozott, mikor Napoleon Elbára távozott. El akarta őt kísérni, de a szövetséges hatalmak nem engedték meg elutazását. Nem is élte

túl sokáig egykori férje száműzetését. Napoleon 1814 május hó 3-án érkezett Elbára, május hó 29-én pedig Jozefin már halott volt. Torokgyulladás ölte meg, írják életrajzírói, de hozzátésszik, hogy rohamos pusztulásában nagyobb része volt annak a fájdalomnak, melyet Napoleon szerencsétlensége miatt érzett. Ötvenegy éves korában halt meg Rueilben és ott is temették el.

Jozefin fia, *Jenő*, az olasz alkirály, mint királyi herceg fejezte be életét. Egyike ő a legszimpatikusabb alakoknak Napoleon családjában. Mint hadvezér a kiválóbbak közül való, aki számos ütközetben mutatta ki tehetségét s annyira megnyerte Napoleon megalégedését, hogy az olaszországi hadsereg vezetését is reá bízta. Napoleon első lemondása alkalmával egy ideig Olaszországban tovább harcolt az osztrák sereg ellen, de nem lévén célja többé a küzdelemnek, átadta Mantuát és Lombardiát az osztrákoknak és nem elegendett többé a politikába. A bécsi kongresszus ötmillió frank végkielégítéssel kárpótolta királysága megszűnéséért, ezenösszege azonban apósa, I. Miksa bajor király javára lemondott. Apósától a *leuchtenbergi grófságot* és *eichstätti hercegséget* kapta, később pedig a királyi herceg címet és utódai számára a hercegi rangot. Negyvenhárom éves volt mindössze, mikor 1824-ben Münchenben meghalt.

Jozefin lánya, *Hortenzia*, Bonaparte Lajos hollandi király felesége, szintén nem volt hosszúéletű. Napoleon császári udvarának ő volt egyik ékessége. A kedves, szeretetreméltó, gyönyörű teremtes még Napoleont is egészen elbájolta. Duroc marsallba volt szerelmes, azonban családi és politikai érdekből és anyja kényszerítésének engedve Bonaparte Lajoshoz ment nőül, kinek oldalán aztán ugyan királyné lett, de egyúttal boldogtalan családi életet élt. Állandó volt közöttük a zsörtölődés, ha együtt voltak. De Hortenzia is többnyire Párizsban élt. Három fia született Bonaparte Lajostól. Legtöbbre vitte ezek közül később a harmadik: *Napoleon* (III.), aki utóbb a francia köztársaság elnöke, 1852-ben pedig császár lett.

Nyílt titok volt, hogy a királyné Verhuel hollandi admirálissal folytat viszonyt, ami Lajost végre arra bírta, hogy elváljon tőle. A Bourbonok visszatérése után Hortenzia Párizsban maradt és szalónja, hol a szabadelvűek és a bonapartisták találkoztak, egyike lett Párizs leg híresebb szalónjának. Titokban minden eszközzel előmozdította Napoleon törekvéseit s Elbáról való visszatérése után nyíltan is kifejezést adott örömének. Emiatt Napoleon második száműzetése után XVIII. Lajos király, kirtek azelőtt kegyében állott, őt is száműzte. Azóta Saint-Leu

hercegnő név alatt Olaszországban, Augsburgban és a Bodeni-tó partján Areuenbergben élt. Irodalmi téren is dolgozott. Utolsó kívánságához képest hamvait édesanyja mellé Rueilben temették el.

Mária Lujza a szövetségesek párizsi bevonulása előtt Bloisba menekült. Az ő furcsa története összefüggésben van jellemével, mely arra rendelte őt, hogy mindig másoknak eszköze legyen. Elbára való száműzése után annyira biztosra vette Napoleon Lujza jövetelét, hogy lakást is rendezett be az ő számára. Aztán várta, egyre várta. Irt leveleket a „jó Lujzájához,” de választ sohasem kapott. Atyja parancsára fiával együtt Bécsbe költözött, lemondott fia javára is mindenféle jogairól és tűrte, hogy rendelkezzenek vele. Párizs megszállása előtt sűrűn levelezett atyjával és e levelek tartalma mindvégig az, hogy aggódik magáért és fiáért. Ferenc császár oltalmába helyezi magát, tőle várja a segédelmet, természetes tehát, hogy később sem ellenkezett vele, mikor rendelkezett sorsa fölött.

A bécsi kongresszus vezérférfiai előtt nyilatkozatot tett, hogy nincs földi hatalom, mely őt arra kényszeríthetné, hogy életében Napoleonhoz még egyszer visszatérjen. A kongresszus pedig kárpótlásul Párma hercegségével jutalmazta, ennél fogva 1816-ban végleg Pármába költözött. Mikor ez történt, az udvari körök egész Európában tudtak arról, hogy melléje adott udvarmesterével, gróf *Neipperg Ádám* altábornaggyal viszonya van, akitől azután 3 hónappal Napoleon halála után fia született, Montenuovo hercege.

Több életírója úgy vélekedik, hogy *Mária Lujza*val elhitették, hogy Napoleon sohasem szerette őt s csak főhercegnői rangjáért vette el. Említettek nőket, kiket Napoleon fölébe helyezett és tudni véltek arról is, hogy Elba szigetén csöppet sem nélküli távollétét. Az osztrák kamarilla mindig nagy mester volt az ilyen intrikák rendezésében. Bár-hogyan történt is a dolog, az eredmény elég kellemetlen volt Napoleonra nézve. *Mária Lujza* nemcsak hogy nem látogatta meg Elbán, hanem el is hagyta. Törvényesen nem voltak ugyan elválasztva, hanem a való-ságban nem léteztek többé egymás számára. A pármái hercegség kormányzását *Neippergre* bízta és ezzel a férfiúval kárpótolta magát Napoleonért.

A történetírók *Mária Lujza* életének ezt a pontját különféleképpen értelmezik. Sokan nem tudják megérteni, hogy miként tehetette ő, a világ első emberének felesége és a szigorú erkölcsben nevelt főhercegnő ezt a különös választást. *Neipperg* gróf egészen jelentéktelen és közönséges ember volt. Katonai szerepléséről mindössze annyi maradt fenn, hogy

résztvett a Napoleon elleni háborúkban és diplomáciai tárgyalásokat folytatott a svéd udvarral, melyet sikerült aztán a koalícióba való belépésre bírnia.

Negyvenéves volt, mikor Lujza környezetébe került és sem modora, sem külseje nem voltak olyanok, hogy hódítónak tehetnék volna. Lujzát azonban nem úgy nevelték, hogy nagy igényekkel ne lépjen fel a férfiak irányában. Neki jó volt Napoleon, az ördögök ördöge is, mikor atyja így kívánta s most jó volt Neipperg is, mikor a sors útjába vetette.

Elbáról való visszatérése után Napoleon még mindig a régi vonzalommal viseltetik iránta. Valószínű, hogy tud a feleségéről keringő pletykákról, de mégis lázas intézkedéseket tesz fogadtatására. Mihelyt francia partokat elhagyta és Lyonig eljutott, rögtön írt feleségének és tudatta vele, hogy egyenesen Párizsba megy, ott fogja bevárni és császárnévá koronáztatni. Mária Lujza egyáltalában nem sietett a válasszal. A levelet, miként Napoleon minden más levelét, átadta atyjának, az pedig Metternichnek. Mikor aztán tíz nap is eltelik és Bécsből még egyre késik a válasz, egyenesen Ferenc császárhoz fordul Napoleon, arra kéri apósát, hogy feleségét és fiát küldje hozzá Párizsba. Kérését ilyenformán okolja meg:

„Miután a körülmények kényszere folytán előállott hosszas különélés engem a legnagyobb fájdalommal tölt el, melyet szívem valaha érzett, legforróbb vágyam az újra egyesülés, melyben osztozik az erényes főhercegnő is, kinek sorsát felséged az enyémmel összekötötte.”

Ezekután Ferenc császár méltányosságára apellál és így folytatja:

„Sokkal jobban ismerem felséged elveit, sokkal jobban tudom, mily értéket tulajdonít Ön a családi köteléknek, hogysem ne tápláljam azt a kellemes kilátást, miképp felséged mindent el fog követni, bármilyen szándéka legyen is kabinetjének, hogy a lehető leggyorsabban létrehozza egy nő újraegyesülését férjével, egy gyermekét édesapjával.”

Ennek a levélnek is az lett a sorsa, ami a többinek. Nem jött reá válasz. Bécsben nem akartak tudni Napoleonnól. Erre ő álutakon próbálja megközelíteni Lujzát. Bizalmas embereivel leveleket küldözget Lujzához s egyik már el is jutott hozzá, mikor Lujza titkárja elfogja a levelet és megsemmisíti. Ő ugyanis ismeri Mária Lujzának Neipperggel való viszonyát, úgy vélekedik tehát, hogy akkor jár el leghelyesebben, ha megakadályozza, hogy e levél a császárné kezeibe jusson. Hivatalából távozó titkárjának a búcsú alkalmával azt mondja Lujza, felhatalmazza őt Napoleonnál annak a kijelentésére, hogy törvényesen nem fog ugyan tőle elválni, de vissza sem megy hozzá semmi szín alatt.

Külön fognak élni ezentúl is és ha maga Ferenc császár akarná visszatérésre kényszeríteni, akkor sem tehetne kívánságának eleget.

Szavát betartotta és sem a száz nap alatt, sem később nem érintkezett még levélben sem Napoleonnal. Fel kell tennünk, sőt majdnem kétségtelennek kell tartanunk, hogy Napoleon tudott a felesége viszonyáról. Különösen Elbán olyan tökéletes kémiszolgálat dolgozott körülötte, hogy lehetetlenség volna, ha éppen arról nem értesítik, ami bizonyára legközelebbre érdekelte. A száz nap alatt szintén volt reá módja, hogy értesüljön a reá vonatkozó hírekről, de úgy látszik, hogy megóvja magát a neveltségességtől, úgy tett, mintha semmiről sem tudna.

Szent Ilona szigetén Mária Lujza személye Napoleon számára a csalóka remény és gyermekes képzelgések forrása volt. Minden rávonatkozó újsághírt elolvasott és félretett. Ha európai hajók jártak Szent Ilona közelében, mindig azt hitte, hogy Mária Lujzát hozzák, aki az ő meglátogatására jön. Vele foglalkozik, róla ábrándozik napokon át. És soha egy rossz szót sem ejtett róla és egy szóval sem árulta el, mintha tudna valamit arról, hogy Mária Lujza már rég megvigasztalódott Franciaországért, fiáért, Napoleonért és mindenért — Neipperggel. Végrendeletében feleségére vonatkozólag ezt írja:

„Mindig okom volt rá, hogy büszke legyen drága hitvesemre, Mária Lujzára. A leggyengédebb érzelmeket táplálom iránta utolsó percemig. Arra kérem őt, örködjék, hogy fiam megóva maradjon a bajoktól, melyek gyermekkorát még körülveszik.”

Halála előtt pár nappal orvosának aztán a következőket rendeli felboncolásáról, illetőleg szíve bebalzsamozásáról:

„Tegye szívemet borszeszbe és vigye el Pármába az én kedves Mária Lujzámnak. Mondja meg neki, hogy gyöngéden, szerettem és sohasem szüntem meg őt szeretni. Beszéljen el neki mindent, amit ön látott és ami itteni helyzetemre és halálomra vonatkozik.”

Szent Ilona kormányzójának, a hirhedt Lowenak ebben az esetben igaza volt, mikor Autommarchi orvosnak nem engedte meg Napoleon szíve elküldését. Jó helyen volt az ott a koporsóban, sokkal jobb helyen, mintha Mária Lujzánál lett volna. Ezt a nagy gyöngédséget nem érdemelte meg Mária Lujza attól az embertől, akit ő szerencsétlensége legszomorúbb napjaiban elhagyott. Ő már egészen beletalálta magát az új életébe s mikor Napoleon meghalt, azon iparkodott, hogy az özvegyi fátyolt minél gyorsabban eldobhassa és a Napoleon nevét felcserélje a Neippergével. Napoleon halála után azt írta egyik barátnőjének, hogy Napoleon iránt tulajdonképpen sohasem viseltetett rokon-

szenvvel, de miatta még sokáig élhetett volna, feltéve, hogy „jó messzire maradt volna ő tőle.”

Második házassága után továbbra is Pármában maradt s mint a hercegség névleges kormányzója, megbízottai, főként Neipperg által inkább Ausztria intenciói szerint vezette az ügyeket. Alattvalói nem voltak uralkodásával megelégedve, ennek jeléül tekinthető a forradalom, mikor kénytelen volt Pármából rövid időre Ausztriába menekülni. Két év múlva ismét kitört a forradalom, de a mozgalom leverése után visszatérhetett. Az uralkodásban, melynek ő nem aktív részese, hanem csak névleges eszköze volt, nem talált boldogságot. Nemsokára csapások is sűrűn látogatták. Férje meghalt, aztán Napoleontól született fia is, kivel ugyan keveset törődött és meghalt atyja, Ferenc császár is. Akik legközelebb állottak szívéhez, mind itthagyták, nem sok öröme telt ezután az életben. Mielőtt Pármában kitört volna még egy forradalom, 1847-ben azután ő is elhunyt.

Napoleonnal való házasságából származott fiának, *a római királynak* halálával egyenes ágon ki is halt aztán a Bonaparte-dinasztia. A bécsi udvar Napoleon fiával azt az ismert recipét alkalmazta, mellyel egy századdal előbb Zrinyi Ilona gyermekeinél tett kísérletet. Elszigetelte őt minden befolyás elől, mely felébreszthetné benne apja hajlamait és iparkodott olyan nevelésben részesíteni, hogy a napoleoni kultusz iránt való szimpátiái gyökeresen kipusztuljanak lelkéből. Napoleon jól tudta, hogy minő sors vár fiára a bécsi udvarban, ha az osztrákok kezeibe kerül, azért még jókor, Párizs megszállása előtt meghagyta Bonaparte Józsefnek, hogy semmi szín alatt se engedje meg, hogy Lujza és fia az ellenség kezebe kerüljenek. „Ha meghalok — írja Bonaparte Józsefnek ezen rendeletében — örködjék Ön, nehogy nők és fiam az ellenség kezeibe kerüljenek. Inkább vonuljon velük vissza a legutolsó katonával a legutolsó faluig.” Kijelenti aztán, hogy felesége és fia elfogatása esetére, mindazokat, akik ezt nem tudják megakadályozni, lázadóknak fogja nyilvánítani. Végül jövőbelátó sejtéssel ezeket írja:

„Ami engem illet, *jobban szeretném, ha fiamat megfojtanák*, mintsem megtudni azt, hogy Bécsben van és osztrák főhercegi módra nevelik. Elegendő jó véleményem van a császárné felől, hogy tudjam, ő is így vélekedik.”

Mária Lujzát illetőleg bizony nagyon tévedett Napoleon. Ő nem csinált olyan nagy kázust belőle, hogy a római király Bécsbe került s egészen természetesnek tartotta, hogy neveltetése Ferenc császár kívánsága szerint történjék. A fiú nem érezte jól magát Schönbrunnban a

németek között. Csak franciákkal beszélgetett és ezek iránt volt bizalommal. Ilyen volt egészen kisgyermek korában a „sasiók,” ki Napoleon nevét és az európai udvaroknak iránta való gyűlöletét örökölte.

A bécsi kongresszus őt is kárpótolta azonban némi engedménnyel. Anyja Párma fejedelmévé neveztetett ki azzal a hozzáadással, hogy fia örökölni fogja trónját. Mária Lujza azonban fiával nem törődött sokat, akit az óvatos nagyhatalmak páрмаi trónigényeitől is elűttek, mire nagyatyja kárpótlásul a *reichstadti hercegi* címmel ajándékozta meg.

Nevelését franciaellenes irányban iparkodtak vezetni, de ennek kevés sikere volt. A gyermek nem felejtette el a Franciaországban átélt emlékeket, szívében tovább élt atyja nevének és tetteinek emléke és sokkal jobban át volt hatva ezeknek varázsától, hogysém a mesterkelt nevelés ideáljaitól eltéríthette volna. Német környezetéből csak egy ember iránt viseltetett bizalommal, nevelője, gróf Prokesch-Osten iránt, aki érdekes könyvben meg is írta a herceghez való viszonyát. Ferenc császár jó indulattal viseltetett kis unokája iránt, tiszthelyettessé, kapitánnyá, majd őrnaggyá és ezredessé nevezte ki. Ezen utóbbi minőségében a színmagyar Wasa gyalogezred tulajdonosa és tiszteletbeli parancsnoka volt.

Szenvedélyesen tanulmányozta a haditörténetet és bizonyos, hogy nagyfokú becsvágyat rejtett kebelében. Mindamellet a bécsi udvarnak nem kellett tartania az ő bosszújától, mert gyöngye szervezetet örökölt, melynek pusztulását siettetette az a mohó életmód, amit úgyszólván rá-tukmáltak. Már huszonegy éves korában hatalmába ejtette a tüdővész s azóta folytonosan gyöngült. Az orvosok sem tudtak segíteni rajta s mikor tapasztalta, hogy állapota folytonosan rosszabbodik, anyját óhajtotta látni s 1832 július 22-én sok szenvedés után anyja jelenlétében szenderült el Schönbrunnban, abban a teremben halt meg, melyben 1809-ben atyja a wagrami diadal után megszállt.

Helyén van itt, hogy Napoleon természetes gyermekeiről is megemlékezzünk. Gróf Leont, Revelné fiát már ismerjük, szintúgy Walewska grófnőtől született fiát, Sándor Floresztánt. Meg kell még emlékeznünk Devienneről, aki Lyonban született és végre arról a fiúról, aki Szent Ilonán látott napvilágot. Ennek az anyja utóbb egy Gordon nevű kereskedőhöz ment nőül, maga a fiú pedig, Gordon-Bonaparte San-Franciskóban halt meg, ahol órasüzlete volt.

Napoleon *testvérei* heten voltak: négy férfi és három nő. Legnagyobb szerepe volt közülük Napoleon pályája kezdetén *Luciánnak*, aki mint az ötszázak tanácsának elnöke, hathatósan segítette őt a kon-

zuli hatalom elnyerésében. Napoleon után ő volt a legtehetségesebb férfi a Bonaparte-családban. Nagy tapasztalatai és ismeretei voltak, sokat olvasott, a tudományok és művészetek iránt is érdeklődött. Maga is író volt, aki a politikai élettől félrevonulva, élete nagy részét írással és olvasással töltötte. Többek között regényeket is írt. Napoleon sokat tartott tehetségéről s több ízben megkínálta Olasz, majd Spanyolország trónjával.

Csupán azt követelte, hogy váljon el feleségétől, egy váltóügynök özvegyétől. Lucián figyelembe sem vette Napoleon követeléseit s a végén, hogy szabaduljon tőle, az udvart is elhagyta.

A száznapi uralom alatt ő is Párizsba sietett és ekkor ajánlotta Napoleonnak, hogy demokratikus szellemű kormányzást rendezzen be és szálljon sikra az európai reakcióval az új eszmék érdekében. Napoleon nem hallgatott rá és nem követte tanácsát akkor sem, mikor Waterloo után a kormány elkergetését ajánlotta a diktatúra kihirdetésével. Öccsével Szent Ilonán való száműzése óta nem találkozott többé egyszer sem. Luciánt az osztrákok elfogták és a pápa közbenjárására az egyházi államba internálták. Az 1830-iki júliusi forradalomkor visszanyerte szabadságát s azután Angliában és Németországban tett utazásokat. Viterbóban halt meg 1840-ben.

Lucián egyik unokája *Mária*, Türr István hazánkfia felesége volt.

Bonaparte József, a volt nápolyi később pedig spanyol király, Waterloo után Amerikába költözött, ahol Surveilliers gróf neve alatt New-Jerseyben gazdálkodott, 1832-ben tért vissza Angliába. Agitált a reichstadti herceg trónigénye érdekében, de ennek halála után felhagyott a politikával. Élete utolsó éveit Firenzében töltötte és itt is halt meg 1844-ben.

Napoleon öccse, *Jeromos herceg*, a volt westfaliai király Triesztben tartózkodott, mikor Napoleon visszatéréséről értesült. Rögtön Párizsba sietett bátyja oldalára, kit mint szenátor támogatott. Waterloo után kóborolt.

Háromszor nősült meg és meglehetősen kalandos életet élt. Idővel, 1848-ban megengedték neki a Franciaországba való visszatérést. Unokaöccse, aki ekkor a köztársaság elnöke lett, nemsokára kinevezte Franciaország marsalljává és esetleges trónörökössé. Zajos életét 1860-ban végezte be egy francia kastélyban.

Napoleon Lajos, az egykori hollandi király a tudományokban és művészetekben keresett kárpótlást a trónról való leköszönése után. Sokáig bántotta feleségének, a szép Hortenziának hűtlensége, de az

évek előrehaladtával lassanként leszámolt mindennel. A száz nap alatt nem vett részt semmiféle akcióban, neki elég volt a küzdelemből az a pár esztendő is, amit Hollandia trónján töltött, 1846-ban hunyt el Firenzében.

Napoleon bukása után *nővéreinek* sorsa is rosszra fordult. *Paulina*, akit közöttük legjobban szeretett jó szívéért és szellemes modoráért, elkísérte Elbára, sőt szent-ilonai fogsága alatt is meg akarta látogatni, csak hogy az engedelem későn érkezett meg: Napoleon már nem volt életben.

Egyébként vidám, őszinte és rendkívül kedves nő volt. Szépsége egész udvart vonzott köréje s akit megszeretett, azt egészen nyilvánosan tüntette ki bizalmával. Kortársai úgy emlékeznek meg róla, mint aki erkölcsi kérdésekben meglehetősen szabadon gondolkozott. Tűltette magát a konvenciókon s sohasem csinált titkot abból, hogy szeretői vannak.

Első férje Leclerc tábornok volt, második férje Borghese Kamillo dúsgazdag olasz herceg és műkedvelő. A napoleoni dinasztia bukása után Firenzébe költözött, ahol közszeretetnek örvendő élt 1825-ben bekövetkezett haláláig.

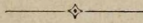
Bonaparte Mária Anna Erzsébet hercegnő, Bacciochi olasz herceg felesége és egy ideig toszkánai nagyhercegnő, a párizsi béke után Bolognában húzódott meg, honnan mint *Compignano hercegnője* Trisztbe vonult. Itt halt meg 1820-ban.

Még csak Mária Annunciatáról, vagy amint később hívták, *Karolináról* és ennek férjéről, *Murat Joakimról* kell szólnunk. Murat, akit Napoleon az orosz hadjárat után úgyszólván elcsapott, 1813-ban a lützeni csata után visszatért Napoleonhoz, de azután ismét elhagyta és ellenségei közé állott.

Hogy trónját biztosítsa, 1814-ben szerződést kötött Ausztriával, mely szerződés biztosította számára a nápolyi királyságot. A bécsi kongresszuson szóba jött az ő ügye is és a Bourbonok erélyesen követelték letételét. Ausztria és Anglia azonban Murat pártján voltak és sikerült is megvédeniök érdekeit. De ő titokban összeköttetést keresett Napoleonnal és ennek Elbáról való eltávozása után, 1815-ben megtámadta az egyházi államot és Ausztria ellen is hadat indított. Ezzel az oktan eljárással eljátszotta aztán úgy Ausztria, mint Anglia támogatását és miután gyáva nápolyi csapatai a Tolentino melletti csatában elhagyták, Franciaországba, a waterlooi csata után pedig Korzikára menekült és ott új sereget szervezett, mellyel Nápoly elfoglalására indult. A Bour-

bonoknak azonban Monteleona közelében sikerült őt elfogatniok. Pizzo várába záratták és halálra ítélték. Katonához illő bátorsággal halt meg 1815-ben.

Sokszor szembenézett a halállal, nem félt most sem tőle, mikor már kikerülhetetlen volt végzete. Ő maga vezényelt tüzet a katonáknak és nem engedte, hogy szemeit bekössék. Felesége, Bonaparte Karolina hercegnő „Lipona hercegnő” néven huszonnégy évvel élte túl halálát. Négy gyermeke maradt, kikkel előbb Csehországba, később Triesztbe költözött s 1839-ben Firenzében fejezte be életét. Férje emlékét sokáig tiszteletben tartották az olaszok.

Magyarország a francia forradalom idejében.

I. Ferenc.

(1792—1835.)

Két uralkodót vesztett el tizenkét éven belül Magyarország. József tízévi, Lipót alig másfélévi kormányzás után szállott sírba. József császár tízéves kormányzása magával hozta mindazt, ami a nyugalanság és forrongás előidézésére alkalmas. Szándékainak nemességét és törekvéseinek jóhiszeműségét ugyan nem lehet eltagadni tőle, ez kétségtelen. Valamint az sem, hogy nagy műveltségű és modern észjárású ember volt, ámde uralkodása ennek ellenére tele van a legnagyobb zavarokkal. Forradalmi levegőben él az ország, ez a szellem fut végig a tízéves uralom minden szakaszán s a vége felé a császár, aki mindezt előidézte, úgy tűnik fel, mint a megriadt lovak kocsisa. Leugrott a kocsiról, a gyeplőket eleresztette, egy tollvonással megsemmisítette mindazt, amit tíz esztendő fáradhatatlan munkájával alkotott.

Évszázados jogokat és szokásokat akart megváltoztatni anélkül, hogy számolt volna azon történelmi tényezőkkel, melyek akaratának élébe állottak. Az igazságot és az egyenlőséget hirdette s nem látta azt az ellenmondást, melybe ő maga belekeveredett. Mialatt a liberalizmust és a jogok tisztelétét tanította, ő maga, kinek a példaadás volt a kötelessége, nem tartott országgyűlést, mellőzte az alkotmányt, önkényesen kormányozta az országot és elvetette mindenütt azokat a szélvészeket, melyekből a viharok kerekedtek.

Egyéb eredménye nem is volt uralkodásának. Pedig nagy bizalommal és szeretettel tekintett fel reá a nemzet, mikor trónra lépett. Szívének jóságától, elméjének nagy erejétől az ország javára szóló hasznos intézkedéseket vártak. Ezek helyett felkeltette az egyes társadalmi osztályok között az egymás iránt való gyűlöletet. A parasztot az úrral, a jobbágyot a földesúrral, a polgárt a nemessel, a protestánst a katolikusokkal állította szembe s a végén egészen magára maradt. Lipótot is eltöltötték a szabadelvűség nagyszerű eszméi, de abban különbözött

Józseftől, hogy benne megvoltak a praktikus uralkodó erényei. Mindjárt trónraléptekor felismerte a bajok okát, bölcsen engedményeket tett a nemzetnek s másfél év alatt helyrehozta azt a sok zavart és egyenetlenséget, melyet József tíz év alatt felnövesztett.

A forradalmi tűz lassanként eltűnt a lelkekből, miután az 1791—92-iki országgyűlés a sérelmek főbb részét orvosolta. Lipót meghallgatta a rendek óhajait, elismerte továbbá az ország függetlenségét, úgyhogy mikor élete java korában, negyvenötödik esztendejében elhunyt, a nemzet őszinte részvéte kísérte sírjába.

A magyar politikai pártok már József idejében háromféle irányelv szerint alakultak. Ezek a pártok megvoltak aztán II. Lipót és I. Ferenc alatt is és iparkodtak maguknak befolyást szerezni. Számban legnagyobb párt volt a *patrióták*, vagyis a konzervatív hazafiak pártja. Így nevezték a kiváltságos osztályoknak azon nagy csoportját, mely II. József reformjaival szemben az ellenzéket képviselte és az 1790—91-iki országgyűlés határozatait hozta. A patrióták nem a nemzeti, hanem a nemesi jogok fennmaradásáért küzdöttek és a francia forradalom szállóigéi közül csak egyet fogadtak el: a népfölségről szóló elvet, melyet azonban nem az egész nemzet, hanem kizárólag a „Karok és Rendek” számára foglaltak le. A főpapok és főnemesség soraiból alakult a *mérsékelt* arisztokraták pártja, mely az alkotmány helyreállítását követelte. Végre a harmadik párt a *demokratáké*, mely az összes pártok között

I. Ferenc magyar királytá koronázása alkalmából.
Fején a magyar királyi korona, vállán a koronázási palást van,

a legnemesebb elveket hirdette és a francia forradalom újításaiért rajongott. Ez a párt meg volt győződve róla, hogy boldog ország csak az olyan lehet, melynek lakói jogegyenlőséget élveznek, egyformán osztoznak terhekben és kultúrális javakban s a közös áldásaiban egyformán részesülhetnek. A kormány ezt a számra nézve jelentéktelen pártot *magyar jakobinusoknak* nevezte.

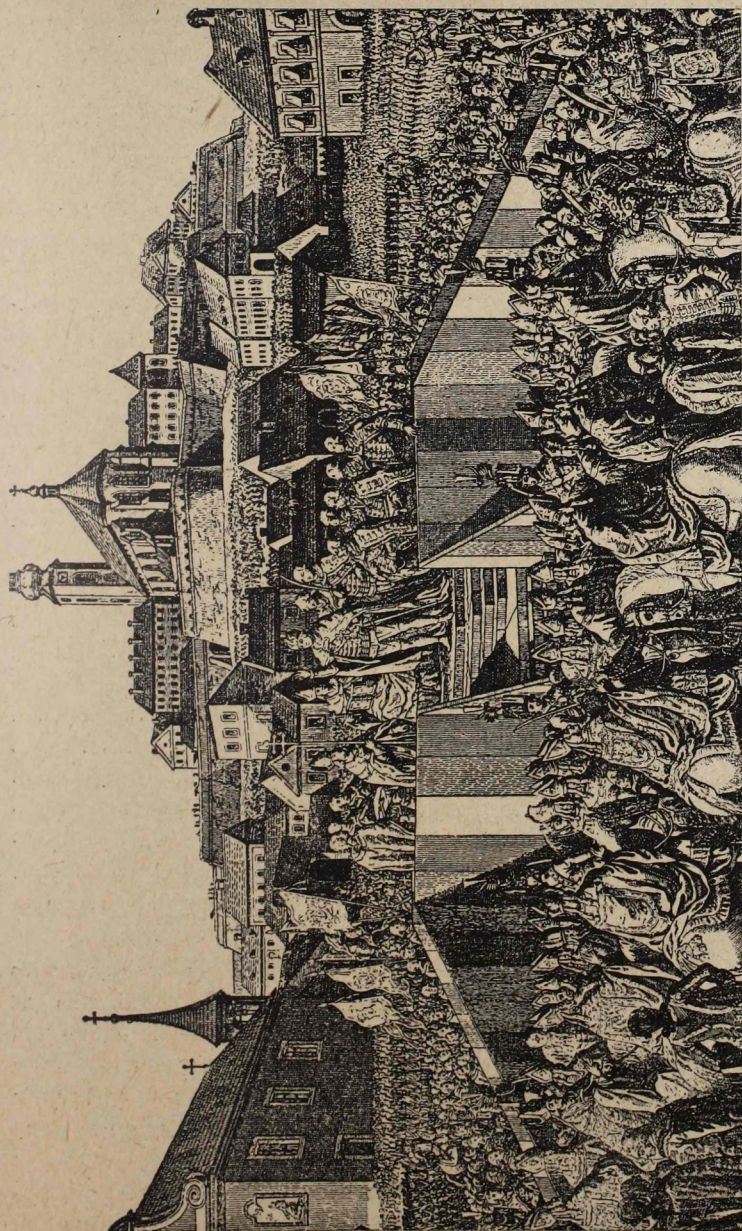
Ez a három párt állott egymással szemben I. Ferenc uralkodása idején, mikor a francia forradalom fergetege már javában megingatta Európa trónjait.

Ferenc császár, hogy a franciák ellen való háborúhoz katonát és pénzt kapjon a rendektől, a legmegnyerőbb tulajdonságokkal mutatta be magát a nemzet előtt. Trónralépése után pár héttel országgyűlést hirdetett s hogy a nemzet kedvét keresse, Budát jelölte meg az országgyűlés helyéül. A koronázó országgyűlés összeült Budán és nagy lelkesedéssel várta uralkodóját. A trónbeszéd jó hatást tett mindenkire. A király pedig afölötti örömében, hogy a francia háborúhoz szükséges hadisegélyt egyhangúlag megajánlották, a meghatottságtól alig tudott szólni.

A kölcsönös bizalomnyilvánítások megtétele után a nemzet is iparkodott a kedvező pillanatokat kihasználni. A hadisegély megajánlása után a rendek előterjesztették sérelmeiket, de a zavaros viszonyokra való tekintettel, több reform-kérdés tárgyalását nyugodtabb időkre halasztották. Volt azért mégis nemzeti szempontból néhány újítása az országgyűlésnek. A magyar nyelv a nyilvános iskolákban kötelező tantárggyá tétetett. A magyar tiszteknek magyar ezredekhez való helyezését, a katonai akadémiákon a magyar ifjak felvételét, a birodalmi kancelláriánál magyar tisztviselők alkalmazását a magyar érdekekre kedvező módon rendezték. Erdély egyesítését Magyarországgal a nyugodtabb időben elintézendő kérdések közé sorozták.

Az országgyűlés tehát éppen csak a legszükségesebbek elintézésére szorítkozott, mert a *francia háború* már javában folyt. Ugyanis a girondisták pártjából alakított francia minisztérium, annak ellenére, hogy II. Lipót és II. Frigyes Vilmos porosz király a pillnitz-i találkozáson mindössze védelmi szövetséget kötöttek egymással, azt hangoztatta, hogy a két fejedelem Franciaország megfenyítésére készül s 1792-ben Lipótnak és a porosz királynak hadat üzent, melynek kitörését azonban Lipót már nem élte meg.

E háború örökségként *Ferencre* szállt, aki már most kénytelen volt csapatait mozgósítani. Ausztria azonban nem maradt egymagá-

I. Ferenc koronázási esküje a budai vár alatt. A király a kezében tartott keresztre eskszik, hogy hű marad az alkotmányhoz s megvédi a nemzet jogait. Az ország főnemesei és fopapjai veszik körül. A katonaság sorfala mögött a beláthatatlan tömeg tolong.

ban. XVI. Lajos kivégzésének hírére megalakult a porosz, olasz, majd angol és osztrák szövetség, az úgynevezett nagy koalíció a franciák ellen azzal a jelszóval, hogy az Európa trónjait megingató forradalmi mozgalom ellen védekezzenek, egyúttal pedig Franciaországot lefegyverezzék.

Ennek a négy hatalomnak koalíciója négyszázezer embert állított talpra a franciák ellen, kiknek különböző harctereken mintegy ötszáz-ezer emberük állott harcra készen. Az osztrák és magyar csapatok Koburg herceg alatt a középső és alsó Rajna mellékén harcoltak változó szerencsével, de a franciákkal nem bírtak. A többi szövetségnek sem kedvezett a szerencse s a koalíció bomlásnak indult.

A Martinovics-féle összeesküvés.

(1792—1795.)

A francia fegyverek és a forradalmi eszmék diadalmas előnyomulása nagy aggodalommal töltötte el a bécsi udvari köröket, a Párizsban folyó rémuralom pedig undorral tölté el a kormányt. Ferenc császár és király szigorú intézkedéseket tett, hogy a franciaországi események hatásától megóvjá országait. Ebben tanácsosai is támogatták. Kaunitz herceg halálával az államügyek, különösen a külügy élére Thugut Ferenc személyében olyan diplomata került, kinek kormányzati elve ebben a jelmondatban összegeződött: *gyűlöljenek, de féljenek*. Ferenc és Thugut mindenáron elejét igyekeztek venni a forradalmi mozgalmaknak és csirájukban elfojtani minden olyan törekvést, mely haladásra, fejlődésre, jogegyenlőség biztosítására irányul. Ennélfogva a kormányzó-hatalom a teljes abszolutizmusra törekedett s mindig csak arra ügyelt, nehogy valamely szabadabb mozgalom gyökeret találjon verni az emberek gondolkodásában. A kettős birodalom tartományaiban titkos rendőrséget szerveztek, meghonosították a kémrendszert s hitelt adtak a névtelen feljelentéseknek is.

József császár uralkodása ideje óta a bécsi kormány több ízben tapasztalhatott a magyar nemzet egyes rétegeiben ellenzéki irányzatokat. Ezek háromféle forrásból fakadtak. Először a nemzet elégedetlenségéből, vagyis a történelmi osztályok harcából a király abszolút hatalma ellen. Társadalmi jellegű volt a parasztság forrongása, mely a földesurak ellen irányult s 1784-ben a Hóra—Kloska-lázadásra vezetett. Végül vallási sérelmek adtak okot az elégtelenségre. Ferenc uralkodá-

sának elején titkos feljelentés ment az udvarhoz, hogy a felvidéki protesztánsok már II. József halálakor felkelést terveztek s csak a török háború megszűnése térítette el tervüktől. A francia események hatása alatt, a titkos feladó szerint, ismét felkelésre gondoltak s éppen csak azt várták, hogy a katonaságot kivezzék az országból. Ekkor szövetkeztek volna a parasztsággal, kiket az urak birtokainak felosztásával akartak megnyerni s lázadást támasztottak volna, hogy az uralkodóháztól megszabaduljanak.

Ezen mozgalmaktól merően különböző volt azoknak a jobbára nemesi osztályhoz tartozó jogászoknak, íróknak és tudósoknak a csoportosulása, akik a francia forradalom kitörésében az emberiség újjaszületését látták. Növelte elkeseredésüket a hazai állapotok elmaradottsága s az, hogy a felvilágosodást szolgáló tanokat nem lehetett többé a régi, József-korabeli szabadsággal hirdetni. A cenzurát ismét vissza állították és az a legnagyobb szigorral működött. A kémek és rendőrök pedig minden szabadabb szellemű törekvést figyelemmel kísértek.

Elég nagy számmal voltak a műveltebb osztályokban olyan férfiak, kik Magyarország akkori viszonyait igen siralmasnak találták. Ezek lassanként tömörültek s előbb a József korában már meghonosult sza-

Martinovics Ignác.

Ferencrendi szerzetes, a lemergi egyetem tanára, udvari vegyész, címzetes szászvári apát volt s egy ideig a császári kabinetiroda külügyi osztályában működött. I. Ferenc alatt az udvar befolyásos emberei nyíltan ellenségei lettek s Martinovics a sok mellőzés miatt elkeseredve a francia forradalmi eszmék terjesztője lett. A francia konvent megbízásából két titkos társaságot alakított Magyarországon a köztársaság megvalósítására. Sok kiváló hazafi csatlakozott hozzá. A terv az volt, hogy mielőtt a tagok száma kétszázötvenezer lesz, a francia forradalom példájára megkezdik a fennálló államrend felbontását. A bécsi kormány árulás folytán tudomást szerezett a mozgalomról, az összeesküvést elfogatta s törvénytelenül lefolytatott peres eljárás után Martinovicsot és négy társát a budai vármezőn lefejeztette.

badkőművesi páholyokban találkoztak, majd később titkos társulatokat alapítottak, hogy céljaikat nagyobb sikerrel szolgálhassák. Át voltak hatva a demokrata eszmék erejétől, maguk előtt vélték látni az időt, mikor egész Európában mindenütt diadalt aratnak az új eszmék igazságai s a hűbériség, rendi alkotmány, nemesi kiváltságok mind eltűnnek az állami életből, hogy nyomukban a jogegyenlőség és a jogállam lépjen.

Az új mozgalom vezére *Martinovics* Ignác szászvári apát volt, aki azzal kezdte, hogy két titkos társaságot tervezett. Egyik a *Reformátorok Társasága* volt s ebbe ama szegényebb mágnások és nemesek tartoztak volna, akik a köztársasági eszméktől nem idegenkedtek. Ez a köztársaság azonban olyan lett volna, mely a nemesi előjogokat nagyjában meghagyná birtokosaiknak. Ennek a társaságnak a kötelessége abban összpontosult, hogy a fennálló kormányforma megbuktatásában résztvegyen, azt elősegítse. Az új rendszer megalakítására a másik társaság lett volna hivatva: a „*Szabadság és Egyenlőség Társasága*.” A francia forradalom eredményeit ennek kellett volna megvalósítania.

Martinovics mindkét társaság számára szabályzatot dolgozott ki, melynek értelmében minden tag esküvel kötelezi magát titoktartásra, a társaság szabályainak betartására és az elvek terjesztésére köteles minden tag legalább két új tagot megnyerni. Az új tagokkal, mihelyt az esküt letették, megismertették a társaság katekizmusát, a szabályokat, titkos jeleket s azon üdvözlő szokásokat, jeleket, melyekről egymást felismerik.

E külsőségeknél sokkal érdekesebb azonban az úgynevezett *forradalmi katekizmus*, mely rövid kérdésekben és feleletekben az ember és polgár helyzetét, kötelességét, társadalmi és politikai viszonyait magyarázza és azokat a módokat ismerteti, melyek által az ember a szolgaságból kiragadhatja magát. Ezt a katekizmust kellett terjeszteni szerte az országban, hogy a tagok tisztában legyenek a demokrata törekvések főbb elveivel.

A katekizmus öt fejezetből áll. Az első az emberről szól, a második a polgárokról, harmadik a szolgaságról, negyedik a zendülésről és forradalomról, az ötödik pedig a királyokról. A forradalmi katekizmus néhány pontja eredeti szövegezésben így hangzik:

Az emberről.

Mi az ember?

Okos, teremtetett állat.

Mi az okosság?

Olyan tehetség, mely által az ember képzelődéseket, ítéleteket, okoskodásokat formál, az elmúlt dolgokra reá emlékezik és a következőkről jövőndől.

Mi leszen az emberből, ha a maga okosságát nem követi?

Olyan állat, mely természetére embert képzeltek, de valósággal nem egyéb baromnál.

Melyek az okosság nyavalyái?

A tudatlanság, a vakhit, amely két erkölcsi nyavalyák szülik a tévelygést, amely a szokás által elfogja az emberek szívét és utoljára oktan állattá teszi.

Mit kellene ellene szegezni a tudatlanságnak és vakhitnek?

Az oktatást és a tapasztalást és ami ezekből következik: a világosságot.

Mi a maximája ezen eszköznek az ember szerencsésé tételére?

Légy szabad és szabadságot vezérelj az okosság által.

Miben áll ez a szabadság?

Hogy mindazt meg lehessen cselekedni, ami hasznos a maga magatartására és ami másnak semmit sem árt.

A polgárokról

De mit kell cselekedni az embernek, ha a gonoszok veszedelemmel fenyegetik az ember életét, szabadságát és tulajdonát, megvetván a természeti igazságot?

Az elnyomatásnak való ellenállással kell fenntartani a mondott jussokat.

Ha az emberek ereje nem elégséges ellenállásra az elnyomással szemben, micsoda orvosságokkal kell azt megakadályozni?

Az ilyen esetben szükséges, hogy minden elnyomtatott emberek kapcsolják össze magukat valamely közönséges és társasági kötés által erősült nemzettel és úgy formálják az úgynevezett polgári társaságot.

Mi célja ennek a társaságnak?

Az általános és egyéni boldogság, azaz: a társaság minden tagjainak boldogsága.

Miképpen neveztetnek a polgári társaságnak tagjai?

Polgároknak: minden más fejedelmi, grófi s nemesi, főpapi, püspöki stb. nevek és privilégiumok igazságtalanok. vétkesek, mint amelyek a társasági kötetést terhesen sértik.

A szolgaságról

Mi a szolga?

Olyan ember, kinek akarata az ő urától függ.

Miképpen neveztetnek a szolgák a szabadszűzű uralkodás vagy igazgatásban?

Jobbágyi névvel gyaláztatnak.

Miben áll a szabadszűzű uralkodás (despotia)?

A nép főhatalmának bitangolásában.

Miképpen bitangolhatja valaki a népnek főhatalmát?

Ha a polgári főhatalmat elfoglalják egy vagy több személyek; az első monarkhiának, a második arisztokráciának hivatik.

Mi a természete ezeknek az igazgatásoknak?

Mind a kettő erővel uralkodó hatalom, midőn egy magános ember, kit királynak, császárnak vagy fejedelemnek neveznek vagy kevés számból álló familiák kények szerint tesznek rendelkezéseket a szélesen kiterjedt népség életéről, tulajdonáról és állapotjáról.

Vagyon-e az igavonó barmok és a szolgák között valami különbség?

Éppen semmi sincsen: amiképpen hajtja az úr az igás barmokat a maga tetszése szerint való húzásra, úgy hurcolják, hajtják és kényyszerítik az ő jobbágyaikat maguk kényekre a királyok és a főrendek.

Ugy, de a főrendek és a királyok segéllik-e a maguk jobbágyaikat az éhségtől való veszedelemben?

Igenis: az igás barmok urai is éppen ezt cselekszik, hogy megtartsák a következő munkára, melyek által az ő gazdaságoknak kell szaporodni.

A felzendülésről támadásról insurrectióról

Elvesztette-e egészen a maga természeti jussát a szolga?

Éppen nem egészen, az embernek jussai éppen nem tétethetnek semmire. Valamig az ember él, mindaddig jussa van oltalmazni a maga életét, szabadságát és egyenlőségét.

Micsoda a felzendülés?

A nemzeti erőnek a maga erőszakos uralkodói ellen való kinyilatkoztatása; a felzendülés a szolgaságnak határa, a szabadságnak kezdete.

Miképp formálódik a zendülés?

A szolgaság jármát nem szenvedhető jobbágyok tartoznak egy közönséges vélekedést formálni az embernek természeti jussairól, akár

írás, akár társalkodás, akár valamely társaságok által legyen az. És akiket a megvilágosodott józan okosság érzékenyekké tett a maguk polgári társainak szerencsétlenségek iránt, elevenen lerajzolják a királynak és főrendeknek istentelenségeket és azt mondják: Fegyverre polgárok! Esküdjünk mindnyájan, hogy szabadon élünk vagy meghalunk!

Mit tartozik cselekedni a nép a felzendülés alkalmatosságával?

Egyik része fegyvert fogni. A szolgaságban levő katonák ismét egyesítik magokat a polgár atyafiakkal, a másik folytatja a felzendülés fenntartására szükséges dolgokat. Szükséges, hogy a nép válasszon nemzetgyűlést, melynek tagjai minden késedelem nélkül gyűlés formájában öntsék magokat, az erőszakos uralkodónak és azok híveinek megbüntetésekre és végre az erőszakos uralkodás a minden istentelenségek eltörlésére.

A katekizmus tartalmából és a titkos társaságok szervezetéből meg lehet állapítani, hogy Martinovics és elvtársai új kormányrendszer előkészítéséért dolgoztak.

Martinovics Ignác és párthívei

Martinovics Ignác 1755 július 20-án született Pesten. Atyja, Martinovics Mátyás, mint kapitány nyugdíjba lépett és Pesten telepedett le hét gyermekével. Legtehetségesebb volt közöttük Ignác, aki már gyermekkorában szép előmenetelt tett gimnáziumi tanulmányaiban s szerb anyanyelve mellett a magyar, német és tót nyelvet, később pedig a latint és franciát is elsajátította. Atyjának korai halála folytán nevelését egészen anyja vezette és az ő óhajára lépett be a ferencrendi szerzetesek közé.

Az egyházi pályán is feltűnt Martinovics kiváló tehetségével, de feltűnt egyúttal jellemének ama tulajdonságaival is, melyek merő ellentétben voltak a szerzetesek lemondó életével. Szenvedélyes lélek lakozott Martinovicsban, mely tele volt nagyravágyással, fegyelmetlenséggel, az élet javai után való vágyódással és kiválóságának erős öntudatával. A szerzetesi élet tehát nem felelt meg hajlamainak, de azért mégis megmaradt a rendben, mely nagy tehetsége miatt nem szívesen bocsátotta volna őt el. A hittudományi tanfolyan elvégzése után tanárrá nevezték ki a budai vizivárosi kolostorba és itt is felismerték, hogy kiváló tehetségekkel van megáldva. Közben megszerezte a bölcsészeti és hittudományi doktori diplomát s nemsokára a nagyváradi akadémia mennyiségtani tanszékére pályázott. Csakhogy ezt éppen úgy nem nyerte el, mint

a hittudományi tanszéket, melyre később pályázott. Martinovicsot nagyon izgatta ez a mellőzés.

Nem érezte jól magát a szerzetesi élet szigorú fegyelmében, érzései egyik végletből a másikba sodorták, öngyilkosságra gondolt, a másik percben pedig a megalkuvás látszott erőt venni rajta. Rendfőnökének többször tudomására adta, hogy szeretne kilépni a szerzetből, de ez csak egyre marasztalta. Bátyja közbenjárására végre elhagyhatta a szerzetet s tábori pap lett. Csernovitzba került, de már félév múlva Potocki Ignác gróf társaságában külföldi tanulmányútra indult s a közel két évig tartó utazás alatt Európa majdnem összes államait bejárta.

Visszatérése után tudományos búvárkodásokba merült, írt fizikai, mennyiségtani és hittudományi dolgozatokat, miközben az a kitüntetés érte, hogy a harlemi akadémia tagjává választotta. József császár is elismerte érdemeit és 1783-ban a leMBERGI egyetemen a természettan tanárává nevezte ki. Új állásában Martinovics az eddiginél is nagyobb buzgósággal dolgozott. Ebben az állásban több tudományos művet írt, melyek nevét Németországban is ismeretessé tették. Találmányait pedig Lengyelország több helyén alkalmazták. A hessen-homburgi, müncheni, stockholmi és szentpétervári akadémia egymásután választotta tagjai sorába.

Jellemének alapvonásai azonban nem változtak meg ezután sem. Nagyravágyása, hiúsága határtalan volt, „dicsekedése pedig — állítja róla egyik ellensége — a szemtelenséggel határos.” De ugyanakkor azt is feljegyzik róla, hogy merész atheista, aki a legszélsőbb nézeteket hirdeti.

Jellemének radikalizmusra hajló vonása politikai elveiben is érvényesül. Rokonszenves előtte a francia forradalom s a forradalmi eszméket Magyarországon is érvényre akarja juttatni. Ez a szellem hatja át politikai iratait. Szabadelvű a legnagyobb mértékben, rajongója a haladásnak és elszánt hirdetője a jogok egyenlőségének. Természetesen mindennek ellensége, ami a szabad fejlődést akadályozza, úgymint a monarchikus kormányformának, a kiváltságoknak és az egyházi befolyásnak.

Lembergi tanársága utolsó évében új események történnek életében. A pesti egyetem fizikai tanszékét akarta elnyerni, de folyamodását nem vették figyelembe. Kárpótlásul azonban Lipót császár udvari vegyészévé nevezte ki császári és királyi tanácsosi címmel és 2000 forint évi fizetéssel. Kötelessége abban állott, hogy Lipót császárnak a vegyészeti kísérletekben utbaigazítást adjon. Volt azonkívül más kötelessége

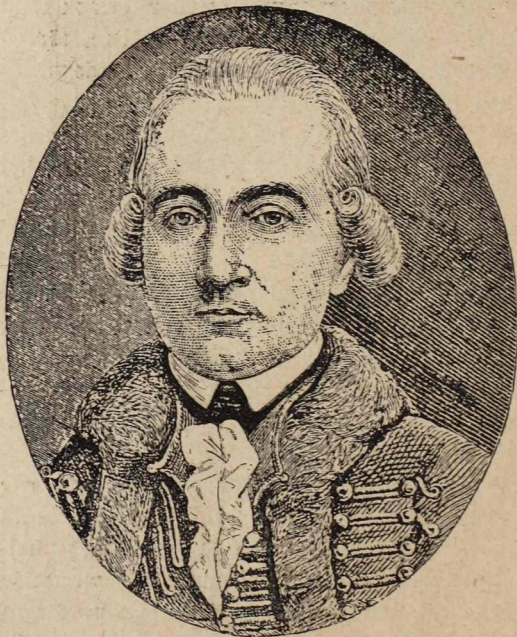
is, ez politikai volt s abban állt, hogy Magyarországon iparkodjék a közvéleményt a politikai reformokra előkészíteni és a sajtó, majd pedig titkos társaságok útján a császár eszméinek híveket szerezni. Lipót császár ugyanis Nagy Frigyes reformjainak hatása alatt állott, azonkívül maga is olyan nevelésben részesült, mely a szabadelvű reformok iránt fogékonnyá tette. Martinovics buzgón járt el megbízatásában, röpiratokat írt s egyre hangoztatta, hogy a haladásnak és a nép boldogulásának legnagyobb ellenségei a papok és az arisztokraták.

Lipót császár korai halálával azonban a politikában és Martinovics életében is nagy változások történtek. Ferenc császár szakított két elődjének szabadelvű kormányzatával, mert a francia forradalom és a rémuralom kegyetlenségeitől undorodott, lázító propagandájától rettegett s minden törekvését a forradalmi szellem elnyomására fordította. Martinovics már csak kis ideig működött az udvarnál, mert Ferenc állásától felmentette. Új szellem terjedt el az udvarnál és a régi, a József császár-féle irányt szolgáló demokraták, szabadelvűek háttérbe szorultak. A szabad sajtó megszorítása és a titkos rendőrség szervezése egyenesen arra a célra szolgáltak, hogy lehetetlenné tegyenek mindenféle szabadabb véleménynyilvánítást.

Martinovics lelkében mindig a szabadelvű eszmékre hajlott, egy véletlen által aztán alkalma nyílt cselekvőleg is befolyni a demokrata eszmék terjesztésére. A francia konvent kijelentette ugyanis, hogy hajlandó mindazoknak a népeknek segítséget nyújtani, amelyek a zsarnokság igáját le akarják rázni magukról. Különösen Ausztria-Magyarországra és Csehországra gondoltak, hogy ezen országokban forradalmak szításával a franciák ellen hadakozó Ferenc császár erejét meggyöngítsék. Martinovicsot Forster János György, a hírneves utazó és felfedező, a mainzi jakobinus-klub elnöke ajánlotta a francia jakobinusok figyelmébe s ezen ajánlat folytán a franciák őt bízták meg az ausztriai ház uralma alatt levő országok forradalmának megszervezésével. Martinovics elvállalta a megbízást s 1794-ben azt a feladatot kapta, hogy azonnal fogjon hozzá a forradalom megindításához. Martinovics mindenekelőtt Bécsben és Pesten szervezte a titkos társaságokat s főképpen az értelmiség soraiból iparkodott híveket toborozni. Magyarországon Martinovics elvtársai közül Laczkovics János, Sigray Jakab gróf, Szentmarjay Ferenc és Hajnóczy József jutottak legnagyobb jelentőségre.

Egyike azoknak, kiket Martinovics terveibe leghamarabb beavatótt, Laczkovics János nyugalmazott huszárkapitány volt. Vagyonos család sarjadéka, amellet tanult elme és nyugtalan vér. Huszonkét éves

korában magyar testőr lett, majd a Gréven-huszárezredben hadnagy. Több csatában résztvett, bátor, szenvedélyes férfi volt s tizennégyévi szolgálat alatt kapitányi rangra emelkedett. Irodalmilag is foglalkozott politikai kérdésekkel s őt tartják azon kérvény szerzőjének, melyet a

Laczkovics János.

A Martinovics-féle összeesküvés egyik főembere. Huszárpap volt a Gréven-ezredben s ő a szerzője az ezred híres kérvényének a magyar országgyűléshez, amely magyar szolgálati nyelvet, magyar tiszteket követel s azt, hogy béke idején a magyar ezredeket ne helyezték az ország határain kívül. Büntetésből áthelyezték, mire kilépett a hadseregből. Forradalmi kátékat szerkesztett, amelyekben leplezetlenül hirdette a francia forradalom eszméit. A Martinovics-féle összeesküvés egyik igazgatója lett. Az összeesküvés leplezése után felfüggetlenségért halálra ítélték s Martinovicsal együtt a Vérmezőn lefejezték.

Gréven-ezred tisztikara 1790-ben az országgyűléshez benyújtott, hogy a magyarországi hadseregnek magyar legyen a nyelve. Emiatt, mivel egyike volt a kérvény aláíróinak is, meg kellett válnia a katonai pályától és Pesten telepedett le. Lipót császár alatt az uralkodó kegyeibe jutott, évdíjat kapott és politikai megbízásokat teljesített. Lipót halálával azonban évdíját elvesztette és Ferenc császár nem reflektált többé szolgálatára. Mikor Martinovics az uralkodóház ellen fordult és hozzáfogott a francia forradalom eszméinek terjesztéséhez, Laczkovicsnak a mozgalomban főszerep jutott. Egyik főtagja lett a forradalom

előkészítésére szervezett titkos társaságnak, résztvett az alapszabályok szerkesztésében és a forradalmi káté terjesztésében is közreműködött. Magyarországot a kitörő forradalomra való tekintettel Martinovics kerületekre osztotta és a debreceni kerület igazgatását Laczkovicsra bízta.

Hajnóczy József szintén egyik részese az összeesküvésnek. 1750-ben Aszódon született. Jogi tanulmányait elvégezván, Forgách Miklós gróf oldalán titkári teendőket teljesített. Később Széchenyi Ferenc grófnak

lett a titkára. József császár uralkodása alatt szerémi alispánságot viselt, melyre kiváló képzettségével s rendkívül humanus és idealista gondolkodásmódjával tette magát érdemessé. Az ő elve az volt, hogy az a boldog ország, ahol minden embernek egyforma jogai és kötelességei vannak. Ilyen értelemben több munkát is írt, melyekben különösen a föld elnyomott népét, a jobbágyságot veszi védelmébe. Martinovics társaságába az elvei vezették és az a remény, hogy eszméi a nép és a nemzet felvilágosítása után valóra válhatnak. Martinovics társaságában ő az egyetlen, aki nem nemes létére is előkelő tisztségre emelkedett.

Szentmarjay Ferenc a legideálisabb gondolkozású politikusok egyike. Rajongott a demokrata törekvésekért s ez a lelkes érdeklődés vitte Martinovics társaságába, hol igazgatónak tették. Zemplén vármegyében született 1770-ben. Atyja a Barkóczy grófok birtokán jószágigazgatói minőségben működött. Iskoláit jeles eredménnyel végezte s a felsőbb tanulmányok befejezése után Sáros megyében nyert állást. Majd Budára került s a szabadkőművesek társaságába lépett és ő is megfogadta, hogy hű lesz a francia forradalom eszméihez.

Szentmarjay Ferenc.

Lelkesedett a francia forradalom eszméiért s egyik igazgatója lett a Martinovics-féle összeesküvésnek. Elfogatása után is a forradalmi eszmék hívének vallotta magát. Őt is lefejezték a Vérmezőn.

Sigrai Jakab gróf, a negyedik az összeesküvés főemberei között, egyébként jelentéktelen ember. Egyideig a dunántúli kerületi tábla titkára, majd ülnöke volt. Kazinczy Ferenc így emlékezik meg róla: „E fiatal ember szánakozásraméltó nyomorékja volt a legbolondabb nevelésnek. Atyja mindent megadott nevelésében, amit a nagy házak adhatnak, de éppen e minden jellemtelenné tette őt.” Megismerkedett Martinovicsal, belépett a titkos társaságba, tagokat gyűjtött s mint igazgató a dunántúli kerület szervezésével volt megbízva.

Ezek voltak az összeesküvés főemberei, kik egy ideig egészen gyanutlanul működtek. Tagokat vettek fel a titkos társaságba, megismertették velük a forradalmi katekizmust és a fennálló kormányrendszer ellen izgattak. Az egész ügy még csak az előkészítés stádiumában volt, sőt mondhatjuk, hogy az összeesküvés inkább elméleti, mint gyakorlati volt, midőn a titkos rendőrséget Bécsben is, Pesten is figyelemzették céljaikra.

Az összeesküvők elfogatása. — A pör.

Bécsben a titkosrendőrség gondosan összeállított jegyzékbe foglalta a forradalmárok neveit, de már ezt megelőzőleg 1794 tavaszán, egy Londonban letárgyalt felségsértési pör alkalmával kitudódott, hogy a londoni demokraták összeköttetésben voltak az ausztriai és magyarországi demokratákkal. Ezenkívül Svájból is kapott értesítést a bécsi rendőrség a Bécsben lappangó összeesküvésről, úgyhogy a beavatkozásra elérkezettnek látszott az idő.

Ferenc császár a rendőrfőnök jelentése alapján felhatalmazást adott a vétkesek elfogatására. A bécsi titkos társaság főembereit a rendőrség 1794 nyarán fogta el. Ezek között volt Martinovics is. A vizsgálat vezetésére Ferenc császár *Saurai* Ferenc gróf elnöklésével külön bizottságot nevezett ki, mely Martinovicsot maga elé idézte, de ő csak nagyjából vallott és társairól hallgatott. Harmadik kihallgatása alkalmával aztán töredelmesen vallott. Ekkor már ugyanis a vizsgálóbizottságnak tudomása volt arról a vallomásról, melyet Pesten egy Sehy nevű színész tett, ki a bécsi elfogatások hírére önként jelentkezett Sándor főhercegnádor előtt és leleplezte a Pesten működő titkos társaság vezetőit és tagjait. Martinovics bevallotta most, hogy két titkos társaságot alapított, melyeknek élén négy igazgató állott s hogy az addig gyűjtött tagok száma mintegy 75 lehet. A vallomásokról értesítették Ferenc császárt, aki viszont Sándor főherceget informálta az összeesküvőkről s a főhercegnádor parancsára Hajnóczy Józsefet, Laczkovics Jánost és Szentmarjay Ferencet a rendőrség letartóztatta és katonai fedezet alatt Bécsbe kísértette. Pár nap múlva elfogták Sigray Jakab grófot is, aki éppen a határon át menekülni igyekezett.

Martinovicsot és társait több ízben kihallgatták s közben a rendőrség egyre nyomozta az összeesküvőket. Akire csak a legtávolabbi gyanu esett, nyomban letartóztatták. Leginkább írók, költők, ügyvédek

köréből kerültek ki az elfogottak, kiknek száma hamarosan harminckettőre nőtt.

A vizsgálat és a kihallgatások eleinte nagyrészt Bécsben folytak, de a vármegyék tiltakozása folytán Ferenc császár megengedte, hogy a foglyokat Budára hozzák. A vár egyik melléképületében helyezték el őket.

Az összeesküvők pörének tárgyalásával a királyi táblát bízták meg. A kérdések arra irányultak, hogy a vádlottak őszintén beismerjék, mi volt a titkos társaságok célja és kiktől kapták a forradalmi kátékat. Valamennyien enyhíteni iparkodtak szereplésüket s azt egyik sem akarta elismerni, hogy a titkos társaságokat a királyi trón vagy az alkotmány ellen szervezték. Azonkívül segíteni is akartak egymáson, eleinte tehát nagyon tartózkodóan vallottak. Érdekes példa erre a kiváló írónak, Kazinczy Ferencnek a kihallgatása.

Kazinczy Ferenc

A magyar irodalom reformátora s a nyelvújítás vezére volt. Harminchat éves korában midőn már az irodalmi életnek irányítója s csaknem vezére volt, a Martinovics-összeesküvésben való részvétele miatt elfogták. A hétszemélyes tábla fej és jószágvesztésre ítélte. A kalálbüntetést azonban a király börtönre változtatta át s a kiváló író élete legszebb korában majdnem 7 évig, pontosan 2387 napon át sanyargott a különböző börtönökben, ami egészségét rettenetesen megromlalt.

Szentmarjay elfogatása után ugyanis azt vallotta Bécsben, hogy Kazinczy Ferenc Szulykovszky ajánlatára vétetett fel a titkos társaságba. E vallomás alapján nemsokára Kazinczyt is letartóztatták Regmecen. Egy dzsidáskapitány kopogtatott be Kazinczy lakásán s felmutatta a főherceg-nádor rendeletét, mely elrendeli, hogy Kazinczyt Budára kísérik. A királyi tábla előtt való kihallgatásakor Kazinczy nem akart

vallani. A közvád képviselője Németh János államügyész, egyike a legszolgáibb lelkű hivatalnokoknak, mindenáron nyilatkozatra akarta bírni, azért egy alkalommal egy levelet tartott kezében s így szólt:

„Miféle levél ez?”

„Szentmarjayhoz írt levelem — válaszolt Kazinczy. — Ezenkívül több levelet nem írtam hozzá. Ugy tudom, hogy abban Klopstock munkáját kérem tőle kölcsön.”

Bay nevű bíró ekkor közbeszólt:

„Édes öcsémuram! Mi osztályos atyafiak vagyunk. Öcsémuram tudja, hogy én gyermekéke óta nagyon szerettem. Erre a szeretetre és atyafiságunkra kérem, valljon meg mindent.”

Berzeviczy bíró pedig még hatásosabban szólt:

„Jézus öt sebére kérem, ne rontsa meg magát. Ne tegye magát méltatlanná a legjobb fejedelem kegyelmére.”

Kazinczy egyre ezt hangoztatta:

„Nem vallhatok semmit, nem vétettem semmit!”

Harmadszori kihallgatása alkalmával aztán Németh János felolvasta előtte Szulykovszky vallomásának reá vonatkozó részét. Most már nyomban megszólalt Kazinczy is:

„Nem szükséges, hogy nagyságod folytassa. Mindent elmondok. Nincs többé okom, hogy hallgassak. Már az első kihallgatás alkalmával elmondtam volna mindent, de Szulykovszky gyermekeire hivatkozva arra kért, hogy hallgassak.”

Ilyenformán történtek a vallomások. Mindenki azon iparkodott, hogy lehetőleg minél jelentéktelenebbnek tüntesse fel a maga részvételét s az egész szövetkezést pedig amolyan ideális, inkább elméleti jellegű törekvésnek mutassa be. Lassanként azonban, mikor belátták, hogy a titkolózással nem mennek semmire, egyik is, másik is vallott. Martinovics megnevezte a titkos társaságok igazgatóit, közben a bécsi és budai rendőrség is folytatta a nyomozást és az elfogottak vallomásai- ból apránként kiderült az egész összeesküvés keletkezése. Miután a kihallgatások véget értek, már csak a végtárgyalás volt hátra. A foglyokat a tábla elé vezették, hol az elnök felszólítása folytán védőügyvédet választottak. Martinovics, Szentmarjay, Szolaresik és Verseggy bejelentették, hogy személyesen fogják védelmüket előterjeszteni. Németh János államügyész érdemessé akarta tenni magát Ferenc császár előtt, azért valóságos hóhéri passzióval iparkodott az összeesküvőket gyötörni. Durva, korlátolt elméjű, mindenre kapható és mindenre kész hivatalnok létére valóságos kéjjel vetett kelepcét az összeesküvők elé, hogy annál

biztosabban elbukjanak. Vádlevelében felségsértés, árulás és hűtlenség címén kéri Martinovics és 46 társa ellen a bűnösség megállapítását s ennek megtörténte után jószágaik elkobzását és fővesztésre való ítélsüket.

Németh János vádlevelével szemben a védők annak a kimutatására törekedtek, hogy a titkos társaság nem tekinthető összeesküvésnek és hogy nem irányult a király és az ország ellen. Mellesleg hangoztatták, hogy mindenkinek joga van az alkotmány átalakítására és a nemzet összességének javára vonatkozó eszméket terjeszteni. Ez még nem felségsértés.

Németh János 46 vádlottnak a halálra ítéltetését indítványozta, a királyi tábla azonban csak 14 vádlottra mondta ki a halálos ítéletet. Ezek között voltak: Martinovics, Laczkovics, Szentmarjay, Hajnóczy, Verseghy, Sigray, Kazinczy, Óz Pál, Szolárcsik, Szulykovszky, Szén, Szlávny, Verhovszky és Szentjóni Szabó László. A többieket súlyos fogságbüntetésre ítélték. Kettő kivételével, kik öngyilkosság által menekültek az ítéletelől.

A királyi táblától a hétszemélyes táblához került az ítélet. A legfelsőbb törvényszék a halálos ítéleteket helybenhagyta, a többiekre kiszabott büntetéseket részben súlyosbította, részben enyhítette. Az ítéletet most a periratokkal egyetemben felküldték a királyhoz, miközben az elítéltek kegyelemért folyamodtak. Ferenc császár azonban elrettentő példát akart statuálni és a halálos ítéleteket helybenhagyta.

Németh Jánosnak, a nagy pör aljaslelkű közvádlojának jellemzésére hadd álljon itt egy-két adat. Szirmay Antal a következőket írja róla: „Németh János hivatala egyéb teendőiben *hanyag*, de *vádolásra született, rosszlelkű* s kivéve Verbőczyt, kiből egynémiféle felületesen tanult vala, *semmi tudománnyal nem bíró ember*. A jakobinusok (Martinovicsék) vádolásából ő *nagy kincseket szerez magának. A vádlottaktól nagyértékű ajándékokat nemcsak elvett, hanem kicsikart*. Eleinte nyájas arccal, hízog szavakkal szólítá meg őket s büntetlenség ígérete, enyhébb fogság reménye, utóbb ijesztések által igyekezett rávenni őket, hogy minél több bűntársat jelentsenek fel. A királynak leghívebb alattvalóit, a legjobb hazafiakat, kiket gyűlölt vagy akik gazdagok valának, csak azért is emliti vala, hogy neveik a bectelenítő pörben előforduljanak. *A felségsértési bűnbe fél Magyarországot belekeverni s azáltal magának adozójává tenni kívánta*. Az ilyenféle spanyol inkvizíciótól visszaborzadtak az ország jobbjai s a tény méltatlanságát a főherceg-nádornak fölfedezték, aki azt a királynak is tudtára adta.” Ime, egy ilyen elvetemedett, jellem.

telen és kapzsi emberre volt bízva a közvád egy olyan korszakos jelentőségű pörben, aminő a Martinovics-féle összeesküvés volt.

Borzalmas hatása lett Ferenc császár szigorú ítéletének. Az egyetlen Németh Jánoson kívül az egész főváros és az egész ország az elrendelt kivégzések megrendítő hatása alatt állott. Az elítélteket felvezették a Szent Ferenc rendiek budai zárdájába és kihirdették előttük a királyi leiratot. Mindannyian bilincsbe voltak verve.

Martinovics elég nyugodtan hallgatta végig halálos ítéletét, csak bíráit halmozta el szemrehányó megjegyzésekkel. Laczkovics dühösen, amúgy huszárosan összeteretettélzte a bírákat. Füttyörészett és káromkodott az egész úton, míg börtönébe visszavezették.

„Ördög teremtette! — kiáltotta vad dühében — egyszer hittem papnak, az is halálra vitt.”

A következő percben dacosan odakiáltotta:

„Nem bánom, akár sütnék, akár főznek. Amit vetettem, ki fog kelni. Elvesznek a kopók, de megmaradnak a vadászok.”

Szentmarjay az ítélet kihirdetésekor a vadállati kéjjel, hiéna módjára élvező Németh János ügyészre támadt:

„Uraságod rászédett. Azt ígerte, hogy megmenti életemet, ha őszintén bevallok mindent. Én meghalok, de elvárom uraságodat annak ítélőszéke előtt, aki bosszút áll az esküszegőn.”

Hajnóczy a legnagyobb nyugodtsággal hallgatta végig az ítéletet. Nem szólt semmit, ő már leszámolt mindennel. Az ítélet végeztével ennyit kérdezett:

„Távozhatok?”

Börtönébe visszatérve, erősen megrázta láncait s így szólt:

„Jobb meghalni, mint akár három évig viselni e láncot!”

Hajnóczy utolsó perceiről Kazinczy ezeket jegyzi fel náplójában: „Azon vidámság és nyugalom, melyek az erénynek s valódi nagyságnak társai, egy percig sem hagyták el. Ártatlanul szenvedünk — mondta. *Az uralkodó párt áldozatai vagyunk és valóban nem méltó élni az emberek ily mély romlottságában.*”

Emberi mozzanatainál fogva is könnyekre fakasztó Hajnóczy tragédiája. Ifjú vőlegény volt, mikor az összeesküvésben való részesség miatt letartóztatták. Az ítélet kihirdetése után már csak menyasszonyának sorsa aggasztotta, aki miatta való kétségbeesésében az örület gyötrelmeit szenvedte át Sopronban. Hajnóczy a börtöne előtt őrt álló magyar katona által megizentette Kazinczynak, hogy utolsó óhajásával fordul hozzá. Vegye nőül mátkáját, ha kiszabadul börtönéből, mert őt

méltónak tartja menyasszonya férjéül. Bátran és boldogan hal meg, ha tudja, hogy óhajta teljesítve lesz. Kazinczy erről a megható gondoskodásról így ír naplójában: „Hogy engem Hajnóczy óhajta mátkájának férjéül, annak becsét egész mértékben érzem s kevélykedem vele.” De Kazinczynak a sokévi fogság és életkörülményeinek alakulása nem engedték, hogy ezt a baráti óhajta teljesíthesse.

Az elítéltek között legszánalmasabb volt Sigray Jakab gróf viselkedése. A törvényterembe lépve minden ereje elhagyta. Reszketni kezdett, halálos félelem vett erőt rajta s nem bírta végighallgatni a királyi leiratot sem. Egyszer csak összeesett, úgyhogy ájultan kellett kivinni a teremből. A kivégzés tudata annyira önkívületbe hozta, hogy az utolsó éjszakát élő-halott állapotban töltötte.

Az elítéltek valamennyien meggyóntak és megáldoztak, elfogadták a vallás vigaszát és így várták a végzetes óra közeledését.

Az ítéletek végrehajtása.

Előbb azonban még egy szomorú szertartás következett, a Martinovics lefokozása. Régi szokás szerint az olyan papok és egyházi személyek, kik az uralkodó, az ország alkotmánya, avagy a büntetőtörvénykönyv valamelyik főbenjáró pontja ellen vétkeztek, halálra ítéltetésük alkalmával az egyházi rendből előbb kitaszíttatnak, nehogy mint egyházi személyeket érje őket a legnagyobb földi büntetés. Ez történt Martinovicsal is. A királyi leirat felolvasása után az ítélmester tudára adta, hogy lefokozása azonnal megkezdődik. Átkísérték a börtönfelügyelő lakásába, levették kezeiről és lábairól a bilincseket s papi ruhába öltöztették. Mikor ez megtörtént, a Szent Ferenc-rendiek templomába vezették, hol már órák óta szorongott az ilyen borzasztó látványokban mindig élvezetet találó tömeg.

Martinovics szilárd léptekkel haladt megszégyenítése helyére. A szertartást Kondé püspök végezte nagy papi segédlettel. Ott voltak a királyi tábla és Pestmegye képviselői. Megkezdődött a csúffátétel és a meghurcolás. Az oltár elé lépve mindazon egyházi jelvényekkel, melyek a misemondó pap számára elő vannak írva, Martinovics letérdelt Kondé püspök előtt. Kondé ezalatt a közönség felé fordulva ezeket mondta:

„Az előttünk levő szerencsétlen testvér, megfélekezve egyházi állásának kötelességeiről, megvetve az isteni és emberi törvényeket.

lábbal taposva az Isten, a király és az állam iránt köteles hűséget... lázadóvá lett... összeesküvést szervezett..., miáltal érdemtelenül vált azon tisztségre és kiváltságos állásra, mely a papot megilleti."

Ezután felolvasták a Tábla ítéletét és a királyi leiratot s egy percig halálos csend lepte el a templomot. Most kezdődött a lefokozás. A püspök elveszi Martinovicsotól a kelyhet, a misemondó öltönyt, az inget, a stólát, casulát s a tonzura helyén, hol felszentelésük alkalmával a papokat olajjal kenik meg, az érvénytelenség jeléül késsel gyöngén karcolást ejt. Végül egy ollóval lenyírja a haját, annak jeléül, hogy a szerzetesi hajkoronától is megfosztatott. Aztán a püspök ismét a közönség felé fordult, megriadt szavakkal mutatott az összeesküvés következményeire és átadta Martinovicsot a hatóság embereinek.

Most már csak a kivégzés volt hátra. A kivégzés napja 1795 május 20-ára volt kitűzve. De Pest vármegye küldöttje, Szabó János szolgabíró két nappal előbb átvette a foglyokat. Pesten és Budán olyan nagy izgatottság uralkodott, hogy a katonai parancsnokság felkeléstől tartva az összes helyőrséget készenlétbe állította, a tüzérség pedig égő kanóccal a megtöltött ágyúk mögött várta az esetleges parancsokat. A lakosoknak is meghagyták, hogy a kivégzést megelőző és követő éjszakán örökdenek s magukat tűzvész ellen vízzel s más oltószerezettel lássák el. A mai Vérmezőn — azelőtt „Generális Kaszálló” volt a neve — ment végbe a kivégzés, nagyszámú katonai kirendeltség s ezrekre felszaporodott közönség jelenlétében.

Reggel öt órakor megindult a menet. Elöl a szolgabíró és az esküdt számos megyei hajdútól követve — lóháton. Utánuk parasztszekereken vitték az elítélteket. Minden szekéren két hajdú, egy pap és egy elítélt foglalt helyet. A menetet egy csapat vértess lovasság zárta be. Martinovics egész úton imádkozott, Hajnóczy bölcsészeti kérdésekről társalgott lelkészével, Szentmarjay a francia forradalmi dalt, a *Marseillais*et füttyörészte, Sigray ellenben most is hol ájúlodozott hol sirt és imádkozott. Laczkovics, nehogy az utolsó percben elgyöngüljön, izgató szerrel erősítette magát. Lelkészének buzdítására, hogy gondoljon Istenre, férfias őszinteséggel mondta:

„Nem rettegek a haláltól. Mint katona gyakran szeme közé néztem. De ember vagyok, érzem a halál félelmét és küzdenem kell ellene, hogy bátran haljak meg. Ha pedig vallásos gondolatokkal foglalkozom, eltűnik lelkemből a bátorság.”

Mikor meglátta a kivégzésre összecsdült ezrek sokaságát, megdöbbenve kiáltott fel:

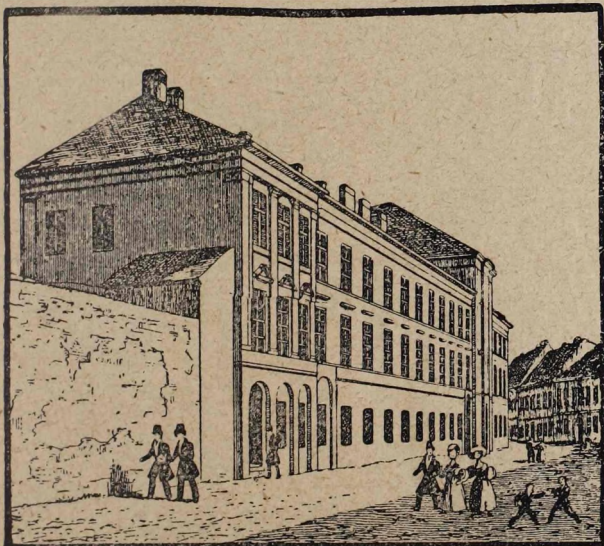
„Még a király koronációján sem volt ennyi ember. Nem jó jel, mikor ennyi ember gyűl emberek vesztére.”

Amint tovább haladtak, ismét megszólalt. Egy ismerőst fedezte fel a tömegben s feléje kiáltott:

„Szervusz Latinovics!”

A megszólított azonban gyáván elfordította fejét, mire Laczkovics dühös megvetéssel kiáltotta:

„Nézzétek ez a pimasz még szégyeli, hogy ismert!”

A pesti vármegyeház a XIX. század elején.

A bécsi kapu alatt végre rászólt egy gyerekre, aki egy magas állványról nézte őket.

„Vigyázz, nehogy rám essél s agyonüss, mielőtt a vesztőhelyre érek!”

A kivégzés helyén négyszögben gyalog katonaság helyezkedett el. Elsőnek Sigray Jakabot vitték a vesztőhelyre. Ugyanekkor elővezették Martinovicsot is, akinek azzal súlyosbították büntetését, hogy társai halálát végig kellett néznie. A többi három ezalatt a szekereken maradt.

A borzalom pillanatai kezdődtek. A szerencsétlen Sigrayt félholtan hurcolták a hajduk a vesztőhelyre. Ámde a hetvenéves budai hóhér megilletődöttségében nem tudta munkáját biztosan végezni. Sigray még

ebben is szerencsétlen volt. Háromszor csapott rá pallosával a hóhér. Az első a vállát érte, a második a fejét, a harmadik már nem is csapás volt, hanem nyiszálás, mint amikor életlen szerszámmal a vágóhídon kínozzák az állatokat. A néptömegben tiltakozó hangok hallatszottak. A budai hóhér kénytelen volt helyét elhagyni. Jött helyébe a fiatal

A délvidéken táborozó határőrvidéki magyar katonák.

egri hóhér, aki a második áldozatnak, Szentmarjajnak egy csapással vágta le a fejét. Most már „brávó” kiáltások hallatszottak.

Lackovics bátor léptekkel haladt a vesztőhelyre Horáciusznak egyik bölcseledő ódáját szavalva. Nem vett igénybe semmi segítséget, ő maga vetkőzött le s félelem nélkül várta a hóhér csapását.

Hajnóczy hasonló bátorsággal viselkedett. A négyszögben egy ismerős katonát vett észre, kihez így szólt:

„Köszönts hazámfiait, beszélj el nekik, mint haltam meg. Ne higgyék, hogy gonosztevő valék. Szándékaim jók és tiszták valának. Az igazság vértanuja gyanánt halok meg.”

Végül odafordult a kivégzést megindulás nélkül szemlélő Németh János ügyészhez, kinek durva állati lelkét honfitársainak ez a rettenetes katasztrófája sem tudta meghatni. Arra akarta kérni, hogy hátramaradt

Városi polgárok viselete I. Ferenc idejében.

vagyonát juttassa nővére tulajdonába. Az elvetemedett ember példátlan durvasággal ráfordult:

„Te csak a lelkedről gondoskodjál, ne a nővéredről!”

Nem is méltatta még egyszer szóra Hajnóczy, hanem térdre esett, ájtatosan imádkozott s ő maga vetette le ruháit. Egy csapással az ő feje is porba hullt. Kazinczy szerint Szokrateszhez illő nyugalommal halt meg.

Most következett Martinovics, aki azalatt, míg társaival a hóhér végzett, a földre borulva, kétségbeesett lélekkel és reszkető ajakkal imádkozott. Hogy a kivégzés iszonyaitól megkímélje, egy kapitány elébe állott és testével takarta el az előtte végbemenő kinos látványt. Az ítélet felolvasása után a hóhérlegények székre ültették és bekötözték a szemeit. Mikor a hóhér lecsapni készült fejére, a zsebkendő félrecsúszott szemeiről s látta a hatalmas pallost, mely életét kioltani készült. Ujra megigazitották a zsebkendőt s most már az ő feje is aláhullt. Nyolc óra után pár perccel vége volt a kivégzéseknek. A hóhérok ezután elégették az összeesküvők írásait és közszemlére tették ki a lefejezett hullákat. Később koporsóba helyezték el azokat s egyik verzió szerint a budai temetőn kívül, másik szerint a „Duna mellett emelkedő halmonkon” temették el. Senki sem tudja, hol fekszenek — mondja sirjukról Kazinczy.

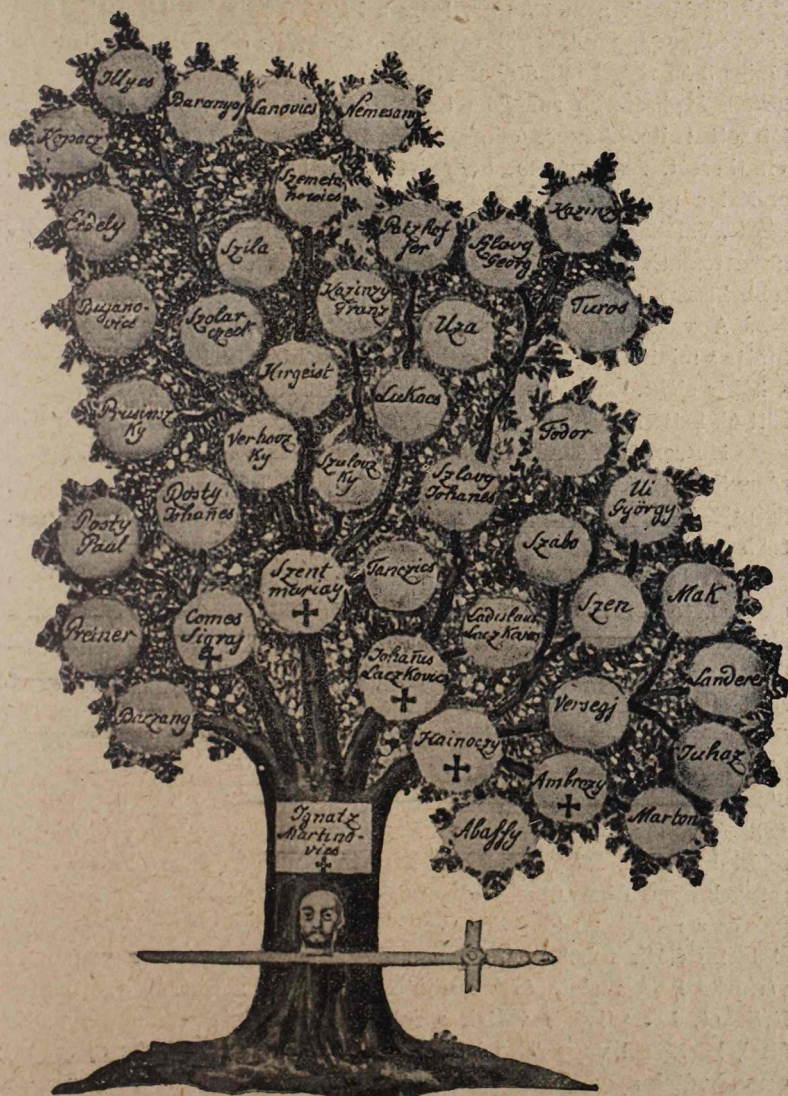
A kivégzés utáni reggelen azon a helyen, hol a demokrácia első vértanuit az önkény vérpadra juttatta, gyönyörű rózsák virultak. Ki ültette el, mikor, senki sem tudta. És nem tudták meg később sem, hiába mozgósította az államügyész, Németh János a kémeit. Ezek a rózsák azonban gyönyörű jelképei voltak annak az érzésnek, mely néhány felvilágosodott és a szó nemes értelmében vett igazi hazafi lelkében élt.

Még kilenc halálra ítélt kivégzése volt hátra, de ezekből csak kettőn hajtották végre az ítéletet, a többinek Ferenc császár megkegyelmezett s büntetésüket börtönre változtatta át.

Őz Pál és Szolárcsik Sándor volt a két következő vértanu. Őz Pál egyike volt a legkiválóbb képzettségű magyar ifjakkak, kiről Kazinczy is úgy vélekedett, hogy „*egyike az országban a legjobb fejeknek.*” Mikor a királyi táblán először kihallgatták, az elnöklő Ürményi így jellemezte: „Ismerem ezt az embert. Tudománya szerint méltó volna, hogy székemben üljön.”

Védőiratában észjogi és magasabb politikai szempontokból fejtegette a mozgalmat s a maga részvételét helyesnek iparkodott feltüntetni. Németh János ezt is ellene használta fel.

Szolárcsik Sándort gyermekifjú kora sem tudta megvédeni a kivégzéstől. A Németh Jánosnak szemében nagy volt az ő bűne. Börtönének a falára ugyanis szénnel egy képet rajzolt, mely a szabadság fáját ábrázolja. A fa törzse Martinovics, a törzsből ágak hajtanak ki, melyek az összeesküvésben részt vett tagok neveivel vannak megjelölve.

A vértanúk fája.

Szolarekik Sándor, a Martinovics-féle összeesküvés egyik bebörtönzött tagja szénvel rajzolta ezt a képet börtönének falára s ezért halálra ítélték. A vértanúk fájának törzsét Martinovics alkotja s belőle ágaznak ki az ágak az összeesküvők tagjainak a nevével megjelölve. A halálraítéltek neve alatt kereszt van.

Szolárcsik nem tagadta, hogy a képet ő rajzolta, Németh Jánosnak pedig ez éppen elég volt arra, hogy ezért fejét követelje. A kivégzésre június 3-án reggel hat órakor vitték ki az elítélteket a Vérmezőre. Szolárcsik legdiszesebb ruhájába öltözött és a félelem legkisebb jele sem látszott rajta. Amerre elhaladt, siratták a nők. Utközben papjával vitatkozott. Azt mondta, hogy ártatlanul hal meg, mint a Megváltó, amiért a pap megdorgálta.

„Valóban — folytatta tovább a beszédet — azt hiszem, hogy nemzetemnek új Krisztusa leendek s talán az én halálomnak egykor több haszna lesz.”

A vesztőhelyen könnyedén leugrott a szekérről, bokáját összeütötte s mintha nem a halálba, hanem valami táncba indulna, úgy lépett a hóhér elébe. Őz Pál szintén félelem nélkül halt meg. Az elítéltek között ők ketten voltak az egyedüliek, akik nem folyamodtak kegyelemért.

Huszonnyolc elítéltnak a király elengedte a halálbüntetést s börtönre ítélte el őket. Ezek között voltak Kazinczy Ferenc, Bacsányi János, Szentjóni, Verseggy írók is, akik osztrák várbörtönökben szenvedtek több évig.

A magyar bíróságnak és a császári abszolutizmusnak szégyenletes cselekedete volt ez a bűnpör. Igaz, hogy azon osztályok, melyek József császárnak a hazaárulót látták, mihelyt a kiváltságokhoz nyúlt, semmi esetre sem lelkesedhettek olyan politikai tanokért, melyeknek legfőbb tétele a kiváltságos osztályok ellen való hadüzenet volt. Istentelenség és hazaárulás volt az ő felfogásukban az olyan mozgalom, mely az hirdette, hogy jogegyenlőség nélkül nincs jogélet s reformok nélkül nincs haladás.

Abban az időben, mikor Franciaországban az emberi jogokért óriási küzdelem folyt, nálunk a kormány, udvar, bíróságok és intézmények mind azon vannak, hogy a fejlődés erejét visszavessék. Az udvarnak és a rendeknek közös érdeke találkozott a mozgalom elfojtásában, el is fojtották tehát úgy, hogy a demokrata mozgalom a rettenetes vérfürdő hatása alatt évtizedekre elnémult. Az írókat és a litterátus férfiakat, kik szóvivői voltak a francia demokrácia eszméinek, pallos által, börtönrel vagy megfélemlítéssel bírták hallgatásra. Az új igének nem akadtak apostolai. A nyers hatalom lett úrrá a rendi Magyarország felett. A szabadelvű irány megfeneklett.

Magyarország belső állapotai a francia háborúk korában

Miután 1795-ben a poroszok és a spanyolok, majd a portugálok kiléptek a koalícióból és békét kötöttek a francia konventtel, felbomlott az első európai szövetség, mely Franciaország ellen irányult és most már csak Ausztria, Angolország, Németországnak egy része és Szavoja folytatta a háborút, mely 1796-ban újult erővel indult meg. A magyar csapatok újra künn jártak idegen államok harcterein és ontották vérüket olyan ügy miatt, melyhez semmi közük sem volt. Az osztrák csapatok vereségei miatt újabb hadisegély vált szükségessé, minél fogva Pozsonyban megnyílt az országgyűlés. Ferenc császár, miként egykor Mária Terézia, a magyarság lovaságára, áldozatkészségére, szóval „ősi dicsőségére” hivatkozott s az ilyen szavak nem tévesztették el sohasem hatásukat. Aztán huszárezredesi egyenruhájában, kócsagtollas kalppal jelent meg. Ez annyira meghatotta a rendeket, hogy életüket, vérüket és vagyonukat újból felajánlották, amit a császár el is fogadott.

Mindössze ötvenezer ujonc-ról, tízezer lóról, húszezer ökör-ről, kétmillió és négyszázezer mérő gabonáról s hárommillió hétszázhatvanezer mérő zabról volt szó. Hogyne adták volna meg, hiszen úgyis a jobbágyok terhére ment a hadisegély legnagyobb része. Az országgyűlésnek volt még egy másik eseménye. Ekkor választották meg nádorrá a húszéves József főherceget. Sándor főherceget ugyanis halálos szerencsétlenség érte. Amint egyik segédjével Laxenburgban tüzijáték készítésével foglalkozott,

Magyar határőr-huszárról.

Magyar gyalogos közvitéz.

egy lőporos rakéta felrobant és halálosan megsebesítette. Helyettesül a király egyelőre József főherceget nevezte ki helytartóvá, aki most a rendek meg is választottak nádorrá. Az új nádor vagy ahogyan a nemesség nevezte, a palatinus, egyike lett rövid idő alatt a legnépszerűbb embereknek. A nemzet nemcsak tisztelte őt, hanem szerette is, mert a lelkülete, szokásai, érzései lassankint egészen magyarrá alakultak. Magyarországon telepedett le, gyermekeit magyar szellemben neveltette, az alsóúti uradalomban magyar embereket alkalmazott s minden nagyobb társadalmi és kulturális mozgalom megtalálta benne szószólóját. Buzgó osztályosa volt a nádornak ebben a nemes törekvésében felesége, Hermína főhercegnő.

Az országgyűlés József főherceg nádorrá való megválasztásával és a hadi se-

gedelem megszavazásával aztán végetért. A nemzetnek egyéb, a vámviszonyokra, kereskedelemre, közoktatásra vonatkozó óhajait a kormány egytől-egyig előadta.

A franciákkal való háború tehát tovább folyt, de 1797-ben a fiatal Bonaparte tábornok olaszországi diadalai és a Mura völgyében való előnyomulása a campoformioi békére vezetett, melyben Ausztria kénytelen volt lemondani Belgiumról s Lombardiáról Franciaország javára.

Ezek a francia háborúk mindenképpen ártalmára voltak Ferencnek és országainak. Magyarország csak 1796-ig több mint negyvenmillió

forintot és százhatvanezer ujoncot áldozott a rendes adókon felül. Még csoda, hogy maradt pénz és munkabíró ember az országban.

A campoformiói béke azonban nem volt tartós. Napoleon egyiptomi hadjáratát és távollétét Ausztria előnyösnek találta a háború megújítására, mely célból a bécsi udvar Nápolyal, Angolországgal és Orosz-

Köznemesek viselete I. Ferenc korában.

országgal és a szultánnal szövetségre lépett s 1799-ben megkezdte a második koalíciós hadjáratot a franciák ellen.

Ez a hadjárat elég jó indult, de ez csak addig tartott, míg Napoleon Egyiptomból váratlanul visszatért s maga vette át a vezérletet. Ekkor történt, hogy Napoleon átkelve a Szent Bernát-szoroson az osztrák hadakat Marengo-nál szétverte. Egy másik francia sereg pedig a Duna völgyében nyomult Bécs felé. Ferenc császár erre békére vagy fegyver-

szünetre gondolt, de Napoleon nem ment bele a feltételekbe. De újabb vereségei következtében kénytelen volt lealázó békét kötni, mely a lünevillei szerződésben nyert kifejezést.

Nyolc év alatt, 1792-ik évtől 1800-ig *kétszázezerre* ment katonában, pénzben pedig a rendes adókon kívül *százmillió forint*ra rügott az áldozat, mellyel Magyarország a háború költségeihez járult. Az újabb és újabb terhek a gazdasági viszonyok romlását vonták maguk után. A *jó pénz* kezdett nagyon ritkulni s jött helyébe a papírpénz, melynek nem volt meg a kellő ércfedezete, ennél fogva értékét idővel úgy elveszítette, hogy a tizenkétkrajcáros bankcéduláért alig lehetett háromkrajcár értékű ércpénzt kapni. Számosan tönkrementek, elveszítették vagyonukat s a nemzet minden rétegében az elégtelenség jutott hangos kifejezésre. Ebben az állapotban kezdtek aztán a vármegyék is elméledni a francia háborúról, melyhez semmi köze sem volt a nemzetnek. Az áldozatok ellenében a megyék kárpótlásra, meg a sérelmek orvoslására számítottak s ezért közóhaj volt az országgyűlés összehívása.

Az országgyűlés nagy reményekkel nyílt meg Pozsonyban, de kevés eredménnyel zárult be. A király a régi nótát ismételte újólág. Katonáság kell és pénz a háború folytatására, fel kellene emelni a hadiadót kétmillió forinttal.

A királyi trónbeszédre adott válaszfeliratban a rendek iparkodtak aztán a nemzet kívánságait tolmácsolni, de kívánságuk most is abban a sorsban részesült, amiben a régiek. Tudomásul vették azokat, de intézkedés nem történt semmiben. Hogy a katonai és pénzsegély minél biztosabban meglegyen, Terézia királyné is megjelent az országgyűlésen és napról-napra figyelemmel kísérte a tanácskozásokat. Ünnepeken, udvari fogadtatásokon legkedvesebbnek iparkodott magát bemutatni. Egy ideig jól ment minden, de a királynak a válaszfelíratra adott leirata nagy elégtelenséget keltett.

A diétán olyan ellenzék kezdett kialakulni, melynek tagjai a királyné jelenlétében is tüzesen szónokoltak és ekkor aztán a királyné el is maradt a gyűlésekről.

A célszerűbb vámrendszer, a kereskedelem felszabadítása, új pénzügyi források nyitása és hasonló kérdések megoldatlanul maradtak. Hogy a nagyobb bajnak eleje vétessék, az udvar már ezen az országgyűlésen kezdte gyakorolni azt a puhítási rendszert, mely az ellenzéki politikának majdnem minden időben hathatós ellenszere volt. A megvesztegetés, a gerincesek ellenzékiek előkelő hivatalba tétele, cím és

rendjeladományozás és más kitüntetések nagyban folytak s a népszerűségre vágyó nádor ezeknek hű közvetítője volt. És így esett meg, hogy ugyanabban az időben, amidőn Európát bejárták a demokrata elvek, nálunk hivatalvadászó, kitüntetésekre vágyó s mindenféle magasabb lendület nélkül való zárt társaság ráfeküdt minden akaratra, mely a civilizáció útjára iparkodott vinni a nemzetet.

Az országgyűlés eredmény nélkül végződött. A válaszfeliratokban kifejezett nemzeti kívánságokból semmit sem valósított meg. A válaszfelirat a nemzet óhajaképpen több gazdasági reformot sürgetett.

Először is azt kérték a rendek, hogy engedné a király a hazai termények szabadabb kivitelét a külföldre. Kifejezték a már József császár által is vallott meggyőződést, hogy a fennálló vámrendszer Magyar országot gyarmatosorba süllyeszti, minél fogva olyan módosítást kértek, hogy a magyar iparnak és kereskedelemnek nagyobb szabadság adassék.

Egyes megyék és egyes dúsgazdag főurak a maguk erejéből iparkodtak ugyan a rettenetes gazdasági viszonyokon javítani, de nagyobb hatásuk e vállalkozásoknak nem volt. Legjelentékenyebb volt valamennyi között a *Festetics* György gróf által Keszthelyen nagyköltséggel alapított gazdasági akadémia, a *Georgikon*.

Festetics György gróf.

Alezkedő volt a Gréven-huszároknál. Az országgyűléshez intézett kérvényt, amelyben a tisztek magyar hadsereget követeltek, ő is aláírta. A haditanács ezért elfogatta, majd büntetésből más ezredhez helyezte át. Elvesztvén az udvar kegyét, kilépett a katonaságtól s százhatvanezer hold birtokán kezdett gazdálkodni. A nemzeti mozgalmak támogatása mellett nagy érdemeket szerzett a mezőgazdaság emelése terén kifejtett munkásságával is. Ő alapította Keszthelyen a „Georgikon” nevű gazdasági akadémiát.

A magyar szellemi élet a francia háborúk korában

Ferenc császár politikájának elnyomó irányzata megmutatta hatását a *szellemi élet* terén is. A magyar nemzet öntudata legalább a művelődés ügyének ápolásával igyekszik érvényesülni az elnyomással szemben. Az írók tovább haladnak a Bessenyei és társai által jelölt úton s a nemzeti nyelv érdekében szállanak síkra. Irodalmi élet kezdődik, melynek eredményei ha nem is kiválóak, de azt a felfogást képviselik, mely e kor összes írói köreit áthatotta, hogy művelődés nélkül nincs jelentősége a magyarságnak.

Ez a szellem hozta életre a magyar színészetet is, mely különböző vándorcsapatok buzgalma által a magyar nyelv és nemzetiség érdekeinek a szolgálatába állott. De az irodalom szabadabb fejlődésének útjában állott a cenzura. A francia demokrácia eszméinek terjesztése főbenjáró bűn volt. Az irodalom ennél fogva amolyan önképzőköri működésre volt lealacsonyítva, csak azzal foglalkozhatott, amit éppen megengedett számára a felsőség. A közoktatást is korlátok közé szorították. Hivatalos rendeletek szólnak attól, hogy Magyarországon a nagy német

Csokonai Vitéz Mihály.

A legkiválóbb magyar költő volt Petőfi Sándor előtt. Mostoha sorsa útját állta annak, hogy tehetségét teljes mértékben kifejthesse. Folytonosan anyagi bajokkal küzdöve, 31 éves korában halt meg.

bölcsész, *Kant* Immanuel tanait nem volt szabad ismertetni. Ezt is veszedelmesnek ítélte a mindenható abszolutizmus. Azonkívül az iskoláknyelvemajdnem kizárólagosan latin, a tantárgyak közül pedig a reális ismeretek számára alig jut idő. Az egyházi szellem és politikai szempontok irányították az iskolák működését azzal a főcélal, hogy az ifjúságot a szabadelvű eszmék megne-mételyezzék.

Az irodalom mégis kitermi e korban a maga helyi kiválóságait. Az új emberek között tehetősre legnagyobb *Csokonai* Vitéz Mihály, egy debreceni orvos fia, jellemben, erkölcsi kiválóságban egyaránt érdekes költő, kinek az lett volna hivatása, hogy a tapogatózóknak megmutassa a költészet igazi mivoltát. Ifjan, nyomorúságban telt élet után már az út kezdetén le kellett törnie a szomorú életéből tanulságul egyedül az maradt meg, hogy a legkiválóbb elméknek is idő előtt való pusztulás jut osztályrészül olyan országokban, hol a művelődésnek nincsenek meg a kellő alapjai.

Ebben a korszakban azért mégis mutatkozik már némi érdeklődés az irodalom iránt. *Kisfaludy* Sándor *Himfy szerelmei* címen kiad egy verskötetet, mely csakhamar nagy népszerűsége emelkedik. *Kazinczy* Ferenc a börtönből való kiszabadulása után újból megkezd irodalmi működését, némsokára Berzsenyi Dániel, Szemere Pál, Virág Benedek, Horvát István, Dugonics András, Vitkovics Mihály is megszólalnak. Eközben kezdik újra hirdetni egy magyar tudós társaság felállításának szükségét. De a pesti egyetem szabadelvű professzorai helyébe újak kerülnek, a szabad szellem láncokra van kötve itt is. A magyar nyelvtudománynak támad azért egy olyan képviselője, aki munkáinak alapossága, rendszeressége és mély alapvetései által európai hírre emelkedik, miközben ő maga a legmegindítóbb nyomorral küzködve, férfikora derekán meghal — éhen. *Révai* Miklós volt ez a lángelme, a híres magyar nyelvtudós.

Kisfaludy Sándor.

Korának legnépszerűbb magyar költője volt, különösen „Himfi szerelmei” című verskötete aratott tetszést. Egy ideig a bécsi magyar testőrség tagja volt, majd sümei birtokán gazdálkodott.

Az írói működés ebben a korszakban egyet jelent még a kálváriajárással. A nemzeti művelődés érdekében dolgoznak, a nemzet azonban nem sokat törődik velük. Munkájukért anyagi vagy társadalmi elismerés sohasem jár. Ez az oka, hogy az e korbéli írók emlékiratait és leveleit tele vannak panaszkodással, elégedetlenséggel és dühös kitörésekkel. Mialatt ők tönkretették magukat eszményi célok szolgálatában, a magyar mágnás külföldön szórta pénzét, léha szórakozások rabjává lett, elfelejtette nyelvét és faja iránt tartozó kötelességeit. A nemesség pedig százados elmaradottságában nem tudta

belátni, hogy mi köze van neki a kultúrához. Ha nem olvasott könyveket az apja, nagypapja és dédapja, miért olvasson éppen ő.

A felvilágosodott elmékben azonban felébredt az a meggyőződés, hogy a nemzet ebben az elmaradott állapotban nem élhet soká. Ezek közé tartozik *Kulcsár István* is, a *Hazai tudóstársaság* megindítója, aki megalapította 1806-ban az első állandó jellegű magyar lapot Pesten, hogy lapjával a művelődés ügyét szolgálja.

A szigorú kémrendszer, cenzura és üldöztetés ellenére az ifjúságban a francia

Révai Miklós.

Lángeszű nyelvtudós volt, aki a magyar nyelv fejlesztése és nemesítése körül nagy érdemeket szerzett. Egész életében nyomorral küzdött, ez döntötte a sirba is.

forradalom szabadoit elveit nem tudta előlni a hatalom ereje. Titokban érdeklődtek a külföldi események iránt és szenvedéllyel olvasták azokat a tanokat, melyek Martinovics és társainak fejét a hóhérpallos alá juttatták.

Titkos feladás útján 1801-ben három fiatalembert újból letartóztattak felségsejtés és hazaárulás büntette miatt. A hétszemélyes tábla helyben hagyta mindhármuk halálos ítéletét. De fél év múlva lejött a királyi leirat, amely Kiss Károly halálbüntetését ötévi fogságra változtatta. Zsarnóczky János ügyvédet és Mikola István jurátust azonban a Vérmezőn lefejezték.

Az 1805. évi francia háború — A pozsonyi országgyűlés

Ausztria és szövetségeseinek hadai az újabb háborúban sem bírták Napoleon császár hatalmát megtörni. Ferenc császár, akit a német birodalom haldoklása elkésérített, tekintettel a német császári méltóság közelgő megszűnésére, 1804 augusztus havában az *ausztriai császár* címet vette fel, mely mellett egyelőre megtarotta a „német birodalmi császár” címet is. De két év múlva, a német birodalom felbomlása után kénytelen volt az utóbbit letenni. A magyarokat a császár egyébiránt biztosította arról, hogy az új osztrák császári cím Magyarország közjogi állásán csorbát ejteni nem fog.

A címváltozás után nemsokára Ferenc császár ismét háborúba keveredett Napoleonnal. Szövetségesei: Anglia, Svédország és Oroszország szintén háborúra készültek Napoleon ellen. A francia császár akkor hirtelen felhagyott Anglia megtámadásának tervével s teljes erejével az osztrákokra vetette magát és Mack tábornokot

Külsár István.

Író és hírlapíró volt. „Hazai tudósítások” címmel lapot szerkesztett s ez volt az első nagyobb magyar hírlap.

Ulmban gyalázatos fegyverletételre kényszerítette, mire gyors menetelssel Bécs felé nyomult. Ferenc császár most ismét Magyarországhoz fordult segítségért s evégből Pozsonyban országgyűlést hirdetett.

„Magyarok! Ti mind nemesség, mind vitézség által dicső, nekünk kedves nemzet!”

Igy kezdődött a trónbeszéd s folyt tovább ebben a modorban. A császáranak ugyanis katonaságra és pénzsegélyre volt szüksége.

Hogy a jó hangulatot emelje, a nádor is felszólalt — hazafias értelemben.

„Az én ereimben is Árpád vére foly!” — mondotta.

A rendek ezúttal nem voltak megindulva. A pénzválság, az ország sokféle terhei, a sérelmek orvoslásának folytonos elodázása, az ellenzéki követek üldözése, a kémrendszerből folyó zaklatások, a névtelen feladásokból származó kellemetlenségek és általában Ferenc császár kormányának határozott kényúri eljárása óvatossá tették a követeket. A papirpénz értéktelensége és az országos nyomor még jobban fokozták ellenkezésüket, úgyhogy a segílyt nemesi felkelés alakjában csak akkor szavazták meg, mikor a franciák már a határszéleken portyáztak. Ennek ellenében viszont kérték a királytól a nemzeti nyelvnek hivatalos használatra való elrendelését és a kémrendszer megszüntetését. Ami a kormány követeléseit illeti, a rendek megajánlották ugyan a nemesi insurrekciót és még a jobbhagyokból nagyobb számú gyalog telekkatonaságot is ígértek, de át nem látván a háború szükségét, az ország területét semlegesnek tekintették. A teljes hatalommal felruházott nádor ennek megfelelően a Morva folyó partjára örvonalat rendelt az idegen elemek távoltartására a magyar határtól. Napoleon császár erre Dovoût tábornokot

József nádor.

I. Ferenc öccse volt s 20 éves korában lett Magyarország nádora. Népszerű lett hazánkban, mert tudott alkalmazkodni a nemzet érzületéhez. Gyermekait magyar szellemben neveltette s szerepet vállalt a magyar kulturális és társadalmi mozgalmakban.

Pozsony megszállására küldte, aki a várost és vidékét — mint ellenséges földet — alaposan megsarcolta.

Néhány nappal később eldőlt a háború kockája. Napoleon az austerlitz-i csatában az osztrák és orosz hadsereget császársaik jelenlétében legyőzte, mire Ferenc császár kénytelen volt békéért könyörögni. Megkötötték aztán a pozsonyi békét, mely Ausztriát három tartománytól megfosztotta és roppant hadisarc fizetésére kötelezte.

A pozsonyi békekötés nem zárta ki új háborúnak a lehetőségét, azért Ausztriának minden törekvése a hadsereg újjászervezésére irányult. De ez a szervezkedés újból pénzáldozatokat igényelt. Mikor pedig pénzre,

hadi segedelemre és újabb áldozatokra volt szükség, a király összehívta az országgyűlést. Most is Budára hívta össze.

A királyi előadások nem tartalmaztak most sem egyebet, mint az udvarnak a katonaságra és a pénzsegélyre vonatkozó óhajait. Több adó, több katona kellett, a reformokról, sérelmek orvoslásáról a király tudni sem akart.

A követek ekkor megyéik utasítására feliratot intéztek a királyhoz, melyben tudomásul adják, hogy indítványait tárgyalni fogják ugyan, de előbb hallgassa meg a sérelmeket. Továbbá pedig arra kérték,

hogy újabb háborút az ország beleegyezése nélkül ne indítson. Az alsó tábla ilyen értelemben foglalta össze több pontban a papírpénzre, a kormány pénzügyi manipulációira, bányák művelésére, nemesi fölkelésre, hadpótlásra, hadüzenetre, vámrendszerre vonatkozó és már az előző országgyűléseken is előadott észrevételeit és utalt a már 15 év óta a heverő reformjavaslatokra.

Ez a felirat a felső táblához került, hol túlságos erősnek és illojálisnak találták s visszaküldték az alsó táblához. Sikerült közben az alsó tábla vezérembereit is rávenni arra, hogy a sérelmek csak a királyi előadások után tárgyalassanak.

Az adó és katonaság megadása dolgában megindultak tehát a tárgyalások. Az alsó tábla a királyi indítvány megszavazását a legégetőbb gazdasági bajok orvoslásához kötötte.

A főrendek ezt is ellenzéki szellemű követelésének találták, ennél fogva visszavetették.

Hat hétig tartottak az üzenetváltások és kapacitálások, miközben a kormány mozgósította a mindig bevált korrupciós eszközöket, a hivataladományozást, kitüntetések. Nagy Pált, Sopron megye követét azonban, aki leghevesebben védte a nemzet érdekeit, nem lehetett semmivel megingatni.

Hermina főhercegnő, József nádor második felesége.

Ha szépszerével nem lehetett bírni vele, megpróbálták megfélemlítéssel. Ez hatott. Nagy Pál rendeletet kapott, amellyel „*ad audiendum verbum regium*” (a király előtt való megjelenésre) Bécsbe idézték.

Ferenc császár feddő hangon fogadta és „atyailag” megdorgálta az ellenzéki vezért, aki nem is mert többé felszólalni. Miután ő volt a vita lelke, elhallgatása azt eredményezte, hogy a hadisegély és adó ezután vita nélkül elfogadtatott. A sérelmek orvoslását pedig teljesen a felség tetszésére bízták.

Tanácskoztak ugyan a sérelmekről, abban a reményben, hogy a király azokat meg fogja hallgatni, de nem a régi harcias kedvvel.

A közingerültség egyszerre tetőpontjára nőtt azonban, mikor az országgyűlés felirataira a királyi válasz leérkezett. Ebből kiderült, hogy a király a sérelmeket orvosolni nem akarja. Sőt még azt sem engedte meg, hogy az országgyűlés meghosszabbíttassék, minélfogva a

rendek nagy méltatlansággal voltak eltelve. Tiltakoztak a felosztatás ellen és követelték az országgyűléseknek a törvényes időben megszübotott egybehívását is. Azon a véleményen voltak, hogy ha a király nem orvosolja a nemzet sérelmeit, ők sem tartoznak a már megajánlott adót és katonai segélyt megadni. Ez volt a véleményük, ami véleménynek maradt továbbra is. Mert ahhoz nem volt bátorságuk, hogy a királlyal és a kormánnyal szembe szálljanak s végül zúgolódás között ugyan, de azért kénytelenek voltak a királyi döntésbe belenyugodni.

Felsőbüki Nagy Pál.

Harmincéves korában követte választották a pozsonyi országgyűlésre. Lelke egész melegével védelmezte az elnyomott jobbagyságot és elsőrendű bajnok a magyar nyelv ügyének, általában a nemzeti érdekeknek. Nagy népszerűsége idővel csökkent s politikai színváltozással is megvádolták. Visszalépett a közéletől, a szabadságharc idején nem vállalt szerepet.

Ujabb háború a franciák ellen. — A nemesi felkelés.

Ausztria örömmel kötött békét Napoleonnal, mikor ránézve ez már kikerülhetetlenné vált, de kereste az alkalmat hozzá minduntalan, hogy megbosszulhassa magát. Az 1808-ik esztendő a háborúra való készülődésekkel indult meg s megint katonáról és pénzről kellett gondoskodni. Hogy a király célját könnyebben érje el, elbocsátotta a gyűlölt Thugut bárót és az új miniszter, Stadion gróf által győzelem esetében alkotmányt ígért Ausztria népeinek. Magyarországon pedig országgyűlést hirdetett. Az *országgyűlés* egyik főeseménye a királyné, Mária Ludovika megkoronázása volt, kívül Ferenc, Terézia királyné halála után kelt össze. Az udvar iparkodott mindenkit megnyerni, tehát a szokott módszerrel dolgoztak most is. Kitüntetés, előléptetés, cím, rendjeladományozás azoknak, akik hajlottak az okos szóra. A makacsok ellen pedig az üldözés eszközeit vették igénybe. Az országgyűlés megnyíltával tudatta trónbeszédében Ferenc, hogy a nemzet áldozatkészségére az eddigieknél is nagyobb mértékben van szüksége. A Napoleon részéről várható veszedelmeket úgy tüntette fel, mintha azok egyenesen a magyar nemzet ellen irányulnának s mintha egész Európa azt várná, hogy a magyar mit fog most cselekedni.

„Minden népek, egész Európa szemei — mondotta trónbeszédében — *reátok, magyarokra vannak függesztve. Én büszke vagyok arra, hogy magamat királyotoknak nevezhetem.*”

Az országgyűlés elhatározta erre, hogy nemesi felkelést hirdet az ország védelmére, a nemesi felkelésen kívül pedig megajánlott még húszezer újoncot a rendes hadsereg számára, azzal az ígérettel, hogy szükség esetén újabb áldozatokra is készen áll. Hálából a nemzet nagylelkűségéért a király a tervbe vett hadi akadémia céljaira Vácon telket adományozott, a királyné pedig ugyanerre a koronázási ajándékból ötvenezer forintot adott. A nemzet viszont az új katonai akadémiát a királyné nevére *Ludovikának*, illetve *Ludoviceumnak* nevezte el.

Egy év mulva valóban kitört azután a negyedik francia háború. A nemesség szervezkedett s egymásután állítottak lábra az inzurgens (felkelő) csapatok, melyeknek a Napoleon katonái ellen kellett az országot megvédelmezní. A nemesi felkelés kötelezettsége ugyanis együtt járt a magyar közjogban a nemesi kiváltságokkal. Valahányszor a haza veszélyben volt, a nemesség tartozott hadba menni és védeni az országot. Az ország határain túl azonban nem lehetett alkalmazni a nemesi csapatokat s így volt ez most is. A nemesi felkelés lábra állításával egyidejűleg

I. Ferenc osztrák császár és magyar király.

Országában kiméletlenül üldözte a szabadelvű mozgalmakat. Önkényuralkodó volt. Metternich segítségével rendőrállammá igyekezett átalakítani országait. Osztrák tartományaiban alkotmányról hallani sem akart, Magyarországon azonban uralkodása utolsó tíz évében kénytelen volt figyelembe venni a magyar alkotmányt.

megkezdődtek a toborzások is az országban. A rendes hadsereg számára gondoskodni kellett a szükséges ujoncanyagról, a falvakban és városokban megjelentek tehát a jól ismert verbunkosok, hogy a legényeket a katonaeletre csábítsák.

A Napoleon elleni negyedik hadjárat 1809-ben bajor földön indult

Lovas insurgens, fölkelő magyar nemes a napoleoni háborúk idején.

meg, de döntő színteréül a Morvamező szolgált. Az osztrák seregeknek Károly főherceg vezénylete alatt az asperni csatában sikerült győzelmet aratniok a még soha le nem győzött francia császáron. A rettenetes csata után Napoleon hatheti fegyverszünetet kötött és már most türelmetlenül leste Magyarországra rendelt csapatainak sikerét és megérkezését. A magyar hadjárat küszöbén kiáltványt intézett a magyarokhoz, melyet francia ügynökök ezrével terjesztettek az országban. Ebben a kiáltványában elszakadásra akarta rávenni a magyarokat az ausztriai

háztól. Célja volt a magyarok elpártolása által a háborút az osztrákok számára végzetessé tenni. Kiáltványában Napoleon mindenekelőtt fel-
említi, hogy Ferenc császár a békét már harmadízben megszegte s olyan
háborúba viszi bele a nemzetet, melyek teljesen a nemzet érdekei ellen
vannak. Azt mondja továbbá, hogy az Ausztriával való szövetség volt
a nemzetnek mindig a legnagyobb baja. Hagyják magára tehát Ausztriát,

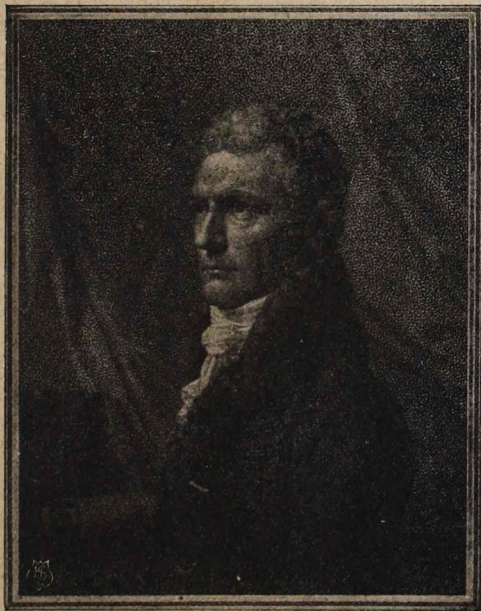
Verbunkos dudás és egy újonccal táncoló huszár.

A napoleoni háborúk idejében az újoncokat verbuválással toborozták. Zeneszó mellett táncoló katonák csábították a legényeket a katonaletre.

válasszanak maguknak nemzeti királyt s alakuljanak független, önálló királysággá. Kiáltványát így végzi:

„Gyülekezzetek azért össze Rákos mezejére, őseitek szokása szerint. Tartsatok ott nemzeti gyűlést és adjátok tudtomra végzéseiteket.”

A nemzet nem mozdult a csábító ajánlatra. Napoleon környezetében ismét azt mondták a főtisztek és diplomata-
ták, hogy a magyar az ő „szolgai hűségében” nem mer semmiféle önálló lépést tenni. Napoleon emiatt nagyon megharagudott, ostrom alá vette Dévény és Pozsony várát és erélyes cselekvésre serkentette Jenő olasz alkirályt, a Rába mentén Győr felé vonuló francia hadsereg vezérét. A Győr mellett táborba szállt nemesi inszurrekció végre elébe ment és Győrtől délre, Szabadhegy mellett, a János osztrák főherceg által vezényelt osztrák csapatokkal együtt megütközött Jenő alkirályal, amint ezt már másutt bővebben elmondtuk.

Bacsányi János.

Jeles magyar költő volt. Lelkesedett a francia forradalom eszméiért. Tagja volt a Marlinovics-féle összeesküvésnek s ezért egyévi fogságra ítélték. Később azzal vádolták, hogy ő fordította le Napoleon kiáltványát a magyarokhoz. Külföldre menekült s ott fejezte be életét.

Az elavult fegyverekkel ellátott és rosszul vezényelt nemeseknek sehogy sem lehetett kilátásuk a győzelemre a remekül felfegyverzett és jól vezényelt, világhódító francia ezredekkel szemben. János főherceg csapatai is vereséget szenvedtek és így Győrig hajszolták a franciák a futamló ellenséget. Győrnél ugyan az inszurrekció új pozíciót foglalt el. A balszárnyom egy széles malomesatorna mögött ők állottak, míg a jobbszárnyat és a középet János főherceg rendes hadai alkották. A franciák a nemesi csapatokat golyózáporral árasztották el, mellyel a tétlenségre kárhoztatott nemesek vagy két óráig dacoltak, azután

- megtizedelten visszahúzódtak, sőt egy részük az éj oltalma alatt egészen Budáig hátrált. Ekkor történt az az érdekes epizód, mely az inzurgensek hiányos felszerelését is jellemzi, hogy egy elkeseredett tiszai inzurgens a győri úton közeledő Alvinczy generálist, aki erőlesen szidta hátrálásukért a felkelőket, megállította és így szólt hozzá:

„Hát kend az az Alvinczy? Süsse meg akkor ezt a kis puskát.

Se taplója, se kovája!”

Magyar inszurgens gyalogosok a napoleoni háborúban.

A győri csata elvesztését az osztrák hadvezetőség a nemesi felkelőknek róta fel bűnül. Hogy az insurrekció nem volt kellőképpen begyakorolva, annak különben a kormány az oka, mely mindig attól tartott, hogy a nemesség adandó alkalommal ellene fordítja a fegyverét és így hosszú idő óta nem hívta össze őket. Viszont az is tény, hogy a kiképzetlen csapat nem éppen a legvitézebb magatartást tanúsította. A nemesi felkelés intézményének sokat ártott ez a vereség. Nemcsak Bécsben és a rendes hadsereg előtt, hanem itthon, a magyarság szemében is elveszítette minden népszerűségét. A nemesi inzurgens olyan alak lett, akin még húsz év múlva is csak nevettek az emberek. Lejáratusukra nagyban hozzájárult a bécsi kormány is, mely így akarta kimutatni, hogy a fejlettebb hadászati viszonyok között ez az elavult védelmi intézmény már nem életrevaló.

Győr bevétele után Pozsony alá siettek a franciák, melyet tönkre ágyúztak s azután otthagyták, hogy Napoleon főserégével egyesüljenek. Ferenc császár eközben negyvenezer ujoncot kért ismétlen a magyar vármegyéktől. Ez is mutatja, hogy a harc vívására a legvégső erőfeszí-

téssel készült. A következő harc színhelye Wagram falu volt a Morva-mezőn. Súlyos vereséggel végződött az osztrákokra nézve, de mind a két harcoló félnek akkora áldozatába került, mely szinte iszonyúvátette a győzelmet.

A lényeg a dologban mégis az, hogy az osztrákok ezt a csatát elveszítették és kénytelenek voltak Napoleon rendkívül súlyos feltételű békeajánlatait elfogadni. A béke értelmében Ausztria elveszítette nemcsak Salzburgot, az Inn-kerületet, Isztriát, Galicia egy részét, hanem Horvátországot a Száváig, Fiumét és a magyar tengerpartot is. Mindezen kívül még nyolcvanötmillió forintot vetettek ki Ausztriára hadisarcul, ebből tíz milliót Magyarországnak kellett fizetnie. Az elfoglalt magyar-horvát részekből aztán Napoleon az „*illyr királyságot*” alakította, melyet Franciaországgal egyesített.

Ausztria annyira le volt verve és úgy meg volt alázva, hogy Ferenc császár megmaradt hatalmi állásának megmentéséért nem idegenkedhetett többé attól sem, hogy Napoleonnal családi kötelékek révén rokonságba jusson. Napoleon óhajára Ferenc császár nőül adta hozzá leányát, *Mária Lujza* főhercegnőt.

Pénzügyi válság — A francia háborúk vége.

A francia háborúk rendkívüli költségei Magyarország gazdasági viszonyaiban igen komoly válságot hozták létre. A papírpénznek már alig volt értéke, de azért mégis kénytelen volt a lakosság élni vele, mert a kormány ahelyett, hogy bevonta vagy a pénzügyet gyökeresen rendezte volna, újabb papírpénztömeget bocsátott ki, melynek nem volt ércfedezete. A papírpénz értéke úgy leesett, hogy száz ezüst forint fejében ezer, sőt ezerkétszáz papírforintot kellett fizetni. A kormány ezt a válságot szerette volna valami módon megoldani, de gyökeres orvoslást találni nem tudott. Végre is Wallis gróf pénzügyminiszter kényszerhelyzetében a legvégső, de a leghatásosabb eszközt vette igénybe: a papírpénz névleges értékét egy ötödére szállította le. Vagyis az 1060 millió forgalomban lévő papír pénztömeg értéke 212 millió forintra szállítottatott le.

Ez volt a hírhedt „devalváció”, vagyis „állami bukás,” mely azonban nemcsak a papírpénzt, hanem a rézpénzt is érte, melyből mintegy nyolcvanmillió forint volt forgalomban. A császár rendelete a legnagyobb elégedetlenséget keltette mindenfelé. Tiltakozott ellene a nádor, mert tudta nélkül döntöttek Bécsben, tiltakoztak a megyék is s nem

akarták tudomásul venni és végrehajtani a rendeletet. Feliratokat intéztek a királyhoz, melyekben azt fejtegették, hogy az országgyűlés tudta nélkül hozott pátens a legnagyobb sérelem a nemzetre nézve. De a feliratoknak eredménye mégsem lett.

Egyet azonban a kormány mégis megtett. A pénzügyi válságra való tekintetből összehívta az országgyűlést Pozsonyba.

A pénzügy rendezése, a hadiadó s más függő ügyek miatt hívták össze a diétát. Bár a követválasztást a főispánok kapott utasításai szerint nagyban befolyásolták, a követek többsége mégis az ellenzékhez szított.

Az országgyűlés ellenzéki többsége mindenekelőtt feliratot terjesztett a király elé a devalvációs rendelet miatt, de miután a kormány ezt visszavetette, újabbat készített, melyben arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem teljesíti a király követeléseit. Feliratot adott be az

adófelemelés ellen is, mire a király az országgyűlés azonnal való feloszlását határozta el, mely tervről azonban a nádor lebeszélte. A feliratoknak azonban még mindig nem lett vége. A király az országgyűlés tudtán ki-

I. Ferenc ezüsttallérja.

vül 2 forintról 4 forintra emelte a só árát, a felajánlott gabonának felét készpénzben követelte, a rendeknek a magyar nyelv használatára vonatkozó indítványait elutasította, ismét adót és katonát követelt és — a diéta végén megkapott mindent. A követek leverten távoztak Pozsonyból és József nádor búcsúbeszéde sem nyújtott vigaszt. A királysággal szemben immár a rendi gyűlésnek nincs semmi ereje. A nemesség mutatott olykor némi ellenzéki szellemet, de az arisztokrácia az udvar kegyét kereste s ennek a megnyeréséért kész volt minden szolgálatra.

Az adó és katonaadás kérdése azonban még az országgyűlés berekesztése után sem került le a napirendről. A francia háborúk ugyanis ismét megkezdődtek, most Oroszország ellen ugyan, de Ferenc császár harmincezernyi segélyhadat volt kénytelen Napoleon rendelkezésére bocsátani. Napoleon oroszországi veresége után pedig Németország letiport népe fogott fegyvert leigázója ellen és a többi hatalmak újra szövöttek a „béke megrontója” ellen s a szövetségbe Ferenc császár

is beállott. Az általános erőfeszítéseknek most meglett az eredményük. A szövetséges hadak Napoleont a drezdai, majd a lipcsei csatában megverték és Párizsban lemondásra kényszerítették. Midőn pedig 1815-ben

Huszonötforintos papírpénz I. Ferenc korában.

Elba-szigetéről elmenekült s még egyszer megkísérelte szerencsáját, a waterlooi csata után véglegesen ártalmatlanná tették.

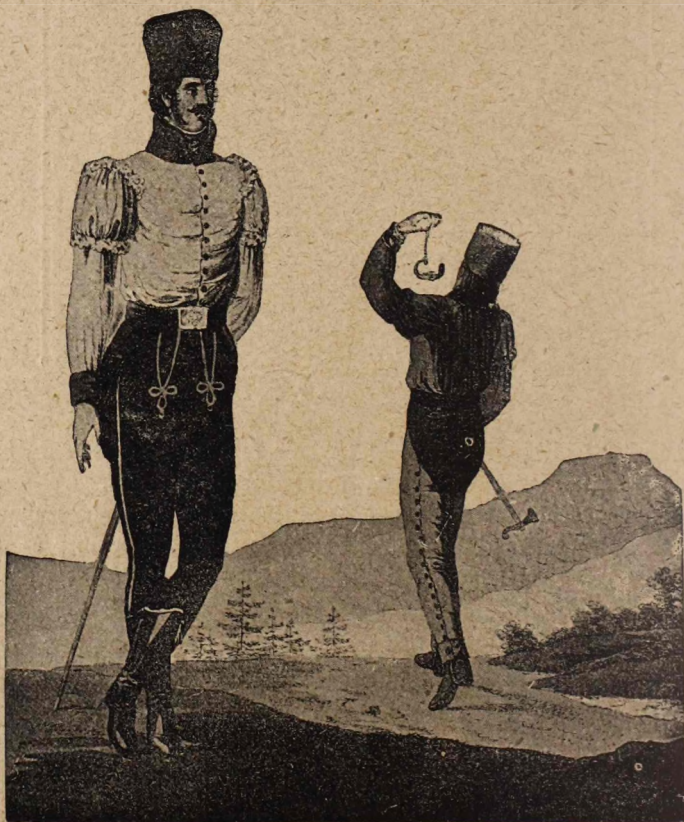
Ez a győzelem s általában Ausztriának és Magyarországnak a huszonkét évig tartó háborúban való részvétele óriási ember és pénz-

Ezüstpénzek I. Ferenc korában.

áldozatba került. Magyarország már annyira ki volt merülve, hogy egyes részeiben, különösen Erdélyben, éhség dühöngött és a lakosság a legszükségesebb élelmiszereit is alig volt képes előteremteni.

A háború vége azonban jó hatással volt az országra. A siker az uralkodót is jobb kedvre hangolta s volt elismerés, kitüntetés, előléptetés és minden, mikor már nem kellett tartani többé attól, hogy Napoleon, aki két évtizeden át rettegettette Európa trónjait, még egyszer vissza-

Selmeci magyar bányászok viselete.

térhet a kietlen Szent Ilona-szigetről, melyhez a győzők odaláncolták.

Természetesen feltámadt a nemzetben a remény, hogy a kormány a béke beálltával az ország belső ügyeit rendezni, a sérelmeket orvosolni fogja. Azonban az ország a hozott óriási áldozatok jutalmául nem kapott semmit a királytól. A szabadság, demokrácia és haladás olyan fogalmak voltak Ferenc császár előtt, melyek minduntalan a forradalom rém-

napjait juttatták eszébe. Már pedig ő nem szabadságot osztogatni, hanem uralkodni akart — korlátlanul. Felújította tehát a régi rendszer egyik igen hatásos, habár szégyenletes eszközét, a kémkedést. Az országban titkos kémek működtek, kik azzal akartak érdemeket szerezni, hogy mindenkit feljelentettek. Felsőbüki Nagy Pált, a soproni kaszinóban mondott magánjellegű nyilatkozatáért jelentették fel. Vay József szeptemvirt pedig azért adták fel, mert azt a véleményt nyilvánította, hogy az uralkodóház kihalása után Napoleon fia lesz a király. Horváth Ádámot bevádolták, hogy olyan nótát írt, melyben a németeket gúnyolja. A kassai akadémia tanárai ellen vizsgálatot indítottak szabadszellemű tanításaik miatt. A pesti egyetem tanárát, Czínke Ferencet szintén vizsgálat alá vették, mert egyik előadását magyar nyelven tartotta. Mindezekén kívül megvizsgáltak és gyanúba vettek mindent: könyveket, iratokat, lapokat, magánszemélyeket, mert Ferenc császár uralmának az elnyomás és megfélemlítés volt a rendszere. A nemzet pedig kénytelen volt tűrni a törvénytelenéseket, melyeket egyébiránt megérdemelt. Még mindig abban a téveszmében élt, hogy kiváltságai minden baj ellen meg fogják védelmezni.

Ferenc császár kormánya megtanította aztán arra, hogy lehet bármekkora kiváltsága a rendeknek, de ha nincs hozzávaló ereje, szabadsága és biztonsága, annyit sem ér, mint egy üres papírlap. A rendi osztályok helyzete azonban még csak tűrhető volt a nép állapotához képest. Ennek az igába vert szerencsétlen osztálynak az érdekeiért nem száll síkra senki, sőt, mikor a napoleoni hadjáratok végleg befejeződtek, a cárral, Ferenc császárral és a porosz királlyal olyan rendszert találtak ki, mellyel a forradalmat sikeresen elűzhetik határaikról. Ez volt a *szent szövetség*, ami a szolgaságban élő népekre nézve azt jelentette, hogy sorsukat viseljék továbbra is minden remény nélkül, mert az ő számukra nincs igazság, elégtétel ezen a földön.

A reakció kora.

Huszonöt évig tartó szakadatlan küzdelem után megtört végre a világhódító Napoleon uralma s végre helyreállott az a várva-várt béke, melyért annyi drága emberéletet és annyi sok milliót kellett áldoznia Európa népeinek. Ferenc császár visszanyerte elvesztett orszárait, az elűzött fejedelmek visszatértek székhelyeikre. A párizsi békekötés főbb pontjainak rendszeres keresztülvitele végett a szövetségesek azt határozták el, hogy Bécsben kongresszust fognak tartani, melyen

a kormányzat ezután követendő eljárásáról is tanácskozni fognak. Így is történt, a hatalmak képviselői összegyűltek Bécsben, ott voltak a főbb szövetséges uralkodók is és tanácskoztak, csakhogy nem úgy, amint azt a népek érdeke kívánta volna. A kongresszuson Ferenc császár fődiplomataja, a híres *Metternich* herceg vitte a szót, aki ugyanazok-

Városi nemesek viselete téli időben.

nak az elveknek volt a szószólója, melyek Ferenc császárt uralkodásában kezdettől fogva vezették. Magyarország politikai életének alakulására rendkívül káros hatása volt ennek az egyébként kiváló tehetségű, európaszerte ismert és hatalmas tekintélyű diplomatának. Tehetsége és kiváló társadalmi képességei azonban mind olyanok voltak, melyekkel csak bajokat szerzett az országnak. A legmerevebb reakciónak, vagyis a maradiságnak volt a képviselője, aki készséggel vállalkozott arra, hogy a Ferenc császár abszolutizmusra hajló törekvéseinek meg-

felelő kormányrendszert alakítson s ezen elvek szerint intézze Magyarország és a birodalom országainak a sorsát. A bécsi tanácskozások befejezése után Ferenc császár, Frigyes Vilmos király és I. Sándor orosz cár szövetséget kötöttek, *szent szövetségét*, melyben arra kötelezték magukat, hogy egymással ezután is testvéries egyetértésben élnek, egymást

Falusi nemesek téli viselete.

kölcsönösen támogatni fogják s kormányzási módjuk pedig alattvalóikkal szemben az atyai gondoskodás elvei szerint fog alakulni. Világosan beszélve ezt azt jelenti, hogy nem alkotmányosan és a népek óhaja és vágyai szerint, hanem abszolút, kényuralmi elvek szerint kormányozzák majd országaikat. A népnek kilátásba helyezett, jutalomképpen megígért alkotmányos szabadságról teljesen hallgattak.

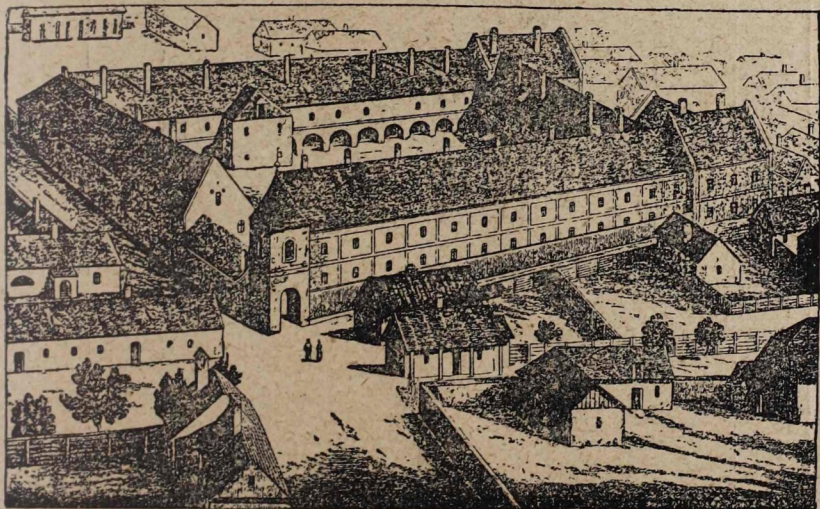
Ferenc császár a *szent szövetség* által olyan hatalomra emelkedett, hogy elvei alkalmazásában semmiféle megtorlástól sem kellett többé

tartania. Magyarország részéről egyáltalán nem, mert a nemzet csak panaszkodni tudott, de egyébként nem volt képes akaratának érvényt szerezni. A szent szövetség megkötése után Ferenc császárt az a cél vezette, ami a Habsburg-ház valamennyi uralkodóját többé-kevésbé mindig izgatta, hogy egységes birodalmat teremtsen, melynek Bécs legyen a középpontja. Erre irányultak összes törekvései és Magyarországgal szemben tanúsított erőszakos és törvénytelen rendeletei is ezt látszottak igazolni. Gróf Sedlniczky, a bécsi rendőrség új főnöke nálunk is teljes erővel életbeléptette a kémrendszert, üldözte a szabadelvű nézetek hirdetőit és közegei rajta voltak, hogy az iskolák is minél nagyobb mértékben a konzervatív eszmék szószólói legyenek és hogy a tanárok szigorúan az előírt tankönyvek szerint tanítsanak. Mindamellett mégis voltak iskolák, mint a sárospataki, debreceni kollégiumok s mások, melyek régi hagyományaik alapján nem zárkóztak el a reformeszmék és a szabad szó elől. De a kormány ellenőrzése ezekre is kiterjedt, tantervüket, könyveiket szintén átvizsgálták és az ifjúságnak csak engedélyezett könyveket volt szabad olvasni. A tanárok sem olvashattak előzetes folyamodás és engedélyezés nélkül új könyveket. A tanítás mindenütt gépies magolásra szorítkozott és ez a szellemtelen gépiesség még az egyetemen is megvetette lábát. A főbb bajok egyikét pedig az ipariskolák és egyéb szakiskolák hiányában látjuk.

A kormány intézkedéseit támogatja a papság is. A Rudnay Sándor esztergomi hercegprimás vezetése alatt tartott nemzeti zsinat többek között arra kérte a királyt, hogy a cenzurára vonatkozó törvények szigorát terjessze ki a könyvesboltokra is. Hatalmaztassanak fel a cenzorok a „gonosz szellemű” könyvek elkobzására, a kitiltott könyveket vagy engedéllyel nem bíró lapokat árúsító kereskedők pedig szigorúan büntetessenek.

Uj rendszer volt az is, melyet a református papjelöltekre hozott Ferenc császár kormánya. Százados szokás volt a reformátusoknál, hogy teológusaik pár évig a külföldi egyetemeket látogatták. Csakhogy a bécsi kormány annyira félt mindenféle új szellemtől, hogy amennyire csak lehetett, iparkodott a teológusok külföldi tanulmányútjait megakadályozni. Attól tartottak ugyanis, hogy a külföldi kirándulások által olyan szellemet és nézeteket hoznak vissza hazájukba, melyek itthon felzavarják az alvó nemzet nyugalmát. Pénzügyi téren mindössze az történt, hogy *alkotmány 1816-ban megalapította a birodalmi bankot*, hogy a pénzjegyek (papírpénz) és a jóértékű ércpénz között az egyensúlyt lassanként helyreállítsa.

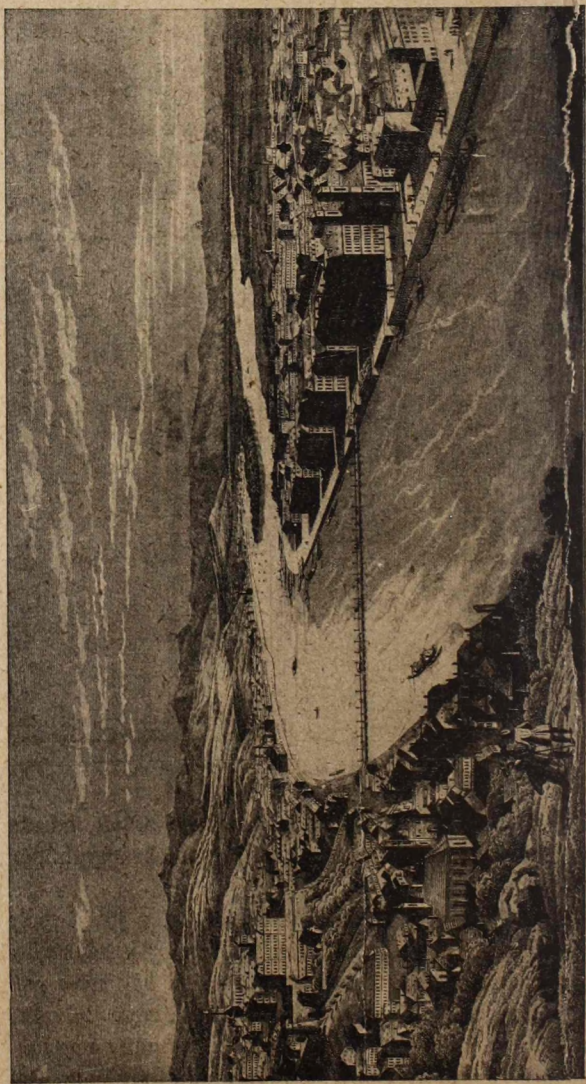
Az új pénzügyi művelet azonban ha nem is szüntette meg a válságot, legalább módot adott a zűrzavar rendezésére. A régi papírpénz beváltása megkezdődhetett. A közönség veszteségéről fogalmat ad az az arány, mely a régi papírpénz névértéke és tényleges értéke között megállapított. Száz forint papírpénz a kétszeri devalváció folytán tizenhat év alatt annyira elveszítette értékét, hogy 1816-ban már csak nyolc ezüst forintot adtak érte. Ilyen körülmények között érthető, ha a gazdasági és üzleti élet terén minden szabadabb mozgás elakadt. Az általános válságnak van azonban másik oka is. A bécsi kormány, valahány-

A debreceni kollégium a XIX. század elején.

szor a megyék az ország elszegényedéséről panaszkodtak, mindig azzal felelt, hogy a hátramaradottság okai a magyar alkotmány hűbéri természetében rejlenek.

A rossz hiteltörvény, a nemesi kiváltságok, a jobbágyság lekötött helyzete valóban mind okai voltak az ország gazdasági elmaradottságának. De a kormány is hozzájárult a maga önkényes politikájával az ország elszegényítéséhez. Rossz vámrendszere következtében az ország gyarmatává süllyedt Ausztriának, a kormány nagyon ügyelt arra, hogy valamely iparág nyakára ne nőjön az osztráknak. Gazdasági téren, nem ugyan a kormány jóvoltából, mégis történt annyi, hogy az egyesületi szellem magjai kikelhettek. Egyesületek és iskolák alakul-

Buda és Pest a XIX. század elején.

Ebben az időben kezdődött meg Pest fejlődése. Csak a Dunapart mentén volt kiépülve, de társadalmi élet, ipar és kereskedelem szempontjából már az ország középpontja volt. A két várost hajóhid kötötte össze egymással.

tak, melyek az ország mezőgazdálkodási rendszerét iparkodtak tökéletesebb formára emelni. A keszthelyi Georgikon példájára Magyar-óvárott, 1818-ban Wittmann Antal igazgató, a tescheni Albert herceg magyarországi uradalmának vezetője gazdasági iskolát állított föl s megkezdődött a gazdasági egyesületek alakulása.

Nem voltak vigasztalóbbak az állapotok Erdélyben sem, sőt ott jóval sivárabb volt a helyzet. A drágaság és a rossz termések folytán keletkező éhség a népet tetemesen megapasztotta. A kiváltságos osztályok itt még nagyobb zárkózottságot mutattak a demokratikus reformokkal szemben, mint a magyarországiak. Egyesek lelkében élt ugyan a haladás vágya, de a legtöbb nemes a világtól elzárkózva, csupán a maga kicsinyes érdekeivel törődött s régi, elavult törvényei védelme alatt, a kiváltságok fenntartásában látta életének végső célját. A jobbagság helyzete Erdélyben sokkal nyomasztóbb volt, mint Magyarországon. Mikor aztán a kormány a nép helyzetének javítására reformokat akart megkísérelni, szándékai olyan ellenállással találkoztak, hogy a királyi rendeleteknek nem lehetett foganatjuk. Igaz, hogy a kormány ezt a reformot törvényellenes módon, az országgyűlés meghallgatása nélkül, önkényüleg akarta végrehajtani, de nem kétséges, hogy törvényes formában sem ért volna célt vele.

A császári önkény ereje mutatkozott aztán abban is, melyet a megyék felirataival szemben a kormány tanúsított. Már rég ideje lett volna az országgyűlés egybehívásának, de minél sürgetőbben kérték a megyék az országgyűlés tartását, a király annál állhatatosabban elzárkózott a kérés teljesítésétől.

A szent szövetség kora.

A szent szövetség. — Az uralkodók szövetkezése népeik ellen.

A bécsi kongresszuson 1815 szeptember 26-án kötötték meg azt a szövetséget, amely több mint egy negyed évszázadra rabszolgabilincsekbe verte Európa népeit és amelyet *szent szövetségnek* neveztek el. Európa keleti részének három leghatalmasabb uralkodója, Sándor orosz cár, Ferenc osztrák császár és magyar király és III. Frigyes Vilmos porosz király alapították meg azt, de a szövetség lelke, igazi mozgatója Meternich Kelemen osztrák államkancellár volt, az az államférfiú, aki létrehozta a Napoleon elleni koalíciót is és akinek a lelkében a gyűlölet lángja lobogott minden szabadság iránt. A három uralkodó és Metternich voltak azok, akik ebbe a rabigába belekényszerítették Európát, mert rábírták vagy rákényszerítették a többi uralkodót is, csaknem valamennyit, hogy csatlakozzanak a szent szövetséghez.

Szomorú, sivár korszak köszöntött rá Európára. El volt tiporva mindaz a szabadság, amely a francia forradalomból áradt ki, vége lett mindenütt annak a szabadelvű államrendnek, amelyet Napoleon és az általa teremtett uralkodók adtak egyes országoknak. Sötét rendőri uralom foglalta el mindenütt az alkotmányosság helyét, a fegyverekre és nyers erőszakra támaszkodó hatalom elvette a polgárok minden jogát s valósággal gyámság alá helyezett mindenkit. Az egyesülés joga és a sajtószabadság teljesen megszűnt, az iskolák a papok kezére jutottak, főképpen pedig a visszaállított jezsuita-rend hatalmába. A közigazgatást a központi hatalom eszközei, vakbuzgó hivatalnokok végezték, a rendőrség óriási politikai hatalommá vált s elszaporodtak mindenféle a rendőrkémek és titkos besugók. Sőt két országban, a pápa fennhatósága alatt álló Egyházi Államban és Spanyolországban visszaállították a középkor egyik legborzalmasabb intézményét, az inkvizíciót is.

A szent szövetség aktájának a szövegéből csak úgy árad a képmutató és szemforgató reakció szelleme, amely a vallás és a legitimizmus

nevében rabol el minden szabadságot a népektől. Ebben az aktában a három fejedelem arra szövetkezik egymással, hogy meg fogják védelmezni a keresztény vallást, az Isten kegyelméből való uralkodók jogait és ha kell, fegyveres erővel is készen fognak állani egymás védelmére. Az uralkodók szövetsége volt ez tehát a saját népeik ellen és a saját érdekeik védelmére és a vallásos színt csak azért adták neki, hogy a vallásos nagy néptömegek előtt tetszetősebbé tegyék.

A szövetséghez, mint mondtunk, csatlakozott Európának minden uralkodója, kivéve Angliát, a szabadság ősi hazáját, az Egyházi Államot, amely amúgy is a keresztény hit legfőbb örének vallotta magát és Törökországot, amely természetesen nem léphetett bele egy ilyen keresztény jellegű szövetkezésbe. A többi uralkodó megígérte egymásnak a kölcsönös segítséget és Európa népeire mélységes éjszaka borult.

A német Bund

Az emberiséggel együtt született ősi szabadságösztön azonban még ezen súlyos kriptafödél alatt sem pihent meg. Az a pátriárkális és vallásos gyámkodás, amelyet a szent szövetség tervezett, lehetséges volt a műveltségben elmaradt országokban, mint Oroszországban, ahol amúgy is a pápa, meg a kalugyer vezette a népet, lehetséges volt Ausztriában is, ahol II. József halála óta az állandó reakció folytonos tudatlanságban és műveletlenségben igyekezett tartani az alattvalókat, de nem volt lehetséges már Poroszországban, ahol éppen a napoleoni háborúk után a tudomány és irodalom nagyon fellendült. És nem volt lehetséges Németország többi államában sem, amelyekben számtalan egyetem hirdette a tudományt, felvilágosodottságot és a gondolat szabadságát. Kitűnő tudósok támadtak, mint Savigny, a jogtörténelem megalapítója Niebuhr a történettudós, Humboldt Sándor, a világhírű utazó, Humboldt Vilmos a nyelvész és a két Grimm testvér, a mai nyelvtudomány megalapítói.

Ilyen tanárai voltak akkor a német egyetemeknek és ilyen tanárok mellett az ifjuság csakis szabadelvű szellemben nevelkedhetett fel. De a német diákság amúgy is telbe volt szabad eszmékkal, mert hiszen a napoleoni háborúk alatt a német hadsereg legkiválóbb csapatai éppen a diákokból kerültek ki s ezek, mikor úgyszólván a csatatérről tértek vissza megint az egyetemekre, magukkal vitték oda a szabadság szeretetét, sőt harcias szellemet is.

Metternich éles szeme csakhamar észrevette az a veszedelmet, amely ebből a felvilágosult, önérzetes szellemből származhatik a szent szövetségre. Arra törekedett tehát, hogy elfojtsa itt is a szabadabb gondolkozást: az egész Európát átfogó bilincs mellé még külön bilincset akart verni Németország államaira. Ez az új békó volt a német Bund.

Még a bécsi kongresszuson megállapodtak a hatalmak abban, hogy

Humboldt Vilmos báró.

Kiváló tudós, nyelvbűvár és esztétikus volt és porosz államférfi. Midőn a porosz kormány reakciós útra tért, visszavonult a magánéletbe és minden idejét a tudományoknak szentelte. Külső tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának is.

az összes német államok egy külön államszövetségben, Bundban fognak egyesülni és hogy ennek a Bundnak közös szövetségi alkotmánya lesz. Szabadelvű német férfiak ki is dolgoztak egy szövetségi alkotmánytervet, de ez nem tetszett Metternichnek, aki a saját alkotmánytervét azután rá is erőszakolta a német fejedelmekre.

Ez az alkotmány valóságos torzképe volt az alkotmányoknak. Nem kevesebb, mint harminckilenc kisebb-nagyobb állam egyesült a Bundban s ezeknek a kiküldöttei, összesen hatvan-kilencen Majna Frankfurtban gyülekeztek össze tanácskozásra. De a ki-

küldöttek számaránya úgy volt összeállítva, hogy a többség mindig Ausztria mellett szavazott és így teljesen Ausztria volt az úr a Bundban. A Bund tagjai egymással háborút semmi szín alatt sem viselhetek, hanem panaszaikkal kötelesek voltak a szövetségi tanácshoz fordulni, amely mint békebíró döntött.

Igy azután még területi, hatalmi vagy más érdekkérdésekben is Ausztriáé volt a döntő szó. És végre volt ennek az alkotmánynak még egy pontja, amely így szólt: „A Bundnak minden egyes állama

alkotmányt *fog* kapni.” Hogy mikor kapja meg azt az alkotmányt, erről természetesen nem volt semmi szó.

Azokhoz a károkhoz, amelyeket ez a torzalkotmány okozott, hozzájárult még az is, hogy III. Frigyes Vilmos porosz királyt lassanként egészen reakcionárius környezet vette körül. Ennek a porosz kamarillá-

Lipesei diákok 1816-ban.

A szent szövetség korában a szabadelvű eszmék ápolói a német államokban főleg az egyetemi hallgatók voltak. A diákok egyesületeket alakítottak s ezekben igyekeztek szembeállni a reakciós törekvésekkel. Kotzebue államtanácsos meggyilkolása után azonban a diákegyesületeket sorban feloszlatták s a diákokat százsámra esukták be.

nak a feje a király sógora, Károly mecklenburg-strelitz herceg volt, az erőssége pedig Wittgenstein gróf, akit általában csak úgy hívtak, hogy „a király szeszélyeinek a köpőládája.”

Mindezek a körülmények napról-napra növelték az elégedetlenséget a német államokban, különösen pedig a diákság köreiben. Titkos társaságok kezdtek keletkezni az egyetemeken, amelyek 1818-ban egy nagy

titkos szövetkezetté szervezkedtek „Fekete Testvérek” címen. Ennek a szövetkezetnek a vezetője *Follineus* Károly volt, aki bejárta Németországnak csaknem minden egyetemi városát és mindenhol agitált, szervezte a fekete testvéreket. A diákok körében való forrongás áterjedt a polgárságra is, amelynek körében szintén titkos társaságok alakultak s a rendőrség mind nyugtalanabb szemmel nézte a már nagyon is észlelhető forrongást, de közbelépésre alkalma még nem volt.

Azonban 1819 március 23-án váratlanul véres esemény történt. A jénai diákok már rég haragudtak *Kotzebue* államtanácsosra, akinek a neve az irodalomtörténetben is ismeretes arról, hogy valóságosan gyártotta a rossznál-rosszabb vigjátékokat. *Kotzebue* Weimarban lakott s az orosz udvar kéme volt s minden eseményről pontosan értesítette a cárt. Miután ezt tudták róla, a weimariak gyűlése végre annyira fokozódott ellene, hogy *Kotzebue* kénytelen volt átköltözködni Mannheimba. Itt érte utól a végzete.

A jénai diákok között volt egy *Sand* Károly nevű exaltált lelkű, kissé hóbortos fiatalember, aki elhatározta, hogy valami cselekedettel beleírja nevét hazája történetébe. Ez a szerencsétlen ember elutazott Mannheimba, ott rálesett *Kotzebue* tanácsosra és a nyílt utcán törrel agyonszúrta. Azután letérdelt az ucca kövezetére és ezzel a kiáltással:

„Köszönöm neked, Isten, ezt a győzelmet!” — a saját mellébe merítette a tört.

Ez a politikai gyilkosság egész Németországban óriási föltűnést és ijedelmet keltett. Még azok is megdöbbentek, akik szítoztak a titkos szövetkezetekhez, a reakcionáriusok pedig véres megtorlást követeltek. Metternich, akit Rómában ért *Kotzebue* meggyilkolásának a híre, tüstént belátta, hogy ebből tőkét kovácsolhat magának. A véres tett felzaklatta a kedélyek nyugalma és a ravasz osztrák államkancellár el-érkezettnek látta azt az időt, hogy Németországra még szorosabb bilincseket verjen.

A porosz rendőrség százszámra fogdosta össze a diákokat és az egyetemi tanárokat. Még a híres bölcsész, *Schleiermacher* is csak úgy menekült meg a bebörtönözéstől, hogy becsületszavát adta, hogy nem fogja Berlint elhagyni. A diákegyesületeket, még a nem titkosakat is az (ügynevezett *Burschenschaftok*) feloszlatták és a rendőrség gyalázatos kegyetlenséggel dühöngött.

Ilyenek voltak az állapotok, amikor Karlsbadba tanácskozásra hívta össze Metternich a német fejedelmeket. Ezen a tanácskozáson azután olyan határozatokat hoztak, amelyek a szabadságnak még eddig

meglévő kis látszatát is teljesen eltiporták. A sajtószabadságot teljesen eltörölték, az egyetemekre állami felügyelőket, úgynevezett kurátorokat rendeltek ki, akik szigorúan felügyeltek úgy a diákokra, mint a tanárookra. Végül pedig szerveztek egy úgynevezett középponti vizsgálóbizottságot, amely vasszigorúsággal ügyelt arra, hogy minden állam rendőrsége töle telhető kegyetlenséggel nyomjon el minden szabadságmozgalmat.

Megerősítette a karlsbadi határozatokat a fejedelmeknek az az újabb tanácskozása, amelyet Metternich javaslatára Bécsben tartottak meg. Itt állapították meg és fogadták el azután az úgynevezett bécsi záróaktát, amely teljessé tette a reakció diadalát. Ez a záróakta ki mondja, hogy a német Bund feloszthatatlan és örökké tartó és hogy a benne részes fejedelmek mindenkinek korlátlan a felségjoga. Ez véget vetett minden szabadabb irányzatnak, eltünt minden jobb fordulatnak még a reménysége is és a legsötétebb éjszaka, a legfüllettebb levegő borult rá minden német állam egére. Metternich diadalmaskodott.

Dél-Amerika fölszabadulása

Európát sikerült a zsarnokságnak egyetlen nagy rendőrállammá alakítani át, de a szabadság nem pusztulhatott el azért a földről. Csodálatos visszahatásként, mintha magának a Sors istenasszonyának a keze intézné az emberi dolgokat, éppen Európa elnyomottságából fakadt ki a szabadság gyönyörű virága Amerikának ama részeiben, amelyek még zsarnoki uralom alatt állottak: Dél-Amerikában és az Ujvilág középső részeiben. Az Egyesült-Államok felszabadulásának dicső példája megindította Amerika többi részében is a mozgalmat az önállóságért. A lelkekben feltámadt a függetlenség vágya, az óriási területek lakossága arra vágyódott, hogy maga lehessen ura a saját sorsának.

És a délamerikai nép vérmérséklete egészen más, mint az európaiak hűvösebb temperamentuma.

Azóta, hogy Kolumbusz Kristóf után a spanyolok és a portugálok meghódították egész Dél-Amerikát és százezrével lepték el a földjét, ott egészen új népfajok alakultak ki. A spanyol összeházasodott a bennszülött indiánnal és ebből a vérvegyüleből született meg az első új népfaj: a *kreol*. Csodálatosan szép nemzedék! Testében egyesíti a spanyol rugalmasságát, izomerejét, az indián klasszikusan szép vonásaival, daliasságával, vakmerő tekintetével. És a fehér bőrnek a rézsínüvel

való egyesülése valami csodálatos, aranybarna színben oldódott föl ezen szénfekete hajú emberekben. A kreol asszonyok a legszebbek a világon, a kreol férfiak daliás eleganciájának párja alig található. De a lelkük is ilyen összetett: félig spanyol, félig indián. Örökölték az indián szabadságvágyát, vakmerőségét és költői gondolkozását, de megvan bennük a spanyolnak a hevessege, lovagiassága, ravaszsága és kegyetlenkedésre való hajlandósága is. Szertelenek, érzéseikben és indulataikban határt nem ismerők.

De az évszázadokon át tartó folytonos spanyol bevándorlás még újabb népfajt is szült. Az újonnan érkező spanyolok és egyéb európaiak összeházasodtak a kreolokkal és ebből a vérvagyulékból származott az a népfaj, amelynek a neve: *mesztic*. Ezek halaványabbak a kreoloknál, a testi fejlettségük sem olyan tökéletes és a lelki tulajdonságaik is alant-

tabbakk. Bár bátrak, sőt vakmerők, több bennük az alattomoság, a kapzsiság és a kegyetlenség.

Kialakult Amerikában egy harmadik új népfaj is: a *mulatt*. Ezek a fehéreknek és az Amerikába hurcolt néger rabszolgáknak az ivadéka. Szürkésbarna arcúak, erősek, munkabíróak, de lusták, tele sok gonosz indulattal és az értelmiségük is annyira alacsonyabb a kreolokénál és a meszticéknél, hogy soha semmiféle jelentőségre nem voltak képesek emezekkel szemben emelkedni. Mindig csak a köznépét, az értelmetlen tömegét adták Amerikának.

Ezek a népfajokon uralkodott még a tizenkilencedik század

VII. Ferdinánd spanyol király.

Trónörökös korában összeesküvést szőtt apja, IV. Károly ellen, akit elfogatott. De Napoleon rábeszélésére visszadta a trónt apjának s négy évig Franciaországban élt. Mikor trónra lépett, eltörölte az alkotmányt s irtóháborút indított a szabadelvű eszmék ellen. Uralkodása alatt Spanyolország elvesztette délamerikai gyarmatainak legnagyobb részét.

elején is, Dél-Amerikában meg Közép-Amerikában Spanyolország és Portugália. A spanyoloké volt a föld legnagyobb része, a portugálok csupán Braziliát bírták, de maga Brazília is olyan rettenetes nagy földterület, amely kincseivel gazdaggá tette a kicsiny Portugáliát. Szabadságmozgalmak voltak már itt, különösen a spanyol birtokokon mindjárt az Egyesült-Államok szabadságharca után, de a spanyolok vérbefojtották ezeket. El kellett következni a szent szövetség korszakának, hogy Dél-Amerika felszabadulása valóra válhasson. Mert a zsarnokság mindig maga bünteti meg önmagát és a szabadság, ha a földre tiporják, akkor is utat keres magának és kihajt, kivirágzik — a föld túlsó oldalán. Dél-Amerika fölszabadulásának egyenesen Európa elnyomottsága volt az oka.

Napoleon bukása után, csaknem mindjárt akkor, amikor a szövetséges hadak bevonultak Párizsba, az elűzött spanyol király, VII. Ferdinánd is sietett vissza országába. Ez a szerencsétlen Bourbon-ivadék azt hitte, hogy a rokonának, XIII. Lajosnak a trónfoglalásával újra visszatérnek a régen rombadőlt idők és hogy Spanyolországot újból bele lehet hajtani a középkor rabigájába. Magába a fővárosba, Madridba nem mert bemenni, mert tudta, hogy ott az intelligencia még tele van a napoleoni idők emlékével és a Bourbonok gyűlöletével. Azért Spanyolországnak egy másik városában, *Valenciában* telepedett meg. Itt első kormányzati cselekedete az volt, hogy felfüggesztette azt az alkotmányt, amely *József* királynak, Napoleon testvérbátyjának az idejében kelt és amely liberális, emberséges törvényekkel látta el az országot. A második, amit tett, az volt, hogy elfogatott néhány minisztert és egy csomó szabadelvű képviselőt.

Gyámoltalan, korlátolt gondolkozású ember volt, de ott állt a háta mögött a szent szövetség és abban bizakodva és egészen a reakcionáriusok körme közé jutva, mindent merészelt. Visszaállította az inkvizíciót, visszahívta az elhagyott kolostorokba a barátokat, sőt megnyitotta országát újra a jezsuitáknak is, akiknek a rendjét *VII. Piusz* pápa visszaállította. Azután újra behozta a nemességnek és a papoknak az adómentességét, *József* királynak a volt híveit és tisztviselőit pedig vagy száműzte vagy bebörtönöztette. Már két évvel a visszatérése után, 1816-ban, több mint ötvenezer fogoly sínylődött az inkvizíció börtöneiben. Az állam pénztárát és jövedelmeit pedig teljesen a maga akarata szerint használta föl.

Természetes, hogy ilyen rettenetes rémuralom mellett az ország a legnagyobb gazdasági bonyodalmakba jutott. Az adót, amelyet addig legnagyobbbrészen a földbirtokosok és a vagyonban dúskáló papok

fizették, ezentúl a legszegényebb néposztálynak kellett volna fizetnie, de ez képtelen volt adót fizetni. Az állam jövedelmei mindinkább csökkenetek, az adósság irtózatosan növekedett. Egy évvel a király visszatérése után már az akkori időkben hallatlan nagy összeg, 500 millió réal (körülbelül 110 millió pengő) volt a deficit, két évvel később pedig Spanyol-

Riego Rafael, délamerikai szabadsághős.

Ezredes volt a spanyol hadseregben s midőn ezredével Dél-Amerikába küldték a forradalom leverésére, a forradalmárok pártjára állott. A forradalom diadala után tábornok, majd a kortez elnöke lett. A francia invázió alkalmával elfogták és Ferdinánd spanyol király parancsára kivégezték.

országnak már három milliárd réal adóssága volt. A hivatalnokokat és a katonaságot nem bírták fizetni, a nép halálra volt nyúzva, a nyomor leírhatatlanná vált. Ebben az időben szinte mindennapos látvány volt, hogy katonatisztek teljesen lerongyolódott egyenruhában *koldultak* az utcákon és hivatalos feljegyzés van arról, hogy Ferrolban három tengerésztiszt meghalt — éhen.

Az egész országban állandó volt a forrongás, egyik felkelés a másikat érte. Négy év alatt kilenc lázadást fojtottak vérbe s az akasztófa meg a sortűz ezrével pusztította a spanyol népet. De kita-

lálták a király és tanácsosai még egy más módját is annak, hogy hogyan szabaduljanak meg a forradalmároktól, különösen a hadseregnek attól a részétől, amely sehogy sem tudott belenyugodni a napoleoni ragyogó idők után ebbe a zsarnoki uralomba. A forrongó, elégedetlen vagy csak gyanús csapatokat is rögtön hajóra ültették és átküldték Dél-Amerikába, ahol akkor már a gyarmatokon még nagyobb volt a zűrzavar, mint magában Spanyolországban. És a katonák tudták, hogy mi vár rájuk.

A hajón való nyomorult ellátás, meg a délamerikai szokatlan éghajlat százával gyilkolta őket és akik megmaradtak is, elcsigázva, agyongyötörve mentek az ellenség elé, amely könnyű diadalt vett rajtuk és csak úgy kaszálta soraikat.

A dolgok ilyen állapotában, 1820 január első napján történt, hogy egy Amerikába való indulásra rendelt ezrednek a parancsnoka, *Riego* Rafael alezredes Cadizban, ahol a csapatainak hajóra kellett volna szállni, megtagadta az engedelmességet és az ezrede elé lovagolva, felszólította katonáit, hogy ne engedelmeskedjenek többé a zsarnok Ferdinánd parancsainak, hanem forduljanak vissza, kövessék őt és üzzék el a szabadság elnyomóit. Az egész ezred riadó lelkesedéssel fogadta a parancsnok szavait. Meg akarták rohanni Cadiz őrségét, amely király-

Bolívar Simon délamerikai szabadsághős.

A délamerikai spanyol gyarmatokat hosszas harcok után felszabadította az anyaország uralma alól. Győzelme után megalakította Kolumbia köztársaságot, amelynek első elnöke lett. Még életében „El Libertador” (a szabadító) névvel tisztelték meg.

párti volt, de ez visszamenekült előlük a várba, amelynek az ostromára gondolni sem lehetett. Azért visszafordultak és Andaluzián keresztül iparkodtak felnyomulni Madrid felé. A katonaság mindenütt lelkesedéssel csatlakozott hozzájuk, de a nép nem értette meg őket és együttérzés nélkül, sőt rossz szemmel nézte, amik történnek. De mindegy: tény volt már, hogy Spanyolországban kitört a katonai forradalom.

Az események híre természetesen csakhamar megérkezett Dél-Amerikába is, mely már egy évtized óta forrongásban volt. Venezuela és

és Ujgranada független államnak proklamálták magukat *Miranda* felkelő vezér alatt. Már diadalmaskodtak is a spanyolokon, de ekkor rettenetes esemény jött közbe: 1812 március 26-án borzalmas földrengés rázta meg egész északi Venezuela területét, és sok várost és falut elpusztított. A babonás kreol nép a csapásban Isten büntetését látta a forradalomért, cserben hagyta Mirandát és újra hűséget esküdött a spanyoloknak, akik a felkelő vezért elfogták és börtönbe vetették. Ott is halt meg 1816-ban.

De a forradalom zászlaját csakhmaar kitűzte újra egy felkelővezér, a délamerikai szabadságharc legnagyobb hőse, egy ideális szabadságharcos, Bolivar Simon, akit hálás népe az *El Libertador* (a szabadító) melléknévvel ruházott fel már életében. Bolivar Simon még nem volt harmincéves, amikor élére állt az újgranadai forradalomnak. Ő maga venezuelai kreol volt s a fővárosban, Karakaszbán született. Eleinte diadalmasan harcolt, de később *Morillo* spanyol tábornok megverte és Bolivar kénytelen volt elhagyni hazáját. Haiti szigetére menekült. De kitartása és népének szeretete itt sem hagyta el. Kicsiny hajóhadat szervezett és kikötött az Orinoko-folyam torkolata mellett, Angostura városánál. A várost egy csapásra elvette a spanyoloktól s erre az első sikerre a nép tízezrével csatlakozott hozzá, egy másik felkelővezér pedig *Paéz*, bent az országban szervezett sereget. A két tűz közé szorított spanyolok így tehetetlenné váltak és kivonultak Venezuelából. A nép pedig kikiáltotta a köztársaságot és megválasztotta diktátornak Bolivart, aki Venezuelát és Ujgranadát *Columbia* néven egy köztársasággá tette, amelynek fővárosa a hős tiszteletére *Bolipár*-nak elnevezett Angostura városa lett.

Ez volt a helyzet Dél-Amerikában, amikor megérkezett oda Riego lázadásának a híre s újra lángralobbantotta itt is a szabadságvágyat. *Morillo*, a spanyol vezér, aki seregével *Columbia* határán állt, kénytelen volt hazavitorlázni Spanyolországba, hogy otthon harcoljon a lázadók ellen és Bolivar számára így megnyílt az út dél felé. A még Amerikában maradt csekély számú spanyol haderőt Carabobónál tönkre verte és ezzel felszabadult Ecuador, Boliva és később Peru is. Ezen a példán lelkesülve Argentina, Paraguay és Uruguay is elkergették a spanyolokat és 1826-ban be volt fejezve Dél-Amerika teljes felszabadítása.

De felszabadult Mexikó is, egy fantasztikus kalandornak és árulónak a segítségével. Ennek a sajátságos embernek *Iturbide* volt a neve és az ősbennszülött mexikói *aztek* fajból származott. Magáról mindig azt állította, hogy leszármazója az *inkúknak*, az aztékek hajdani, legendás királyainak, akik márványból és aranyból épített palotákban laktak s

akiket a spanyolok üztek el. Nagyon hősies lelkű ember volt, de amellett rettenetesen gögös, nagyravágyó és pazarló természetű. A spanyol hadseregben szolgált mint tábornok, amikor Mexikóban is kitört a forradalom.

Ezt a forradalmat két pap szította, *Hidalgo* és *Morelos*. Vad indián hadaik pusztítva dúlták fel az egész országot és a spanyol kormány Iturbide tábornokot küldte ki ellenük. Iturbide két évig tartó hadjáratban leverte a forradalmat, elfogta a vezéreket és mind a kettőt felakasztatta. Azonban, mikor diadalmaskodott, egyszerre árulójávé lett a spanyoloknak s 1822 május 18-án a hadseregével kikiáltatta magát *Mexikó császárává* és felvette az *I. Ágoston* nevet.

A spanyolok tehetetlenek voltak vele szemben, de uralma mégis csak pünkösdi királyság volt. Féktelen gögje és határt nem ismerő tékozlása miatt a nép fellázadt ellene s Iturbide alig egy évi uralkodás után kénytelen volt letenni a koronáját. Száműzetésbe ment Olaszországba, de onnan Napoleon elbai visszatérését utánozva, egy év múlva visszatért Mexikóba, hogy — mint ő mondta — újból elfoglalja ősei trónját. Azonban nem tudott zendülést szítani. Csakhamar elfogták és 1824 július 19-én Padillában agyonlőtték. Mexikó pedig végleg köztársasággá alakult és első elnökévé Victoria tábornokot választotta meg.

Igy omlott össze *Károly* császár világbirodalma, a hatalmas spanyol imperium, amelynek egén soha a nap le nem áldozott.

Ahogy Dél-Amerika többi része elűzte a spanyolokat, úgy függetlenítette magát Portugáliától Brazília is. Portugáliában ebben az időben az állapotok talán még kétségbeejtőbbek voltak, mint Spanyolországban. A király *VI. János* volt, az örült *Mária* királynénak a fia, egy teljesen hülye, magával tehetetlen ember. Ez még mint trónörökös a franciák elől Braziliába menekült és ott is koronáztatta meg magát királynak 1816-ban. Az országa kormányzását egy angol emberre, *lord Beresfordra* és a lisszaboni pátriárkára bízta. A hatalom teljesen Beresford kezében volt, aki természetesen mindenben csak a saját nemzete érdekeit nézte és a hivatalokat is teletömte angol emberekkel. Emiatt végre a portugálok fellázadtak és azt követelték, hogy a király térjen haza országába. Ámbár Beresford vérbe fojtotta a lázadást, János király mégis elhatározta magát, hogy hazatér.

Csakhogy ekkor új akadály merült fel: a brazíliaiak nem akarták hazaengedni a királyt. Az udvarnak ott tartózkodása nemcsak nagy tekintélyt adott e gyarmatnak, hanem sok pénzt is jelentett. Végre azonban beleegyeztek, hogy a király hazamenjen, de csak azzal a fel-

VI. János portugál király.

Trónörökös korában Napoleon hadai elől Braziliába menekült s ott koronáztatta meg magát. Napoleon bukása után visszatért Portugáliába s Braziliában idősebb fiát, Don Pedrót hagyta. Portugáliában azonban hamarosan forradalom tört ki, amelynek folyamán János királyt ifjabb fia, Don Miguel elfogatta és lemondásra kényszerítette. Anglia közbelépésére azonban visszanyerte trónját.

tétellel, ha Braziliát teljesen egyenrangúvá teszi Portugáliával. A király ebbe bele is egyezett, hazautazott és maga helyett régensnek a legidősebbik fiát, Don Pedrót küldte Braziliába. Azonban ekkor meg a portugálok nem akartak belenyugodni abba, hogy Brazília egyenjogú legyen. A sok herce-hurcának az lett a vége, hogy a brazíliaiak fellázadtak és azzal fenyegetőztek, hogy kikiáltják a köztársaságot, hogyha a régens el nem fogadja a felajánlott császári koronát. Don Pedro nem tehetett egyebet, elfogadta a koronát és 1822-ben császárrá koronáztatta magát. Így szakadt el Brazília Portugáliától.

De Portugáliára még csak ezután vártak a nehéz napok. Az öreg, hülye János király 1826-ban meghalt és ekkor hosszas udvari ármánykodások, majd pedig egy vakmerő államcsíny után ifjabbik fia, Don Miguel foglalta el a trónt.

Don Miguelnél kegyetlenebb, lelkétlenebb, szilajabb zsarnokot keveset jegyzett fel a történelem. Valóságosan úgy viselkedett népével szemben, mint a dühöngő-őrült. Nem egészen hat évig tartó uralkodása alatt tizenhétézer embert végeztetett ki, tizenháromezeret égettetett el máglyán, tizenötezeret tengerentúli gyarmatokra deportáltatott, húszezernél többet pedig börtönbe vettetett.

A végsőig elkéseredett nép végre is fellázadt ellene és mivel még a saját katonasága is ellene fordult, ez a véreskezű fenevad kénytelen volt megszökni országából és lemondott a portugál tróntól.

A szomszédos Spanyolországban a forradalom, amelyet *Riego* kezdett a katonasággal s amelynek a kezdetét már elbeszéltük, már-már diadal-maskodni kezdett. Maga a miniszterium is, amelynek az elnöke *San Miguel* volt, a forradalom pártjára állt és Ferdinánd király helyzete kétségbejtőre fordult. Rokonához, a francia királyhoz fordult segítségért, de az óvatosan visszautasította a közbelépést.

Ekkor azonban megmozdult *Metternich* és vele a szent szövetség, hogy segítsen a zsarnokságnak elnyomni a szabadságért küzdő spanyol népet. Veronában kongresszusra gyűltek egybe a szent szövetség hatalmai és itt rákényszerítették Franciaországot arra, hogy küldjön hadsereget Spanyolországba a forradalom leverésére. *Metternich* nyomásának Franciaország nem volt képes ellenállni és 1823 április 7-ikén száz-ezer francia katona lépte át a spanyol határt, hogy segítse a királynak leverni a spanyol nép szabadságharcát, amit huszonhat évvel később az orosz cár se-rege ismételt meg a magyar szabadságharc leverésével.

Ez a nagy haderő azután gyorsan végzett a forradalmi hadsereggel. Alig néhány ütközet után a franciák bevették a forradalmárok főerős-ségét, Cadizt és elfogták a fővezéreket. És ám-bár a francia fővezér, *Angoulême* herceg kegyelmet kért a számukra és a saját hadi foglyainak akarta tekinteni őket, Ferdinánd

Don Miguel portugál király.

VI. János ifjabb fia volt. Trónraléptekor véres polgárháború vette kezdetét az alkotmány hívei és a király zsarnoki uralmának támogatói között. A lelketlen király hatévi uralkodása alatt tizenhét-ezer embert végeztetett ki. Végül bátyja, Don Pedró, aki lemondott a brazíliai császári koronáról, elűzte a trónról s azt leánya, Mária számára szerezte meg.

király mégis véres bosszúvággal esett nekik. Tizenennyolc nap alatt száztizennyolc embert akasztatott fel vagy lövetett agyon és tömérdek embert vetett börtönbe. Riego sem került el a sorsát.

Menekülni akart, de egy remete abban az erdőben, ahol bujdosott, felismerte és elárulta. Elfogták, Madridba vitték és ott felakasztották ugyanannak a tömegnek az örömujjongása között, amely csak pár héttel előbb még istenítette.

Spanyolországban tehát diadalt aratott Metternich politikája, de Amerika szabadabbá lett.

A görög szabadságharc előzményei.

Habár a spanyol forradalom leverése Európában egyelőre megszüntetett minden szabadságmozgalmat, Dél-Amerika felszabadulása a szent szövetségre nézve mégis nagy vereség volt, sőt egyenesen a felbomlásának a kezdetét jelentette. Ennek a nagy jelentőségének az oka abban a viselkedésben rejtett, amelyet Angolország tanúsított Amerikával szemben. Angliát mindig és mindenben a saját pénzérdeke vezette s most, Amerikával szemben is eszerint viselkedett. Amíg egész Dél-Amerika Brazília kivételével spanyol gyarmatokból állt, addig onnan semmiféle terményt máshova kivinni nem volt szabad, csak Spanyolországba. Viszont Dél-Amerikába iparcikkeket bevinni csakis Spanyolországból volt szabad. Ezzel az egész óriási és mesés kincsekkel bíró földterület kereskedelme teljesen Spanyolország kezében volt és ezen a révén virágzott a spanyol ipar is. Ez a magyarázata Spanyolország mérhetetlen gazdagságának az újkor középső szakaszában. Amint azonban Dél-Amerika felszabadult, egyszerre óriási fogyasztóterületévé vált a spanyolnál jobb és olcsóbb angol iparcikkeknek. Viszont Anglia a feldolgozásra való nyereszterményeket közvetlenül Dél-Amerikából szerezhetette be, tehát jelentékenyen olcsóbban, mint a spanyol kereskedelem közvetítésével.

Természetes tehát, hogy Anglia nemcsak jó szemmel nézte, hanem ha tehetette, szép szerével még elő is segítette az amerikai forradalmakat. Ezzel már nyíltan ellentétbe helyezkedett a szent szövetség alapelveivel és céljaival és viselkedése nagy elkedvetlenkedést is keltett különösen a bécsi udvarnál. Azonkívül nem is titkolt ellentét támadt Anglia és Spanyolország között. Mindez már a bomlás jele volt.

Azonban, ugyanebben az időben egy nagy erkölcsi kudarc is érte a szent szövetséget, ugyanazon a veronai kongresszuson, amelyen rá-

kényszerítették Franciaországot, hogy vonuljon be Spanyolországba és verje le a forradalmat. Ezen kongresszus előtt egészen váratlanul egy küldöttség jelent meg. A görögök küldöttsége volt ez, amely azért jelent meg az uralkodók előtt, hogy a szent szövetség segítségét kérje az elnyomó, zsarnok Törökország ellen és támogatást kapjon a görögök szabadságharca számára. Hivatkoztak a görögök keresztényi mivoltukra és arra, hogy a pogány török rabigájában sanyúlódnak. És mit tett erre a szent szövetség, amely a kereszténység védelmére alakult s amely feladatául első sorban a keresztény vallás támogatását és fenntartását vallotta? Ridegen elutasította a görögöket, megtagadott tőlük minden támogatást azzal a megokolással, hogy Törökország jogos és törvényes ura a szultán, aki ellen fellázadni bűn.

Íme, így adta ki magáról a kenetes hangú szerződésen alapuló szövetség, amelynek még a címében is ott volt a „szent” szó, a bizonyítványt, hogy tulajdonképpen nem törődik sem vallással, sem semmi egyébvel, hanem csupán az uralkodók hatalmi érdekeinek a megvédelmezésére alakult. Bebizonyosodott, hogy semmi egyéb, csak rendőri intézmény minden szabadság elnyomására.

A görög követség leverten, elkeseredetten tért haza, a görög nép szívében pedig még elkeseredettebbé vált a harag a szultán és a török nép ellen.

Pedig annyi okuk a panaszra a görögöknek tulajdonképpen nem volt, mint amennyivel telelarmázták a világot. A görög szabadságharcot tulajdonképpen egy pár nagyravágyó görög ember indította meg azzal a titkos gondolattal, hogy Görögország felszabadulása esetén elnöki vagy fejedelmi rang, sőt esetleg királyi korona is vár rájuk. Maga a görög nép sokkal elmaradottabb is volt, semhogy törődött volna azzal, hogy ki a gazdája, de meg nem is érezte a szultán zsarnokságát. A török nem háborgatta sem a vallásban, sem a szokásaiban, sem a nyelvében s csúnyán olyan kevés adót szedett be rajtuk, amit könnyen megfizethettek. Igaz, hogy néha zsarolták őket a basák, akik az egyes tartományokat kormányozták, de ha ez a portának — ez alatt a kifejezés alatt a szultáni hatalmat kell érteni — a tudomására jutott, azonnal védelmére kelt a népnek és megküldte a zsaroló basának a selyemzsinórt, ami annyit jelentett, hogy vagy vessen véget saját maga az életének vagy pedig a szultán fogja kivégeztetni.

A görög nép ebben az időben leginkább négyféle foglalkozást űzött. A városokban laktak a kereskedők, akik, mivel egész Törökország kereskedelme az ő kezükben volt, éppen az elnyomó török jóvoltából nagy,

sokszor valóságos fejedelmi vagyonra tettek szert. A legtöbb és leggazdagabb ilyen kereskedő természetesen az ország fővárosában, Konstantinápolyban lakott, ahol *fanárióták*-nak hívták őket, mert a görögül *fanár*-nak nevezett világítótorony környékén laktak. A köznép legnagyobb része, különösen az ország déli részén pásztoréletet folytatott vagy a

III. Szelim török szultán.

Az egyiptomi expedíció alatt háborúba keveredett Franciaországgal. Reformálni igyekezett meggyengült birodalmát. Midőn hadseregét is reformálni akarta, a janicsárok föllázadtak ellene és megbuktatták. Az utódául választott IV. Musztafa megölette.

földet művelte. Egy részük fegyveres határőrszolgálatot végzett s ezért a töröktől kapott zsoldot: ezeket *armatol*-oknak hívták. Különösen a hegyes vidéken éltek az úgynevezett *kleft*-ek. Ezek a szilaj, vad, garázda emberek pusztán csak rablásból éltek, örökös harcban voltak a törökökkel és nem ismerték el a szultán fennhatóságát.

Ami Törökország helyzetét illeti abban az időben, az bizony szomorú volt. A hajdani fényes ozmán birodalomnak Európában már csak a romjai voltak meg. Attólfogva, hogy I. Lipót hadserege bevette Buda várát 1686-ban, amikor az

utolsó budai basa, *Abdi* elesett fenn a Szent György téren és az örökemlékeztű, hős *Pelneházy* Dávid kitűzte újból a magyar zászlót Budavára ősi ormára: összetört a török hatalma Magyarországon és ezzel, a Balkán-félszigetet kivéve, egész Európában is. A szultán 1699-ben a karlovici békében csaknem kényre-kegyre fogadta el Lipót császár és magyar király békefeltételeit, visszavonult egészen, a Balkánra és hatalmát inkább Kis-Ázsiában meg Arábiában és az afrikai felső partvidékeken, különösen Egyiptomban iparkodott érvényesíteni.

Letünőben volt a büszke török címer, a félhold és Isztambulban a trónon gyengébbnél-gyengébb, elpuhultnál-elpuhultabb szultánok váltották fel egymást. Ezeknek a gyenge uralkodóknak lassankint a fejére nőtt két hatalmasság, amelyek közül különösen az egyik időmultán hatalmasabbá vált magánál az államnál is. Ez a két hatalmasság volt : az *ulémák* és a *janicsárok*. Az *ulémák* voltak a papi osztály, amelynek fejét *Seik-ül-Islám*-nak (az izlám főpapjának) nevezték, a *janicsárok* pedig olyan katonai kasztot alkottak, amelynek hatalma, befolyása és erőszakossága szinte példátlan az egész világtörténelemben.

El kell mondanunk itt, hogy kik voltak azok a *janicsárok*. Hajdanában, a nagy diadalmas, hadverő szultánok idejében, Bajazid, Nagy Szolimán korában a török hadseregnek a főereje a lovasság volt. Nyíllal és könnyű, hajlott pengéjű, damaszkuszi acélból vert karddal felfegyverkezett lovasok, a *szipáthik* alkották a hadsereg zömét, mellettük a tüzereknek, akiket *topidzsik* néven neveztek és akik az akkori kezdetleges ágyúkkal alig bírtak valami kárt tenni az ellenségben, csak alárendelt szerep jutott, gyalogsága a török hadseregben pedig alig volt. Ami volt, az is leginkább martalóc-népség számba ment és perzsákból meg tatárokból telt ki.

Ez a túlnyomóan lovas hadsereg könnyű szerrel diadalmaskodott az ázsiai gyenge ellenfelek fölött, sőt amikor a törökök betörték Európába, még az akkori európai hadseregeken is könnyű diadalt vettek, mert akkor itt a gyalogság volt a túlnyomó, a lovas harctól elszoktak a seregek és a török szilaj, ádáz lovasrohamainak nem voltak képesek ellenállani.

Azonban később az európai, de legfőképpen a magyar gyalogság a háborúk tapasztalataiból megtanulta, hogyan kell ellenállani a lovasrohamoknak. Négyszögbe álltak és előre szegezett dárdával, egymásnak támasztott vállal, mozdulatlanul várták be a lovasrohamokat. Az előre vágató lovasok egymást taszigálták, gyömöszölték bele a dárdák hegyébe, a csatarendjük felbomlott és a gyalogság mindenütt diadalmaskodott a lovasok fölött, amint nyílt ütközetre került a sor. A török seregek, a diadalhoz szokott *szipáthik* kezdtek csúfos vereségeket szenvedni, a hadvezérek pedig belátták, hogy Európa meghódítására nem elég a lovasság, gyalogságot is kell szervezniök, amely méltó ellenfele legyen a gyaurok (keresztények) gyalogságának. Ámde nem tudták még, hogy hogyan fogjanak hozzá ennek a gyalogságnak a felállításához, toborzásához.

Ebben az időben élt egy öreg, rongyosruhájú dervis, akinek *Begtás*

volt a neve. Valahonnan Arábiából származott, rajongója volt Mohamed tanításának, fanatikusa annak a vallásnak, amely azt hirdette: „Egy az Isten, Allah az Isten és Mohamed az ő prófétája.”

Ez az öreg Begtás felkerekedett boldog Arábia pálmái alól, amikor egyszer felemelték megint a próféta szent zöld zászlaját és elindult Európa felé a török hadsereggel együtt. Nyomon követte a katonákat, ott volt a csatasor mögött az ütközetekben is, de legfőképpen akkor volt ott a vad, szinte teljesen emberi érzés nélkül való katonák között, amikor egy-egy diadalmas csata után elkezdődött a falvak feldulása, a városok kizsákmányolása, a prédálás és a gyilkolás. Ilyenkor, mikor a vérben telhetetlen katonák halomra koncolták a férfiakat, rettenetes kínzások közt végezték ki az asszonyokat és a falhoz verdesték a gyermekeket, hogy még irmagja se maradjon a gyaurnak: Begtás saját élete kockáztatásával is odarohant a vérengzők közé és ahol azt látta, hogy keresztény fiúgyermeket akarnak összevagdalni vagy halálra paskolni vagy lópatával összetöretni, elébe állt a vértől ittas török katonának, a legmegvadultabb szipáhinak is és azt a gyermeket, akit le akartak gyilkolni, betakargatta a piszkosfehér köpenyegével. És azt a gyermeket azután nem merte többé bántani a legvadabb katona sem, mert Begtásról az a hír volt elterjedve a török hadseregben, hogy bolond. Az eszelőst pedig a török szentnek tartja és nem meri bántani sem őt magát, sem azt, akit a védelmébe vett.

Igy gyűjtött össze az öreg Begtás dervis lassankint többszáz keresztény gyereket. Utóbb már egész kocsitábor volt az a sok alkalmatosság, amiken magával hordta őket folyton a török hadsereg mögött. Kezdték is érte csúfolni az istentelenebb török katonák. Különösen a tatárok, akik nem annyira az igaz mohamedán hitért, az izlámért harcoltak, hanem inkább csak zsoldért, zsákmányért és vérontó kedvből.

Tréfálkoztak, gúnyolódtak az öreg dervissel és csúfondárosan kérdezték tőle, hogy mit akar csinálni azzal a sok gyerekkel. Talán elülteti őket, mint a kertész a csemetéket? És ezekre a tréfákra Begtás mindig mozlím komolysággal felelt:

„Igen. Kertész vagyok. És ezek a gyermekek lesznek Begtás kertjének a virágai.”

Hosszú harcok múltán azután évtizedes béke állt be. A szultán békét kötött a gyaurokkal, a török hadsereg visszavonult a Balkán hegyei közé, a szultán pedig Isztambulban, a Boszporusz és az Arany-szarv gyönyörű vizei mellett átadta magát a földi örömek élvezésének. Isztambulba ment Begtás is a megmentett keresztény gyermekekkel

és kint, a város határán, négy csupasz kőfaltól övezett, kicsiny házikókkal tél-túl beépített területen telepedett le velük. Senki sem tudta, hogy mit csinálnak ott.

De a békés időszakot a nyugoti népek nem tobzódásra és renyhékedésre használták fel, mint a szultán és a pihenő török hadsereg, hanem arra, hogy új erőt gyűjtsenek és főképpen arra, hogy a gyalogos haderőt kiképezzék a lovasság ellen való harcra. És amikor újra kitört a háború és a délceg, diadalaikban elbizakodott szipáhik újra lóra ültek, hogy menjenek hódítani, már az első ütközetben nagy kudarc, nagy szégyen érte a félholdas lobo-gót és a diadalhoz szokott lófarkas jelvényeket. Az európai gyalogság rendületlenül állt ellent a lovasrohamoknak és a török csapatok egymást gázolva voltak kénytelenek futni, menekülni visszafelé.

Végül aztán döntő ütközetre került a sor. A szipáhik dübörgő rohammal támadtak neki az ellenség gyalogos négyszögének, a topid-

zsik otromba mozsárágyúit tompa puffogással szórták a golyót — nem segített semmi. A szultán annyi diadalhoz szokott serege megfordult, hátrált és már-már menekülni akart, amikor a csatatérrel szomszédos erdőtől új, zengő harci kiáltás hangzott fel. Olyan, amilyen addig nem hallott sem török, sem gyaurl.

És az erdő szélén megjelent Begtás, a hófehér szakállú, görnyedt-vallú dervis, a mankóját magasra emelve a levegőben. Mögötte pedig sűrű, zárt, fegyelmezett és meg nem lazuló sorokban rohant elő egy új, addig soha nem látott gyalogos hadsereg. Csupa félig-gyermek, tizenöt-tizenhét esztendőes fickók, mezitláb, a testükön nem volt más, csak térdig érő szűk, kurta nadrág, rövid zeke, a fejükön kerek kucsma, a kezük-

A török határt védelmező szerezsan harámbasa.

ben pedig fegyver, csak egy mezitelenül villogó kard, amelynek még hüvelye sem volt. Hatalmas, zengő csatakiáltással rohantak előre: Begtás kertjének virágai voltak.

És eldöntötték egyszerre a csata sorsát, szédítő rohamuknak nem volt képes ellenállni az ellenség gyalogsága: a csatát megnyerték Begtás katonái. *Uj katonának*, törökül *jeni cseri*-nek nevezték el őket és ebből az elnevezésből származott a *janicsár* név.

Begtás fiatal harcosai mind több és több diadalt arattak, visszazerezték a török fegyvereknek már-már veszendőbe ment dicsőséget. A szultán ezért azután először egészen külön hadat alakított belőlük, később pedig nagy kiváltságokkal ruházta fel őket. A janicsár sereget *ortákra*, zászlóaljakra osztották be és az összes orták főparancsnoka a *janicsár-aga* volt, aki a mai katonai fogalmak szerint körülbelül tábor-szernagyi méltóságot viselt.

A sok harcban, amelyek ezután következtek, amelyekben mindig elsőek voltak a janicsárok, bizony egy-egy csata után megtizedelve kerültek haza a takarodó hangja mellett az orták a táborba. Az öreg Begtás már meghalt, az ő kertjének a virágai, akik még életben maradtak, a hajdani keresztény fiúk, vén, csataedzett marcona katonáivá váltak a próféta zászlájának. De számban megfogyatkoztak nagyon, gondoskodni kellett hát arról, hogy kiegészítsék a csapataikat. Ezt nem rendes sorozással tették, hanem toborzással, mert aki egyszer beállt janicsárnak, az nem csak néhány évre lett katonává, hanem egész életére a katonamesterségre kellett adni a fejét. De hogy csákugyan java legények kapjanak kedvet a janicsár-életre, a szultán nagy kedvezményeket, kiváltságokat adott a janicsároknak. Nagy zsoldot kaptak, a zsákmányon maguk közt osztoztak, parancsolni pedig a janicsárnak nem parancsolt senki, csak a saját tisztje, még a törvény sem vonhatta felelősségre. Így történt aztán, hogyha egy-egy hevesebb vérű vagy gonoszabb indulatú legény valami büntényt követett el, embert ölt, lopott vagy rabolt, akkor beállt janicsárnak. Ott szívesen fogadták és ott a törvény keze nem érhette utól.

Képzeltető, hogy ilyen körülmények között csakhamar milyen félelmetes hatalommá növekedett meg a janicsár-sereg. Sem tekintélyt nem ismert mást, csak a saját tisztjeit, sem erőszakkal nem lehetett bírni velük, mert hiszen ők voltak a legjobb, legbátrabb harcosok, legkitünőbb verekedők. A XVIII. században a janicsárság már akkora hatalom volt, hogy tőle függött az ország sorsa, a janicsár-aga pedig a valóságban nagyobb úr volt, mint maga a szultán. És a janicsárok

éltek is ezzel a hatalmukkal, a maguk kedve szerint parancsolgattak a szultánoknak. Hol háborút kívántak és akkor a szultán kénytelen volt háborút kezdeni, ha üres volt is a kincstára, hol meg békét követeltek, ha ez kárára volt is az országnak. A nagyvezért meg az ország főméltóságait, főtisztviselőit a szultán kénytelen volt aszerint nevezni ki, ahogyan a janicsárok akarták, de sokszor kénytelen volt nekik megküldeni a haláltjelenő selyemzsinórt is, ha eljátszották a janicsár urak jóindulatát.

Sőt a trón is egyenesen a janicsárok kényétől-kedvétől függött. Ha a szultán kikötött velük vagy meg akarta őket fékezni, rögtön kész volt a lázadás, amely megbuktatta s új szultánt emelt a trónra, aki azután a régit becsukatta a Jedikulába, a félelmetes Héttorony börtönébe, ahol élete végéig rab maradt. Azért a szultánok is féltek a janicsároktól s bizony, megremegtek a szívek a Szerályban (a császári palotában), valahányszor a janicsárok kivonultak rendes gyülekező helyükre, az Atmeidán-térre és ott felállították nagy üstjeiket,

ami annyit jelentett, hogy valami követelésük van. És megkönnyebbülve lélekzett fel a szultán, ha a janicsárok csak arannyal akarták megtölteni az üstjeiket, nem pedig az országnagyok vérével.

Ilyenek voltak az állapotok Törökországban akkor, amikor *II. Mahmud* szultán a trónra lépett. Az ő elődjét *Ahmedet* is a janicsárok

II. Mahmud szultán.

Tehetséges uralkodó volt. Európai szellemben akarta reformálni Törökországot, de a belviszályok miatt nem valósíthatta meg terveit. Tepecenti Ali janinai basa fölkelését leverte, de a görögök szabadságharcát hiába fojtotta vérbe, a fölkelők orosz és angol segítséggel elszakították Görögországot a török birodalomtól.

buktatták meg és őt magát is a janicsárok segítették a trónra. Mahmud rendkívül eszes, európai műveltségű ember volt, aki azzal az elhatározott szándékkal lépett a trónra, hogy Törökországot reformálni fogja, hasonlóná teszi a nyugati államokhoz.

Mahmudnak nagy tervei voltak. Teljesen európai állammá akarta tenni Törökországot, de ehhez szükség volt az, hogy megtörje először a papok hatalmát, akik minden reformban az izlámhit veszedelmét és a saját befolyásuk csökkentését látták és szükséges volt másodszor és főképpen az, hogy megsemmisítse a janicsárokat és így valóban urává lehessen Törökországnak.

Az idő nem volt nagyon kedvező Mahmud vakmerő terveinek. Napoleonban Törökország egyik hatalmas támasztékát vesztette el, azonkívül területi veszteségek is érték. Az egyiptomi kedive, *Mehemed Ali*, csaknem egészen függetlenítette magát a szultántól 1807-ben, Szerbiában pedig *Cserni György*, akit törökül *Karagyorgyenak* hívtak, 1804-ben föllázadt a török uralom ellen, kikiáltotta Szerbia függetlenségét, amelyet azután tizenegy évvel később *Milos* végleg ki is vívott. Ez a *Milos* volt az oly kegyetlenül kiirtott *Obrenovics* családnak az őse.

Igy veszett el a szultánra nézve Szerbia és a már föntebb elsorolt okokon kívül a szerbek példája is nagy hatással volt a görögökre és elősegítette, hogy forrongásuk nyílt szabadságharccá lobbanjon fel. Egész Görögországban kezdtek szavalni és énekelni *Rhigasznak*, a görögök Petőfi-jének a verseit, amelyben arra biztatta honfitársait, hogy legyenek méltó unokái dicső őseiknek és fogjanak fegyvert a zsarnok ellen. Konstantinápolyban, a gazdag fánárióták között irodalmi társaságok alakultak, de ezek csak látszólag foglalkoztak irodalommal, az igazi céljuk az agitáció és a forradalom szervezése volt.

A legfőbb támogatója ennek a mozgalomnak az orosz cár volt és annak minisztere, a korfui születésű görög *Kapodisztriász*. Az ő segítségükkel orosz földön, Odesszában alakult meg aztán az a négy szövetkezet is, amelynek *hetairia* volt a neve s amely kifejezetten a keresztények felszabadítását és a törökök elűzését vallotta céljának. Ez a társaság — természetesen titokban — csakhamar elterjedt Görögországban és a konstantinápolyi görögök között is. A fejük vagy mint nevezték, „nagyemester”-ük *Ypsilanti* Sándor herceg volt, aki mint tábornok szolgált az orosz hadseregben.

Míg Mahmud reformterveket szőtt és a janicsárok vesztén dolgozott s míg viszont Görögországban teljesen elő volt készítve már a talaj a forradalomra, addig egy harmadik ember is azon működött, hogy

Törökország összeomljon. De míg a szultán csak az akkori, elmaradt Törökországot akarta romba dönteni, hogy újat építsen a helyén, addig ez a harmadik magának akarta megszerezni az egész európai Törökországot s ezért egyként ellensége volt a szultánnak is, a görögöknek is.

Ez az ember, aki talán egyike a világtörténelem legérdekesebb alakjainak, *Tepelenti Ali* volt, Janina basája.

Tepelenti Ali egy nyomorúságos kis albániai faluban született apja halála után. Özvegy anyja nagy nyomorúságban nevelte és amikor felseledt, azt akarta, hogy pásztor legyen belőle. De a vad, makrancos fiú nem akart dolgozni, élösködött az anyja nyakán, aki folyton ütötte-verte. Egy nap azután, amikor az asszony vastag bottal ment neki, hogy megint megverje, Ali előkapta a sarokból apja kardját és kettéhasította vele anyja fejét. Azután világgá ment.

Nem volt semmi egyebe, csak az a kardja, amelyen még ott rozsdásodott az anyja vére, azzal beállt katonának.

Nem a janicsárok közé, hanem Kis-Ázsiába ment, ahol az akkor dúló harcokban csakhamar úgy kitűntette magát, hogy rangot kapott. Vakmerősége, bámulatos esze és köszívű szigorúsága gyorsan vitte előre a katonai pályán, míg nem végre éppen amiatt a tulajdonsága miatt, hogy acélnál keményebben tudott fegyelmet tartani, kinevezték a janinai basalik basájává. Mert a janinai basalik volt az európai Törökországnak a legnehezebben kormányozható, legnyughatatlanabb kerülete. Hozzá-

Tepelenti Ali janinai basa.

Egy albán pásztor fia volt. Hirtelen haragjában megölte az anyját, elmenekült s beállt katonának. Gyorsan emelkedett s végül Janina várának parancsnoka lett. De nagyraugyása nem ismert határt. Föllázadt II. Mahmud szultán ellen. A szultán serege csak hosszas küzdelem után birta hatalmába keríteni Janina várát. Ali a vár feladása alkalmával kegyelmet kapott, de később a szultán egy orgyikkossal kivégeztette.

tartozott Albánia egy része és csaknem az egész mai Görögország. A vad arnautákkal, a rablásból élő kleftekkel és a folytonlázongó szuliotákkal csak olyan rettenthetetlen akaraterejű ember tudott elbánni, mint Ali.

Letelepedett Janinában és csakhamar rettegett rémévé vált a görögöknek. Az albánokat, akiket másképpen skipetároknak vagy arnautáknak is neveznek és akik Mohamed hitét vallják, megnyerte magának és belőlük alakította meg a seregét. A janinai várat olasz mérnökökkel erősítette meg, a Lithanizza-hegy tetejére fellegvárat, a gyönyörű janinai tó közepén levő szigetre pedig pompás, szinte mesébe illő kéjlakot építtetett. Azután arnauta katonáival elkezdte fosztogatni a görögöket. A gazdag kereskedők hajóit elfogta a tengeren vagy a kikötőben, lecsapott a városokra és falvakra. Akik elrejtették előle a kincseiket, azokat válogatott kínzások közt végeztette ki és rengeteg mennyiségű kincset harácsolt össze. Nyögte egész Görögország kegyetlen hatalmát, amelyet végre a szultán is kezdett megsokallani. Részben azért, hogy letörje a hatalmát, de még inkább azért is, hogy hozzájusson a kincseihez, Mahmud szultán 1820-ban parancsot küldött neki, amelyben elmozdította az állásától.

Ekkor Ali nyíltan fellépett a szultán ellen. Bámulatos furfangjával módot talált arra, hogy halálos ellenségeit, a görögöket magához békítse, akik — mert hiszen az ő terveikbe is beleillett ez a fordulat — fegyveresen sereglettek föl Janina alá. A szultán összeszedte azt a csekély haderőt, ami a rendelkezésére állt (a janicsárok nem akartak igazhívő ellen harcba menni) és elküldte a lázadó basa ellen, *Gaskó* bej vezetésével. Ali erre arnautáival és a görög csapatokkal bevonult a várba. Janinát szabad prédára hagyva *Gaskó* bej csapatainak. Azok diadalmasan vonultak be a városba és azt hitték, hogy már a kezükben van *Tepelenti Ali*, amikor egyszerre megnyílt lábuk alatt a föld, egetverő robbanással láng tört elő belőle s mint a tűzokádó hegy vagy mint maga az égretörő pokol pusztított halomra mindent. Egész Janina alá volt aknázva és az aknák puskaporral voltak megtöltve. Amikor *Gaskó* bej bevonult a városba, Ali a várból kivezető földalatti alagúton át meggyújtotta az aknákat és a levegőbe röpítette a bej egész seregét. Maga *Gaskó* is csak félig megszülve menekült.

Ekkor a szultán elkeseredett haragra gyulladt, új sereget gyűjtött és ennek élén legvitézebb tábornokát, *Kursid* basát küldte Janina ellen. *Kursid* ostrom alá vette a várat és ekkor érte Alit az első csapás: a görögök cserbenhagyták. Kivonultak a várból, amelyről már tudták,

hogy úgy is elveszett és csatlakoztak a többi görög fölkelőkhöz. Alinak nem maradt más serege, csak az arnautái. De még ezekkel is csaknem egy évig bírta tartani a várat.

Azonban a serege egyre fogyott. Kursid ágyúinak a golyói nagy pusztítást vittek végbe a védők soraiban, de sokan meg is szöktek a reménytelen harcból. De Janina sorsát még sem ez döntötte el, hanem az árulás. Volt Ali basa szolgálatában egy olasz mérnök, *Caretto*. Ez ismerte az egész várnak minden titkát, minden erősségét és minden gyengeségét. Amikor már Alinak alig volt egy maroknyi csapata a vár védelmére, Caretto egy nap, amikor a basa éppen a bástyákon állt és az ellenfél hadállásait vizsgálta, oda lépett hozzá és azt mondta neki, hogy adja fel a várat, mert nem lehet tovább tartani. Erre Ali felelet helyett a kezében levő korbáccsal úgy vágott végig a mérnök arcán, hogy annak a fél szeme tüstént kifolyt.

Caretto bosszút esküdött s egy napon Ali basa szemeláttára szökött meg a várból, egy ágyútalphoz kötött hosszú kötélén ereszkedve le a bástyáról. Hiába tájékozott Ali, hiába adtak rá sortüzet az arnauták, az olasz sértetlen maradt s eljutott Kursid basa táborába.

Ekkor azután belátta maga Ali is, hogy nem tarthatja tovább Janinát, amelynek Caretto minden titkát ismeri. Bemenekült a tó közepén levő megerősített szigetre és onnan üzenetet küldött Kursid basának, hogy megadja magát, ha a szultán írásba foglalt esküvel megesküszik, hogy az életét nem bántja. Kursid üzenetet küldött Sztambulba, ahonnan csakhamar megérkezett a szultán felelete. Tarka betűs, ünnepi írásban biztosította a szultán Alit, hogy soha hóhér keze hozzá érni nem fog. Erre Ali feladta a várat, amelyet Kursid azonnal elfoglalt. Azután nagy tisztelettel meglátogatta a legyőzött vitéz ellenfelét és tudatta vele, hogy a szultán az egész szigetet szabad rendelkezésére bocsátja, ott lakhatik szabadon és megtarthatja a háremét is. Ali köszönettel fogadta a szultán kegyelmét és legkedvesebb feleségével, *Eminá*-val meg a rabszolgáloival és néhány arnauta katonával a szigetre ment lakni.

Egy nap látogató jelentkezett nála. *Mehemed* basa volt a látogató, egy fiatal tábornok, a török hadsereg legkitünőbb vívója. Azt mondta, hogy meg akar ismerkedni a janinai oroszlánnal, azért látogatott el hozzá. Ali basa nyájasan fogadta és a tiszteletére lakomát rendelt, amelyet hárman fogyasztottak el: Ali, Mehemed és Emina. Tudvalevő dolog, hogy a töröknek nem szabad bort innia, mert a borivást megtiltotta a próféta. De a pezsgőt megissza a török is, mert azt mondja rá,

hogy az még kiforratlan, tehát nem is bor, hanem csak must. Ali basa az ebédhez pezsgőt bontatott és kínálta vele Mehemedet. Az előbb vonakodott, hogy talán ezt is tiltja a próféta, de azután Ali biztatására megkóstolta a pezsgőt.

Csak három vagy négy pohárral ivott meg belőle, akkor egyszerre részegnek kezdte tetetni magát. Eleinte jókedvet mutatott, de azután hirtelen haragra gyulladt és rákiáltott Alira :

„Te hitvány eb, amit innom adtál, az mégis bor volt ! Érzem, hogy szédül tőle a fejem !” — s azzal a poharában levő pezsgőt Alinak az arcába öntötte.

Ali elsápadt az indulattól, de Emina, aki egyszerre átlátta Mehemed szándékát, odaugrott hozzá, megfogta a karját és kényszerítette, hogy ülve maradjon. Ez kellett csak Mehemednek, hogy tovább folytassa, most már gúnyolódva :

„Hahaha, a feleséged szoknyája mögé bujsz ? Te vagy az a híres janinai oroszlán ? Haza fogok menni Sztambulba s ott elmondom mindenkinek, hogy én leköttem Tepelenti Ali szakállát !”

Erre az irtózatossérré, amelynél súlyosabbat török embernek nem is lehet mondani, Ali félrelökte az asszonyt és ádáz üvöltéssel ugorva fel a helyéről kardot rántott. Abban a pillanatban meztelenül villogott már a Mehemed kardja is, a következő pillanatban pedig Ali balvállából vastag vérsugár szökött fel a szoba alacsony mennyezetére. Mehemed a nyakon a nagy ütőeret vágta át és Ali basa halva rogyott össze a szoba közepén. Ez 1822 február 5-én történt.

A szultán megtartotta az esküjét : hóhér keze nem ért hozzá Tepelenti Alihoz.

A görög hetairisták ekkor már nyílt harcban álltak a szultán csapataival. Janina hosszú ostroma és az a körülmény, hogy Kursid basa hadereje ott volt lekötve, kedvezett nekik. Azonkívül Oroszországból is olyan híreket kaptak, amelyekből azt hihették, hogy a cár a segítségükre fog menni. Ypszilanti herceg megjelent a romániai Jassyban s ott tette közé kiáltványát, amelyben a keresztényeket harcra hívja a pogányok ellen. Csakhamar néhány ezer ember sereglett köréje, akik közül kiválogatta a nyolcszáz legdérekebbat s ezekből megalakította az úgynevezett „szent sereg”-et.

De csakhamar bekövetkezett a csalódás. Az orosz segítség elmaradt és a cár megírta Ypszilantinak, hogy semmiesetre se számíton rá. A herceg erre elkeseredve Bukarestbe ment, hogy ott szövetkezésre bírja *Vladmireszku* Tódort, a román hoszpodárt. Azonban ez is elárulta,

közben pedig a tisztjei is kezdtek mind fegyelmezetlenebb magaviseletet tanúsítani. Végre egyik tisztje egyenesen Ypszilanti parancsa ellenére megtámadta a törököket Dragicsánál, ahol rövid küzdelem után rettenetes vereséget szenvedett. A „szent sereg” csaknem tökéletesen megsemmisült, maga Ypszilanti is csak bajjal tudott megmenekülni. Erdélybe jött, de itt Metternich parancsára azonnal elfogták és Munkács várában rabságra vetették. Innen később egy osztrák börtönbe vitték és csak 1827-ben bocsátották szabadon a cár közbenjárására. De akkorra életerejére már meg volt törve, a hosszas rabság alatt szívhajt kapott és 1828-ban meghalt Bécsben.

Egyik alvezére, *Georgiosz* a dragicsáni szerencsétlen csata után háromszázötvened magával a Szekka nevű kolostorba vonult, ott védekezett ezeröttszáz török ellen, amikor pedig látta, hogy többé nem tartathatja magát, levegőbe röpítette az egész kolostort, úgyhogy az egész csapata odaveszett.

A görög szabadságharc.

Ypszilanti szerencsétlen felkelése tehát egyetlen egy ütközet után véget ért, teljesen megsemmisült a török csapatok vitézsége folytán, de Metternich ármányai és a cár hitszegő magatartása is hozzájárultak ehhez. Azonban a Szekka-kolostor légberöpitésénél és Ypszilanti tragikus sorsánál lett egy még rettenetesebb következmény is a dolognak. A konstantinápolyi angol követ, akinek tudomása volt arról, hogy abban az esetben, ha Ypszilanti valami sikert ért volna el, Konstantinápolyban azonnal felkeltek volna a fanarióták is, elárulta a szultánnak ezt a tervet, amire azután Mahmud rettenetes bosszút állt a konstantinápolyi görögökön.

Éppen a görög husvét hétfőjén történt a dolog. *Gregoriosz*, a nyolcvan esztendőös pártiárka mondta az ünnepi nagymisét a görögök templomában, amikor hirtelen gyalogos csauszok jelentek meg a templomban, mögöttük lovas szipáhik robogtak be az ajtatoskodók közé és elkezdték ütni, vágni, gyilkolni, gázolni a halálra rémült tömeget. A szipáhik lóháton robogtak fel a főoltárhoz vezető lépcsőn, ott az oltár előtt fogták el *Gregorioszt*, kivonszolták a szabadba s a templom kapujára akasztották fel. Melléje akasztották még három érseket és nyolc alsóbb rangú papot. Azután pedig megkezdődött az öldöklés, a törökök nekiestek a görögök által lakott Galata és Pera városrészeknek, ölték, gyilkolták a keresztényeket, kifosztották és lerombolták vagy felgyújtot-

ták a házaikat, az asszonyokat magukkal hurcolták vagy ott a helyszínén követtek el velük baromi kegyetlenségeket és még a gyermekeket sem kímélték. Estére kelve pedig a kivégzett pátriárkának, az érdekeknek és a papoknak a holttestét letépték és végig hurcolva a városon, beledobták a Boszporusz hullámaiba.

De ezzel az oktan kegyetlenkedéssel a törökök csak maguknak ártottak. Mert az ország déli részén, a tulajdonképpeni Görögországban, ahol ekkor Kursid basa még Janina ostromával volt lekötve, a görög forradalmárok szívében egetverő lángot vetett a düh és a bosszúvágy a fanarióták sorsának híre hallatára. És ez a bosszúvágy megtízszerezte az erejüket: mindenfelé diadalmaskodtak a török csapatokon.

Egyszerre öt helyen tört ki Görögországban a lázadás. Mainában az ősz *Mauromikhálisz* Péter vezette a felkelőket, Arkádiában *Kolokotronisz*, Patraszban *Germánosz* püspök kelt fel, Livádiában *Odisszeusz* és *Maurokordatosz* herceg. De fellázadt számtalan apró görög sziget lakossága is, csak három sziget, Hidra, Spezzia és Ipszára százhetvenhat hajót küldött a partokra, hogy onnan védelmezzék a félelmes török hajók ellen a szárazföldet.

A törökök megerősített városai, amelyek leginkább nyomorúságos földsáncokkal védelmezett és elhanyagolt, rozoga erődítmények voltak, rongyos és kiéhezett katonasággal megrakva, egymásután estek a forradalmárok kezére, akik végre meghódították a legfontosabb várost, Tripolicát is. Itt azután rettenetes bosszút álltak a konstantinápolyi vérfürdőért. Nyolcezer török katona volt Tripolicában, de azok közül nem menekült egyetlen egy sem elevenen. A vérszomjas görögök három oldalról nyomultak be a városba, lépésről-lépésre hódítottak meg minden talpalatnyi tért és lemészárolták mind a nyolcezer török katonát, akik még tört karddal, maroknyi csapatokba verődve is harcoltak mindhalálig, anélkül, hogy csak egyetlen egy is megadta volna magát.

Athenben, a hajdani klasszikus Görögország fővárosában is diadalmaskodtak a felkelők. A török helyőrséget felszorították a fellegvarrá átalakított Akropoliszba, amely körülbelül olyan része Athénnek, mint Budapestnek a budai vár és ott megadásra kényszerítették őket, mert elfogyott úgy a lőszerük, mint az ennivalójuk. Teljes volt a görögök diadala.

És amikor már nem volt egyetlen egy török katona sem többé Görögország területén, akkor a diadalmas görög vezérek összegyülekeztek *Piada* városában és ott 1822. újesztendő napján kikiáltották a görög köztársaságot. Elnökül *Maurokordatosz* herceget választották meg, aki

európai műveltségével és nagy ismereteivel és tekintélyével valóban a legalkalmasabb volt erre a méltóságra.

Mert meg kell jegyeznünk itt, a többi görög vezér bizony csak afféle félművelt, félig vad balkáni martalócfőnök volt. Szilaj, rendben alig tartható, félig-meddig zsványvezérek, akik közül mindegyik inkább a maga érdekéért, mint a görög szabadságért vitte harcba a csapatait. A legfékezhetetlenebb volt közöttük *Kolokotronisz*, aki maga is a fő-

Bozzarisz Markó görög szabadsághős halála a Karpenizion mellett vívott csatában. A vezérlete alatt álló kicsiny görög csapatot 4000 főnyi török sereg lepte meg s a görög vezérrel együtt csaknem valamennyi katonája elesett.

hatalomra törekedett és a piadai gyülekezésen hajsza híján fegyverrel támadt rá Maurokordatoszra, amikor azt kiáltották ki elnökké.

A görög köztársaság ekkor ismét a szent szövetséghez fordult, hogy ismerjék el a sok vérrel kivívott új államalakulást törvényesnek és vegyék védelmükbe Törökország ellen, amely természetesen új hadjáratra készülődött. Azonban a szent szövetségtől megint csak a legridegebb elutasításban volt részük a görögöknek. Hiába valók voltak a kivívott diadalok, Metternich a szultán jogait hangoztatta és törvénytíró lázadásnak bélyegezte az egész görög szabadságharcot.

Annál nagyobb volt azonban a rokonszenv a görögök iránt az európai népek közvéleményében. Nemcsak hősiek harcuk keltett fel szimpátiát, hanem az az együttérzés is, amely az elnyomott népek lelkében mindig fellángol azok iránt, akik elég erősek voltak kivívni maguknak a szabadságot. Különösen Franciaországban, Angliában és Németországban vált valóságos rajongássá a *filhellenizmus*, a görögök iránt való rokonszenv.

Azonban ennek a lelkesedésnek vajmi kevés komoly eredménye lett. Mindössze annyi, hogy néhány száz lelkes ember lement Európa országaiból a görögök közé harcolni. Ezek közül is kevés tett jelentősebb szolgálatot a görögök ügyének. Akik katonai tudásukkal mégis elősegítették a szabadság ügyét, azok közül fel kell említeni a német *Normann* tábornokot, a francia *Fabvier* ezredest és a híres angol költőt, *Byron* lordot, aki azután ott is végezte az életét tragikus halállal Görögországban. Egy genfi bankár pedig, *Eynard*, több ízben jelentékeny pénzüsszegekkel segítette a görögöket, akiknek, különösen mióta a fanarióták vagyonán megosztzott Konstantinápoly csöcseléke, ugyancsak szűken

teltet a hadviselés költségeire. Angliából lement néhány tengerésztiszt is harcolni a görög ügyért.

Görögországra azonban csak azután vártak még a megpróbáltatás legkeservesebb napjai.

A kivívott szabadság nem békét jelentett, hanem újabb véres harcokat. Amint elesett Janina, *Kursid* basa az így szabaddá lett seregével rögtön a görögök ellen fordult s ugyanekkor a szultán parancsára tekintélyes hajóhad indult el magának a kapudánbasának (tengerészeti miniszter), *Kosrevnek* a parancsnoksága alatt, hogy a szigeteken lakó görögöket fenytse meg és hódítsa újra vissza.

Miaulisz András görög szabadsághős.

A görög szabadságharc kezdetén kis flottájával megrohanta és tönkreverte a török hajóhadat.

Kosrev vérengző dühhel vetette rá magát a görögökre. Csak az egyetlen *Szkio* (a régi Khiosz) szigetén kilencvenezer embert gyilkoltak le a katonái és negyvenezeret cipeltek magukkal rabszolgaságba. De csakhamar utólérte őt a görögök bosszúja. A török hajóhad legénysége 1822 június 18-án a mohamedánok legnagyobb ünnepnapját, a *Bajrám-ünnepet* ünnepelte s nagy volt a vigasság a hajókon. A matrózok nem a dolgukat végezték, hanem mulattak s mire beesteledett, még az őrszemek is otthagyták a helyüket és mentek a többi társukkal mulatni. Mind-egyik hajó egy-egy nagy mulatóhelyé változott át s maga a kapudán-basa is a tisztjei körében pezsgőspoharak mellett ünnepelte a Bajrám eljöttét.

Ezt a pillanatot használta ki két vakmerő görög vezér, a Pszarából való *Kanárisz* Konstantin és a hidrióta (Hidra szigetén született) *Pipinosz* György, akikhez harmadiknak egy már több harcban részt vett amazon, az eszelős *Bublinia* is csatlakozott. Ezek két kicsiny kis gyűjtőhajón, kevés legénységgel, a Bajrám ünnep éjszakáján odalopózkodtak az őrizet nélkül maradt török hajók közé és levegőbe röpítették a tengernagyi hajót. Több mint kétezer török pusztult el nyomorultul az irtózatos robbanásban és a tenger felcsapó hullámaiban.

Ennek a katasztrófának az lett a következménye, hogy a török hajóhad sietve menekült vissza a Dardenellák szorosának biztos vizeire és a görög szigetek körül levő vizeken maguk a görögök lettek az urak. A tengeren a görögök fővezére *Miaulisz* András volt.

A szárazföldön is újra a görög fegyverekhez csatlakozott a hadi szerencse. *Mahmud* basa seregét a dervenaki-szorosnál megverte *Kolokotronisz*, a másik török vezér pedig, *Omer Vrione* basa nem volt képes a görögök hősi védelmével szemben bevenni a kis *Misszolungi* várát. A török seregnek egy harmadik rohamát is diadalmasan verték vissza a hőslelkű *Bozzarisz* Markó és *Maurokordatusz* Karpenizionnál, de az az ütközet nagy veszteséget hozott a görögökre is: a harcban elesett maga *Bozzarisz* is.

Mindezek a diadalog azonban nem igen vitték előre a görög szabadság ügyét. Ennek a legfőbb oka az volt, hogy a vezérek féltékenykedtek egymásra és seregeikben sem tudták a kellő fegyelmet fenntartani. Terv nélkül, parancsnak nem engedelmeskedve hadakoztak össze-vissza, de a legféltelenebb, legszilajabb közöttük a dacos lelkű, nagyravágyó s egész az eszeveszettségig bátor *Kolokotronisz* volt, aki nem is csinált titkot abból a tervéből, hogy az új Görögország királya akar lenni. *Byron* lord, az angol költő, akit szabadságszeretete vitt le

a görögök közé, minden tekintélyét latba vetette, minden rábeszélő képességét felhasználta, hogy egyetértésre bírja a vezéreket, de hiába. Egyébként Byron lord csak három hónapig harcolhatott együtt a görögökkel, mert tizenkét héttel a harcmezőre való érkezése után 1824 április 19-én Misszolungiban meghalt — váratlanul, fiatalon.

Maurokordatesz végre is kénytelen volt fegyverét a saját alvezérei ellen fordítani és erőszakkal kényszeríteni őket arra, hogy engedelmeskedjenek az *Asztrosz* városában összegyülekezett nemzetgyűlés parancsainak.

A szultán azonban kénytelen volt belátni, hogy az a haderő, amely a görögök ellen küzdött, még ilyen körülmények közt sem elégséges a forradalom leverésére. Azért elhatározó, nagy lépésre szánta el magát. Hogy visszahódíthassa Görögországot, feláldozta a büszkeségét. Segítségért fordult a gyűlölt Mehemed Alihoz, az egyiptomi kedivéhez, aki csak nemrég függetlenítette magát Törökországtól. Mehemed Ali örült, hogy így kibékítheti a haragvó padisát, megadta a kért segítséget s 1824 július havában fogadott fiának, *Ibrahim* basának a parancsnoksága alatt katonasággal megrakott nagy hadihajókat küldött Görögország felé. Ugyanekkor *Kosrev*, a kapudán-basa, aki a Bajrám ünnepen szinte csodaszerűen menekült meg a halál torkából, hajóhadával újból előtört a Dardenellákból, hogy segítségére és védelmére legyen az egyiptomi csapatoknak a partraszállásban.

De a vakmerő *Miaulisz* oroszláni bátorsággal rohanta meg a török hajóhadat és három helyen is megverte, visszakergette a Dardenellákra. Azután Ibrahim ellen fordult, azt is megverte *Kosz*-szigeténél és visszaszorította egész Krétáig. Itt azonban csatlakozott Ibrahimhoz az apja által utána küldött többi egyiptomi hadihajó is és ezeknek a segítségével 1825 február 25-én ki tudta erőszakolni a partraszállást Görögországban, *Modon* városa mellett.

Itt először Kolokotronisz akarta útját állani, de a harcedzett és európai mintára fölfegyverzett egyiptomi katonák játszva verték szét a szedett-vedett csapatokat és diadalmasan nyomultak előre, be az ország közepe felé. Rettenetes napok virradtak ekkor Görögországra. A vad egyiptomi csapatok dűlve, fősztogatva, gyűjtogatva haladtak előre. Egy egész tartományban, a bőven termő *Mitiléneben* kivagdalták az összes szőlőtökéket és a gyümölcsfákat.

Csakhamar visszafoglalták Tripolice várát is és Ibrahim ekkor átkelt a korintusi tengeröblön, hogy egyesülve *Resid* basa török csapataival, ostrom alá vegye Misszolungit.

Misszolungi ostroma a görög szabadságharc véres tragédiájának a legborzalmasabb felvonása. Misszolungi várát csak egyetlen egy körfal és két sáncárok védelmezte, de ennek ellenére is csodás bátorsággal tartotta magát az ostromlók irtózatos túlereje ellen. Több mint két hónapja folyt már az ostrom, de Ibrahim nem tudott erőt venni az oroszládként harcoló görögökön.

Ekkor azonban a várban elfogyott az eleség és rettenetes éhínség tört ki. A görögök belátták, hogy nem maradhatnak többé benn, de azt is tudták, hogy a várát mindenfelől körülvevő egyiptomiak hadsorán keresztül nem lesznek képesek átvágni magukat. Elhatározták tehát, hogy kirohannak s hősi halált halnak. De tudták, hogy az asszonyokra a durva szerecsen katonák között még a halálnál is rosszabb sors vár. Azért elhatározták, hogy előbb megölik az asszonyokat és a leányokat. Maguk az asszonyok is beleegyeztek ebbe és nyolcszáz asszony karjukon a gyermekeikkel önként rohant bele a folyóba és odaveszett. Ezerháromszáz asszonyt és leányt pedig a saját férjük vagy az apjuk ölt meg, hogy prédául ne jussanak az ellenség baromiségének.

A még-életben maradt nőket és gyermekeket azután a görög harcosok közre vették, amikor 1826 április 22-én éjjel kirohantak a várból. Rettenetes küzdelem támadt. A görögöknek egy kis csapata keresztül-vágta magát az egyiptomiak táborán és elmenekült a hegyek közé, de a többit Ibrahim katonái viaszorították és velük együtt tódultak be a vár kapuján. Irtózatos mészárlás támadt. A görögök, akik számára megszűnt a menekülés minden lehetősége, tüzet vetettek a puskaropos raktárakba és levegőbe röpítették az egész várat. Ezer meg ezer ellenség pusztult el velük együtt. Egész Európa remegő szívvel, borzadó lélekkel hallotta a rettenetes esemény hírét.

Misszolungi elpusztulásával Görögország egész nyugati része újra a törökök hatalmába került. De keleten még ellenálltak a görögök és ellenállásuknak a középpontja Athén volt, a hajdani híres főváros, amely a mai Görögországnak is a fővárosa. Négy hónappal Misszolungi rettenetes katasztrófája után gyülekeztek össze a török hadak Athén alatt, hogy itt is megtörjék a felkelő görögök erejét. A várost magát könnyűszerrel meghódították, de ekkor a görögök felmenekültek az Akropoliszba, Athén várába s ott kétségbeesett elszántsággal védelmezték magukat. *Gurasz* volt a fővezérük, aki mellett a felesége, egy a *Bubliniához* hasonlatos hőslelkű amazon lelkesítette a szabadságharcosokat. Alvezér a már annyi csatát látott hős *Karaiszkakis* volt, de mellette a szabadságért lelkesülő idegen tisztek, így az angol *Cochrane* és *Church*, meg a

Misszulungi bevétele. Misszulungi vára a görög szabadságharcban a görögök főhadiszállása volt. A törökök többször sikertelenül ostromolták. Végül Retsid basa 20 000 főnyi sereggel vette ostrom alá a várost. A görögök egy évig hősen védekeztek. Míg minden eleségük elfogyott, a védősereg egy része 800 asszonnyal együtt átvágta magát az ostromlók sorain. A bentzorzult csapatok pedig a betóduló ellenséggel együtt levégőbe röpítették magukat.

francia *Fabvier* is megtette mindent, hogy az alig kivívott és máris vérbefojtott görög szabadság utolsó menedékhelye, az athéni vár a pogány kezére ne juthasson. A kétségbeesés minden erejével és elszántságával védelmezték magukat az ostromló török hadsereg ellen, amelynek parancsnoka maga a szeraszkiei (hadügyminiszter) volt és csaknem egy egész esztendeig tudták tartani az Akropoliszt.

Azonban a túlnyomó erő ellen hiábavaló volt minden hősiesség, az ostromlóknak előbb-utóbb diadalmaskodni kellett. Egy szerencsétlenül végződött kirohanás alkalmával elesett a hős Karaiszkakis, 1829 június 5-én pedig a kiéheztetett görög hadsereg, amelynek elfogyott minden lővszere, kénytelen volt feladni a várat.

Ezzel Görögország ismét meg volt semmisítve. Kormányja, amely addig a nemzetgyűléssel együtt Asztrosz városában székel, kénytelen volt onnan egy puszta, kopár, elhagyott sziklaszigetre menekülni. Ekkor történt, hogy a kegyetlenül kivégzett Gregoriosz pátriárka utóda, az új konstantinápolyi pátriárka az uccán vetette magát a kilovagló szultán lovának a lába elé és úgy könyörgött zokogó szavakkal kegyelmet levert nemzete számára. Mahmud, akinek szívét a sok csapás, amely uralkodása alatt érte, megkeményítette, szó nélkül haladt el a főpap mellett és otthagytá térdepelve az út porában, anélkül, hogy csak egy tekintetet is vetett volna rá. Ugy látszott, hogy a görögök sorsa meg van pecsételve. Az egyiptomiak diadalmas vezérének, Ibrahimnak ekkor rettenetes, az ókor rémségeire emlékeztető gondolata támadt. Azt tervezte, hogy egész Görögország minden lakosát, férfiakat, nőket, gyermekeket egyaránt rabszíjra fűzi és elviszi magával Egyiptomba rabszolgánépnek. Görögországot pedig helyettük Egyiptomból áttelepített szerencsenekkel népesíti be.

Ez a szörnyűséges szándék azután mégis felrázta végre közömbös-ségéből és részvétlenségéből az európai népek lelkét. A pogány törökök és egyiptomiak kegyetlenkedése meghozta azt, amit a görögök nem voltak képesek kivívni a veronai kongresszuson. Az európai nagyhatalmas-ságok közül kettő elhatározta, hogy közbe fog lépni a görögök érdekében.

Az első Anglia volt. De Anglia éppúgy, mint Dél-Amerikában, most sem a szabadság önzetlen szeretetéből határozta el magát erre a lépésre, hanem anyagi érdekből. A görög kormánynak és a vezéreknek ugyanis, hogy harcolhassanak, hogy seregeiket együtt tarthassák és elláthassák, nagyon sok pénz kellett. Ezt a sok millióra rúgó összeget legnagyobbbrészt angol bankárok adták kölcsön és hogyha most Görögország újból megsemmisül, akkor ez a tömérdek pénz is mind

odaveszett volna. Ez volt az oka annak, hogy *Canning*, az angol miniszterelnök végre elhatározta magát, hogy közbelép a görögök érdekében.

A másik hatalmasság, amely ugyanekkor intervencióra szánta el magát, Oroszország volt. Hogy Metternich minden befolyása és minden ármánykodása ellenére miért fordultak ilyen nagyot a dolgok Oroszországban, annak egész kis regény a története.

Sándor, a minden oroszok cárja, aki tudvalevően egyik kezdője volt a szent szövetségnek, mindig hűségesen ki is tartott szövetséges társai mellett, bár később Metternich erőszakoskodása és hatalomvágya el is kedvetlenítette. Ypszilantit, mint az olvasó már tudja, engedte áldozatul esni az osztrák önkényuralomnak és bár az orosz nép, különösen a vallás közös volta miatt, nagy szimpátiával volt a görögök ügye iránt, semmit sem tett, hogy a szultánnal szemben segítse a szabadságharcosokat. Később, különösen görög születésű miniszterének, *Kapodisztriásznak* a befolyása alatt mégis megingott és ha nyíltan nem is, titokban egy és másban elősegítette a görögök ügyét. Azonban, amikor már Görögország a legjobbat várta tőle, akkor hirtelen megint megváltoztassa az elhatározását és a legridegebbül elhatározta, hogy nem fog segíteni a forradalmároknak. Ennek a hirtelen változásának az volt az oka, hogy a lengyelek, akiknek pedig elég liberális alkotmányt adott, újból fölkeltek az orosz uralom ellen, azonkívül pedig otthon, az ország fővárosában, Szentpéterváron is veszedelmes összeesküvést fedeztek fel a cár élete ellen.

Ezt az összeesküvést, amely előfutára volt a későbbi, úgynevezett *dekábrista összeesküvésnek*, nem nihilisták szították, mert a nihilizmusról akkor még szó sem volt Oroszországban, hanem előkelő urak, mágnások és katonatisztek, meg tudósok. Az összeesküvők feje *Muraviev* Apostol gróf volt, de részese volt a komplottnak sok más előkelő úr is, így a többi között *Puskin* Szergievicz Sándor is, Oroszországnak legnagyobb költője, aki testőrtiszt volt és a cár legközelebbi környezetéhez tartozott. Az összeesküvők terve nem az volt, hogy megölik a cárt, hanem az, hogy hirtelen támasztott katonai forradalom segítségével elfogják az egész uralkodócsaládot, hajóra ültetik és kiszállítják Amerikába, azután pedig kikiáltják az orosz köztársaságot.

Ezt a tervet mind helyeselték az összeesküvők, csak két ember nem tudott belenyugodni. Az egyik a lengyelek küldötte volt, *Kriza-novszky*, a másik pedig *Jakuskin* nevű elkeseredett tiszt. Ez a Jakuskin katonatiszt volt, rettenetesen rakoncátlan, szilaj, vad természetű ember, aki egyszer párbajban agyonlőtte egyik tisztársát. Ezért a cár maga

elé hivatta és száműzte a Kaukázus hegyei közé, egy ott szolgáló ezredbe. Ettől a pillanattól fogva Jakuskin lángoló dühvel gyűlölte a cárt és megesküdött, hogy meg fogja ölni.

Azon a gyűlésen, amelyen az összeesküvők elhatározták, hogy meg fogják kímélni a cárnak és családjának az életét, Jakuskin villogó szemmel ugrott fel, a haragtól szinte eszeveszetten vágta a társai szeme közé, hogy gyávák és ott előttük újból megesküdött, hogy ő maga fogja megölni a cárt. Azután otthagya az összeesküvőket s elrohant.

Ez a jelenet Szent-Péterváron történt, *Muraviev* lakásán. A cár pedig akkor már nem volt a fővárosban, hanem útban volt Krim félsziget felé, ahol gyengülő egészsége miatt a telet akarta tölteni. Jakuskin csak egy bundát öltött magára, annak mind a két oldalzsebébe egy-egy töltött pisztolyt tett, azután szánkót fogadott és sietett a cár után Moszkva felé, amelyen keresztül a cár Krím felé vette útját. Egynapi úttal volt előbbre a cár Jakuskinnál, de ez utazott éjjel-nappal, szórta a fuvarosoknak az aranyat és Moszkvába már annak a napnak a délutánján érkezett meg, amelyen a cár onnan tovább indult.

Erre még lázasabb lett a hajsza. Jakuskin két kézzel szórta a pénzt és elérte azt, hogy Jekaterinoszlávba már a cár elindulása után egy félórával érkezett meg. Itt megtudta, hogy a cár legközelebbi megállóhelye Tagánrog városa lesz, amely már ott van Krim mellett, az Azov-tenger partján. Hajrá! Jakuskin utazott tovább. Nem tudta, hogyha eléri is a cárt, hogyan fog bejutni hozzá, de azt tudta, hogyha szembe kerül vele, akkor megöli.

Reggel megérkezett Jakuskin Tagánrogba. Ott egyenesen a legfőbb városi hivatalnok hivatala elé hajtatott és udvari futárnak adva ki magát, megkérdezte, hogy ott van-e még a cár és hol lakik. Megmondták neki, hogy a cár este érkezett és megmondták azt is, hogy hol a szállása. Jakuskin gyalog ment oda s az örök gyanutlanul beeresztették. Ott volt tehát már a gyűlölt, halálra keresett cárnak az előszobájában. És szinte szeretett volna az örömtől hangosan felkiáltani, amikor azt látta, hogy ott az előszobában csak egyetlenegy ember van, a cár főhadsegéde.

„Udvari futár vagyok — szólította meg a főhadsegédet — fontos értesítéseket hozok, amelyeket magának a cárnak kell átadnom. Magában van?”

„Igen — felelte a főhadsegéd — egészen magában van.”

„Tehát beszélhetek vele?” — kérdezte tovább Jakuskin.

„Próbáld meg, beszélj vele” — volt a csendes hangon adott felelet.

„Tehát bemehetek hozzá?”

„Bemehetsz.”

Jakuskin szilaj örömtől dobogó szívvel nyitott be a cár szobájába és — a következő pillanatban elállt a rémülettől a szíve verése. A cár csakugyan egészen magában volt : egy katonaköpenyeggel leterítve, fakó arccal feküdt az ágyán, holtan. Előtte való éjjel megölte a pontusi láz, ez a rettenetes betegség, amely tizenkét óra alatt végez az áldozataival . . .

Sándor cár hirtelen és váratlan halála nagy zavarokat okozott az orosz birodalomban. Gyermeke nem maradt és így a koronának három testvére közül valamelyikre kellett volna szállnia, elsősorban *Konstantin* nagyhercegre, a legidősebbre. Ez a Konstantin csodálatos ember volt. Bátyja, a cár Lengyelország alkirályává nevezte ki s a lengyelek eleinte nagyon gyűlölték. De nem is volt szeretetreméltó ember Konstantin. Már a külseje is ellenszenves volt : kurta nyaka, pisze orra, kiálló pofacsontjai és ragyaverte arca visszataszítóvá tették. És a természete is ilyen torz volt. Hirtelenharagú, indulatos, durva ember, aki állandóan nád káplárpálcával járt és sokszor a gyakorlótéren a katonák szemeláttára verte végig azt a tisztet, aki nem a kedvére végeztette a gyakorlatokat. De a kormányzás dolgait is nádpálcával intézte és még a legfőbb rangú tisztviselő sem volt biztonságban a haragja, ökle és pálcája előtt.

És ez a hirtelenharagú, indulatos ember alapján véve jólelkű és jószívű volt. Szerette a lengyeleket, sokszor közbevetette magát értük a cárnál és nem vágyakozott a cári koronára. Különösen azóta nem, amióta megszeretett egy szép lengyel asszonyt, *Grudzsinszki* grófnét, aki szintén őszintén szerette az érdes külsejű, de nemeslelkű nagyherceget. Később Konstantin feleségül is vette a grófnét, akinek a cár a *Lovic* hercegnői rangot adta.

Erre a Konstantinra szállt volna a cári korona, de a nagyherceg kereken kijelentette, hogy nem hagyja ott Lengyelországot és hogy lemond az orosz trónról, testvéröccsének, *Miklós* nagyhercegnek a javára. Azonban ekkor csodálatos dolog történt. Miklós, akit teljesen katonának neveltek és aki szintén nem érzett magában hajlandóságot arra, hogy a cári koronával járó nagy terheket és kötelességeket viselje, Konstantinhoz hasonlóan lemondott a trónról és hogy lemondásának nagyobb súlyt adjon, Szent-Péterváron a hadsereg arcvonala előtt hűséget esküdött *Konstantin* cárnak. De ugyanazon a napon, sőt talán ugyanabban az órában Konstantin meg Varsóban, a lengyel hadsereg előtt esküdött hűséget *Miklós* cárnak.

Páratlan eset ez az egész világtörténelemben. Sokszor látott már a világ testvéreket véres harcba állni a korona birtokáért : de hogy azért vetélkedjenek egymással, hogy melyikük *ne* legyen uralkodó, ez még

I. Miklós orosz cár.

Trónralépése alkalmával elnyomta a decembristák fölkelését, majd leverte a lengyel fölkelést s vaskézrel nyomott el országában minden törekvést, amely zsarnoki uralma ellen tört. Kilépett a szent szövetségből s a görögök segítségére sietett, hogy győngitse a török birodalom erejét. A magyar szabadságharcot azonban vérbe fojtotta, mert ő küldött 1849-ben 180.000 főnyi sereget az osztrákok megsegítésére. Uralkodása alatt tört ki a krimi háború, amelyben a mindenható cár súlyos vereséget szenvedett.

soha nem történt meg. És az eset annál nevezetesebb, mert a harmadik testvér meg, *Mihály* nagyherceg szintén rettegett attól, hogy reája jut a cári korona és folytonosan útban volt Szent-Pétervár és Varsó kö-

zött, hogy vagy az egyik, vagy a másik bátyját rábírnja a trón elfoglalására.

Végre is Konstantin makacsságán megtört Miklós nagyherceg elhatározása s 1825 karácsony napján elfogadta a cári koronát. De ideje is volt már, hogy Oroszország új uralkodót kapjon. Huszonnégy napig tartott a huzavona és ez alatt az idő alatt, amíg nem volt központ, hatalom, az összesküvők kihasználták a fejtelenséget a szervezkedésrei. A *dekábristáknak* nevezett forradalmárok megnyerték maguknak a hadsereg egy részét és egy napon, amikor Miklós cár már meg volt koronázva, összegyülekeztek Szent-Péterváron az Izsák téren és kikiáltották cárrá Konstantint, akiről tudták, hogy ügysem fogadja el a trónt. És hangosan, nagy zajjal éltették az alkotmányt, amelyet oroszul is a latin nevén konstitúciónak hívnak. A fellázított katonáknak halvány sejtelmük sem volt arról, hogy mi az az alkotmány és ezért a vezetők úgy vették rá őket az érte való kiabálásra, hogy elhitették velük, hogy a konstitúció az nem más mint Konstantin nagyherceg — felesége.

Miklós, az új cár azonban nem vette tréfára ezt a mulatságos zendülést. Tüzérséget meg vértéseket küldött ellenük és csakhamar megszólaltak az Izsák téren az ágyúk. De alig lehetett egypár ágyúlövést tenni, a zendülők, amikor a kartácsok ott csaptak le a soraik előtt, eszeveszett futásnak eredtek. Egy részük a Néva folyó jegére menekült, de az beszakadt alattuk s a víz százával nyelte el őket. A többivel végzett a vértések kardja. Ezzel vége is volt a dekábristák felkelésének, amely Miklós cár uralkodásának az első eseménye volt.

Sokkal fontosabb és messze kihatóbb volt az ezután bekövetkezett esemény, amely nem jelentett egyebet, mint a *szent szövetség felbomlását* és Görögország szabadságának a biztosítását. Ezeknek az eseményeknek a kezdeményezője *György* angol király volt. Elküldte a napoleoni harcokból ismeretes *Wellington* herceget, a waterlooi győzöt Szent-Pétervárra mint külön követet, hogy üdvözlje Miklós cárt trónralépése alkalmából. De Wellingtonnak nemcsak ez a nyílt küldetése volt, hanem titkos megbízása is, amely abból állt, hogy felajánlja Anglia szövetségét a fiatal cárnak, egyelőre csak a görög kérdésben, de később más ügyekre vonatkozóan is. Miklós cár, akit nem kötött a bátyja által vállalt szövetség és akinek nem volt kedve arra, hogy Metternich által ráncigált báburalkodó legyen, szívesörömmel fogadta ezt az ajánlatot és 1826 április 4-ikén aláírta az Angliával kötött titkos szerződést. Ezzel, ha hivatalosan nem is, de tényleg ezen a napon *felbomlott a szent szövetség*.

Természetes, hogy Metternich, akinek mindenütt voltak hívei,

még a szerződés aláírása előtt értesült erről a tervről és minden erejét megfeszítette, hogy megakadályozza a megvalósulását. De hatalmas akkor már letűnőben volt s a hatalmas, büszke Angliával, az önérzetes, fiatal Miklós cárral szemben csúfos kudarcot vallott. Nem maradt számára más hátra, mint a meddő dühöngés, amelynek a vénülő és bukófélben levő emberek szokásaként hangosan is kifejezést adott. Nyíltan „monstruózus cimboráskodás”-nak, meg „bűnre való összeszövetkezés”-nek nevezte az angol-orosz megegyezést. Egyebet azonban nem tehetett, az új szövetség minden erőfeszítése ellenére létrejött.

És ez a szövételkezés jelenti Görögország történetében a sorsfordulatot. A szerencse csillaga felragyogott Görögország egén, mert ugyanebben az időben történt a janicsároknak már elmondott kiűrtása is, amely *Mahmud* szultánnak ugyan nagy diadala volt, de egyúttal rövid időre szinte teljesen fegyvertelenné tette Törökországot. És Metternichet is a saját kezével verte meg a végzete.

A düh és az elkeseredés mindig rossz tanácsadó és Metternich is végzetesen nagy bakot lőtt azzal, hogy éppen ő maga rántotta le a leplet az angol-orosz titkos megegyezésről. Mert amint értesültek erről a görögök, akiknek *Mahmud* szultán tehetetlensége is egyszerre nagy fordulatot jelentett: tüstént újból elkezdték az akciójukat. Már bizhattak Anglia és főképpen Oroszország segítségével, tehát újból fellobogott bennük a régi lelkesedés. A kormány és a nemzetgyűlés a sziklaszigetről, ahova az egyiptomiak elől menekült, visszatért és *Troizené*-ben új alkotmányt dolgozott ki s *Kapodisztriász* grófot, a görög származású orosz minisztert megválasztotta Görögország *kübernétésévé*, kormányzójává.

És ugyanekkor megszólalt Miklós cár is, aki megtalálta végre a módot arra, hogy beleavatkozhasék Törökország belügyeibe. Hivatkozva az 1812-ik évben kötött bukaresti békére, amely szerint a cár a balkáni görög keleti vallású népeknek fővédője lett, ultimátumot küldött a törökországi keresztények tudatában a szultánnak, de olyan igazi orosz diplomata ravaszsággal fogalmazva, hogy *Mahmud* úgy érthette a dolgot, hogy a cár csupán a romániai keresztények számára követel jogokat. *Mahmud* a gyengesége tudatában az ultimátumra azzal a kijelentéssel felelt, hogy kész Oroszország kívánságait teljesíteni és erre a cár és a szultán között létre is jött a megegyezés *Akjerman*-ban. Innen kell számítani a mai Románia önállóságát.

Azonban *Mahmud* csakhamar rájött, hogy a cár diplomatái csudarul megcsalták. Az *akjermani* megegyezést rámagyarázták a görögökre

is, mivelhogy azok is a görögkeleti vallást követték. És követelték, hogy Görögország is önálló állammá legyen, habár a szultán fennhatósága alatt, de a maga dolgaiban teljes függetlenséggel. A szultánt a dolgoknak ez a fordulata rettenetes haragra gyújtotta. Elhatározta, hogy most már semmiképen sem fog engedni a görögöknek és újra *Ibrahímnük*, az

A navarinói tengeri ütközel.

A görög szabadságharcosok segítségére siető angol, orosz és francia flotta a Navarinói-öbölben megtámadta Ibrahímnak, a szultánt támogató egyiptomi kedive fiának hajóhadát. A török hajóhad rettenetes vereséget szenvedett. Ez a nagy tengeri csata döntő fordulatot jelentett a görög szabadságharc ügyében.

egyiptomi kedive fiának a segítségéhez fordult. Hiábavaló volt már minden! Annál hiábavalóbb volt a szultán erőlködése, mert közben Franciaország is csatlakozott az orosz-angol szövetséghez és a három hatalmasság együtt elhatározta, hogy mindenáron biztosítani fogja Görögország függetlenségét.

Elhatározásuknak azután hamarosan nyomatékos kifejezést is adták, amennyiben angol, orosz és francia hajókból álló, 26 hadihajónyi, de 1270 ágyúval felfegyverkezett flotta indult el a görög tengerpart felé.

A hajók érkezésének a hallatára Ibrahim is felkészülődött az ellenállásra, amelynek a sikerében bízhatott is, mert nem kevesebb mint 82 hadihajóval rendelkezett a szövetségesek 26 hajójával szemben. Ezzel a túlnyomónak látszó haderővel bevitorlázott abba az öbölbe, amely a nyílt tengerről egy kicsiny görög városnak, *Navarino*-nak a sziklapartjai közé huzódik be. A szövetséges hajóhad nem lépett fel támadóan, hanem ott cirkált a Navarinói-öböl előtt s várta, hogy mi fog történni.

De csakhamar megtörtént az alkalom az összeütközésre. Egy görög hajó, amelyet a görögök szolgálatába lépett *Hastings* angol kapitány vezetett, *Szalóna* város kikötőjében elsüllyesztett több török hadihajót. Ibrahim erre el akarta fogni *Hastings* hajóját és több gályát kiküldött az üldözésére a Navarinói-öbölből. Azonban ezeknek a hajóknak a szövetséges flotta, amelynek a főparancsnoka *Codrington* angol tengernagy volt, útját állta. Az egyiptomi hajókat nem eresztették ki a Navarinói-öbölből. De Ibrahim is megtalálta a megtorlás módját: vérszomjas szerecsenjeit rászabadította a Moreai-félsziget görög lakosságára és újból megkezdődött a gyilkolás, dúlás, fosztogatás. De ezzel azután be is telt a mérték. A szövetséges hajóhad admirálisai, a már említett angol *Codrington*, a francia *Rigny* és az orosz *Heyden* elhatározták, hogy meg fogják támadni az egyiptomi hajóhadat és döntő csatára kényszerítik.

Elindultak az öböl felé és minden ellenállás nélkül vitorláztak be Navarino alá, ahol puskalövésnyi távolságra foglaltak állást Ibrahim hajóhadával szemben. Az egyiptomiak kezdték meg a támadást. Először puskatűzzel árasztották el a szövetséges hajóhadat, azután megszólalták az ágyúkat is. Erre adta ki azután a parancsot *Codrington* is a tüzelés megkezdésére. Megszólaltak a jó angol és francia ágyúk, beleüvöltött a bőmbőlésükbe az orosz hadihajók sortüze is és ez a rettenetes tüzelés csakhamar végzetes pusztítást vitt végbe az egyiptomi hajók sorai között. Nem telt két órába, Ibrahimnak már hatvan hadigályája elsüllyedt, a többi pedig eszeveszetten menekült az öbölből ki a nyílt tengerre. A szövetségesek diadala teljes volt.

Codrington, a hőselekkü angol tengernagy azonban nem érte be ennyi eredménnyel. Elvált a saját hajóival az orosz és francia hajóktól, levitorlázott a Földközi-tengeren keresztül Egyiptom fővárosa, *Alexandria* alá és ott fenyegető állást foglalva el, rákényszerítette a kedivét, *Mehemed Alit*, hogy tüstént adja ki a visszahívó parancsot fiának, Ibrahimnak. A kedive engedelmeskedett és Ibrahim büszke hajóhadának a roncsaival és szerecsen katonáival visszatért Egyiptomba.

Ezzel teljes volt a szultán veresége. Közben a szárazföldön át 8000 francia katona vonult be Görögországba az immár diadalmas szabadságharc támogatására.

A navarinói győzelem híre nagy örömet keltett egész Európában, amely már évek óta a legnagyobb borzalommal hallotta a görögországi

Diebitsch-Szabalkanszky herceg orosz hadvezér.

Az orosz-török háborúban megverte Resid basát, a török fővezért és elfoglalta Drinápolyt.

kegyetlenkedések hírért. Csak Bécsben támadt a nyomán harag és elkeseredés. *Ferenc* osztrák császár és *Metternich* éppen azt tervezték, hogy sereget fognak küldeni a szultán segítségére és őket úgy érte a navarinói ütközet híre, mint a váratlanul felrobbanó bomba. *Metternich*, aki belebetegedett a neki végzetes szerencsétlenséget jelentő hírbe és aki látta már, hogy az elkorhadt, elvénhedett szent szövetség teljesen összeomlott, a szövetséges hajók navarinói győzelmét „orgyilkosság”-nak nevezte. De tenni ellene már nem tudott.

Miklós cár most már teljes súlyával érvényesíteni akarta a hatalmát s elhatározta, hogy végső csapást mér a szultánra. Hadat üzent Törökországnak és százezer főből álló hadsereget küldött Románián keresztül a szultán ellen.

Mahmud erre kihirdette egész birodalmában a szent háborút. Körülhordozták a próféta zöld zászlaját nemcsak európai Törökországban, hanem Kis-Ázsiában és Arábiában is és a rettenetes hír hallatára, hogy veszedelemben van az igaz muszlim hit, összegyülekeztek a birodalom legtávolibb részeiből is a fegyverfogható férfiak. Beduinok, basibozukok, cserkészek mind odagyülekeztek a próféta zászlaja alá és Mahmudnak, akiről Európa azt hitte már, hogy hatalma teljesen meg van törve, csakhamar száznylevanezer főből álló hadsereg várt a parancsára.

Az ellenségnek ez a váratlan nagy sikere megdöbbentette a cárt. Hadvezérei is

ügyetlenül kezdtek hozzá a háborúhoz, 1828 nyarán ugyan átlépték a Dunát és bevonultak török földre, de a szultán túlnyomó ereje elől már kora ősszel kénytelenek voltak csúfosan visszavonulni. Az egész tél tétlenségben telt el és csak a következő év tavaszán mozdult meg újra az orosz hadsereg, amelynek az élére ekkor már a hírneves Diebitsch tábornokot állította a cár. Diebitsch a törökök túlerejével szemben is diadalmsan vonult előre, *Kulevcsa* mellett döntő diadalt aratott *Resid* basán, a török fővezéren és csakhamar megszállta *Drinápolyt*. Ezért megkapta a cártól a *Szabalkanszki* herceg címet, ami magya-

I. Ottó, a főlzabadoított Görögország első királya.

A görög szabadságharc sikere után az európai hatalmak a 17 éves bajor herceget ültették Görögország trónjára. A német származású uralkodó azonban nem tudta megnyerni a görögök rokonszenvét. Végre harmincévi uralkodása után fölkelés támadt ellene, mire Ottó elmenekült Bajorországba s ott is halt meg.

I. Ottó görög király görög nemzeti díszruhában.

rul annyit jelent, mint a „Balkán leigázója.”

Közben pedig Ázsiában a Törökország mellett harcoló perzsákat meg legyőzte ugyanaz a *Paskievics* orosz tábornok, akit húsz évvel később a magyar szabadságharc leverésére küldött a cár. Oroszország diadala teljes volt és Európa már a török birodalom teljes megsemmisítésére számított, amikor közbelépett Ausztria és Poroszország.

Sem az egyiknek,

sem a másiknak nem lett volna inyére, ha az amúgy is hatalmas és kényelmetlen orosz szomszéd még a Duna torkolatánál és ezzel a Balkánon is megveti a lábát. A béke közvetítésére vállalkoztak a két ellenség között és csakhamar sikert is értek el. Törökország és a cár 1829 szeptember 14-én megkötötték Drinápolyban a békét, amelynek egyik legfontosabb pontja az volt, hogy a szultán elismeri Szerbiát és Görögországot önálló államoknak.

Ezzel tehát be volt fejezve a görögök véres és legendás hősiességű szabadságharca, Görögország külön, szabad és önálló állammá vált. *Kopodisztriász* gróf, a kübérnétész, aki az egyiptomiak elől elmenekült, most visszatért és tényleg is átvette az új ország kormányzását.

Kapodisztriász eleinte az egész görög nép meglegedésére vezette a kormányt. De ez csak rövid ideig tartott, mert két körülmény megint új zavarokat hozott a sok megpróbáltatáson keresztül ment országra.

Az egyik az volt, hogy Kapodisztriász mind nyiltabban kezdte elárulni azt a szándékát, hogy Görögország királyává akarja koronáztatni magát, a másik pedig az, hogy a szabadságharc volt vezérei, ezek az amúgy is féktelen természetű, vad kalandorok maguk is mind a főhatalomra törekedtek. Az ellentétek csakhamar úgy kiélesedtek, hogy *Hidra* szigetén *Maurokordatosz*, *Maulisz* és *Konduriottisz* külön kormányt alakítottak és kijelentették, hogy Kapodisztriászt megfosztják méltóságától.

Ekkor az európai hatalmasságok belátták, hogy a görög nép képtelen arra, hogy önmagát kormányozza és elhatározták, hogy királysággá teszik az új országot és a trónjára egy európai uralkodóháznak a hercegét ültetik. Sokan egy orosz nagyherceget akartak a görög trónon látni, ezt szerették volna maguk a görögök is legjobban, mások angol, ismét mások francia származású uralkodót szántak a görögöknek. Végre, sok huzavona után megtörtént a megegyezés, a hatalmak megállapodtak abban, hogy a szász királyi család egyik tagját, *Lipót* herceget ültetik a görög trónra.

Lipót el is fogadta a koronát, ámde ekkor Kapodisztriász, akinek hatalma így semmivé vált volna, megkezdte az ármánykodásait. Levéleket írt Lipót hercegnek és ijeszgette, hogy Görögországban nincs biztonságban az élete, hogy a fékezhetetlen vezérek bizonyosan fellázadnak ellene és a szerencsétlen XVI. Lajos francia király sorsára juttatják.

I. Ottó görög király bevonulása Nauplia városába.

A görög nép lelkesedéssel fogadta az ifjú uralkodót, de az új király nem sokáig volt népszerű a görögök között.

Lipót hitt Kapodisztriász fenyegetéseinek és még mielőtt elfoglalta volna a trónt, már le is mondott róla. A hatalom továbbra is Kapodisztriász kezében maradt, de neki is ez volt az utolsó sikere.

A *Mauromikhalisz*-család tagjai álltak az elégedetlenek élére és amikor a kormányzó ezeknek egyikét, *Petrobejt* börtönbe vettette, két másik *Mauromikhalisz*, *György* és *Konstantin* elhatározták a kormányzó meggyilkolását. A tervüket csakhamar végre is hajtották. Kapodisztriász 1831 október 8-án Nauplia városában volt és éppen a templomból lépett ki, amikor a két testvér megrohanta. Az egyik keresztüllötte, a másik tört dőött a szívébe. A kormányzó nyomban meghalt, de a gyilkosok is életükkel fizettek véres cselekedetükért.

A hatalmak ekkor újból közbeléptek és végül sok viszálykodás után 1832 március 7-én *Ottó* bajor herceget ültették Görögország trónjára, aki *I. Ottó* néven első uralkodójává lett a fiatal királyságnak. Ezzel a koronázással ért véget annyi vérontás és borzalom után a görög szabadságharc azzal, hogy a szultán elveszítette birodalmának egyik legszebb részét, Európa pedig egy új királysággal szaporodott meg.

A francia restauráció.

Napoleon bukása után, amikor a világhódító hős 1814 április 11-én lemondott a császári trónról, a szövetséges hatalmak tudvalevően restaurálták, visszaállították a Bourbonok uralmát és XVIII. Lajost kiáltatták ki a franciák által királynak. De az új király még alig foglalhatta el trónját, amikor *Napoleon* száz napra újra visszafoglalta Franciaországot új reménységekkel telt szívvél. De a reménységei összeuszódtak. *Waterloo* megadta a korzikai oroszlánnak a kegyelemdőfést. A végső bukás után elszállították Szent Ilona szigetére, ahol tragikus hűbátban élte és fejezte be élete még hátralévő részét. És XVIII. Lajos újra visszatérhetett Párizsba és elfoglalhatta újra a Bourbonok trónját, a fehérliliomos lobogó — a Bourbonok ősi címere — úrrá lett újból Franciaországon, de ezúttal nem a francia nép akaratából, hanem a szövetséges hatalmaknak, Oroszországnak, Angliának, Ausztriának és Poroszországnak a kegyelméből.

XVIII. Lajos elfoglalta tehát ősei trónját, de hogy az ország hangulata, a francia nép érzése abban az időben milyen volt, annak a megvilágítására el kell mondanunk két jellemző epizódot.

Napoleon Elbáról visszatérve, 1815 március 1-én kötött ki Fréjus

mellett és innen folytatta diadalútját Párizsig, ahonnan Lajos király fejvesztetten menekült. A francia kormány hivatalos ujságja az időben a *Moniteur* nevű lap volt. Ez az ujság, amikor híre támadt, hogy Napoleon eltűnt Elbáról és útban van Franciaország felé, a következőket írta:

„Híre jár, hogy *a korzikai véreb, a hiéna*, akit őfelsége XVIII. Lajos

XVIII. Lajos francia király.

A forradalomban kivégzett XVI. Lajos francia király öccse volt. A forradalom alkalmával elmenekült és sokáig bűjdosott Európa különböző országaiban, Napoleon bukása után elfoglalta a francia trónt, de Napoleon visszatérésekor ismét elmenekült. Megesküdött, hogy alkotmányosan fog uralkodni, de környezete és a visszatérő nemesek bosszúvágya és kapzsisága csakhamar elfeledtették vele esküjét.

Elba szigetére száműzött, száműzetése helyéről megszökött és egypár bandita kíséretében útban van Franciaország felé. Vitéz hadseregünk bizonyára gyorsan fog végezni a vakmerő kalandorral és cinkosaival.” Napoleon azonban diadalmasan, feltartóztathatatlanul haladt előre útján és amikor Grenoble városába ért, ahol már csatlakozott hozzá régi dicső hadseregének mindaz a része, amelyet útjában talált, akkor a *Moniteur* ezt írta:

„Megbízhatatlan híradások szerint *Bonaparte* Grenobleba érkezett.

A francia népnek nincs semmi oka az aggodalomra, a király hadserege csakhamar le fog csapni a lázadás fejére.”

Napoleon haladt tovább, diadalúttá lett az útja, úgy érkezett meg Lyonba. Ekkor a *Moniteur* ezt írta:

„A *tábornok* erős sereg élén tegnap Lyonba érkezett, ahol a nép kivonult a fogadására.”

Napoleon azonban haladt tovább és március közepén megérkezett Melunbe, ahova már nagy hadsereg élén, a nép riadó lelkesedése közt vonult be. Ekkor a *Moniteur* ezt írta:

„Napoleon seregével együtt bevonult Melunbe, ahol a nép rajongó szeretettel fogadta.”

Végre március 20-án Napoleon bevonult Párizsba, ahonnan a király már elmenekült és újra elfoglalta császári palotáját, a Tuileriákat s ura volt megint egész Franciaországnak. Egy nappal ezelőtt az esemény előtt a *Moniteur* ezen sorokat hozta:

„*Öfelsége I. Napoleon, a franciák császára* megérkezett országa fővárosa elé és holnap tartja bevonulását az egész francia nép ujjongó öröme közepette a Tuileriákba.”

Ez a hangváltoztatás, amely a francia hivatalos lap hasábjain szinte a bohózat erejével hat, nem csupán a sajtót jellemzi, hanem az egész francia nép akkori hangulatát. Így változott át az újból leigázott Franciaország rövid pár nap alatt megint egészen Napoleon birodalmává és csak a szerencse forgandóságának tulajdonítható, hogy ez az újabb ragyogás csupán száz napig tartott. Csakhamar jött Waterloo, azután pedig Szent Ilona kopár sziklaszigete.

Az óriás végleg össze volt törve, életének még hátralévő részét *Hudson Lowe* kegyetlen őrizete alatt töltötte, távol az országtól, amelyet annyira szeretett és amelynek annyi dicsőséget szerzett. De a francia nép nem feledte el. Még élt Napoleon, amikor már valóságos legendák keletkeztek alakja körül, a szeretet és a bámulat, amelyet éreztek iránta, valóságos félistent kezdett látni benne. Így egy rajongója, egy *Perez* nevű pap könyvet írt róla, amelyben azt bizonyíttatta, hogy tulajdonképpen nem is ember volt, hanem a Nap fia, a régi görögök napisten-ségének, *Apollónak* újabb megtestesülése. Erre vall már a neve is, írja *Perez* abbé, ami nem jelent mást, mint azt, hogy *Neo-Apollon*, vagyis Új Apolló. De erre vall az élete folyása is, amelyből nyilván kitetszik, hogy mindenben a Nap segítette. Ahol ennek a ragyogó égitestnek a hatalma nagy, Délen és Keleten, Napoleon mindig diadalmaskodott: Egyiptomban, Olaszországban, Spanyolországban. De ahol a Nap fénye

és heve megtörik, ott ő is kudarcot vallott: a hideg Oroszországban és a ködös Hollandiában. És Perez abbé sok más érdekes, de persze fantasztikus bizonyítékot is felhoz az állítása mellett. Rámutat például Napoleon anyjának a nevére. Az anyját tudvalevően Ramolini Leticiának hívták, a *leticia* szó pedig latinul annyit jelent, mint jókedv, derűség. Ez a derű nem jelent egyebet, mint magát a hajnalt, amely a Napot szüli. Négy fia volt Leticiának, közülük maga Napoleon, a császár, a nyár s másik két fia király lett, ők képviselik a tavaszt és az őszt, amikor még mindig van a Napnak ereje. A negyedik volt *Canino* herceg: ő a tél. Már a neve is azt mutatja, mert a latin *caninus* szó magyarul annyit jelent: fehéren csillogó, ami csak a télnek lehet a költői, mitológiai elnevezése.

De Napoleon vezetékeve is erre a legendás eredetre vall. A napnak tudvalevően két része van: az éjjel, ez a rossz része és a nappal, ez a jó része, mert ekkor uralkodik a Nap. És valóban, Napoleon vezetékeve, Buonaparte, olaszosan, ahogy kezdetben maga is írta, a nappalt jelenti, mert *buona* olaszul annyi mint jó, *parte* pedig annyi, mint rész.

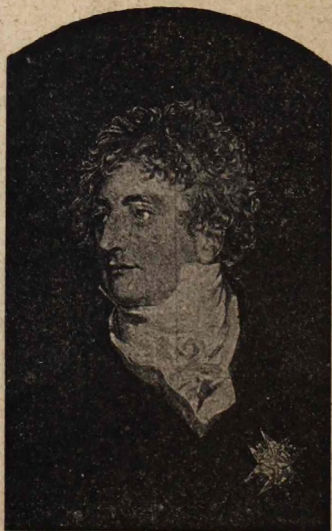
Mindez persze csak egy rajongó léleknek a szeretetéből fakadt ábrándos kombinálgatás, de megható jele és bizonyossága annak, hogy milyen nagy volt a szeretet és a csodálat, amelyet a korzikai hős lángelméje sugározásával és életének rendkívüliségével keltett: z emberekben.

Ilyen legendák vették körül a hőst, amikor már ott sorvadt Szent Ilona szigetén és amikor *Metternich* és szövetségesei megpróbálták ráerőszakolni a világra a régi rendet és XVIII. Lajos személyében visszaültették Franciaország trónjára a Bourbonokat.

Ez a XVIII. Lajos alapjában véve jó ember volt és nem is lett volna rossz uralkodó, ha nem kerül a királpárti túlzók, különösen pedig a külföldre menekült és most onnan visszatért francia főurak befolyása alá. Uralkodása elején, különösen addig, amíg a szabadelvű gondolkodású és nemeslelkű *Richelieu* herceg volt a miniszterelnöke, sok liberális reformot léptetett életbe Franciaországban. Így új választójogot alkotott, amely a kamarában (képviseelőház) nagyobb képviseletet adott a népnek, eltörölte a cenzurát és sajtószabadságot hozott be, a szent szövetség hatalmasságainál pedig keresztül vitte, hogy a Párizst megszállva tartó idegen csapatok, amelyek Napoleon bukásakor vonultak be oda, két évvel előbb vonuljanak ki onnan, mint ahogy azt a párizsi békekötés meghatározta. Mindez, különösen pedig a gyűlölt idegen katonák kivonulása nagy örömet szerzett a népnek, amely Lajost kezdetben szerette is.

De az események csakhamar olyan fordulatot vettek, hogy Lajos kénytelen volt a liberális reformokat megszüntetni. Az egyik esemény az volt, hogy valamelyik választókerület megválasztotta képviselőjének *Grepoire* püspököt, aki a nagy forradalom idején írásban helyeselte XVI. Lajos kivégzését. Ezt a választást csodálatosképpen nem maga XVIII. Lajos vette rossz néven, aki pedig testvére volt a lefejezett XVI. Lajosnak, hanem *Metternich* és *Sándor*, az orosz cár, akik a forradalom megújulásának a kezdetét látták benne és közbeléptek Lajos királynál, hogy szüntesse meg a további liberális reformokat.

Még rosszabbra fordította a viszonyokat egy véres esemény, egy merénylet, amelynek a királyi család egyik tagja esett áldozatul. Említettük már, hogy XVIII. Lajos a testvére volt a szerencsétlen, kivégzett XVI. Lajosnak, akinek egyetlen fia, a XVII-iknek nevezett Lajos trónörökös tudvalevően *Simon* suszter embertelen kínzásai következtében még a forradalom alatt, gyermekkorában meghalt. A lefejezett királynak azonban maradt még egy másik testvére is, *Károly*, aki az

Richelieu Armand herceg.

XVIII. Lajos miniszterelnöke, nemeslelkű, szabadelvű férfiú volt, aki sok liberális reformot hozott be Franciaországba. Mint szegény ember vonult vissza állásától s a kamarák 50.000 frank nemzeti ajándékot szavaztak meg számára. Később ismét kormányra lére került, de a túlzó királypártiak hamarosan megbuktatták.

Artois gróf címet viselte. Ennek két fia volt, az egyik *Angoulême* herceg, a másik pedig *Berry Károly Ferdinánd* herceg. Mivel gyermeke csak ennek az utóbbinak volt, ámbar az is csak leány, ő volt természetesen az egész királypárti Franciaország reménysége, viszont azonban a királyság ellenesei, úgy a Napoleon-pártiak, mint a köztársaságiak őt gyűlölték legjobban. Ez a gyűlölet 1820 febr. 18-án azután véres módon nyilvánkozott meg. Ezen a napon, egy vasárnap este a párizsi nagy Operaházban álarcos táncvigalom volt, amelyen megjelent *Berry* herceg is a feleségével együtt. Tizenegy óra tájban a hercegné, aki jó reménységben volt, kezdte magát rosszul érezni és azt a kívánságát fejezte ki, hogy ő haza megy, de a férje még maradjon ott tovább is a táncvigalmon. Maga *Berry* herceg kísérté le a feleségét a kocsiig és ott ezekkel a szavakkal búcsúzott el tőle:

„Isten vele, nemso-
kára én is haza megyek.”

Ebben a pillanatban
a tömegből előugrott egy
ember, egy *Louvel* nevű
szíjgyártó legény. Félre-
lőkte a herceg mellett álló
udvari inast és megra-
gadva balkezevel a herceg
jobb vállát, jobbkezevel
egy két hüvelyk hosszú,
kétélű tört döfött egész
markolatig a mellébe, az-
után elszaladt a Richelieu
ucca felé.

Irtózatossá zavar és
tömeg támadt, amikor
Berry herceg hangosan fel-
kiáltott:

„Meggyilkoltak! Itt
van a tör!”

Saját kezével húzta
ki sebéből a gyilkos fegy-
vert s átnyújtotta *Mes-
nard* grófnak, akinek a karjába hanyatlott. A hercegné az ijedelem-
től magánkívül, sikoltozva ugrott ki a kocsiból. A herceget visszavitték
az Operaházba, ahol a folyosón egy divánra ültették le. Itt megint
felsóhajtott:

„Meggyilkoltak! Hívjanak papot! Gyere, feleségem, hadd hal-
jak meg a te karjaidban!” — és azután elájult.

Felvitték az Operaház egyik szobájába, orvosokat hívtak hozzá,
akik eret vágtak rajta, megköppölyözték, de minden hiábavaló volt,
még *Dupuytren*, a híres sebész sem tudott rajta segíteni. Sebéből a vér
beömlött a mellkasába, a tüdejére és megfojtotta a szerencsétlen Berry
herceget. Egész éjjel tartott a halálküzdélme, maga a király és a her-
cegek is odasiettek hozzá és sírva nézték haldoklását. Hajnalodott már,
amikor Berry herceg megint halkan felsóhajtott:

„Szent Szűzanyám, könyörülj meg rajtam!” — és ezzel kilehelte
a lelkét.

Decazes herceg.

XVIII. Lajos miniszterelnöke volt. Szabadelvű gondol-
kozása miatt Berry herceg meggyilkolása után a túlzó
királypártiak kibuktatták a miniszterelnöki székből.

A hercegné zokogva vetette rá magát a holttestre, XVIII. Lajos pedig megtörten, a saját kezével zárta le családja utolsó reménységének a szemét és megcsókolta a kezét.

Ez az oktan gyilkosság nagy felháborodást szült az egész világon és a királyt is eltérítette a szabadelvű irányzattól. A Bourbonoknak pedig hét hónappal később új reménysége támadt.

Az özvegy hercegné fiúgyermeket szült, akit *Henrik* névre kereszteltek s aki előbb *Bordeaux hercege*, később pedig *Chambord grófja* címet viselte. Ő volt az utolsó Bourbon, de ősei trónjára soha nem léphetett, hatvanhárom éves korában, 1883-ban halt meg az ausztriai Frohsdorfban, száműzötten.

Berry herceg meggyilkolásának az első következménye az volt, hogy a király a konzervatív érzelmű *Villèle* grófot tette meg miniszterelnökké, aki azután új választást rendelt el, amelyen mindössze tizenhét liberális képviselő jutott be a kamarába. Azután módosították a választótörvényt is és eltörölve a sajtószabadságot, újból behozták a cenzurát.

Mindezekkel az intézkedésekkel *Villèle* gróf nem is annyira a király szája íze szerint cselekedett, mint inkább *Artois* grófnak a kedvére, akinek a befolyása napról-napra nagyobbá vált. *Artois* gróf, mint már említettük, a testvére volt XVIII. Lajosnak és apja a meggyilkolt Berry hercegnek. Amíg a fia élt, visszahúzódott a politikától, bár párizsi kastélya; az úgynevezett Marsan-pavillon, ahol lakott, már akkor is a középpontja volt a túlzó királpártiaknak, akik nem voltak megelégedve Lajos király szabadelvű kormányzatával. Titkos intrikák mindig folytak *Artois* gróf kastélyában, de most, hogy fia, Berry herceg meghalt, *Artois* Károly apai szívének az elkeseredése teljes haraggal fordult minden szabadabb mozgalom ellen. Miután XVIII. Lajos gyermektelen volt, ő volt a trónörökös és ámbár már elmúlt hatvanéves, fiatalos hévvel vette a kezébe még bátyja életében az ország dolgainak az irányítását.

Annál könnyebben tehette ezt, mert XVIII. Lajos kezdett nagyon keveset törődni országa sorsával. Betegeskedett, rettenetesen el volt hízva, köszvény is gyötörte, azonkívül az aggkorral járó elmebeli tompultság is jelentkezett nála. Nemsokára, 1824 szeptember 16-án, hatvankilenc éves korában örök álmra hunyta szemét. Mérsékelt, józan és jólelkű uralkodása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a sok próbán keresztülment, kimerült Franciaország a forradalom és a sok háború után magához birt térni, úgyhogy nemcsak a rend és nyugalom állt helyre, hanem a gazdasági jólét is.

Artois gróf, bátyja halála után, 1824-ben lépett a trónra, a X. *Károly* nevet vette fel. Hatvanhét esztendő volt ekkor, rendkívül konzervatív gondolkodású, rideg ember, a Metternich és a Sándor cár iskolájának hűséges követője. Csakhamar sötét reakció lett urrá Franciaországban, sajtószabadságnak, iskolai szabadságnak híre-hamva sem volt többé. Rossz gazdasági és közigazgatási törvények kezdtek annyira elkésiriteni a francia népet, hogy az ország egyes részeiben már lázongások törtek ki és 1828-ban Párizs uccáin a nép hangosan éltette „II. Napoleont.”

Károly király ekkor megijedt, elbocsátotta miniszterelnökét, Villéle grófot, aki már a bátyja uralkodása alatt olyan hűséges segítője volt a szándékainak és kinevezte miniszterelnökké *Martignac* grófot, akit azonban szabadelvű gondolkodása miatt csakhamar elbocsátott és *Polignac* herceget állította a minisztérium élére. Ez a Polignac herceg sajátságos ember volt. Annak idején részt vett abban a királypárti összeesküvésben, amely Napoleont akarta

X. Károly francia király.

XVIII. Lajos testvére és utóda volt. Hatvanhét éves korában lépett a trónra. Uralkodása sötét reakciót hozott Franciaországra. Az általános elégedetlenséget Algír meghódítása sem csillapította le. Midőn a király elnapolta a kamarákat és rendeletekkel akart kormányozni, kitört a híres júliusi forradalom. A királynak menekülnie kellett. Lemondott a trónról s külföldön halt meg.

eltávolítani, ezért elfogták börtönbe vetették, ahol hosszú éveken keresztül sínylődött. Szinte betegesen vallásos ember volt és egész komolyan állította, hogy neki a börtönben megjelent Szűz Mária és megáldva őt, megbízta azzal, hogy Franciaországot szabadítsa meg a demokrácia és a hitetlenség gonosz szellemeitől.

Ezt a rajongó és ábrándozó lelkű embert állította Károly király az új minisztérium élére és Polignacnak az első dolga az volt, hogy

olyan törvényjavaslatokkal állt elő, amelyeket leszavazott nemcsak a képviselőház, hanem az annál sokkal konzervatívabb felsőház is. Ekkor Károly király államcsínyre határozta el magát, eltökélte, hogy többé nem a parlament segítségével fog kormányozni, hanem rendeletek útján. Még maga az orosz cár is, amikor hírért vette X. Károly ezen elhatározásának, aggodalmasan csóválta meg a fejét és így szólt:

Polignac herceg.

X. Károly miniszterelnöke és külügyminisztere volt. Ez a vakbuzgó, babonás államférfi a reakció legsötétebb képviselője volt Franciaországban. Ő volt az értelmi szerzője azon törvénytelen rendeleteknek, amelyek a júliusi forradalmat és X. Károly bukását okozták. A forradalom kitörésekor ő is el akart menekülni a királlyal együtt, de elfogták és életfogytiglani börtönre ítélték. Lajos Fülöp király később kegyelmet adott neki.

„Ez államcsíny volna, amelyért a felelősséget tisztán maga a király fogja viselni.”

A francia nép haragosan zúdult fel ezen terveknek a hallatára. De annál jobban örült Károly minden baklövésének és különösen erőszakos terveinek két ember. Az egyik volt *Talleyrand*, Napoleon hajdani híres minisztere, a másik pedig *Orléans Fülöp* herceg, a király közeli

rokona. Ezek ketten óhajtották, várták, sőt előmozdították a Bourbonok végleges bukását. Az előbbi az irántuk érzett gyűlöletből és bosszúvágyból, az utóbbi a haszonlesésből, azért, mert remélte, hogy rokonainak, a Bourbonoknak a bukásával a francia korona reá fog szállni.

Talleyrand, ha nem is volt hivatalosan száműzve Párizsból, mégis csaknem mint száműzött élt *Valencayban*. XVIII. Lajos egyetlen szatirikus ötlettel küldte el oda még 1823-ban. Ekkor volt szó arról, amit már fentebb megírtunk, hogy Franciaország sereget küldjön Spanyolországba a forradalom leverésére. A király helyeselte ezt a tervet, Talleyrand azonban ellenezte, sőt annyi elmésséggel érvelt ellene, hogy a minisztertanácsban a spanyol intervenció terve már-már bukófélben volt. Ekkor a király csendes humorral elővette az óráját, megnézte és így szólt Talleyrandhoz:

„Mit gondol, kedves herceg, Párizsból mennyi idő alatt lehet eljutni Valencaybe?”

Talleyrand elsápadt a dühtől, mert megértette ebből a célzából, hogy a király őt elbocsátja és utasítja, hogy hagyja el Párizst s menjen a birtokára, Valencaybe lakni. Elsápadt Talleyrand, de nem maradt adós a királynak a felelettel, ezt válaszolta neki:

„Nem tudom pontosan, felség, de körülbelül kétszer annyi idő alatt, mint Párizsból Gentbe.”

Erre meg azután a király sápadt el. Mert tudni kell, hogy Gent sokkal, de sokkal messzebb van Párizstól, mint Valencay és hogy XVIII. Lajos a visszatérő Napoleon elől Gentbe menekült. A menekülése eszeveszett gyorsaságára tett eme célzás irtózatos haragra gyűjtotta a királyt, felugrott, egyetlen kézmozdulattal elbocsátotta a minisztereket és Talleyrand bukása befejezett dologgá vált.

De elfeledtette a harag Lajossal, hogy Talleyrand elkergetése által megszerezte a Bourbonoknak a legveszedelmesebb ellenséget. A mesésen nagyeszű, véghetetlenül tapasztalt, a politika és az udvari ármánykodások minden furfangjában jártas vén diplomata elkeseredett ellenségévé vált a Bourbonoknak és ha XVIII. Lajos idejében nem is volt alkalma a bosszúállásra, most, amikor a szerencsétlen kezű X. Károly egyik balfogást a másik után követte el, örvendőve ragadta meg az alkalmat az uralkodóház megbuktatására. Kastélya csakhamar zárandoklőhelyévé vált az elégedetleneknek. *Thiers* Adolf, aki később a francia köztársaság elnöke lett, *Manuel* ellenzéki képviselő, *Mignet* Ferenc s a többiek mind Talleyrandhoz jártak tanácsért és a vén, kifogyhatatlan leleményességű cselszövő bőven ellátta őket utasításokkal.

De nem volt igazi súlya mindaddig ennek a mozgalomnak, amíg Talleyrand meg nem találta azt az embert, akit születése, rangja és az ösztöne is szinte kijelölt arra a célra, hogy a megbuktatója legyen X. Károlynak. Ez az ember *Orléans Fülöp* herceg volt.

Orléans Fülöp, aki a Bourbonokkal közös leszármazású Orléans-családnak akkor a feje volt, annak az *Egalité* hercegnek volt a fia, akinek a történetét az olvasó már ismeri a nagy forradalomból. Amikor az apját, saját családjának az árulóját utólérte a végzet, hogy a Grève téren lefejezték, Fülöp külföldre menekült és hónapokon keresztül bujkált Svájcban az Alpesek között. Végre is olyan nyomorba jutott, hogy kénytelen volt kenyérkereset után látni. A *Chabaud-Latour* álnévet vette föl s Reichenauban mint a mértan tanára működött a községi iskolában. Azután megfordult Svédországban, Angliában, Amerikában és végre Sziciliába ment, ahol az unokabátyja, *Ferdinand* király menedéket nyújtott neki, sőt feleségül adta hozzá a leányát, *Amáliát* is. Napoleón bukása után azután a Bourbonokkal együtt Orléans Fülöp is visszatért Franciaországba. Párizsban a Palais Royal volt a lakása, de volt szép kastélya közel Párizshoz, Neuillyben is. Mint az uralkodóház szorosabb értelemben vett tagjai után következő első vérbeli herceg, nagy tiszteletnek örvendett, de Fülöp nem érte be ezzel, hanem valószínűsítően komédiát játszott azért, hogy minél népszerűbb legyen. Mindig polgári ruhát viselt, gyalog, minden kíséret nélkül járt Párizs uccáin, a hóna alatt szorított esernyővel. Tüntetően került a politikát, leginkább tudósokkal, írókkal és művészekkel társalgott. A fiait pedig a rendes, polgári iskolákban taníttatta.

Természetes, hogy a Bourbonok gyanakodva nézték ezt a képmutató embert, akinek a polgárias magaviseletéről nagyon jól tudták, hogy semmi egyéb, mint népszerűség-hajszolás. De a nép egy része felült neki, hitt benne és csakhamar támadtak titkos pártfelei, így a sokszorosan milliomos *Lafitte* bankár és *Dupin*, egy nagyon befolyásos ügyvéd.

Fülöp tehát kitűnő eszköz volt a ravasz Talleyrand kezében arra, hogy megbuktassa vele X. Károlyt. Az ország hangulata is kedvezett ennek a tervnek. Amikor ugyanis Károly a rendeletekkel való kormányzásra szánta el magát, az egész országban általánossá vált az elégedetlenség. Egyelőre azonban egy olyan esemény adódott, amely miatt sem Talleyrand, sem Fülöp nem léphettek föl nyíltan. Ez az esemény *Algír elfoglalása* volt, amire egy egészen különös véletlenség adta meg az okot.

Az Afrika északi partvidékén elterülő Algir nagyon gazdag ország volt, de gazdagságát legfőként annak köszönhette, hogy a lakosai leginkább tengeri kalózkodásból, gazdagon megrakott kereskedő hajók kirablásából éltek. Az ország uralkodója a *dej* volt, a fő-fő rablóvezér, aki rengeteg kincset halmozott össze a palotájában. A *dej* ebben az időben *Husszejn* volt és vele Anglia is, Franciaország is már régebben tárgyalásokat folytattak, hogy tengeri kereskedelmük érdekeit megvédelmezzék. Egy ilyen tárgyaláson történt meg azután az a különös dolog, hogy *Husszejn* a kezében tartott légycsapóval arcul ütötte az energikusan beszélő francia követet.

Ennek a légycsapónak köszönheti Franciaország Algir birtokát és mérhetetlen kincseit. Mert az arculütéssel megvolt az ok a háborúra. Polignac azonnal elrendelte a mozgósítást, csakhamar 42.000 katona szállt partra Algirban és nem egészen egy hónap leforgása alatt könnyűszerrel meghódította az egész országot. A *dej* aligtudott elmenekülni Nápolyba. Rengeteg kincs esett itt a franciák birtokába, a *dej* palotájában csak kész aranypénzben negyvennyolcmillió frankot találtak.

A júliusi forradalom.

(1830)

Algir meghódítása egy időre lecsillapította a francia nép forrongását és a király pártjára hangolta a lelkeket. De ez a kedvező fordulat csak látszólagos volt és csak a királyt, meg Polignacot tudta reménységekbe ringatni. Csakhamar kiderült, hogy milyen hiú volt minden reménykedésük. Az algiri sikerben bízva feloszlatták a király akaratának folyton ellenszegülő képviselőházat és új választást rendeltek el. Ennek a várt siker helyett az az eredménye lett, hogy a francia nép hetvennel több ellenzéki képviselőt küldött az új parlamentbe, mint amennyi az előbb feloszlattottban ült. Vagyis: az ellenzék döntő többségre jutott.

Ez a váratlan kudarc azután teljesen megerlelte Károlyban az államcsíny tervét, végleg elhatározta, különösen az özvegy Berry hercegnének a tanácsára, aki férje meggyilkolása óta elkeseredett ellenségévé vált minden szabadságtörekvésnek, hogy a parlamentet elnapolja és rendeletekkel fog kormányozni. A király 1830. július 25-én, egy vasárnapon bocsátotta ki első rendeletét, amelyben tudatta szándékát a francia néppel.

Magához rendelte a hivatalos lapnak, a *Moniteurnek* a szerkesztőjét és átadta neki a rendelet kéziratát, hogy másnap, hétfőn tegye közzé

a lapjában, hogy megtudja egész Franciaország a szándékát. A szerkesztő átvette a kéziratot, azután kiment az előszobába, ahol az igazságügy-miniszter várakozott rá izgatottságtól halavány arccal. A szerkesztő odalépett hozzá és szó nélkül, némán mutatta neki a rendeletet. Az igazságügy-miniszter még sápadtabb lett, letörülte gyöngyöző homlokáról a verítéket, aztán halkán így szólt:

„Mi lesz most?” A szerkesztő megindultan, elfogult hangon felelt:

„Öreg ember vagyok, keresztül éltem a forradalom minden borzalmát és most csak arra kérem az Istent, hogy kímélje meg Franciaországot a vérontások megújulásától.”

A következő nap, hétfő, július 26-ika, nem látszott igazolni a *Moniteur* szerkesztőjének balsejtelmét. A király rendelete megjelent, olvasta egész Franciaország, de mintha csoda történt volna, nem háborodott fel még a zavargásokra oly könnyen hajlandó párizsi nép sem. Az emberek az első órákban nem értették meg, hogy mi is történt tulajdonképpen. Polignac diadalmasan jelentette a királynak, hogy Párizs csöndes.

Ámde Talleyrand nem aludt, hatalmas elméjével tüstént átlátta, hogy itt az idő arra, hogy rámérje a végzetes csapást a Bourbonok fejére. Lapja, a *National*, amely a be nem

Le Grand Cassé-mouette du 25 Juillet.

X. Károly francia király torzképe a júliusi forradalom idejéből.

A kép címe ez: „A július 25-i nagy diótörő.” A gúnykép azt akarja kifejezni, hogy a számfülekkel és gyöngye lábakkal s csorba fogakkal ábrázolt király képtelen volt megtörni az ellenzék s az alkotmányos törvények erejét.

avatottak előtt úgy szerepelt, mint a *Thiers* Adolf lapja és amely folyton az orléansi herceg érdekében agitált, a rendelet közzététele után tüstént megjelent külön kiadásban. Közölve a rendeletet, annak a kapcsán felhívást intézett a francia néphez s kötelességévé tette minden igazi hazafinak, hogy a király államcsínyére azzal feleljen, hogy *tagadja meg az adófizetést*. Senki ne fizessen egy krajcár adót sem. Amint látható, a népek védekezésének ez a gyökeres és csaknem mindig diadalmas módszere is először Talleyrand kiapadhatatlan lángelméjében fogamzott meg.

Polignac erre a hatalmas felhívásra azzal felelt, hogy tüstént betiltotta a *Nationalnak* és még két más ellenzéki lapnak, a *Tempsnak* és a *Globenak* a megjelenését. Azonban ezek a lapok másnap, a tilalom ellenére is csakúgy megjelentek, mint rendesen és véres haraggal magyarázták a királyi rendeletben foglalt alkotmányszegést. Ennek a következése az lett, hogy a rendőrség behatolt a három lap nyomdájába és ott összezúzta a gépeket. A szedők ellene akartak állani az erőszaknak, de magukban kevesen voltak ahhoz, hogy felfelhessék a harcot a rendőrséggel, azért más munkásokat hívtak segítségül, akik csakhamar meg is jelentek és a felszaggatott uccakövezetből, felfordított omnibuszokból, építésre szánt téglákból és gerendákból csakhamar torlaszokat emeltek az uccán és mögüle tüzeltek a rendőrökre.

Csakhamar olyan hatalmas lett a népharag, hogy a rendőrség többé nem bírta vele és katonaságot kellett kivezényelni. *Marmont* tábornagy, Napoleon hitszegő marsallja vezette a katonaságot, amely hamarosan szétszórta a zendülőket és lerombolta a torlaszokat. A nép riadtan menekült, de szétoszlása közben összezúzta Párizsnak csaknem összes lámpásait, úgyhogy amikor ráborult a fővárosra az éjszaka, teljes, szinte pokoli volt a sötétség.

De kilobbant már a forradalom lángja és az elkeseredett nép ezt a sötétséget arra használta fel, hogy készülődjék a további ellenállásra. A katonaság tehetetlen volt az éjszaka sötétjében, amúgy is csak kedvetlenül harcolt saját honfitársai ellen. De a forradalmárok annál tevékenyebbek voltak. A munkásokhoz csatlakozott a diákság is, különösen a műgyetem növendékei és az éjszakát fölhasználták arra, hogy újból felépítsék a lerombolt torlaszokat, hogy fegyvereket osszanak szét és hogy váratlan támadással megrohanják az arzenált, az állami fegyvertárt, amelynek az őrsége nem állt nekik ellen és ahol rengeteg fegyver és lővészertett ember állt a torlaszokon és várta a katonaság

újabb támadását. Párizs helyőrsége ekkor mindössze tizenegyezer katonából állt és ezek nagy része is csak immel-ámmal harcolt a forradalmárok ellen, akikkel a lélekben tulajdonképpen együtt érezett.

Kireggeledett és akkor megkezdődött a harc. A katonaság négy külön seregre osztva támadta meg a felkelőket, de azok mindenütt sikerrel álltak ellen és kora délelőtt már olyan veszedelmessé vált a helyzet, hogy a király Párizsból Saint-Cloudba, egy a fővárossal szomszédos királyi kastélyba menekült. Ekkor állt a forradalmárok élére a szabadság régi, hírneves, agg hőse, *Lafayette*, aki a párizsi hírek hallatára már az előző napon a fővárosba szietett vidéki lakóhelyéről.

A harc teljes erővel indult meg. A csapatoknak az volt az utasítása, hogy elsősorban a királyi palotát, a Tuileriák épületét védelmezzék meg a nép haragja elől. A csapatok gyorsan a Tuileriák felé vonultak, de útközben nagy veszteségeket szenvedtek. A forradalmárok sokat lefegyvereztek vagy foglyul ejtettek közülük, azonkívül pedig a katonák egész zászlóaljankint álltak oda nyíltan a forradalom pártjára.

Saint-Cloudban a király reszketve hallotta mindezeket a vész-híreket, de Polignac megvigasztalta. Azt mondta neki, hogy az előtte való éjjel látomása volt, megjelent neki Szűz Mária és tudatta vele, hogy nincs semmi komoly veszedelem. Pedig Párizsban a következő napon, csütörtökön, július 29-én már eldőlt a Bourbonok sorsa. A forradalmárok akkorra már hatalmukba kerítették több középületet, diadalmasan kergették maguk előtt a katonákat és urai voltak csaknem az egész városnak. Csupán a Vendôme téren állt még két ezred katona, akik hívek maradtak a királyhoz. Ekkor egy lelkes hazafi, *Casimir-Perier* odament ezen csapatok elé és hangos szóval felhívta a tiszteket, hogy álljanak a forradalom pártjára. A tisztek egy ideig tanácskoztak egymás között és végre elhatározták, hogy engednek a felhívásnak. Az eget verte az „Éljen Franciorság!” kiáltás, amikor az utolsó két hűnek maradt ezred is megindult és a katonák sapkájukat lebegtetve rohantak át a nép táborába. Összeölelték, csókolták őket, a vállukra emelték s a nép örömrivalgása megreszkettette Párizs házainak minden falát.

Talleyrand ekkor már szintén Párizsban volt. A St.-Florentin uccában levő palotájában szállt meg és amikor hírül vitték neki a Vendôme téren történt eseményeket, előhúzta az óráját és nyugodt hangon így szólt:

„Július 29-én, déli tizenkét óra és öt perckor véget ért a Bourbonok idősebb ágának az uralma Franciaország fölött.”

Aztán gyorsan hírnököt küldött Neuillybe s megizente az orléansi

hercegnek, hogy másnap okvetlenül ott legyen Párizsban. A forradalmárok ezalatt diadalmasan vonultak a Tuileriák ellen. Az itt talált néhány svájci testőrcsapatot hamar leverték és kitűzték a piros-fehér-kék francia nemzeti zászlót a királyi palota ormára. Marmont a még megmaradt néhány katonájával kénytelen volt szintén utána menekülni a királynak Saint-Cloudba, ahol akkor már teljes volt a rémület és a fejetlenség.

Közben Lafayette gyorsan megszervezte újból a nemzetőrséget. Egyetlenegy nap alatt ötvenezer polgár ragadt fegyvert. Lafayette elfoglalta Párizsban minden jelentősebb pontját, ellátta magát ágyúval és gondoskodott a város falainak az esetleg vidékről jövő csapatok ellen való védelméről. Július 30-án, pénteken reggel egész Párizs a nép kezében volt.

Ekkor végre Károly király is elhatározta magát, hogy felhagy a további makacskodással és visszavonja a végzetes rendeletet, azonkívül pedig elbocsátja a Polignac-minisztériumot. Pénteken, július 30-án reggel jelent meg az az újabb királyi kézirat, amely visszavonja a rendeletet és Polignacot elbocsátva, Mortemart herceget nevezte ki miniszterelnökké. De ekkor már későn volt minden. Párizs utcáinak a falain mindenütt ott volt a falragasz, amely rövid, de súlyos szavakban hívta fel a francia népet, hogy Orléans Fülöp herceget kiáltssa ki királlyá.

Laffitte Jacques dúsgazdag francia bankár.

A júliusi forradalom idején sok pénzzel támogatta Lajos Fülöp orléansi herceget. Később a kamara elnöke lett, majd rövid időre miniszter. Idővel elvesztette egész vagyonát s kénytelen volt mindenét eladni.

Kora reggel már a képviselők is összegyülekeztek *Lafitte* bankár lakásán és itt elhatározták, hogy *Delessert* képviselő a Ház aznapi ülésén indítványt fog tenni arra, hogy ajánlják fel a koronát, vagy ha azt el nem fogadná, akkor Franciaország *főhelytartói* méltóságát Orléans Fülöp hercegnek. A felsőház többsége királypárti volt, de mikor a kamara kiküldöttei tudatták velük, hogy milyen javaslatot fog előterjeszteni *Delessert*, tekintettel arra, hogy egész Párizs a fölkelők kezében volt, ők sem mertek ellenkezni és elhatározták, hogy szintén megszavazzák a javaslatot.

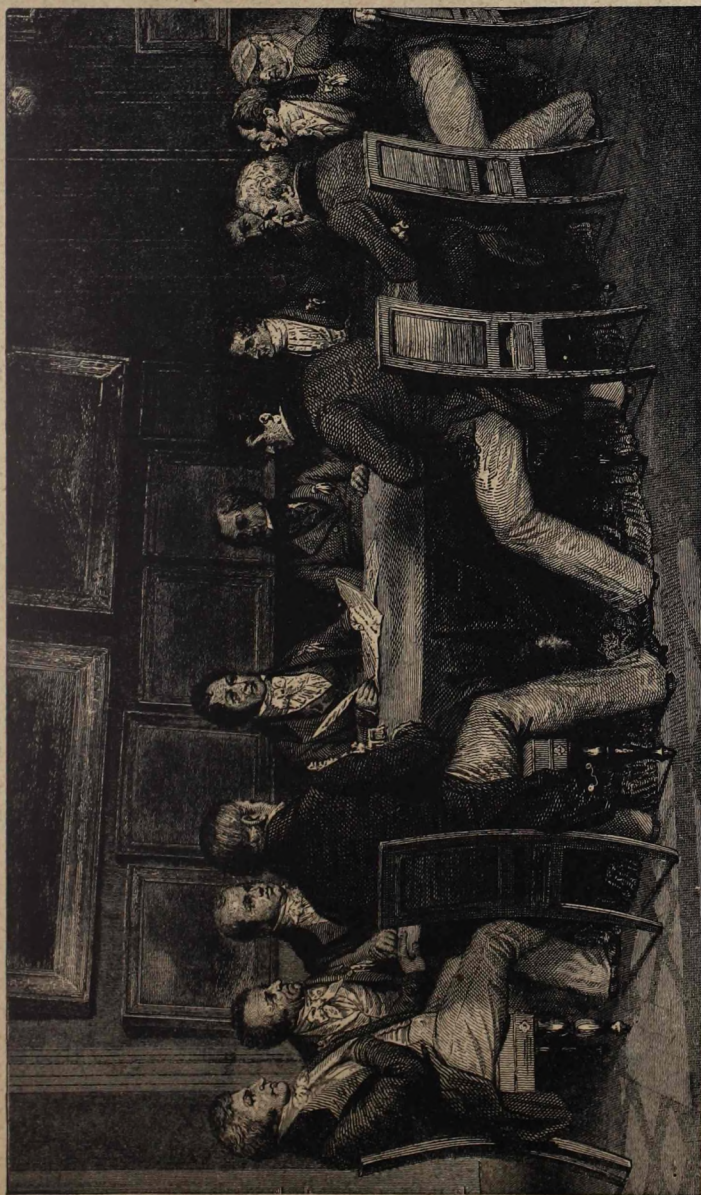
Igy is történt a dolog, mind a két ház felajánlotta Orléans Fülöp hercegnek a koronát vagy a főhelytartói méltóságot és este 6 órakor a képviselőház tagjaiból küldöttség alakult, hogy fölkeresve a herceget a Palais Royalban levő lakásán, tudassa vele ezt a hírt és megtudja a válaszát. De amikor odaértek a Palais-Royalba, a herceg nem volt ott. És nem találták meg Neuillyben sem, rendes lakásán.

Orléans Fülöp, akit Talleyrand már előző napon értesített arról, hogy mi fog történni másnap, annyira megijedt a neki szánt szereptől, hogy Párizsból titokban egy elrejtett kis vadászkastélyba, Raincybe menekült. A megjelent képviselők előtt pedig a felesége, Amália hercegnő vonakodott megmondani, hogy hol van a férje, akármennyire iparkodott is megnyugtatni *Thiers*, a küldöttség vezére:

„A koronát hozzuk ma ebbe a házba!” — mondta, de a hercegnő nem merté elárulni a férje tartózkodóhelyét.

Végül Orléans *Adelheid* hercegnő, Fülöp nőtestvére vállalt garanciát arra, hogy a bátyja pár óra múlva ott lesz Párizsban. Erre a képviselők eltávoztak, *Adelheid* pedig kocsira ülve, lóhalálában sietett Raincybe, ahol Fülöp halálsápadtan, a félelemtől remegő ajakkal fogadta. *Adelheid* alig bírt bele annyi bátorságot önteni, hogy végre kocsira ült és egy nagy, háromszínű kokárdát tűzve a mellére, egy másikat meg a kalapja mellé, elindult Párizs felé. De alig értek Párizs fele útjára, amikor megint csak cserben hagyta a bátorsága, leszállott a kocsiról, amelyen *Adelheid* egyedül folytatta tovább az útját, amíg Fülöp három hadsegéde kíséretében gyalog ment tovább Párizs felé. Éjfélkor érkeztek meg, teljesen észrevétlenül és a herceg titokban lopózkodott be a Palais-Royalban levő lakására.

Sokáig határozatlanul járt-kelt föl s alá, nem tudta magát elhatározni semmire. Végre azután, hajnali négy órakor az új miniszterelnököt, *Mortemart* hívatta magához. Amint ez belépett, Fülöp ezekkel a szavakkal sietett eléje:

Lajos király orléans-i herceg a júliusi forradalom idején a parlamenti bizottság kérésére elfogadja a neki felajánlott főhely-
tartói méltóságot.

„Herceg, menjen és mondja meg a királynak, hogy inkább darabokra szaggatom magamat, semhogy a fejemre tegyem a koronát!”

Mortemart elment, nyolc órakor reggel pedig megjelent a képviselőház küldöttsége újból, hogy felajánlja a koronát vagy a főhelytartóságot. Fülöp másfél óra hosszat váraagoztatta őket s mikor végül maga elé bocsátotta és meghallgatta az ajánlatukat — újabb meggondoláis időt kért. Erre a képviselők kezdték elveszteni teljesen a türelmüket.

„Nem várunk tovább!” — kiáltották. — „Ha fenséged most sem határoz, a városházán egy óra múlva ki fogják kiáltani a köztársaságot!”

Közben Talleyrand is értesült arról, hogy Fülöp milyen gyáván viseli magát. Egy kis papírlapra csak ezt a két szót írta fel: „Fogadja el!” Ezt aztán elküldte a hercegnek. Ez döntött. Fülöp, amint elolvasta Talleyrand rövid üzenetét, tüstént kijelentette a küldöttség előtt, hogy elfogadja a főhelytartóságot. Azután rögtön hozzálátott a küldöttek segítségével egy leirat megszerkesztéséhez a parlament számára. Ezt a leiratot még aznap felolvasták a képviselőházban és délelőtt készen volt a képviselők válasza is, amelyet *Lafitte* bankár vitt fel Fülöphöz és a Palais-Royal erkélyén olvasott fel neki, mialatt lenn az uccán óriási néptömeg tolongott. Mikor a felolvasás véget ért, Fülöp összeülekezett és összecsokolózott *Lafitte* bankárral, amit a nép egetverő üdvriadallal fogadott, mert a polgárság és a királyi család testvériesülését látta benne.

Közben azonban a városházán egészen más jelenetek folytak le. Itt a forradalom régi emberei meg a köztársasági érzelmű diákok voltak az urak és azt akarták, hogy a fegyveres erőt kezében tartó *Lafayette*, nem törődve a kamarával, tisztán csak a hadseregre meg a republikánusokra támaszkodva kiáltassa ki a köztársaságot. Mások viszont, így különösen *Rémusat* gróf iparkodtak rávenni az ősz hadvezért, hogy az Orléansok érdekében cselekedjék. Ezek győztek, *Lafayette* rájuk hallgatott és amikor Fülöpnek a küldöttje megjelent előtte azzal a kérdéssel, hogy elmehet-e a herceg a városházára, *Lafayette* így felelt:

„Bátran jöhet!”

Déli egy óra volt, amikor Fülöp a szétrombolt uccákon, az alig lebontott torlaszok omladékain keresztül néma, sőt ellenségesen komor tekintetű néptömeg sorfala között eljutott a városházáig. Az épület tömve volt emberekkel, akik szintén mogorva hallgatással fogadták a herceget. Ez föllépkedett a fölépcsőn és amikor felérkezett a legfelsőbb fokra, akkor eléje lépett *Lafayette* és egy háromszínű zászlót nyújtott át neki. Fülöp erre megragadta az ősz tábornok karját, kilépett vele

Lajos Fülöp onlánsi herceg a júliusi forradalom által emelt torlaszok omladékain a párizsi városházára lovagol, hogy elfoglalja a neki felajánlott főhelytartói méltóságot.

együtt a városháza erkélyére s ott — mint délelőtt Lafitte bankárral — vele is összecsofolózott, miközben a háromszínű zászlót lobogtatta.

A francia nép képtelen az ilyen színpadi jeleneteknek ellenállani: most sem volt képes. Még a legelkeseredettebb republikánusok is egyszerre meg voltak győzve, meghódoltak a hercegnek és az egész várost megreszkettető kiáltásban törték ki:

„Éljen a herceg!”

A népnek ez a zengő kiáltása volt a Bourbonok halálharangja, mert Fülöp, aki ettől a perctől fogva biztos volt a francia népben és aki éppen olyan ravasz volt, mint aminő gyáva, most már elhatározta, hogy meg fogja szerezni magának a koronát, habár ezt a szándékát titkolta is.

Ezen eseményeknek a híre tökéletesen lesújtotta az aggastyán X. Károlyt, aki közben már St.-Cloudot is otthagyta és tovább vonult Trianonba. Az volt a szándéka, hogy tüstént lemond a trónról, de ebben megakadályozta menyje, a hőslelkű Berry hercegné, aki csecsemő gyermeke, a kis Bordeaux herceg számára akarta megmenteni a trónt. Mindenáron arra akarta rábírní a királyt, hogy térjenek vissza Párizsba. De Károly ebbe nem egyezett bele, hanem elhatározta, hogy tovább vonul. Mintegy tizenkétezer főnyi katonája volt, ezek követték Trianonba is és Károlynak az volt a terve, hogy velük visszavonulva a Loire folyó mögé, onnan megkezdi a harcot koronája visszaszerzéséért.

A kis hadsereg, amelynek élén maga a király lovagolt, mellette a férfiruhába öltözött Berry hercegnével, elindult Rambouillet felé. De a katonák kedvetlenek, demoralizáltak voltak és naponkint százával szökdöstek meg, amikor pedig megérkeztek Rambouilletbe, egyszerre három ezred hagyta cserben a király zászlaját és visszafordult Párizs felé, hogy Fülöp pártjára álljon. Ekkor a kétségbeesett király felhagyott az ellenállás gondolatával. Kibékülést keresett Orléans Fülöppel és augusztus 2-án Rambouilletből kéziratot küldött neki, amelyben ő is elismerte Franciaország főhelytartójának. Még azon a napon visszaküldte neki Fülöp ezt a kéziratot, azzal az értesítéssel, hogy ő nem a király kegyelméből, hanem a nép akaratából lett főhelytartó.

Betelt a mérték. Károly végképpen elkeseredve, újból levelet írt a hercegnek, amelyben tudatta vele, hogy úgy ő maga, mint *Angoulême* herceg, a trónörökös lemond a trónról a kis *Bordeaux* herceg javára. Fülöpöt felesége, Amália hercegnő arra bízta, hogy kiáltassa ki a kis csecsemőt királlyá, hiszen, amíg az föl nem növekszik, úgyis ő lesz az igazi király Franciaországban. De Fülöp ekkor már nem volt hajlandó beérni ennyivel, hanem valóban király akart lenni. Ehhez a tervéhez

Lajos Fülöp a kamarák együttes ülésén esküt tesz az alkotmányra. Egy héttel a júliusi forradalom után, mely a Bourbonokat megfosztotta trónjuktól, a kamarák felajánlották a trónt Lajos Fülöpnek, aki aztán ünnepélyesen megfogadta, hogy megtartja az alkotmányos törvényeket.

először is arra volt szüksége, hogy X. Károlyt valamiféle módon eltávolítsa az országból, amelynek a trónja immár üresen állt.

Károly még mindig Rambouilletben volt, rettenetesen leapadt kísérettel, a katonasága alig néhány száz emberből állt. Fülöp ekkor nyájas, rokon hangú levelet írt neki, amelyben tudatta vele, hogy úgy értesült, hogy a vidékről vad felkelő csapatok közelítenek Rambouillet felé. Ebből egy szó sem volt igaz, Fülöp csupán meg akarta ijeszteni a királyt, aki azonban átlátott a cselen és nem mozdult a kastélyból. Ekkor Fülöp Lafayette vezénylete alatt hatezer főnyi nemzetőrséget küldött Rambouillet felé és megízente Károlynak, hogy ezt azért teszi, hogy a királyi család életét, amely a felkelők előtt nincs biztonságban, megoltalmazza. De egyúttal titkos, megvesztegetett ügynököket is küldött Károlyhoz, akik elhitették nemcsak a lemondott királlyal, hanem Berry hercegnével is, hogy a nemzetőség mögött felfegyverkezett párizsi csőcselék halad, ugyanolyan veszedelmes had, mint aminő a nagy forradalom idejében bevette a Bastillet.

Ez hatott. Az összezúzott király, hogy legalább kisedet unokája életét megmentse, elhatározta végre a menekülést. A koronát és a koronagyémántokat elküldte Orléans Fülöpnek és azután lassú menetekben, nehogy az útja futásnak lássék, elindult családjával és kicsiny kis testőrcsapatával együtt Cherbourg felé, ahol hajóra szállt és átvitorlázott Angolországba. Eleinte ott lakott családjával együtt, azután átköltözött Prágába, majd a stájerországi Görzbe, ahol 1836 november 6-án meghalt. A fia, Angoulême herceg 1844-ben követte a halálba.

Orléans Fülöpnek nyitva állt a királyi család távozásával az út a trón felé. Éppen olyan ravaszul és nem becsületes módon indult el ezen az úton, mint ahogy eddig is viselkedett. Folyton azt hangoztatta, hogy egyáltalán nem törekszik a koronára, mert Franciaországnak nem király kell, hanem csak „első polgár.” De közben hívei, *Berard* tábornok, *Lafayette* és *Lafitte* titokban folyton dolgoztak az érdekében és lassankint beleoltották a francia közvéleménybe azt a meggyőződést, hogy Fülöp, ha trónra jutna, valódi *polgárkirály* lenne.

A képviselőházban is egyre szaporodtak a hívei és így végre — Károly még el sem hagyta Franciaországot — augusztus 6-án felajánlották neki a koronát. Fülöp, biztos lévén már arról, hogy a Bourbonok ügye végleg elveszett és hogy azok ellene többé semmit sem tehetnek, éppen olyan színpadi jelenetek közt, mint a főhelytartóságot, elfogadta a királyságot is. De hogy még a címzésében is megkülönböztesse magát a hajdani francia királyoktól, nem úgy nevezte el magát, ahogyan a régi

francia szokás szerint kellett volna: „VII. Fülöp, a franciák királya,” hanem így: „Lajos Fülöp, Franciaország királya.”

A párizsi nép ujjongott, a házakat felzászlózták, az ablakokat kivilágították és Franciaországra új korszak köszöntött be.

Az olasz államok a szent szövetség korában.

Olaszországot, melynek népei a napoleoni harcok alatt oly sokat szenvedtek, a bécsi kongresszus lelketlen és rövidlátó határozata 1815-ben újra kiszolgáltatta nagyrészt idegen származású fejedelmeinek és újra a feldarabolt államok nem irígylendő sorsára került.

A közoktatás és közrend származásos képet mutatott. A brigantik új életre keltek, a pontini mocsarak búvóhelyei megint megteltek híres rablókkal. Annaira ment a dolog, hogy a pápai kormány Sonnino rablófészek lakosaival, miután velük másként nem bírt, formális szerződést kötött, mely szerint azok, akik megadják magukat, egyévi fogság után visszakapják szabadságukat és azonfelül nyugdíjban részesülnek. És mi történt? Csak pár tucat rabló jelentkezett, a többinek még a nyugdíj sem kellett. Midőn Consalvi bíboros erről értesült, nagyon megharagudott és kiadta a parancsot, hogy Sonninót ei kell pusztítani a föld színéről. Erre azonban a rablók feleségei és gyerekei olyan könyörgésbe fogtak, hogy Piusz pápa valamennyinek megbocsátott.

Nápolyban, ahol Murat után a száműzött Ferdinánd ismét elfoglalta a trónt és „I. Ferdinánd, mindkét Szicília királya” név alatt uralkodott, az állapotok még ezeknél is különbek voltak. A lakosság egy része kizárólag rablásból élt és a kormány, hogy békében maradjon, kénytelen volt a briganti vezérekkel megalkudni. Egyébként Szicília alkotmányát Ferdinánd király felfüggesztette és a szigetet szorosan egyesítette Nápolyal, követve Metternich herceg osztrák kancellár parancsát, akinek keze még idáig is elnyúlt. Maga az agg király erélyes feleségének, Mária Karolinának elhunytá óta egy fiatal özvegyet tüntetett ki kegyeivel, kit özvegyiségének második hónapjában aztán nőül is vett. Határtalan tudatlanságán és lustaságán a számkivetés évei nem változtattak és most is jobban kedvelte az udvari bolond mókáit, mint a komoly munkát. Ezt rosszhírű miniszterekre bízta, de elsősorban az átkozott emlékü Canosa rendőrfőnökre, aki a „karbonári” társulat tagjaira betűszerint „vadászott.” Annál jobb dolga volt a rablóknak, kik ebben az országban oly népszerűsége emelkedtek, hogy még jó házból való leányok is erőnek-erejével a leghírnevesebb banditák feleségei akartak

lenni. Hogy a pénzügy mily állapotban lehetett, azt abból sejthetjük, hogy a király Medici pénzügyminiszter által alapított iskolákat és kórházakat eladta, pénzzé tette. Még jellemzőbb, hogy a miniszter egyik kollégája az árverezést titokban rendezte és maga vette meg aztán potom áron a drága épületeket.

A Murat idejéből Nápolyban maradt és ennél fogva a Sziciliából visszatért „jó hazafiak” által gyanus szemmel nézett katonatisztek közt különösen *Pepe Vilmos* tábornok tűnt ki. Pepe régente köztársasági érzelmű volt, Murat ideje

I. Ferdinánd, a két Szicília királya.

Kegyetlen zsarnok volt. Többször forradalom tört ki ellene. De valahányszor elkergették trónjáról, osztrák fegyverekkel visszafoglalta azt s irtózatossá állott a lázadókon.

óta az alkotmányos monarchia híve. A nagyravágyó tábornokot kedvelték a hadseregben s a szerepre vágyódó férfiu a zsarnokuralom megdöntésére készült. Felhasználta az általános elégedetlenséget s katonái nagy részét belevitte a karbonárik szövetségébe, mely kezét fogott vele.

Ez a karbonári-szövetség a francia uralom idejében alakult az üldözött és Calabria népei közé menekült nápolyi és sziciliái hazafiakból, akik titkon társulattá szervezkedtek, amelybe az új tagokat külön-

féle misztikus szertartások közt vették föl, jelszavaikat pedig a hegyekben élő szénégetők (karbonárik) mestersége után állapították meg. A szövetség látható jelülül egy vörös-fekete-kék szalagot használtak. Nyilvánosan hangoztatott céljuk volt „az erdő megtisztítása a farkasoktól,” de minden olasz tudta, hogy ez annyit jelent, mint küzdeni a szabadságért és kiirtani a zsarnokokat. A franciákkal szemben, különösen Murat ellen a karbonári-szövetség — ámbár a Bourbonok erre izgatták — nem kezdhetett sokat, hiszen utolsó küzdelmében Murat „Itália egységét és függetlenségét” fogadta el jeligének és így hát rokon-szenveztek is vele a karbonárik. Mivel Ferdinánd király, miután újra elfoglalta trónját, nem törődött többé velük, a karbonárik új célt tűztek maguk elé: az olasz egységet alkotmányos és szabadelvű kormányforma alatt.

Ezzel a jelszóval a szövetség, amely megszűnt rejtőzködni, csakhamar egész Olaszországban elterjedt, főleg a művelt társadalmi osztályokban és a katonaság soraiban. A szövetség szervezete lehetővé tette, hogy résztvehessen benne rangkülönbség nélkül mindenki, az árulásnak pedig elejét vette az, hogy az árulót kérellehetetlenül utólérte a bosszú, bárhová menekült is.

Pepe Vilmos nápolyi tábornok.

I. Ferdinánd katonája volt, de a szabadság eszméiért lelkesedve, a karbonárik közé állott és fölkelést támasztott a király ellen. Az osztrák segítőcsapatok azonban megverték és Pepe Londonba menekült. Az olasz szabadságharc idején azonban visszatért hazájába és segített kivívni az olasz egységet.

Ilyen körülmények között érkezett meg Spanyolországból a hír, hogy ott forradalom tört ki VII. Ferdinánd király ellen. A hír lázba hozta egész Sziciliát és egy merész ember, Morelli lovashadnagy 1820 július elsejének éjjelén megindította a forradalmat s alkotmányt követelt. A karbonárik azonnal melléje állottak. A király Pepe tábornokot akarta küldeni ellenük, de az udvari kamarilla megsejtette Pepe igazi érzelmeit s visszavonta a kinevezést. Erre Pepe levetette álarcát és gyors elhatározással, katonáitól követve a forradalmárok élére állt és Nápoly

ellen vezette a fölkelő-sereget, amely egy hét múlva be is vonult már a fővárosba, mely határtalan lelkesedéssel fogadta Pepét.

Ferdinánd király, csakhogy megmentse trónját, hajlandó volt szabadelvű alkotmányt adni még Pepe megérkezése előtt. A remegő király azt is megfogadta, hogy megesküszik az alkotmányra és új kormányt nevezett ki. A bevonuló Pepét a király az ágy párnái között fogadta, annyira félt tőle. Négy nappal később tényleg megesküdött az alkotmányra, miközben könnyezett, úgyhogy még Pepe is meg volt hatva. A karbonárik tehát vérontás nélkül győztek.

Pedig szemfényvesztés volt az egész. A király négy szem közt megmondta a francia követnek, hogy egész politikája arra szorítkozik, hogy betegnek tartsák a nagyhatalmak közbelépéséig, amidőn majd a hatalmat magához fogja ragadni.

Szicília szigetén, ahol hamarosan értesültek a nápolyi eseményekről, szintén kitört a forradalom. A nép itt nemcsak alkotmányt és külön parlamentet követelt, hanem a lakosság egy része ezenkívül el is akart szakadni Nápolytól, azaz a sziget teljes függetlenségét követelte a király harmadik fiának az uralkodása alatt. Palermóban a katonaság és nép között uccai harcokra is került a sor és egy óriási termetű ferencrendi barát vezetése alatt a katonaságot megverték. Sajnos, a zavarban a láncaikból kiszabadult gályarabok a várost közben kirabolták. Nápolyban hallani sem akartak a követelésekről és Pepe tábornok öccsét, Floresztánt küldték 9000 katonával a szicíliai felkelés elnyomására, ami részint fegyverrel, részint engedelkenységgel egy időre sikerült is. Azonban az időközben összegyűlt nápolyi országgyűlés elvetette a Floresztán és Palermo közötti egyezséget és a két királyság közötti ellentét egyre élesebb lett. Pedig ideje lett volna kezét fogni, mert az olaszok legfélelmesebb ellensége máris közeledett.

Hogy ez az egész dolog Metternich hercegnek, a szabadelvűség esküdt ellenségének nem tetszett, természetes. Amint arról értesült, hogy Nápolyban „a rombolás szelleme” diadalt aratott, amely onnan az Egyházi Államra és Lombard-Velencére és Piemontba is elterjedhetne, a szent szövetség tagjainak újabb kongresszusán, amelyet Troppauba hívott össze, kimondotta, hogy a hatalmak tiltakoznak a „törvénytelen reformok” ellen és szükség esetén fegyveres erővel is beavatkoznak.

Metternich előterjesztésére Sándor cár és Ferenc császár Troppauba hívták Ferdinánd királyt, akit azonban a nápolyi parlament csak ünnepélyes ígéretek fejében engedett Nápolyból távozni. Időközben a nagy hidegtől irtózó fejedelmek *Laibachba* tették át tanácskozásukat és ott

fogadták Ferdinándot, akit Metternich és társai az eskü alól felmentettek, mire Ferdinánd ünnepélyesen megígérte, hogy országában a régi rendszert vissza fogja állítani, még pedig osztrák és orosz segítséggel, ha más módon nem megy. Nápolyban a király szégyenletes viselkedése miatt azonnal ki is tört a forradalom, mire Frimont tábornok vezérlete alatt 60.000 ember, köztük magyar ezredek is, vonult Ferdinánd király segítségére Nápoly felé. Az ottani parlament ugyan csakúgy szórta az

Viktor Emánuel szárdiniai király.

Zsarnoki uralma ellen lázadás tört ki országában. Erre a király lemondott a trónról s néhány év múlva meghalt.

átkot az árulás ellen, de a hadseregben, különösen a gárdában nem lehetett bízni és Pepe tábornok mindössze 12.000 embert állíthatott szembe az osztrákokkal, akik előtt aztán kénytelen volt meghátrálni. Frimont a riefi csata után akadály nélkül foglalta el Capuát és Nápolyt. Május közepén megérkezett azután maga Ferdinánd is és azonnal dolga akadt a hóhéroknak. Miután a nápolyi sereg hasznavehetetlennek bizonyult; az osztrák hadsereg egy része maradt egyelőre Nápolyban és ily módon jutott neki is része a kivégzésekben, melyeket most elrendeltek. A király az olasz hazafiak javát részben kivégeztette, részben az osztrák börtönökbe záratta. Megtörtént, hogy a karbonári-társulat tagjainak azzal

a feltétellel ígértek kegyelmet, ha elárulják egymást. A nemtelen hajsza annyira elfajult, hogy utoljára Metternich szólalt fel a mérséklet nevében, de a nápolyi kamarilla még őreá sem hallgatott. Az új alkotmányt Ferdinánd király semmisnek jelentette ki nem törődve azzal, hogy megesküdött reá. Szicíliában tízezer osztrák katona szintén „rendet csinált” és így az első olasz szabadságharc kudarcra ért véget.

A nápolyi felkelés már haláltusáját vívta éppen, midőn Metternich és elvtársai a laibachi kongresszuson a *piemonti felkelés* kitöréséről értesültek. Szárdinia királya, Viktor Emánuel az új érában sem akart új csapáson haladni és az általános európai politika kedve szerint folytatta uralkodását, minélfogva a karbonári-szövetség nem késlekedett, hogy Szárdinia népét is megnyerje magának. A miniszterelnök, Balbo Prospero létesített ugyan néhány szabadelvűnek látszó reformot, de ezekkel a karbonárikat nem vezette félre. Mikor a nápolyi forradalom kitört és ez Ausztria haderejét erősen lekötötte, a szövetség elérkezettnek látta az időt, hogy Szárdíniában is kezdjen valamit. Nem látszott előttük nehéznek, hogy az osztrákokat megtámadják és Lombardiát felszabadítsák, annyival is inkább, mert a milánói elvtársak hírei szintén kedvezően szóltak. A karbonárik, élükön a rajongó idealista *Santa Rosa* tábornok, a még csak 22 éves Károly Albertet, Carignan herceget, aki gyűlölte Ausztriát és a szabadelvű eszméktől sem idegenkedett, szemelték ki Viktor Emánuel utódául. Károly Albert szintén a szavojai ház tagja volt ugyan, de egy mellékgéből született. Viktor Emánuel pedig azt akarta, hogy trónját — fiutód hiányában — leánya, Ferenc modenai herceg felesége örökölje. Szerencsétlenségre Károly Albert nem volt a tettek embere és habár eleinte belement a karbonárik tervébe, később nagyon aggodalmaskodni kezdett Ausztria miatt, az elhatározó percben pedig visszariadt a cselekvéstől. Minthogy azonban minden elő volt készítve, az összeesküvők nem várhattak tovább.

Palma gróf kapitány és Ansaldi alezredes 1821 március 10-én éjjel *Alessandria* fellegrvárában kikiáltották a spanyol szabadelvű alkotmányt, kitűzték az olasz nemzeti zászlót és fegyverre hívták az olasz népet az egységes Olaszország szent nevében. Az így proklamált forradalom azonban igen csekély hatást keltett és nem sokkal több eredménye volt Ferrero kapitány hasonló fellépésének sem Torinóban. Ez utóbbi egyedül maradt fellékesített századával, csupán néhány diák csatlakozott még hozzá. Ezekkel együtt aztán ő is elvonult *Alessandria* sáncai mögé.

Közben Metternich herceg, akit kémei mindenről értesítettek és

aki Lombardiát és Velencét féltette, gyorsfutár által figyelmeztette Viktor Emánuel királyt, hogy új alkotmányt ne engedjen magára tukmálni. A király szót fogadott és azonnal két szigorú rendeletet bocsátott ki a forradalmárok ellen. De ezeknek a rendeleteknek éppen az ellenkező hatásuk lett: a nép zömét meghódították egy új alkotmány részére, melynek védelmére a torinói fellegrvár őrsege is vállalkozott. Erre Viktor Emánuel megijedt és a forradalmat megelőzve lemondott trónjáról. Modenában élő öccse, *Károly Felix* javára és annak megérkezéséig *Károly Albert* herceget nevezte ki régensnek, maga pedig családjával Nizzába távozott.

Károly Albert letette ugyan az esküt az új alkotmányra, de csak azzal a feltétellel, ha az új király ehhez hozzá fog járulni. Pár napig Károly Albert herceg a népszerűség sugaraiban sütkérezett, de mihelyt kétkulacsos magatartásáról lehullott a lepel és mihelyt a katonáknak megtiltotta, hogy Olaszország színeit viseljék, elfordult tőle a rokonszenv. Ugyanekkor a kétszínű régens az új királytól parancsot adatott magának, hogy rögtön hagyja el a lázongó Torinót és siessen a dinasztikus hűségben megmaradt csapatok novarai táborába. A tulajdonképpen Metternichtől eredő parancsnak engedelmeskedve Károly Albert az éj leple alatt Novarába szökött, ahol a régensségről lemondott és a mozgalmtól teljesen visszavonult. Lemondása halálos csapásként hatott az egész mozgalomra.

Most tehát Szárdiniának voltaképpen sem régense, sem királya nem volt és így *Santa Rosa* gróf, az új hadügyminiszter hamarjában *ideiglenes kormányt* alakított. Ebben az időben érkezett meg a hír a nápolyi forradalom szomorú végéről és *Santa Rosa* grófnak, aki testestül-lelkestül az olasz egység híve volt, elkéseredéssel kellett látnia, hogy Szárdinia új alkotmányának ügyét a katonaság mint hagyja cserben. Alig négyezer ember maradt meg mellette, akikkel azután Novara falai alatt a királyhoz hű csapatoktól, amelyeket a laibachi kongresszus megbízásából Bubna gróf osztrák tábornok is segített mintegy hatezer főnyi sereggel, közte magyar huszárokkal, vereséget szenvedett. *Santa Rosa* kénytelen volt erre Spanyolországba menekülni. Az ideiglenes kormány feloszlott, az osztrákok és királypárti olasz csapatok pedig ellenállás nélkül vonultak be Torinóba, onnan pedig az erős Alessandriába, amelyet *Ansaldi* katonáinak lázongása miatt csakhamar feladott.

Ezzel a forradalmi mozgalom, amelyet a tervezők csakúgy derűreborúra támasztottak, tíz nap alatt teljesen véget ért Szárdiniában is. Metternich magánkívül volt örömeben: különösen annak örült, hogy

nem kellett az orosz hadsereg segélyét igénybe vennie. A karbonári-vezérek az üldözés elől elmenekültek a szélrőzsa minden irányában : legnagyobb részük Franciaországba és Görögországba szökött. Az új szárd király, Károly Félix, az osztrákok szuronyai által megszerzett trónját azok gyámsága és fedezete mellett tartotta meg, ami egyszersmind azt is jelenti, hogy elzártak minden szabadságharcost, birtokaikat pedig elkobozták. Uralmát egy ideig osztrák szuronyok védték minden újabb forradalmi kísérlet ellen.

A polgárkirályság Franciaországban.

A kérdés, amellyel a rayasz módon trónrajutott „polgárkirálynak,” Lajos Fülöpnek első sorban számolnia kellett, az volt, hogy vajjon az európai uralkodók, különösen pedig a szent szövetség hatalmasságai hogyan fogadják a trónralépését és elismerik-e törvényes uralkodónak. Nagy és jórészt alapos is volt az aggodalma, mert hiszen amellett, hogy a Bourbonokkal rokonságban volt Európának csaknem minden uralkodóháza, félnie kellett Fülöpnek attól is, hogy a szent szövetség, ha már más miatt nem, de Európa egyik legősibb dinasztíájának, a Bourbonoknak az érdekében csak közbelép és iparkodik érvényesíteni a legitimizmus elvét.

A legügyesebb diplomatáit küldte el az európai udvarokhoz, hogy amint ez szokás, hivatalosan tudassa a trónralépését és — váratlan sikert ért el. Anglia habozás nélkül elismerte törvényes uralkodónak, a higgadt gondolkozású porosz király is elismerte rövid habozás után, sőt Ausztria is belenyugodott az eseményekbe, mert Metternich úgy gondolkozott, hogy a Bourbonok alatt örökös lett volna a forrongás, amely talán így, a polgárkirály uralma alatt megszűnik. Csak a cár háborodott fel rettenetesen Lajos Fülöp csínyje miatt és az első percben háborúra gondolt, újabb franciaországi hadjáratra, hogy a fegyverek erejével szerezze vissza a trónt újra a Bourbonoknak. De amikor látta, hogy Poroszország is hidegen viselkedik, Metternich is belenyugszik az eseményekbe, végre ő is lecsillapodott. Sőt el is ismerte végül törvényesnek Lajos Fülöp uralmát, azonban egész életében megőrizte megvetését az új király iránt, akit bizalmasai előtt soha másképpen nem nevezett, csak „torlaszkirály”-nak, vagy pedig „koronatolvaj”-nak. A hivatalos jegyzékekben és egyéb cári iratokban soha Lajos Fülöpöt nem szólította az uralkodók között szokásos „testvérem” kifejezéssel, mindig csak pusztán és ridegen „felség”-nek nevezte.

De Lajos Fülöp egész Európa elismerésével szemben nem törődött már semmit a cár tehetetlen haragjával, hanem folytatta komédiajátékát, amivel elérte célját, a trónt és amellyel most meg akarta szerezni magának egészen a francia nép szeretetét. Minden cselekedetével, egész viselkedésével folyton csak arra törekedett, hogy polgárnak mutassa

Lajos Fülöp francia király és öt fia, akik a francia hadsereg tábornoki egyenruhájában vannak, sétalovaglásra indulnak a versaillesi kastélyból.

magát, mint ahogy tette ezt már X. Károly uralkodásának az idejében. Alapjában véve, a lelke legmélyén csak olyan zsarnoki hajlamú volt, mint a leggőgösebb Bourbon, de a nagy forradalom tanulságai, saját apjának, a becsület nélkül való Egalité hercegnek a példája, meg azután a száműzöttsége idején szerzett keserves tapasztalatai is megtanították arra, hogy színleljen és képmutatással tartsa meg a trónt, amelyet színészkedéssel szerzett meg.

Polgári környezettel vette körül magát. Ebédjeire nem főurakat hívott meg, hanem bankárokat, ügyvédeket, írókat, nagyiparosokat, művészeket. És csaknem állandóan polgári ruhában járt. Szürke felsőkabátja, nagy fehér cilindere és az esernyő, amelyet állandóan a hóna alatt szorongatott, csakhamar nagy népszerűsége tettek szert Párizs uccáin, mert ezekkel készakarva gyakran mutogatta magát.

A kormányát és egyéb főtisztviselőit is ilyen népszerűség-hajászó módon válogatta össze. Így azután nagyon tarka társaság került össze, mert Lajos Fülöp minden pártnak az embereit iparkodott lekötni magának. Csak egy nagyon bölcs dolgot cselekedett mindjárt a trónralépése után a polgárkirály: *Talleyrand*-t, a vén cselszövőt, akinek a trónját köszönhetette, elküldte jó messzire, Londonba nagykövetnek. Hálás volt hozzá azért, amit cselekedett, de azért mégis csak jobb szerette, ha minél távolabb van.

Volt egy másik ilyen jó barátja is Lajos Fülöpnek, akit a ravasz király szintén iparkodott láb alól eltenni. Ez *Lafayette* tábornok volt, aki szintén segített neki a trónrajutásban, de alkalomadtán szintén úgy ellene fordulhatott volna, mint esetleg *Talleyrand*. *Lafayette* azonban már nehezebb volt elbánni. Óriási népszerűségnek örvendett, különösen a katonaság rajongott érte és főparancsnoka volt az egész nemzetőrségnek. Lajos Fülöp furfangja mégis megtalálta rá a módot, hogy szépszerűvel *Lafayette*t is eltávolítsa.

Erre az alkalmat X. Károly, volt minisztereinek a pöre hozta meg neki. *Polignac* és miniszter társai felségárulással vádolva a vincennesi várbörtönbe voltak bezárva s ott várták, hogy megkezdődjék a pörük. Sokan voltak, akik halált követeltek rájuk, de a meggondoltabbak, közöttük *Lafayette* is természetesen elleneztek ezt a barbár követelést. Lajos Fülöp nyilvánosan maga is a halálos ítélet ellen nyilatkozott, de titkos ügynökeivel folyton bujtogattatta a párizsi népet, hogy követeljék *Polignac*nak és társainak a fejét. Az ügynökök munkája sikerrel is járt, a párizsi csöcselék csakhamar forradalmi hangulatba jött és viharos népgyűléseken, uccai tüntetéseken követelte a vincennesi foglyok fejét.

Végre egy éjszaka óriási néptömeg kerekedett fel, útnak indult Vincennes felé és hajnalban meg is érkezett a régi, rozszant várbörtön elé, amelyet már-már kezdett a Bastille sorsa fenyegetni. Azonban, amikor a sok ezer főnyi néptömeg üvöltve, lármázva kezdte követelni, hogy adják ki nekik a minisztereket, hogy felhúzhassák őket a lámpavasra, egyszerre megnyílt a vár kapuja és megjelent abban — egyetlen

egy ember. *Daumesnil* tábornok volt ez, a vár parancsnoka. Öreg, vitéz katona, akinek a féllába fából volt. Harsogó hangon kiáltott rá az ordítóokra:

„Mit akartok?”

„A minisztereket!” — üvöltötte a nép.

„Nem kapjátok meg!”

„Majd elveszük őket erővel!” — felelte erre egy óriástermetű és zsiványképzű fickó, aki a legelső sorban állt és e szavak közben egy lépést tett előre *Daumesnil* felé.

„Megállj!” — rivalt rá ekkor a tábornok és egy ócska pisztolyt húzott elő a zsebéből. — „Látjátok ezt?”

Harsogó kacagás, röhögő gúnyolódás volt erre a felelet a tömegből a rozoga fegyver láttára. De *Daumesnil* folytatta:

„Nevesetek csak, majd mindjárt nem nevettek! Látjátok ezt a pisztolyt? Most nézzetek ide mögöttem erre az öt hordóra. Amint valamelyitek ezen kapuba beteszi a lábát, én oda lövök a hordók közé. Azokban a hordókban pedig puskapor van!”

A tömeg eszeveszett riadalommal, fejevesztett tolongásban kezdett szaladni hátrafelé, a legtöbben úgy nekilódultak, hogy meg sem álltak Párizsig. Csak egy pár bátrabb ember maradt még ott, de azok is csupán azért, hogy megéljenezzék az öreg *Daumesnil*t.

„Éljen a vén falábu golya!” — kiabálták, aztán lassankint elszéledtek.

Igy mentette meg *Daumesnil* tábornok *Polignac*nak és volt miniszter-társainak az életét egy rozoga pisztoly meg öt üres hordó segítségével. Mert a hordók üresek voltak.

Elérkezett az ítéletmondás napja és a felsőház, amelyre a miniszterek pörében a bíraskodás volt bízva, *Polignac*ot és társait, bár kint az uccán a nép folyton zúgva követelte a fejüket, életfogytig tartó fogságra, nem pedig halálra ítélte. Így szavazott *Lafayette* is és ezzel egyszerre vége lett a népszerűségének.

A *Lajos Fülöp* ügynökei által felbujtogatott párizsi nép, amely a „forradalom pátriárkája”-tól, ahogy *Lafayette*t nevezték, azt követelte, hogy a miniszterek halálára szavazzon, majd megkövezte az öreg tábornokot, amikor elhagyta a felsőház épületét.

Ekkor azután *Lajos Fülöp* már szabadon cselekedhetett. A képviselőházban egy bizalmasa által törvényjavaslatot nyújtott be, amely eltörli a nemzetőrség főparancsnoki állását. A javaslatot megszavazták és *Lafayette* vérig sértődötten hagyta le állását és visszavonult, hogy

soha többé a közéletben ne szerepeljen. Így sikerült a polgárkirálynak eltávolítani két legveszedelmesebb jóbarátját.

De ha a barátaival tudott is végezni a király, az ellenségei száma folyton szaporodott. Két táborra oszlottak ezek. Az egyik volt a régi republikánusok, a forradalmárok pártja, a másik pedig azoké, akik a Bourbonok hívei voltak és legitimistáknak nevezték magukat. Ez a két tábor egymást is gyűlölte nagyon, de még jobban gyűlölte mindegyik a polgárkirályt.

Különösen a párizsi nép, amely nem ült fel többé Lajos Fülöp polgárosdi komédiáinak, lázongott untalan, de a vidéken is nagy volt a nyugtalanság, nem csupán azért, mert részben a forradalmárok kiküldöttei, részben pedig a Bourbonok ügynökei bujtogatták a népet, hanem azért is, mert az ország gazdasági helyzete kezdett nagyon rosszra fordulni. Nagy volt a nyomorúság, kevés volt a pénz és a nép, amely XVIII. Lajos békés uralma alatt kezdett jólétre szert tenni, most kétszeres súllyal érezte a nyomorúságot. Forrongások híre, elégedetlenség hangja érkezett mindenfelől a fővárosba. A párizsi népnek pedig már szinte rendes, megszokott mulatságává lett a zendülés és a torlaszépítés. Hol egy, hol más okból rendeztek zavargásokat, amelyeknek azután rendszeren nagyszámú halott és sebesült volt az áldozata.

Tekintélye Lajos Fülöpnek soha sem volt, de a népharag legelőször akkor fordult nyíltan ellene, amikor a képviselőháztól a civillistája felemelését kérte. Nagyon gazdag ember volt, de nagyon fősvény is és amikor elfoglalta a trónt — félve, hogy esetleg hamarosan ő is X. Károly sorsára juthat — óriási kiterjedésű birtokait a fiaira iratta át, készpénzvagyont és értékpapirjait pedig külföldi bankokban helyezte el s elhatározta, hogy nem nyúl hozzájuk, hanem pusztán a civillistájából él. Itt azonban megjárta a népszerűséghajhászással. Amikor trónralépett, hogy a népszerűségét ezzel is növelje, ezt a kijelentést tette:

„Polgárkirálynak nincs szüksége udvartartásra! Hatmillió frank évenként elég lesz a civillistára.” Később azonban ugyancsak megbánta, hogy saját maga ilyen, aránylag csekély összegben szabta meg a civillistát és már 1832-ben tizennyolc millió frank civillistát követelt s négy-millió frankot az állami birtokok jövedelméből, két és fél millió frank apanázt a hercegek számára és tizenegy olyan királyi kastélyt, amelyet a trónralépésekor állami vagyonnak jelentettek ki. Igaz, hogy ez mindössze csak a fele volt annak, amit X. Károly kapott civillista gyanánt, de a népet mégis nagyon felháborította és a képviselőház is csak a tizennyolc milliót szavazta meg neki és a tizenegy kastélyt adta vissza.

Amikor híre ment, hogy a képviselőház mégis csak felemelte a civillistát, Párizs külvárosaiban nagy zendülés támadt, a nép kezdett fegyverkezni és torlaszokat építeni. Ezen a zendülésen azonban *Lobau* tábornok, aki Lafayette utóda lett a párizsi nemzetőrség parancsnok-ságában, csakhamar úrrá lett egy eredeti ötlettel. Kivont a zendülők ellen, de nem ágyúkkal, hanem a tűzoltóság fecskendőivel és ahelyett, hogy közbük tűzelt volna, közéjük fecskendeztetett. És a jó párizsi nép, amely minden mulatságos ötletet érdeme szerint meg tud becsülni, egyetlen puskalövés nélkül, bőrig ázva, de kacagva és pompásan mulatva a tréfán, menekült az újfajta fegyverek elől.

Sokkal komolyabbesemények történtek a vidéken. Lyonban negyven-ezer selyemgyári munkás lázadt fel, kiszorította a helyőrséget a városból és csak nagy haderő

tudta leverni a zendülést. Az ország minden részéből nyugtalanító hírek érkeztek.

Ekkor *Berry* hercegné, ez a nyughatatlan vérű és erős akaratú aszszony elérkezettnek látta az időt, hogy maga is fellépjen és megpróbálja visszaszerezni fia számára a koronát. Maga az öreg, száműzött X. Károly

Berry hercegné.

A trónjától megfosztott X. Károly francia király fiának a felesége volt. Összeesküvést szőtt, hogy Henrik nevű fiát juttassa a francia trónra. Halászegénynek öltözve jött Dél-Franciaországba s gyalog tette meg a hosszú utat Vendée-ig. De árulás következtében elfogták. A börtönben gyermeket szült s ezzel a botrányral vége szakadt *Berry* hercegné politikai szereplésének.

nem helyeselte ugyan a menyé terveit, de a hőselelkű, elszánt asszony nem hallgatott rá, hanem hozzáfogott a cselekvéshez.

A Vendée-tartomány népe mindig hű volt a Bourbonokhoz és a délvidék nagy része is legitimista érzelmű volt: ezekre számított a hercegné. De Párizsban is erősen folyt a készülődés a királpártiak között, itt az összeesküvők gyülekezőhelye *Kergolay* grófné háza volt. Berry hercegné eléggé előkészítettnek látta a talajt arra, hogy fellépjen és *Sagana grófné* álnév alatt útnak indult Angliából. Először Rotterdamba ment, onnan pedig a Rajnán és Svájcban át az olaszországi Torinóba, ahol *Károly Albert* szárd király egy millió frankot adott neki kölcsön. tervei támogatására. Innen Lucca fürdőhelyre utazott, ahol csatlakoztak hozzá *Bourmont* tábornok, Algir meghódítója, aki híve volt a Bourbonoknak, *Kergolay* gróf és a legitimisták más vezérei. Innen nyomban útnak kellett volna indulniuk Franciaországba, de az elindulásuk haladékokat szenvedett és így Párizsban korán tört ki a legitimisták zendülése. A polgárőrök hamar leverte a zendülőket, de elfogni alig néhányat tudott közülük és az összeesküvést nem volt képes gyökerelesen kiirtani.

Közben Franciaország déli vidékeit járták a Bourbonok ügynökei, biztatták a népet, hogy tagadja meg az adófizetést és bőkezűen osztogatták az újveretű aranypénzeket, amelyekre a kis *Bordeaux* hercegnek, mint *V. Henrik* királynak az arcképe volt ráverve. Egy sötét, zivataros éjszakán azután az a kis hajó, amely Berry hercegnét és a felkelés többi vezérét vitte, Marseille közelében partot ért és kikötött. A hercegné halászlegénynek öltözködve szállt partra, vele együtt a kísérete is, de mindjárt az első lépésnél kudarc érte őket. A marseillei nép felázítása nem sikerült és a hercegnének nem maradt más hátra, mint hogy Vendée népe közé menjen. Gyalog indultak útnak és gyalog tették meg a rettenetes hosszú utat csaknem egész Franciaországon keresztül, leginkább éjjel és kunyhókban, bozótokban húzódtak meg pihenésre.

Végül május 21-ikén elérkeztek a Nantes melletti Meslières major-ságba, ahol a hercegnő bretagnei parasztlegénynek öltözködött át és a *Petit Pierre* (Kis Péter) álnevet vette fel. Június 3-ikára volt kitűzve a felkelés napja és ezen a napon a felfegyverkezett parasztlak csakugyan fegyvert is ragadtak, megtámadták a városokat és a katonaságot. De nem voltak eléggé szervezve, a vezényletük nem volt egységes, az erejük apró csapatokra forgácsolódott szét és a katonaság csakhamar szétverte őket. A hercegnének szöknie kellett. Parasztlaszonnynak öltözködve

jutott el Nantesba, ahol egy hűséges családnál talált biztos menedékre. A forradalom két vezérét, *Chateaubriand* grófot és *Fitzjames* herceget elfogták, de az esküdtszék, amely elé állították őket, mindkettőjüket felmentette Lajos Fülöp rettenetes bosszúságára.

A kormány kezére jutott Berry hercegné is. Egy *Deutz* nevű ember nagy pénzért elárulta rejtekhelyét. A hercegnét elfogták és Blaye várába zárták, hogy szintén törvény elé fogják állítani. Ekkor azonban a tragédiának induló dolog hirtelen operetti fordulatot vett. A hercegné, aki tudva-lévően már tizenhárom év óta özvegy volt, a börtönben egy egészséges leánygyermeknek adott életet. Kiderült, hogy olaszországi tartózkodása alatt titokban házasságot kötött *Lucchesi-Palli* gróffal. Így az egész világ rettenetes kacagásába fulladt bele a legitimista felkelés terve. A kormány tüstént szabadon bocsátotta a hercegnét, nem állította törvény elő, sőt még csak ki sem tiltotta Franciaországból, mert tudta, hogy többé egyáltalán nem veszedelmes és hogy a szerepe véget ért. A hercegné csakugyan nagy gyorsasággal elhagyta Franciaországot és utazott egyenesen Palermóba, Szicilia szigetére, ahol új férje lakott.

Lajos Fülöpöt tehát ezen a veszedelmen is keresztülsegítette szerencsecsillaga anélkül, hogy ő maga tulajdonképpen tett volna valamit, legalább is valami elszánt dolgot uralma megerősítésének az érdekében. De a veszedelmek még most sem multak el. A köztársaságiak, akik eddig csakúgy szervezetlenek és szerteszakadozottak voltak, mint a legitimisták, most, hogy ezeknek az utóbbiaknak a napja teljesen leáldozott, kétszeres hittel kezdtek bízni a maguk jövőjében és teljes erővel hozzáláttak a szervezkedéshez. Titkos társulatokat alakítottak, amelyek behálózták az egész országot és amelyeknek a középpontja Párizsban volt *Cavaignac* vezetése alatt.

A forrongásnak kedvezett egy rettenetes véletlen is. Ebben az esztendőben gyilkos kolerajárvány terjedt el Európa keleti részén és ezt a ragályt, különösen a lengyel menekültek, behurcolták Európa nyugati országaiba is. Párizsban is kiütött a kolera és olyan rettenetes erővel dühöngött, hogy rövid idő alatt tízenyolcezer ember esett neki áldozatul.

És leterítette a kolera Fülöp Lajosnak akkori erőskezű miniszterelnökét, *Casimir Perier*t is. Ez nagy csapás volt a polgárkirályra, mert a hirtelen elhunyt miniszterelnök már kezdte helyreállítani az egész országban a rendet, míg most halála hírének a hallatára a lázongók újra felemelték fejüket. A nyomorúságtól elcsigázott és most a kolerától is sújtott párizsi nép újra fellázadt és zendülését nem lehetett többé vízi-

puskával elnyomni : két napig tartó uccai harcba került, amíg a katonaság a veszedelmes felkelést el bírta fojtani.

Ez az örökös nyughatatlanság és békétlenség kezdte azután Lajos Fülöpöt mint jobban elkeseríteni. Nem kereste többé a népszerűséget, hanem ő is hozzányúlt elődei eszközeihez, a szabadság elnyomásához, a

Casimir Perier francia államférfiú.

Lajos Fülöp miniszterelnöke volt. Kiváló szónoki tehetsége és szabadelvű gondolkodása miatt eleinte nagyon szerették, de később nagy szigorúsága miatt elvesztette népszerűségét. Jelentékeny szerepe volt a polgárkirály hatalmának megerősítésében. Hirtelen halt meg kolerában.

reakcióhoz. Casimir Perier utódául *Soult* marsallt nevezte ki miniszterelnökké, ezt az öreg katonát, Napoleon hajdani marsallját, aki vak eszközüvé vált a császár bukása után a Bourbonoknak is, most pedig a polgárkirálynak is. És az új kormány szigorú eszközökkel látott hozzá a rend helyreállításához. A sajtószabadságot, amely eddig korlátlan volt, megnyirbálták, a gyülekezés jogát megszorították, politikai kémekkel árasztották el az egész országot: szóval Lajos Fülöp levetette az

álarcát és csakhamar éppen olyan zsarnok lett, mint akár a leggőgösebb Bourbon.

Csaknem két évig tartott ez a zsarnoki uralom, amely azután 1834-ben hozta meg véres gyümölcseit. Az elnyomott forrongás ezen év április havában csaknem egyszerre tör ki az egész országban. Először

Lyonban, azután Belfortban, Grenobleban és végre magában Párizsban is olyan heves lázadás támadt, amelyet már nem is lehet többé zendülésnek nevezni, hanem valóságos forradalomnak. A köztársasági párt készítette elő a forradalmi hangulatot, de amikor a harcra került a sor, a legitimisták a köztársaságiakkal együtt küzdöttek Lajos Fülöp gyűlölt uralma ellen. Párizsban negyvenezer katonát kellett küldeni a forradalmárok ellen és még ez a nagy haderő is, amelynek a parancsnokai Lobau marsall és Bugeaud tábornok voltak, csak a legnagyobb vérontások árán tudott erőt venni a felkelőkön. Uccáról

Thiers Adolf francia államférfiü.

Mint az alkotmányos monarchia híve, Lajos Fülöp uralodása alatt kétszer is miniszterelnök volt. III. Napoleon császár trónraléptekor száműzte, mert Thiers ellene volt a császárságnak. Csak évek múlva térhetett vissza hazájába. A császárság bukása után ő állt az ügyek élére. Békét kötött a győzelmes németekkel s leverte a kommun-lázadást. 1871-ben a francia köztársaság elnökévé választották.

uccára viasszaszorítva védelmezték magukat a forradalmárok, a torlaszokon százszámra heverték a hullák és Párizsban különösen két városrészét, a Maraist és a Quartier Latint valóságos vértenger borította el. Irtózatos vérengzés volt ez, már nem is zendülés, hanem valóságos polgárháború.

A király katonái végre is diadalmaskodtak, de Lajos Fülöp is

belátta, hogy *Soult* marsall erőszakos kormányával tovább nem fog boldogulni. Azért elbocsátotta a reakcionárius minisztereket és az új minisztérium élére *Thiers* Adolfot állította.

Thiers, akinek már a X. Károly megbuktatásában nagy része volt és aki már eddig is többször volt miniszter a polgárkirály alatt, délfancia születésű ember volt, egy marseillei posztókereskedőnek a fia. Az alacsony termetű, élénk mozgású ember rendkívül éles elmével bírt, gyorsan át tudott tekinteni minden helyzeten, de ellentétben a délfanciák ismert heves temperamentumával, mindig higgadt tudott maradni. Igen erősen ki volt benne fejlődve a becsvágy, hiú is volt, de nem az okosság határain túl, azonkívül elég jó szónok és a közepesnél jobb író. Miniszterelnökké való kinevezése tetszett a képviselőház többségének és az országban is bizonyos megnyugvást keltett, mert mérsékelt, higgadt és okos embernek ismerték. A zendülések lecsillapodtak.

Ámde a republikánus titkos társaságok, ha már nyílt forradalmat nem voltak képesek szítani *Lajos Fülöp* ellen, kezdtek most más eszközökön gondolkozni. A merénylet gondolata érlelődött meg bennük. Magának a királynak az életére törtek. Egy alkalommal, amikor a király Párizson keresztül kocsizott — rég megszüntette már a gyalogsétákat — éppen abban a pillanatban, amikor kocsija a Szajna egyik hídján haladt át, a tömegből valaki pisztollyal rálőtt, de nem találta el. A merénylő elmenekült, sohasem tudták elfogni.

De sokkal komolyabb merénylet történt 1835 július 28-án. Egy korzikai születésű ember, névszerint *Fieschi* József, aki előbb katona volt és Napoleon seregében szolgált, de azután végképp elzüllött, ezen a napon lesbe állt a Boulevard du Temple, ahol a király kocsijának végig kellett mennie. Valami sajátságosan és nagyon ügyesen szerkesztett pokolgép volt nála, amelyet abban a pillanatban, amikor a király és fényes kísérete odaérkeztek, odahajított *Lajos Fülöp* kocsija elé. A hatás rettenetes volt. A király kíséretéből tizennyolc ember zuhant össze holtan, köztük *Mortier* is, Napoleon hajdani híres marsallja. Még többen megsebesültek, de a király, akit jó csillaga még mindig védelmezett, sértetlen maradt és bámulatos lelkierőt tanúsítva intett a kocsinak, hogy hajtson tovább.

Fieschi merényletének, mint ez általában a merényleteknél történni szokott, éppen az ellenkező hatása lett, mint amit a republikánusok vártak tőle. A közvélemény szinte egy nap alatt elfordult a forradalmároktól s heves gyűlöletet kezdett érezni a republikánusok iránt, akik így egyszerre elveszítették lábuk alól a talajt. *Thiers* sietett fel-

használni a népnek ezt a hangulatváltozását. Új, szigorú törvényjavaslatokat, az úgynevezett *szeptemberi törvényeket* nyújtotta be a kamarának, amely azokat, igaz, hogy csak heves parlamenti harc után, el is fogadta. E törvények teljesen megsemmisítették a sajtószabadságot, a gyülekezés jogát, sőt az esküdszék intézményét is úgy alakították át, hogy a független ítéletmondás szinte lehetetlenné vált.

Ezzel a forradalmi mozgalmak teljesen el voltak nyomva Franciaországban. Ugy látszott, hogy a rend teljesen helyreállt. De Lajos Fülöp, a ravasz és álnok természetű ember, aki mindig azoktól félt legjobban, akik a legnagyobb szolgálatokat tették neki, mindaddig nem érezte magát biztonságban, amíg az erőskezű Thierst is el nem távolította a miniszterelnökségből. Thiersnek menni kellett és Franciaországra új korszak jött.

Ugy tetszett akkor, hogy a béke és megerősödés korszaka köszöntött be Franciaországra. A sajtó nem üldözte többé kiméretlen gúnnyal a királyt és a kormányt, sőt a köztársasági párt fő lapja, a „Tribune” az előfizetők elmaradása miatt megbukott. Vége lett az uccai tüntetéseknek, Párizs ismét a régi, barátságos, vidám várossá vált.

Megerősödött Lajos Fülöp trónja a külfölddel szemben is, mert legidősebb fia, aki az *Orléans herceg* címet viselte, a porosz király közbenjárására feleségül vette *Heléna* mecklenburg-schwerini hercegnőt. Ez a házasság azt jelentette, hogy az európai uralkodóházak most már elismerik magukkal egyenrangúnak az Orléans-családot és belenyugosznak a polgárkirályságba. Ez a házasság 1837-ben történt és amikor a következő esztendőben a trónörökösnek fia született, úgy látszott, hogy az új dinasztia sorsa hosszú időre biztosítva van.

A köztársasági párt csaknem teljesen fel is adta a harcot, csak a bonapartisták, Napoleon utódainak hívei nem csüggedtek még és reménykedtek a császárság visszaállításában. Számos titkos társulatuk volt az országban, a fejük pedig *Napoleon Lajos* herceg volt, aki, miután I. Napoleon fia, a szerencsétlen sorsú *reichstadti herceg* 1832 július 22-én Bécsben meghalt, mint trónörökös lépett fel és a maga számára igényelte a francia trónt.

Napoleon Lajos, aki rendkívül nyughatatlan vérű, kalandos természetű, amellettt ravasz és makacsul kitartó ember volt, bejárta egész Európát és mindenütt hajhászta a maga számára a népszerűséget.

Élénk részt vett az olasz szabadságmozgalmakban, azután a lengyel szabadságharcosokhoz akart csatlakozni, de éppen amikor már útban volt Lengyelország felé, akkor kapta a hírt, hogy Varsó bevételével

levették a szabadságharcot. Erre a herceg visszafordult és Szászországban lakó anyjához költözködött Arenenbergbe. Innen kezdte meg azután cselszövéseit a polgárkirályság ellen. Bizalmas embere, *Persigny* különösen az akkor Franciaországhoz tartozó Straszburgban dolgozott sikerrel. Itt megnyerte a herceg tervei számára *Vaudry* tüzérezredet, aki több nagyrangú katonatisztet is belevont az összeesküvésbe. Végre azután 1836 október 30-án Napoleon Lajos, olyan egyenruhába öltözködve, aminőben nagybátyja, Nagy Napoleon járt, megjelent Straszburgban és felszólította a katonákat, hogy csatlakozzanak hozzá. A tüzérezred, amelynek *Vaudry* volt a parancsnoka, nagy lelkesedéssel azonnal a pártjára állt, de a gyalogság hű maradt a királyhoz, lefegyverezte a lázadókat, a herceget pedig elfogta. Lajos Fülöp azután hajóra rakatta és Amerikába szállíttatta a trónkövetelőt, akinek bűntársait azonban nem lehetett megbüntetni, mert az esküdtek ezeket is mindannyit felmentették.

Lajos Fülöp kormánya érezte, hogy a francia népnek harci dicsőségre van szüksége, hogy az emberek vágyakoznak Napoleon hajdani diadalmas háborúira és mivel Európában természetesen nem lehetett háborút kezdeni, tehát elhatározta, hogy Algirt fogja teljesen meghódítani. Ez a háború nemcsak a francia nép dicsőségszomjának a kielégítésére volt jó, hanem arra is, hogy segítségével el lehetett távolítani az országból azokat az alkalmatlan ezredeket, amelyek telve voltak bonapartista érzelmű tisztekkel s amelyeknek legénysége is hajlott a napoleonista összeesküvők felé.

Algir meghódítása azonban nem ment olyan könnyen, mint ahogy Lajos Fülöp kormánya várta. Az Algirban lakó mórok és a vándor beduin törzsek, amint híret vették a franciák szándékának, rögtön kikiáltották *Abd el Kadert* szultánnak, aki viszont tüstént „szent háború”-ra hívta fel az összes igazhívőket.

Abd el Kader, ez a vad arab törzsfőnök állítólag magának Mohamednek, a prófétának a családjából származott. Az apja híres *marabut*, vagyis szent volt, akit egész Észak-Afrikában tiszteltek a mohamedánok.

Még csak huszonnégy éves volt, amikor kikiáltották szultánnak, de fiatal kora ellenére is kitűnő hadvezérnek bizonyult. Bátor lovas csapataival folyton nyugtalanította a franciákat, sőt *Makta* városa mellett súlyosan meg is verte őket.

Erre azután Franciaországból újabb csapatokat küldtek, de a hadviselés folyton váltakozó szerencsével folyt, mignem *Bugeaud* tábornoknak sikerült *Abd el Kader*en döntő diadalt aratni, úgyhogy a szul-

tán kénytelen volt visszavonulni Algir déli vidékének hegysegei közé. Hátra volt azonban ekkor még Algir egyik legfontosabb pontjának, *Constantine* várának a meghódítása. Ez a vár török birtok volt és *Ahmed* bej volt a parancsnoka, aki így ura volt egész keleti Algirnak. A franciák,

Abd el Kader algiri szultán.

Szent háborúra szólította fel az igazhívőket a hódító franciák ellen. Véres harcok után azonban a franciák leverték a fölkelést és egész Algirt meghódították.

hogy bevehessék a várat, most szövetséget kötöttek előbbi ellenfelükkel, Abd el Kaderrel és átengedték neki Algir hegyvidékét azzal a kikötéssel, hogy *Constantine* ostromában nem fogja háborgatni őket. Azután *Damrémont* tábornok vezetése alatt nagy haderőt küldtek az ostromra. Maga *Ahmed* bej nem mert bent maradni a várban, hanem erős lovas csapat élén a közeli hegyek között bujkált, onnan nyugtalanította a franciákat.

Elkövetkezett a döntő roham napja és Damrémont katonái csakhamar úrrá lettek a külső erődtornyokon. Pár órai harc után a kezükbe került a belső vár is és amikor a bej, aki egy közeli hegy ormáról nézte a harcot, látta, hogy többé a fellegvár sem lesz képes ellenállani, megsarkanyúzta a lovát és alig egy pár hűséges emberétől követve elvágta, elmenekült messze be a sivatagba. Onnan azután elvergődött Egyiptomba, ott fejezte be életét. Franciaország úrrá lett egész Algiron.

De nem sokáig élvezhette az újonnan szerzett gyarmat birását békességben. Abd el Kader bandái csakhamar elkezdtek nyugtalanítani a francia települőket, elő-előtörtek a hegyekből és egyik kezükben a rettenetes jatagánnal, a kétélű, rövid, széles karddal, a másikban pedig égő fáklyával rohanták meg a telepeket, a francia majorságokat és gyujtogattak, öldököltek. Fegyverük ott villogott sokszor még magának Algir városának a falai alatt is.

Hozzájárult a franciák algiri helyzetének a nehézségeihez az is, hogy Anglia nagyon rossz szemmel nézte, hogy a Földközi-tenger partján egy másik hatalmasság akarja befészkelni magát. A szuezi csatorna ugyan még nem volt megépítve, csak angol mérnökök fejében élt még ekkor ez a terv, de azért Indiához, „Anglia éléstára”-hoz a legrövidebb út mégis a Földközi és a Vörös-tenger volt. Ezt Anglia ki nem engedhette a kezéből. És mivel Lajos Fülöp és miniszterelnöke, Thiers, arra a szerencsétlen gondolatra jutottak, hogy az afrikai francia birtokok megvédelmezésére a legjobb politika lesz Egyiptom urának, a hatalmas *Mehemed Alinak* a barátságát megszerezni, Anglia is megmozdult és azzal az ürüggyel, hogy a keleti kérdést rendezni kell, mozgásba hozta diplomatait, aminek csakhamar meglett az eredménye. Létrejött Londonban az úgynevezett *négyes szövetség*, Anglia, Oroszország, Poroszország és Ausztria-Magyarország között. Ezzel Franciaország teljesen a maga erejére volt utalva és Lajos Fülöp belátta, hogy legalább egyelőre le kell mondania arról a tervéről, hogy Afrikában arasson újabb diadaloikat a francia nép dicsőségszomjának a csillapítására.

A különben mindig alkalmazkodni tudó, simulékony királyt ez a diplomáciai vereség nagyon kihozta a sodrából. Az első pillanatban arra gondolt, hogy felveszi a harcot a négyes szövetséggel és állítólag a következő nyilatkozatot tette:

„Felteszem a jakobinus sapkát (a forradalom jelvényét) és hadat izenek egész Európának, ahogy a forradalom és Napoleon tette!”

Csakugyan mozgósították is az egész francia hadsereget, állítólag Algir miatt, de a valóságban Anglia ellen való fenyegető szándékkal és

mozgósították a hajóhadat is, azzal a titkos tervvel, hogy megszállják az Algirral csaknem szemben lévő Balcári szigeteket. Az egész világ azt hitte, hogy az európai háború pár nap alatt ki fog törni.

Azonban a nagy lármának igen röviden vége szakadt. Lajos Fülöp elővette a jobbik észét, belátta, hogy a meglehetősen fegyelmetlen és megbízhatatlan francia hadsereggel, amely még Abd el Kaderen is csak nehezen bírt győzedelmeskedni, nem viselhet háborút egész Európa ellen. Hamarosan lemondott haragos terveiről, pár nap alatt visszacsínálták az egész mozgósítást és a király, hogy elterelje magáról a neveltség látszatát, bűnbak gyanánt elbocsátotta Thierst és az egész minisztériumot. Hogy azonban a francia dicsőségvágy se maradjon egész kielégítetlenül, ravasz számítással elhatározta, hogy Napoleon hamvait haza fogja hozatni Szent Ilona szigetéről. Mert tudta, hogy ez a párizsi népre óriási hatással lesz.

Ezen terv ellen Angliának sem volt semmi kifogása, megengedte, hogy a nagy száműzött holttestét hazaszállítsák Franciaországba és így elindult egy hatalmas fregatt *Joinville* hercegnek, Lajos Fülöp harmadik fiának a parancsnoksága alatt Szent Iloná szigete felé. Napoleon ott feküdt, Longwood mellett egy díztelen, csaknem jeltelen sziklasírban. A francia hadihajó felvette a koporsóját, visszavitorlázott vele Franciaországba és a nagy császár hamvait nemsokára ünnepi szertartások között helyezték el Párizsban, az Invalidusok templomában, vörös és fehér márványból készült hatalmas emlékmű ölébe. A francia nép a régi dicsőségnek ezzel a tragikus megkoronázásával ki volt békítve, a diplomácia kudarca miatt rettegett zendülések, zűrzavarok elmaradtak.

Azonban Lajos Fülöp, mint a nagyon is ravasz emberek rendesen szokták, elszámította magát. Mert Napoleon hamvainak a hazaszállítása ugyan jó hatással volt a párizsi népre, de viszont újabb erőt és újabb lendületet adott a Napoleon-kultusznak, táplálta és felélénkítette a bonapartizmust. Senki ezt olyan hamar észre nem vette, mint a Lajos Fülöpöt ravaszságban utólérő, sőt felülmuló Napoleon Lajos herceg, akit a király Amerikába száműzött. Ez Amerikából csakhamar visszaszökött Európába és Franciaország közvetlen közelében, Svájcban telepedett le Lajos Fülöp nem kis bosszúságára. Onnan olyan sikerrel kezdett ármánykodni a polgárkirály ellen, hogy ez a svájci kormánytól csakhamar a herceg kiutasítását kezdte követelni és amikor tagadó választ kapott, húszezer emberből álló fenyegető sereget küldött a kis Svájc határára. Erre azután Napoleon herceg önként odahagyta Sváj-

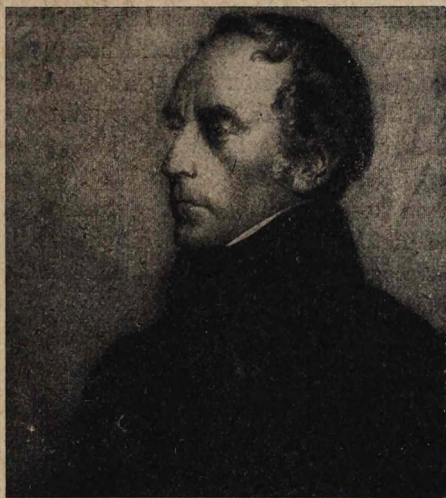
cot és Angliába költözködött át. Londonban telepedett le és amikor nagybátyjának, a dicső emlékü császárnak a hamvai megérkeztek Párizsba, újra elérkezettnek látta az időt, hogy vakmerő csinnnyel megkísérelje megdönteni a polgárkirályságot.

Vagy hatvan embert összetoborozott még Londonban, felöltöztette őket Napoleon híres gránátosainak az egyenruhájába, hajóra ült velük és 1840 augusztus 6-án kikötött a francia parton, Boulogne mellett. Ez a partraszállás nem volt minden bohózati elem nélkül való. A hatvan gránátos meglehetősen ügyetlenül viselte magát a szokatlan egyenruhában, maga a herceg megint nagybátyjának az ismeretes egyenruháját öltötte fel magára, azonkívül pedig magával hozott egy szelídített sást, amely a partraszállás pillanatában a feje fölé repült, ott lebegett egy ideig, azután elszállt dél felé. Ennek a sasnak kellett jelképeznie a napoleoni idők dicsőségét és győzelmeit.

A herceg azonban nagyon komolyan vette önmagát is, meg hatvan gránátosát is. Patraszállva proklamációt olvasott fel, amelyben önmagát kikiáltotta császárnak, *Thierst*, Lajos Fülöpnek bukott miniszterelnökét kinevezte újból miniszterelnökké, *Clauzel* tábornokot pedig megtette a francia hadsereg főparancsnokává. (Meg kell jegyezni, hogy sem Thiers, sem Clauzel nem tudtak semmit erről a váratlan kitüntetésről.) A boulognei helyőrség, amelyre a herceg elsősorban számított, ahelyett, hogy lelkesen csatlakozott volna a váratlanul jött trónkövetelőhöz, közömbösen, sőt gúnyolódva hallgatta a nagyhangú proklamációt, de viszont az is igaz, hogy még csak a kisujját sem mozdította meg a trónkövetelő elfogására. A város közigazgatási hatósága kénytelen volt a herceg ellen a fináncokat mozgósítani. A derék vámőrök hamarosan elkergették a hatvan gránátost, maga Napoleon Lajos csónakba ugrott, úgy iparkodott a hajóra menekülni, de a csónak felborult vele és a trónkövetelő fülig ázva, víztől csepegve volt kénytelen bevonulni a börtönbe.

Lajos Fülöp ezúttal nem volt olyan irgalmas hozzá, mint a strasburgi csíny alkalmával. Most felségárulás miatt a páir-kamara elé állította, amely életfogytig tartó fogságra ítélte. Elvitték *Ham* várába és ott tartották fogva hat esztendeig. Ekkor azonban Napoleon Lajosnak a börtön orvosa és egy *Badinguet* nevű kőműves segítségével sikerült megszöknie olyan módon, hogy a cellájában dolgozó kőművessel ruhát cserélt. Ez 1846 május 25-én történt és akkor a herceg talán még maga sem sejtette, hogy alig három esztendő múltán Franciaország első konzulja lesz, majd pedig francia császár *III. Napoleon* néven.

Napoleon Lajos hercegnek a másodszor is rosszul sikerült csínyje idejében már Thiers utóda, *Guizot* Ferenc volt Franciaország miniszterelnöke. Rendkívül nagy tudású ember volt, aki először ügyvédnek készült, de azután történeti és bölcsészeti tanulmányokkal foglalkozott és csakhamar Franciaország legelső egyetemén, a párizsi *Sorbonne*-on lett tanár. Mivel meggyőződése szerint rojalista, királypárti volt, a „száz nap” alatt XVIII. Lajossal együtt menekült el a visszatérő Napoleon elől Gentbe. Amikor pedig Napoleon bukása véglegessé vált, állami szolgálatba lépett. Többféle előkelő hivatalt töltött be, a

Guizot Ferenc francia államférfiú és író.

Lajos Fülöp alatt több ízben volt miniszter, majd miniszterelnök lett. Erősen konzervatív politikus volt s jelentékeny része volt abban, hogy népszerűtlenné tette a polgárkirályságot. A februári forradalom idején Londonba menekült. Később visszatért hazájába, de a politikai életben már nem játszott szerepet.

Bourbonok bukása után pedig Lajos Fülöp közoktatási miniszterré nevezte ki. Később Talleyrand és Sebastiani után Franciaország londoni nagykövete lett, míg végre Thiers bukása után Lajos Fülöp az új minisztérium élére állította.

Guizotnak, amikor átvette a miniszterelnökséget, először megint Algir miatt gyúlt meg a baja. Abd el Kader nem tudott belenyugodni „császársága” elvesztésébe és folytonosan zaklatta csapataival, kóbor törzsekből összetoborozott bandáival a franciákat. Sok viszontagságos küzdelem után, amelyben a franciák nem egyszer keserves vereséget szenvedtek tőle, sikerült neki végre 1845-ben újra felkelésre bírni egész Algirt. Kitört a „szent háború” újra és a franciákat számos vereség érte, úgyhogy Lajos Fülöp végre újból *Bugeaud* tábornokot állította az Algirban működő haderő élére. Bugeaud azután csakhamar leverte az arabok felkelését. Irgalmatlan szigorral pusztította őket, úgyhogy végre Abd el Kader egész serege összesen nyolcszáz főre olvadt le.

Maga Abd el Kader ekkor átmenekült Marokkóba, nyolcszáz emberét pedig Bugeaud egyik tisztje, *Pelissier* ezredes beszorította egy

barlangba. Ez a barlang bevehetetlen erősségül szolgált nekik és az arabok, bár az ezredes több ízben is felszólította őket, hogy adják meg magukat, a felszólításra csak puskalövésekkel feleltek. Erre azután Pelissier döntő cselekedetre határozta el magát. Rőzsekötegekkel egészen betömte a barlang száját, azután meggyújtatta a rőzsét. Egész éjjel élesztették a franciák a tüzet és amikor másnap a még izzó parázson keresztül behatoltak a barlangba, ott rettenetes látvány tárult eléjük. Mind a nyolcszáz arab holtan hevert a földön, a legközelebbieket összeégetve, megszenesedve, a többi talán még rettenetesebb halált halt: megfojtotta őket a füst.

Ezért a borzalmas cselekedetért *Soult* marsall, a hadügyminiszter tábornokká nevezte ki Pelissiert, de a művelt világ méltán megborzadva és felháborodva hallotta a franciák kegyetlenkedésének a hírét.

Abd el Kadernek a harci kedvét azonban még ez az esemény sem törte meg. Marokkóból, ahova menekült, újból fellázított két arab törzset, amelyek ismét fegyvert fogtak a franciák ellen. Erre azután a francia kormány Marokkó ellen is fellépett és szultánját, *Abderrahmant* háborúval fenyegette meg arra az esetre, ha tovább is menedéket ad Abd el Kadernek. A szultán erre kiutasította országából a felkelővezért, aki visszatért Algirba. Még egy ideig folytatta a harcot, de aztán belátta, hogy sikerre nem lehet többé reménysége s elhatározta végre, hogy megadja magát. Izenetet küldött *Aumale* hercegnek, Lajos Fülöp fiának, aki közben a francia haderő fővezére lett, hogy megadja magát, ha büntetlenséget biztosítanak neki és megengedik, hogy néhány híve kíséretében elvonuljon Szíriába vagy Egyiptomba. *Aumale* herceg ezt megígérte neki, mire Abd el Kader néhány kísérelőjével átlomagolt a francia táborba s ott a herceg előtt leugorva nemes arab paripájáról, amely annyszor mentette meg az életét, a ló kantárszárát *Aumale* kezébe adta, ezzel jelezve, hogy megadja magát. Azután ezekkel a szavakkal:

„Mindig a szerencse felé vigyen!” — neki ajándékozta a paripát.

Aumale herceg azonban nem járhatott el hasonló nemeslelkűséggel legyőzött ellenfelével szemben. A király táviratban utasította, hogy Abd el Kadert ne bocsássa szabadon. Így a felkelővezért egy *Lamalgue* nevű erődbe szállították és ott tartották tisztes fogságban. Csak évek múlva, III. Napoleon idejében bocsátották szabadon.

Igy fejeződött be 1847-ben Algir meghódítása, amely temérdek pénzbe és véráldozatába került a franciáknak, de Lajos Fülöp számára jó volt, mert a hadviselés lekötötte a közvélemény figyelmét. Most azonban, hogy a hadjárat véget ért, mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a francia

nép ráunt már Lajos Fülöp uralmára, amely folyton csak a középpolgári osztály érdekeit istápolta, de a munkásságot, a szegény népet egyáltalán nem vette tekintetbe.

Lajos Fülöp régen nem volt már az a népszerű ember, mint trónralépésekor és népszerűtlensége növekedéséhez nagyban hozzájárult az is, hogy minél inkább öregedett, annál makacsabbá, zárkózottabbá és ridegebbé vált. Nem akarta megérteni a haladó kort, amely mindinkább visszatért a nagy forradalom eszméi felé s mind hangosabban követelte az igazi népszabadságot. A saját családjának felvilágosodottabb tagjai is figyelmeztették a királyt a közelgő veszedelemre és unszolták, hogy szabadelvű intézkedésekkel, a nép jólétéről való gondoskodással iparkodjék visszahódítani magának a franciák szeretetét. De a polgárkirály, akit Guizot miniszterelnök tanácsai is konzervatív irányban befolyásoltak, nem hallgatott a jó tanácsokra. *Joinville* herceg, aki buzgó szószólója volt a reformoknak, kegyvesztetté lett. A trónörökös feleségével, pedig *Orléans* Heléna hercgnővel, aki szintén a reformok mellett volt, úgy bánt a király, mintha alkalmatlan, tolakodó idegen volna csak az udvarnál.

De nem hallgatott a király súlyosabb figyelmeztetésekre sem. A merényletek egymást érték ellene. Nincs uralkodó, aki ellen annyi merényletet követtek volna el, mint Lajos Fülöp ellen. Összesen tízszer törték az életére, de soha még csak meg sem sebesítették. Így a már említett Fieschi-féle merényleten kívül egy alkalommal, amikor az országgyűlés megnyitására kocsizott, egy *Meunier* nevű ember pisztolyból lőtt rá, egy más alkalommal valami *Alibaud* nevű kereskedőseged tört az életére, más ízben pedig egy *Darmés* nevű ember támadta meg, de mint már említettük, egyiknek sem sikerült a merénylete.

Mindez ahelyett, hogy jobb megfontolásra térítette volna a királyt, csak még ridegebbé, keserűbbé, zárkózottabbá tette. De szinte végzetes fordulatot adott a lelke elkomorodásának az a tragikus esemény, amely a trónörökösnek, *Orléans* hercegnek a halálát okozta. Amennyire nem szerették a királyt, annyira népszerű volt a herceg. Tudták róla, hogy szabadelvű és előzékeny, derült modora, nyájassága, nemkülönben feleségének felvilágosodott gondolkozása még csak emelték a nép szeretetében. Ugy látszott, hogy ő van hivatva arra, hogy az *Orléans-dinasztia* számára végképpen megalapozza a jövőt Franciaországban.

De a sors másképpen akarta. Egy júliusi napon — a nyarat a királyi család Neuillyben töltötte — a herceg elindult Párizsból kocsin Neuillybe, hogy mielőtt elutazik *Saint-Omerbe*, a táborba, elbúcsúzzon

szüleitől. A szeretett herceg a nép örömrivalgása közt indult útnak, nyitott hintón. De csakhamar utólérte a katasztrófa. Utközben a lovak megbokrosodtak, elragadták a kocsit és eszeveszett vágatással cipelték árkon-bokron keresztül. Mikor a herceg látta, hogy a kocsis nem bír már többé a megvadult állatokkal, hirtelen kiugrott a kocsiból. Ez lett a végzete. Hanyattvágódott és a fején meg a hátgerincén olyan gyilkos zúzódásokat szenvedett, hogy rövid kínlódás után belehalt sebeibe. Még csak harminckét éves volt, szép, életerős s vidámkedvű. A fia pedig, a *párizsi gróf*, ebben az időben még csak négyesztendős volt.

Ez a rettenetes katasztrófa mélyen megrendítette a király lelkét és zárkózott kedélyét egészen mogorvává, embergyűlölővé tette. Nem hallgatott többé semmi tanácsra, csak Guizotéra és nem vette észre, hogy a nép elégedetlensége egyre jobban növekszik, a forradalmi kedv, a változásra való vágyakozás egyre jobban terjed egész Franciaországban.

A királyi család kezdett már számolni Lajos Fülöp halálának az eshetőségével és miután az Orléans herceg halálával a kis párizsi gróf lett a trónörökös: megállapították, hogy kiskorúsága alatt ki legyen a régens. Az országgyűlésnek és a királyi háznak a liberálisabb tagjai az anyját, Heléna hercegnőt szerették volna régensül, de mivel ez protestáns vallású volt, kénytelen-kelletlen belenyugódtak abba, hogy Lajos Fülöp halála után a második fia, vagyis a szerencsétlen halált halt trónörökös legidősebb testvére, *Nemours* herceg lesz az új király gyámja és az ország régense. Akkor még nem gondolta senki, hogy a kis párizsi grófból sohasem lesz Franciaország királya.

Az elégedetlenség általános volt már akkor Franciaországban. A kamarában az ellenzék heves, kíméletlen harcot folytatott a kormány ellen, a nép forradalmi hangulatát pedig országszerte szították a köztársaságiak is, a legitimisták is, akik Orléans herceg halálakor — amelyben Isten ujját látták — valóságos zárandoklatot tartottak az akkor huszonhárom éves *bordeauxi herceghez* Londonba. Szították az elégedetlenséget a bonapartisták is, akik Napoleon Lajos hercegbe vetették a bizalmukat, bár ez fogoly volt, Ham börtönében ült még ekkor.

Belgium és Hollandia.

A júliusi forradalomnak a hatása megérzett egész Európában. A szabadságra vágyó nemzetek megmozdultak mindenfelé. A már amúgy is csak névleg fennálló szent szövetségnek pedig megroppantak az utolsó,

korhadt gerendái is. De talán legelőbb jelentkezett a júliusi forradalom eseményeinek a hatása az egyesített Hollandiában és Belgiumban, amelyeknek természetellenes egybeolvasztása a legszerencsétlenebb alkotása volt a bécsi kongresszusnak.

Napoleon bukása után a hatalmak, természetesen Metternich sugalmazására, úgy gondolkodtak, hogy Franciaországot a legtanácsosabb lesz nagyobb, új államalakulatokkal zárni el Európa többi részéről. Ezért csatolták hozzá Génua köztársaságot a szárdiniai királysághoz és ezért egyesítették az előbb Franciaországhoz tartozó Belgiumot Hollandiával.

Igaz, hogy ez a két ország kétszáz esztendővel azelőtt szintén egybe tartozott, de szétválásuk után annyira különböző irányban fejlődtek egymástól, hogy az újból való egybekapcsolásuk a legnagyobb diplomáciai baklövésnek egyike volt. Hollandia a különválás után mint kereskedő állam naggyá és gazdaggá fejlődött, gyarmatai ontották neki a kincset, ellenben Belgium, ez az iparúzó és mezőgazdaságból élő állam elmaradt a fejlődésben. Hollandiának szabad kereskedelemre volt szüksége, Belgiumnak védővámokra. A hollandusok protestáns vallásúak és a belgák katolikusok voltak s érzelmeik is a franciák felé vonták őket.

Ezen ellentéteket nem lehetett egy kalap alá vonni és már a két ország egyesítésének pillanatában nyilvánvaló volt, hogy ez az erőszakolt államszövetség csak rövid tartamú lesz és véres bomlásra fog vezetni. Hozzájárult mindehhez, hogy a szent szövetség által jogaiba újra visszahelyezett Vilmos hollandi király, aki húsz évig száműzve volt országából, most, hogy visszatért, Belgium lakóiban nem látott egyebet, mint forradalmárokat, akiket csak vasvesszővel lehet kormányozni. A két, egészen különböző népességű, lelkületű és érzésű országra ugyanazt az alkotmányt erőszakolta rá és ezzel saját maga járult hozzá elsősorban ahhoz, hogy Belgium már kezdettől fogva mint ellenség tekintse Hollandiát.

Csakhamar ki is alakult Belgiumban az a liberális irányzatú párt, amely a hollandiak elnyomó törekvései ellen való harcot írta fel a zászlájára és amelynek a vezére egy rendkívül nagytehetségű és tetterős ember lett: *De Potter Lajos*. Nagyon gazdag és előkelő családból származott, mint író kezdte meg a működését és belga honfitársait a hollandi törekvések ellen való ellenállásra és Belgium önállóságának a kivívására lelkesítette. De a körülötte seregülő liberálisok mellett nagy volt Belgiumban a klerikális párt is. A belga nép buzgó katolikus és így érthető, hogy papjainak is nagy befolyása volt rá. Ez a párt talán még jobban

kívánta a liberálisoknál is a Hollandiától való különválást, mert a hollandusokban és a protestáns Orániai Vilmos királyban látták a katolikus-ság legnagyobb ellenségeit.

Ámbár a két párt között sok ellentét volt, a közös harag mégis csakhamar egyesítette őket, amire az első alkalmat az adta meg, hogy Vilmos királynak tisztán hollandiakból összeállított kormánya, amelynek elnöke *Van Maanen* Félix volt, az egész országban s így Belgiumban is államosította az iskolákat. Csakhamar egész Belgium egy párttá alakult Hollandia ellen és úgy a De Potter vezetése alatt álló liberálisok, mint a *Broglie* Móric herceg, genti püspök vezetése alatt álló klerikálisok egyesültek ezen jelszó alatt: csak perszonál-unió Hollandiával.

Maanen miniszterelnök ezzel a mozgalommal szemben a legszerencsétlenebb fegyverhez nyúlt, az erőszakoskodáshoz. *Broglie* herceg ellen elfogatóparancsot adott ki és ez csak úgy tudott megmenekülni az elfogás és valamelyik hollandi gyarmatra való deportálás elől, hogy Párizsba menekült. A francia nép, amely magát mindig fajrokonnak érezte a belgákkal és amely nem tudta elfelejteni, hogy Belgium valaha Franciaországhoz tartozott, szívesen fogadta a püspököt és Maanen szerencsétlen rendszabályának az lett az eredménye, hogy most már Párizsból és francia segítséggel folyt az izgatás Belgium függetlenségeért. Otthon pedig a papok járták be a falvakat és gyűjtő beszédekben hívták fel a népet, hogy szabadítsa meg magát a gyűlölt Hollandiától.

Van Maanen azonban csak haladt tovább az erőszakoskodás útján és elszántságában még csak megerősítette a király, aki szintén a legszigorúbb rendszabályokat követelte Belgium ellen. A miniszterelnök a hivatalnokoktól a legszolgáibb engedelmességet kívánta meg, sőt a bírakat is kényszerítette arra, hogy vakon a kormány akarata szerint ítéelkezzenek, mert ha azt nem tették, irgalmatlanul elcsapta őket. Így azután az egymást érő politikai és sajtópörökben tucatszámra ítélték el a belga elégedetlenek vezetőit és végre pörbe fogták magát De Pottert is. Egy izgató cikke miatt letartóztatták és a Maanen által befolyásolt bíróság másfél évi börtönre és ezer frank pénzbírságra ítélt. Óriási néptömeg tolongott a törvényszék termében is, az épület előtt is, mialatt a tárgyalás folyt és amikor elhangzott az ítélet, a nép valóságos diadalmenetben kísérté vissza De Pottert a börtönbe.

A nyilvánvalóan igazságtalan ítélet hatása alatt egymásután keletkeztek Belgiumban a titkos társulatok Hollandia és az Orániai uralkodóház ellen. Titokban nyomdákat alapítottak, amelyek a szigorú sajtótörvénnyel dacolva ezerszámra szórták a nép közé a hírlapokat és

a röpiratokat. A kormány ekkor kezdte belátni már, hogy szigurúságával és jogtiprásával éppen az ellenkező eredményt érte el, mint amire törekedett. Maanen iparkodott ~~csay~~hőbb rendszabályokkal állítani helyre a nyugalmat Belgiumban, de már későn volt, a belga nép teljesen át volt hatva a forradalom tüzétől. A kormány azt gondolta, hogy talán Potter szabadonbocsátásával le tudja csillapítani a forrongást. De a belga liberálisok vezére nem fogadta el a kegyelmet, hanem tovább is ott maradt börtönében. De talált rá módot, hogy a börtönből is folytathassa izgatását, egymásután írta a lelkes hangú cikkeket, amelyek kicsempészve a fogházból megjelentek a brüsszeli lapokban.

Igy álltak a dolgok Belgiumban, amikor megérkezett a hire, hogy Párizsban kitört a forradalom és hogy a franciák lemondásra kényszerítették X. Károly királyt. Eddig Belgiumban senki sem gondolt köztársaságra vagy egyáltalán az Orániai dinasztia detronizálására, bármennyire gyűlölték is Vilmos királyt. Még maga Potter sem gondolt véres forradalomra, neki is csupán az volt a szándéka, hogy Belgium és Hollandia többé ne államközösségben éljenek, hanem csak perszonál-unió kösse őket össze: mindegyik állam legyen teljesen önálló, csupán az uralkodójuk legyen közös. De most, a júliusi forradalom hatása alatt kezdett a hangulat izzóvá válni. Annál is inkább, mert a kormány az időközben kiszabadult Pottert és még néhány ellenzéki vezérembert az újabb izgatások miatt kiutasította az országból.

Potter a németországi Aachenben hallotta meg a júliusi forradalom hírét. Onnan intézett nyílt írást Vilmos királyhoz, figyelmeztette az elűzött X. Károly példájára és felhívta, hogy adjon önálló alkotmányt Belgiumnak addig, amíg nem késő. Azonban a királyt megtévesztette az a körülmény, hogy Belgiumban látszólag minden csöndes volt és magának a fővárosnak, Brüsszelnek a lakossága is nyugodtan viselkedett. Meg volt győződve Vilmos is, Maanen is, hogy Belgiumban a júliusi forradalomnak nem fog visszhangja támadni.

A király környezete azonban sokkal aggodalmasabb szemmel nézte a helyzetet, mint akár maga a király, akár idősebbik fia, a trónörökös, akár pedig második fia, *Frigyes* herceg. Az udvari marsall, *Argenteau* gróf, figyelmeztette a királyt, hogy veszedelem készül, de Vilmos, aki éppen elutazóban volt, csak türelmetlenül hallgatta meg és nem tett semmi intézkedést. *Bylandt* gróf, a tartományi kormányzó viszont *Frigyes* hercegtől kért utasításokat arra nézve, hogy mit csináljon, ha esetleg zendülés törne ki. *Frigyes* csak a vállát vonogatta és unottan fordult félre — a királyi család nem hitt a forradalomban.

Pedig akkor már közel volt a forradalom kitörése. Az ellenzék egyik száműzött vezére, *Gendebien*, aki előbb Potter jószágkormányzója volt és rajongó szeretettel ragaszkodott urához, Párizsban tartózkodott és ott érte a forradalom kitörése is. Amint látta, hogy Fülöp Lajos diadal-maskodni fog, azonnal sietett vissza Belgiumba, azzal a szándékkal, hogy nyílt kitörésre bírja rá a népet, hogy azután a forradalom segítségével Belgiumot hozzácsatolják Franciaországhoz. Tervét tudomására juttatta Lajos Fülöpnek is és segítséget kért tőle. De ez koreken visszautasította, nem merte kitenni alig elnyert trónja biztonságát egy olyan háború veszedelmének, amely esetleg egész Európával harcba keverhetné.

Gendebien azonban nem sokat törődött Lajos Fülöp visszautasító válaszával, hanem sietett vissza Belgiumba. Vele utazott egy pár vakmerő és mindenre elszánt társa, továbbá néhány francia kalandor, akik a júliusi forradalom alatt jól kitanulták az uccai harc mesterségét Párizsban. Vele volt *Schavye* is, egy munkásvezér, aki szintén kivette a részét a párizsi barrikádharcokból s akinek, mivel kitűnő összeköttetései voltak a munkásnép között Brüsszelben is, az volt a feladata, hogy a munkásokat vezesse majd a harcban.

A brüsszeli forradalom.

A Párizsból érkező forradalmárok észrevétlenül megérkeztek Brüsszelbe és elhatározták, hogy Vilmos király születése napján, augusztus 24-én fogják megkezdeni a nyílt harcot. Akkor nagy ünnepségek szoktak lenni Brüsszelben és a vidékről érkező sok idegen között jobban elvegyülhettek a Franciaországból, meg Belgium vidéki városaiból a fővárosba sereglő forradalmárok.

De már augusztus közepén forrongott az egész város. A munkások különösen. Gyűléseket tartottak, szónoklatokat mondtak, forradalmi dalokat énekeltek. És a jó brüsszeli polgárok nem kevésbé csodálkoztak, amikor egy nappal a király születése napja előtt falragaszok jelentek meg a házfalakon ezzel a felirással:

„Hétfőn: tűzijáték. Kedden: kivilágítás. Szerdán: forradalom.”

Ezek a vakmerő felírású plakátok végre mégis csak intézkedésre bírták a hatóságokat is. A rendőrség megijedt és úgy akarta elejét venni a bajnak, hogy a tervezett tűzijátékot, valamint a kivilágítást betiltotta. Augusztus 25-én azonban az operaházban megtartották a diszeloádást és erre az alkalomra egy akkor nagyon divatos operát: „A portici néma”

címűt választották ki. A választás elég ügyetlen volt, mert ez az opera maga is forradalmi szövegű, az olaszok szabadságharcával foglalkozik.

A színház ezen a napon szorongásik megtelt, az előtte lévő teret és a mellékucskákat is megszállta a tömeg, gyanus, elszánt arcú emberek, akiket addig soha nem látott, idegen alakok vezettek — a párizsi forradalmárok. A színdarab hőse, Maseniello, a harmadik felvonásban szenvedélyes, gyújtó dalt énekel, amelyben felszólítja az olasz népet bosszúra és az idegen járom lerázására. Amikor ez az ária elhangzott, az egész színház tombolni kezdett, zúgott a taps és viharzott a kiáltás:

„Le a zsarnokokkal!”

Amikor pedig az előadásnak, a közönség folytonos, lázas nyugtalankodása közt vége lett s a nép kitódult a színházból, az uccán újból felhangzott a kiáltás:

„Le a zsarnoksággal!”

A színházból kisereglő tömeg és a künt várakozó nép egyesültek s egetvivő lármával éltették a szabadságot. Az egyik vezér kiadta a jelszót:

„Menjünk a „National” szerkesztősege elé!”

A „National” volt a kormány félhivatalos lapja, a leggyűlöltebb ujság, amely folyton támadta a belga szabadságtörekvéseket és a leggyűlölködőbb hangon írt Potterről is, a többi ellenzéki vezérről is. A tömeg pár perc alatt ott volt a lap szerkesztősege előtt, behatolt a helyiségekbe, összerombolta a bútorokat, a gépeket, széttépte az írásokat és feldulta a lap szerkesztőjének, egy olasz származású és nagyon szennyes multú embernek, *Libri* grófnak a magánlakását is. *Libri* maga, aki mind a két lábára nyomorék volt, még idején elmenekült.

Közben egy másik tömeg néhány fegyverboltot tört fel, ott puskákkal, pisztolyokkal fegyverkezett föl és az igazságügyminisztérium épülete elé rohant, ahol bevert és belövéldözött minden ablakot. Innen *Knyff*, a rendőrkapitány háza elé mentek és mindinkább romboló kedvre kapva a házat földig lerombolták.

Éjfél elmúlt és rendőrség sehol sem mutatkozott. Ekkor végre *Bylandt* gróf kormányzó kiadta a katonaságnak a parancsot, hogy vonuljon ki. A katonák kivonultak, egyenesen a tömeg ellen, amely ekkor már teljes egészében az igazságügyminiszteri palota előtt tolongott. A katonák, anélkül, hogy lőttek volna, rohamot intéztek a tömegre, amely azonban nem mozdult és azzal felelt erre a támadásra, hogy felgyújtotta a minisztérium épületét. Erre azután *Bylandt* elrendelte, hogy a katonák tüzeljenek. Eldördült az első sortűz, de a felfegyverzett fel-

kelők visszatüzeltek a katonákra és a felvirradó hajnal véres, gyilkos harc képét látta Brüsszel uccáin. A tömeg diadalmaskodott a kedvetlenül harcoló katonákon, a csapatok visszavonultak és mire felkelt a nap, ki volt rabolva és lánggal égett a főprokurátornak, meg a brabanti kormányzónak a palotája is.

A tömeg még itt sem hagyta abba a rombolást: megrohanta a királyi parkot, ott szétrombolta a népünnepre előkészített sátrakat, tűzijáték-felszerelést, kirabolta a boltnak épült fabódékat és zsákmánnyal megrakodva, diadalmasan vonult végig Brüsszel uccáin. Még nem volt dél, amikor elkezdtek már barrikádokat építeni az ucca felszaggatott kövezetéből, délután pedig az egyre sokasodó tömeg egy része elhagyta Brüsszelt s a város környékén felgyújtott és kirabolt két gyártelepet, meg harminc nyaralót. Brüsszel városházának a tornyára pedig felhúzták a fekete-vörös-sárga színű brabanti lobogót, Belgium önállóságának a jelvényét.

Ez a váratlan fordulat és az óriási pusztítás, amelyet a csőcselék egy éjszaka és egy nap alatt végzett Brüsszelben, a legnagyobb megdöbbenést és felháborodást keltette a város polgársága körében. Talán ugyanazok a Belgium szabadságáért lelkesülő polgárok, akik előtte való este még a leglelkesebben tapsoltak Masaniello szabadságdalának, most megdöbbenve látták, hogy az elvadult csőcselék, a martalócvezérektől vezetett vad horda lett úrrá a fővárosban. A polgárok közül többen felsiettek a kormányzóhoz és kierőszakolták tőle az engedelmet arra, hogy polgárőrséget alakíthassanak, mert a rendőrség teljesen tehetetlen, a mindössze ezernégyszáz főből álló katonaság pedig szintén nem bír a zavargókkal.

A kormányzó kénytelen volt megadni az engedelmet és alig pár óra leforgása alatt megjelentek az uccákon a sebtében felfegyverzett polgárőrség első csapatai. De miután a katonaság teljes számban visszavonult a királyi palota mellé, hogy azt védelmezze meg az esetleges támadástól, a rendőrségnek pedig nyoma sem volt, a polgárőrök sem merték megtámadni a csőcseléket; amely így még egy teljes napig ura maradt egész Brüsszelnek és rettenetes pusztítást vitt végbe.

Másnapra azonban a polgárok olyan nagy számban sereglettek az őrség zászlai alá, hogy végre meg merték kísérelni a tömeg megtámadását. Érdekes, hogy ezt éppen a tehetetlen katonaság megvédelmezésére tették meg legelőször. A királyi kastély közelében lévő Bellevue szállót a zendülők feldúlták és a pincéiben talált bortól úgy lerészegedtek, hogy vad ordítozás közt meg akarták támadni a katonaságot, amely

tétlenül nézte a rombolást. Ekkor közbelépett a polgárőrség, zárt sorokban a csőcselék elé vonult és sortüzet adott rá.

Ennek a határozott fellépésnek alig pár perc alatt váratlanul meglepő eredménye lett. A tömeg egy része vad rohanással szaladt el, a másik része eldobálta a fegyverét és a mellékuccákon keresztül osont el, igen sokan pedig odamentek a polgárőrség sorai elé és *eladták nekik a fegyvereiket*. A polgárőrök kacagva, pár fillérért vették meg a puskákat és pisztolyokat, amelyeknek a csőve még pár perccel előbb gyilkos szándékkal volt feléjük fordítva.

A rend tehát diadalmaskodott, a polgárőrségnek sikerült a nyugalmat Brüsszelben helyreállítani. Ez a polgárőrök a legelőkelőbb polgári családoknak a tagjaiból, sőt a nemességből is toborzódott pusztán csak a rend megóvására, mert akkor még senkinek eszébe sem jutott az Orániai-ház, az uralkodó család ellen való fellázadás.

Azonban váratlan fordulat történt. A nemzetőrség parancsnokává *Hoogvorst* bárót választották meg és ez kiáltványt tett közzé, amelyben felhívta Brüsszel polgárait, hogy gyülekezzenek össze a városházán és ott tanácskozzanak arról, hogyan lehetne megint teljesen helyreállítani a rendet és Brüsszel közigazgatását. Negyvennégy előkelő polgár, csaknem mind az ellenzék tagjai gyülekeztek össze erre a felhívásra a városházán, itt azonban ahelyett, hogy csupán tanácskoztak volna,

Brüsszeli polgárőr.

A belga fővárosban, Brüsszelben a júliusi forradalom hírére forradalom tört ki, melynek elfojtására polgárőrséget állított föl a brüsszeli polgárság.

rövid fontolgtatás után egyszerre elhatározták, hogy ők maguk veszik át nemcsak Brüsszel igazgatását, hanem az egész ország kormányzását is. Szóval: forradalmi kormánnyá alakultak át. Elnöknek a klerikálisok egyik vezérét, *Secus* bárót kiáltották ki, ügyvezető titkárrá pedig megválasztották a liberális párt egyik fejét, *Weyert*.

Ez az újonnan és önhatalmulag megalakult kormány azután tüstént feliratot szerkesztett a királyhoz. Előadták ebben a belgák kívánságait és követelték a teljesítésüket. Azután egy bizottság vitte el a feliratot a királynak.

A királyt, aki Hollandiában időzött, a brüsszeli események híre mélységesen megrendítette. Sírva fakadt, amikor a mészárlásnak és rombolásnak a hírért megvitték neki, mert egyáltalán nem hitte, nem gondolta, hogy a belgiumi nyugtalanságokat komolyan kell venni. Rögtön összehívta a minisztertanácsot, amely azután elhatározta, hogy rögtön egy gyaloghadosztály hollandi katonát indítanak útnak Belgiumba, ágyúkkal felszerelve.

Ekkor érkezett meg a forradalmi kormány küldöttsége Hágába a királyhoz. Az uralkodó jóakarattal fogadta őket, kijelentette, hogy hajlandó a belgák követeléseit teljesíteni, de a becsülete nem engedi, hogy most tegye meg ezt, amikor a pisztoly mintegy a mellének van szegezve. A küldöttség tehát eredménytelenül távozott.

Brüsszelben nagy felháborodást keltett a király felelete. A plakátokat, amelyeken tudatták ezt a néppel, leszaggatták és nagy halomba gyújtva égették el a városház előtti téren. A felháborodás annál nagyobb lett, mert közben mint a futótűz terjedt el a híre annak is, hogy a hollandi csapatok útnak vannak Brüsszel felé.

Az új háborgás hírére a király is új cselekvésre határozta el magát. De mivel még mindig a békét akarta és hízott is benne, arra tökéltte el magát, hogy két fiát, a trónörökösöt és *Frigyes* herceget küldi el Belgiumba a forradalmi kormánnyal való tárgyalásra. Különösen a trónörökös, *Vilmos* orániai herceg volt kétségtelenül alkalmas ember arra, hogy a belgákkal tárgyaljon. A napoleoni háborúk alatt ő volt a belga csapatok vezére, rendkívül bátran küzdött együtt velük és Belle Alliance mellett meg is sebesült. Emiatt is népszerű volt a belgák közt, de népszerűségét emelte nyájas, kedves modora és egyszerűsége is.

A hercegek augusztus 31-ikén érkeztek meg Laeken kastélyba, amely nem egészen egy órányira van Brüsszeltől és ekkor Vilmos trónörökös maga elé rendelte Hoogvorstot, mint a nemzetország parancsnokát. Ez meg is jelent, de Weyertől és másoktól kísérve és mindnyájuk

mellén ott volt a brabanti színekből összeállított kokárda. A herceg erre először azt parancsolta meg nekik, hogy távolítsák el mellükről is és Brüsszel uccáiról is ezeket a törvénytelen színeket, másodszor pedig azt, hogy a hollandi csapatok Brüsszelbe való bevonulásának ne szegüljenek ellen.

Ezek a rendelkezések azután végleg megsemmisítették a béke reményét. Brüsszelben még azok az emberek is, akik eddig hevesen ellenezték a forradalmat, most a forradalom pártjára álltak. Ami fegyver és lőszer csak volt a városban, az mind előkerült s több mint ötven torlaszt emeltek a hollandi csapatok bevonulásának megakadályozására, Liégeből pedig az odaváló polgárok ágyúkat szállítottak a fővárosba, a polgárőrség megerősítésére.

Ekkor maga Secus báró, az ideiglenes kormány elnöke ment el Laekenbe és hosszas rábeszéléssel végre rávette a trónörökös, hogy egyedül, csapatok nélkül vonuljon be Brüsszelbe. Jelenléte talán le fogja csillapítani a népet. Vilmos engedett és szeptember 1-én egyedül vonult be az eltorlaszolt, feldult városba. Csak vezérkara és *Gobbelschory* miniszter kísérte. Az uccákon sorfalat álló polgárőrség éljenriadallal fogadta, de mögülök a komor néptömegből nem egy fenyegető kiáltás is felhangzott. Vilmos nem törődve ezzel, büszkén lovagolt a városházára, ott rövid értekezletet tartott a forradalmi kormány tagjaival, azután pedig, megvető tekintettel mérve végig az egyre fenyegetőbben viselkedő tömeget, a torlaszokon keresztüllovagolva a királyi kastélyba ment.

Ott azután óriási küldöttség kereste fel, amely Brüsszelnek és Liégenek a legelőkelőbb polgáraiból állt. A város ekkor már teljes forrongásban volt. Franciaországból egyre seregesen érkeztek a francia forradalmárok és egyre lázították a népet, úgyhogy itt-ott már az „éljen a köztársaság!” kiáltás is felhangzott. A küldöttség odajárult a trónörökös elé és szónokuk előadta a kérelmüket, hogy a trónörökös járjon közbe a királynál és eszközölje ki, hogy a jövőben Belgiumot és Hollandiát csak perszonál-unió kösse össze.

„És — kérdezte erre a herceg — hívek maradtok-e akkor is az uralkodóhoz?”

„Esküszünk rá, hogy hívek maradunk!” — kiáltotta ekkor lelkesülten a tömeg.

„De ha a franciák bevonulnának Belgiumba, nem fogtok hozzájuk csatlakozni?”

„Soha. soha!”

„Tehát kiáltások velem együtt: éljen a király!”

A tömeg erre elnémult, suttogás támadt, azután megszólalt a küldötségek vezetője:

„Amint a kívánságaink teljesültek. Addig csak azt kiálthatjuk: éljen a trónörökös, éljen a szabadság, éljen Belgium!”

A nép zúgva kiáltotta utána e szavakat, a trónörökös pedig mélyen megindulva, könnyezve kiáltotta maga is:

A holland csapatok harca Brüsszelben a forradalmárok ellen.

Vilmos király, aki Hollandiának és Belgiumnak is királya volt, a belga forradalom hírére 10.000 főnyi holland sereget küldött a forradalom elnyomására. A holland katonák eleinte győzelmesen harcoltak a fölkelők ellen, akik torlaszok mögött a házak ablakaiból lövöldöztek rájuk. Midőn azonban vidékről a nép is fölfegyverkezve sietett a brüsszeli forradalmárok segítségére, a holland katonaság kénytelen volt kivonulni Belgiumból.

„Éljen a szabadság! Éljen Belgium!”

Azután pedig megígérte, hogy közbe fog járni apjánál a belga nép érdekében. Délután elutazott és vele ment Brüsszel kis helyőrsége is, amely olyan csúfos szerepet játszott az elmúlt napokban. Utrecht felől azonban, az országúton nyomult előre a hollandi hadosztály Brüsszel felé és ágyúkefekek dübörgése verte fel a vidék csendjét. És Brüsszelbe egyre gyülekeztek a francia agitátorok. Liégeből nagy csapatokban érkezett a hevesvérű vallon nép, amely forradalmat követelt.

Igy történt azután, hogy mire a trónörökös visszaérkezett Hágába és tudtára adta a belgák kívánságát apjának, aki nem is idegenkedett

a perszonál-unió gondolatától: Brüsszelben már vége volt minden békekedvnek, a nép hangulata teljesen forradalmivá vált s az uccákon zengett a brabanconne, a belgák forradalmi éneke, amely vad gyűlöletet hirdet a királyi család ellen.

Szeptember 19-én azután kitört a forradalom. A lázongó néptömeg fegyvert követelt a kormánytól, de ez megtagadta tőle. Erre összehútközésre került a dolog a forradalmárok és a polgárország között. Ezúttal

Jelenet a brüsszeli forradalomból.

A holland katonák a királyi palota kertjéből lövöldöznek a vakmerő bátorsággal harcoló fölkelőkre.

még az őrség maradt diadalmas, de másnap a tömeg rohammal bevette a városházát, megosztzkodott az ott talált fegyvereken és munición s ezzel teljesen hatalmába kerítette a várost. A kormány belátta, hogy immár tehetetlen. Lemondott az ellenállás minden további kísérletéről: feloszlatta a polgárorséget és maga is szétozslott.

Az úrrá vált nép ekkor új forradalmi kormányt kiáltott ki, amelynek a többi között tagja lett Potter, Gendebien, Weyler és Hoogvorst is. Teljes lett a felfordulás és maguk a vagyonosabb brüsszeli polgárok, akik attól féltek, hogy megismétlödnek az augusztusi zavargások, üzenetet küldtek a királynak, hogy szállja meg katonasággal a várost. Erre

megmozdult az utrechti országúton táborozó hollandi hadosztály, amely több mint tízezer emberből állt és magának Frigyes hercegnek a vezetésével megindult Brüsszel felé.

Szeptember 21-én déltájt megszóltattak Brüsszelben a vészharangok a forradalmárok kürtjei riadót fújtak, a nép fegyverre kapott és a vallo-nok vezetésével rohant a hollandi csapatok elé, mialatt az aggok és a gyermekek, de még az asszonyok is hozzáálltak új torlaszok építéséhez. Ezen a napon azonban a hollandok visszavetették a támadást, sőt a másnapi támadást is s elfoglalták s megszállták a királyi kastélyt és kertet. A forradalmárok bosszút lihegve kénytelenek voltak visszavonulni a városba.

Ugy látszott, hogy már egészen a hollandoké lesz a diadal, de másnap megfordult a kocka. A vidékről egyre nagy seregekben érkezett a felfegyverkezett nép a forradalmárok segítségére, akik ekkor már a harchoz értő vezetőket is kaptak, *Mellinet* tábornok és egy *Van Halen* nevű vakmerő kalandor személyében. Szeptember 25-én rohamot intéztek a királyi kastély kertje ellen, ahol Frigyes herceg hollandi katonái táboroztak és szörnyű harc fejlődött ki ekkor. A hollandok csak lépésről-lépésre engedtek és amikor leszállt az éj, még meg tudták tartani a helyüket. De másnap kiújult a harc, a forradalmárok eszeveszett bátorsággal küzdöttek és a hollandoknak már csaknem egyharmadrésze vagy elesett, vagy megsebesült. Ekkor Frigyes herceg elhatározta végre, hogy feladja a harcot és éjjel seregének még megmaradt részével együtt elvonult Brüsszelből.

A felkelők nem háborgatták elvonulásukban, mert maguk is nagy veszteségeket szenvedtek. De azért Van Halen tüstént új csapatokba szervezte őket és elküldte azoknak a városoknak a védelmére, amelyeket féltett attól, hogy Frigyes herceg meg fog támadni. Van Halennek két alvezére volt. Az egyik *Niellon*, azelőtt vidéki színész volt, a másik pedig *Kessels*, akinek előbb az volt a foglalkozása, hogy egy cethalnak a csontvázát mutogatta a vásárokon. Az elsőből most alezredes lett, az utóbbi őrnagyi rangot vett fel.

Frigyes herceg azonban egyelőre tartózkodott minden további harctól és visszavonult Antwerpenbe, amely a hollandok főerőssége volt Belgiumban.

Brüsszelben óriási lett az öröm, a nép a vállán hordta körül a barrikádokon Pottert és megalakult az új, végleges kormány is, amelynek Potter lett az elnöke s amely 1830 október 4-én Belgiumot független és önálló államnak jelentette ki.

Az események híre Hágában nagy levertséget szült. A király a legnagyobb engedékenységre határozta el magát és ugyanazon az október 4-én, amelyen Belgium függetlenségét proklamálták, királyi kéziratot tett közzé, amelyen beleegyezett a perszonál-unióba és a trónörököstre ruházta Belgium kormányzásának a tisztjét.

Minden későn volt már. A belgák nem hittek többé a hollandoknak, akik vad haraggal követelték a bosszút és ezrével álltak be önkénteseknek, hogy a hollandi sereg elég erős legyen Belgium újból való leigázására. Azonban Van Halen szabadcsapatai nem oszlottak szét, hanem megszállták egész Belgiumot s így az országból már csak Antwerpen maradt a hollandok kezén.

Antwerpen megerősített város volt, amely felett citadella emelkedik. A város helyőrségének a parancsnoka Chassé Dávid tábornok volt, egy megcsontosodott szívű, vén holland katona. Amikor a brüsszeli eseményeknek híre ment, az antwerpeni polgárság lelkesülten csatlakozott a belga függetlenség pártjához és hogy együtt érez testvéreivel, annak nyíltan is kifejezést adott. Népgyűléseket tartottak s zajos tüntetéseket rendeztek a városnak hol egyik, hol a másik részén. Erre a hollandi kormány azzal felelt, hogy kihirdette Antwerpenben az ostromállapotot.

Hogy segítséget vigyenek az antwerpenieknek, Mellinet tábornok és Niellon, a színészből lett alezredes, erős csapat élén elindultak a város alá és csakhamar megütköztek a hollandokkal. Itt is az ő fegyvereiknek kedvezett a szerencse, a hollandok nem bírták tartani a várost és kétnapi harc után kénytelenek voltak felmenekülni a citadellába. És ekkor Chassé tábornok, hogy bosszút álljon a diadalmaskodón, ugyanahhoz a gyalázatos eszközhöz nyúlt, mint a magyar szabadságharc idején Hentzi, Buda várának parancsnoka. A citadellából elkezdte bombáztatni Antwerpen városát. Hét óra hosszat dörögtek az ágyúk és hullottak a bombák Antwerpen uccáira és házaira. Rettenetes pusztulás lett az eredmény. Harminc ház tökéletesen eltűnt a föld színéről, úgy rommá lőtték; száz más háznak csak az omladékai maradtak meg, temérdek árúház porrá égett és az emberek százával haltak meg menekülés közben vagy otthon, a házaikban.

Ez a véres merénylet azután útját vágta a békés megegyezés minden lehetőségének, amiben pedig a trónörökös még mindig reménykedett. Még a legbékésebb és legmegfontoltabb belga embernek a szívében is lángra gyulladt az elkeseredett harag a hollandok és a királyi ház ellen.

Belgium és Hollandia különválása.

Vilmos holland király is belátta, hogy a saját erejéből nem boldogulhat már Belgiummal s azért a szent szövetség hatalmasságaihoz fordult segítségért. Már-már azon a ponton volt a dolog, hogy Metternich ösztökélésére Poroszország sereget küld a belgák leverésére, de ekkor közbeszólt Lajos Fülöp francia király, aki még csak pár hónapja foglalta el trónját és kijelentette, hogy abban az esetben, ha a poroszok bevonulnának Belgiumba, ő szintén kénytelen volna a belgák védelmére sietni. Európai háború veszedelme kezdett fenyegetni és a szent szövetség kénytelen volt beadni a derekát. A porosz intervenció elmaradt, a hatalmak mindössze annyit cselekedtek, hogy egy Londonban tartott konferencián fegyverszünetet eszközöltek ki Hollandia és Belgium között, abban a reményben, hogy ezalatt talán lehetséges lesz a békés megoldás.

A fegyverszünet létre is jött és a belgák nem vesztegették az időt, hanem hozzáfogtak a saját belső ügyeik rendbehozásához. Brüsszelben összeült a nemzetgyűlés, hogy megbeszélje az új alkotmányt és gondoskodjék az ország védelméről. Ezt a nemzetgyűlést az ideiglenes kormány nevében Potter nyitotta meg, olyan beszéddel, amely már trónbeszédnek is beillt. Ez a becsvággal telt, nagy vagyonú, büszke ember, aki nem ok nélkül vélte, hogy oroszlánrésze volt a forradalom felidézésében, azt várta, hogy őt most, a diadal napján legalább is mindjárt kiáltják a belga köztársaság elnökévé vagy ha ez még nem volna lehetséges, diktátorrá addig, amíg a helyzet teljesen tisztázódik.

De másképp történt a dolog.

A népkégy változó és a csak még nem is régen istenített Pottert most a nemzetgyűlés mellőzte és helyette *Surlet de Choquier* bárót, egy limburgi földbirtokost választotta meg elnökké. Potter végig sértődötten mondott le ekkor minden viselt tisztségéről és visszavonult birtokára, hogy soha többé a közéletben részt ne vegyen. Amikor elutazott Brüsszelből, kocsiját a nép füttyel, gúnyos kiabálással kísérte és sárral dobálta meg.

A nemzetgyűlés ezután csakhamar szintén kimondta Belgium függetlenségét, amelyet azután a londoni konferencia is — nem tehetvén egyebet — kénytelen volt elismerni. Az Oráni-házra nézve végképp elveszett Belgium, mert a nemzetgyűlés, bár kimondta, hogy a monarchikus kormányformához ragaszkodik, kimondta egyúttal azt is, hogy

az Oráni-háznak minden tagja ki van zárva ezentúl örök időkre minden hatalomból Belgiumban.

Elkezdődött ekkor azután a királykeresés. A belgák először arra gondoltak, hogy Lajos Fülöpnek, akinek annyit köszönhetnek, valamelyik fiát választják meg királyukká. De ennek útját állta az európai diplomácia, mert joggal gondolhatott arra, hogy Belgium így mintegy melléktartományává válik Franciaországnak. Gondoltak azután több hercegre, azonban egyik tervből sem lett semmi. Hosszas vajadások után végül a hatalmak is, a belgák is abban egyeztek meg, hogy *Lipót* szász-kóburg-góthai herceget ültetik a trónra.

Lipót herceg ekkor negyvenesztendős volt, a legifjabbik fia Ferenc hercegnek. *Hardenbroek* báró, a hadsegéde, így jellemzi egyik levelében :

„Minél jobban megismeri az ember a herceget, annál többre becstüli. Mindig nyugodt, mindig megfontolt, a szerencse soha nem fogja elkaptatni s szerencsétlenség soha csüggeteggé tenni. Minden dolgot a valóság világításában lát, ez meg fogja védelmezni minden tévedéstől. Egy szóval: a herceg okos, meggondolt és nagyon jólelkű.”

Lipót herceg ebben az időben az angol udvarnál élt, mivel közeli rokonságban volt a királyi családdal és körülbelül egymillió pengőnek megfelelő évjáradékot kapott az angol királytól. Már a görög trónra is jelölték, de ekkor *Stockmar* báró bölcs és belátó tanácsára nem fogadta el a koronát. Most ugyanez a *Stockmar* azt ajánlotta neki, hogy a belga koronát fogadja el.

A királyválasztás 1831 július 4-én volt és a nemzetgyűlés tagjai közül tíz szavazat esett a köztársaságra, tizennégyen *Choquier* bárót, a volt elnököt akarták királynak, de Lipót hercegre százötvenkét szavazat esett. Erre azután július 21-én

Lipót belga király.

Előbb szász-kóburg-góthai herceg volt. A neki felajánlott görög koronát nem fogadta el. Negyvenéves volt, midőn a belga forradalom után a hollandoktól elszakadt belgák királyukká választották. Alkotmányosan uralkodó, jóérzésű király lett a belgáknak. Jövedelmeinek legnagyobb részét közhasznú és tudományos célokra fordította.

a herceg ünnepiesen bevonult Brüsszel városába. Azonban alig tette be az új király a lábát székvárosába, máris váratlanul nagy veszedelem fenyegette a trónját. A belga nemzetgyűlés úgy határozott, hogy a jövőre nézve csak azokat az államadósságokat vállalja, amelyeket Belgium még a Hollandiával való egyesítés előtt csinált.

Azokból, amiket a holland uralom alatt csináltak, Belgium nem akart vállalni semmit vagy legalább is csak nagyon kis részt. Ezt a dolgot azután Vilmos, a holland király iparkodott ürügyül felhasználni arra, hogy megpróbálja visszaszerezni az elvesztett Belgiumot. Kijelentette, hogy az államadósságnak ilyen módon való elosztásába nem egyezik bele és tudatta a belga kormánnyal, hogy *újra megkezdí az ellen-ségeskedést*. Chassé tábornok még mindig ott volt seregeivel az antwerpeni citadellában, augusztus 4-én pedig ötvenezer főnyi holland hadsereg lépte át a belga határt.

Volt királyuknak ez a cselekedete óriási zavart okozott a belgák között. A diadalmas szabads csapatok már szerteoszlottak, mindenki biztos volt a békében, ezért a várakat őrizet és élelmiszerek nélkül hagyták, senki nem volt elkészülve az újabb harcra. Lipótnak, az új királynak tehát nem maradt más hátra, mint hogy külföldi segítséghez folyamodjon. Angliához és Franciaországhoz fordult.

Anglia nem sokat csinált, mindössze annyit tett meg, hogy a hajóhada egy részét fenyegetően átrendelte Plymouthból Doverbe, ahonnan pár óra alatt el lehet érni a hollandi partokat. Lajos Fülöp ellenben segítségére sietett a szorongatott belgáknak s negyvenezer francia katona vonult be *Gérard* marsall vezetésével Belgiumba.

De ideje is volt, hogy a segítség megérkezzék. Az orániai herceg, aki a holland csapatokat vezette, két helyen is megverte a hirtelenében összeszedett belga katonaságot. Hasselt mellett csúfos megfutamodásra kényszerítette őket, Tirlemont mellett pedig csaknem foglyul ejtette magát az új királyt, Lipótot is. Csak *Adair* lord, Anglia belgiumi követe tudta megállítani és fegyverszünetre bírni Orániai Vilmost azzal, hogy figyelmeztette a közelgő nagy francia haderőre.

A fegyverszünet csakugyan bekövetkezett, a holland csapatok kezdtek visszavonulni, de Belgium kénytelen volt a hatalmak nyomásának engedve, megváltoztatni előbbi határozatát és vállalni a holland államadósságnak egy jó nagy részét is. Ez úgy elkeserítette Lipótot, az új királyt, hogy már lemondásra gondolt és csak Stockmar báró nótására maradt meg továbbra is az annyira ingó trónon.

A fegyverszünet véget ért és ekkor Hollandia kijelentette, hogy

az államadósság kérdésének még ilyen rendezésével sincs megelégedve és hogy folytatni fogja a háborút. Erre azután működésbe lépett a francia sereg. De Anglia is elküldte hadihajóit a holland vizekre. A porosz király pedig a Rajna mellé, a holland határra küldött erős „megfigyelő sereget,” amely azonnal betört volna Hollandiába, ha a belgákat további vereség érte volna.

Ilyen szorongatott állapotban a holland hadsereg nem is tett többé egy lépést sem előre. De Antwerpen citadellájában még mindig ott voltak Chassé csapatai és a vén tábornok, aki valaha Napoleon alatt harcolt s csak annak bukása után lépett holland szolgálatba, kereken kijelentette, hogy nem adja fel a várat és nem vonul ki belőle.

A francia seregre ilyen körülmények között tehát az a feladat várt, hogy ostrommal vegye be Antwerpen fellegrvárát. Ez a vár, amely a Schelde folyó partjára is kiszögelt, meglehetősen régi, ódivatú és rozszant erődítmény volt. Chassé ugyan iparkodott a sáncokat és bástyákat rendbehozatni és az ellenállóképességüket fokozni, de azért nem volt sok reménye arra, hogy hosszabb ideig ellenállhat az ostromnak, különösen pedig az oly kitűnő francia tüzérségnek. De a makacs, öreg tábornok mégsem gondolt megadásra és elszántan várta volt honfitársainak, a franciáknak a támadását.

Ez december hónapban be is következett, Gérard marsall vezetésével megjelentek a franciák Antwerpen alatt. Megkezdődött az ostrom, de Chassé gyilkos tüzeléssel felelt vissza a francia ágyúknak és katonái is hőiesen tartották magukat, ámbár rengeteg veszteség érte a csapatokat.

Végre egy napon a francia ágyúknak sikerült rést nyitniuk a várnak a Scheldére nyíló öreg bástyáján.

Rettenetes öldöklés támadt erre. A hollandok a kétségbeesés elszántságával védelmezték magukat és Chassénak — igaz, hogy óriási veszteségek árán — sikerült visszavonulni a belső várba, amelynek ostromát a franciák aznap már képtelenek voltak tovább erőltetni. Egy éjszakára szünete támadt az ágyúdörejnek, de másnap a késői hajnal már szemben találta egymással megint az ellenfeleket. A franciák el voltak szánva a végső rohamra. Chassé és katonái pedig el voltak tökéelve, hogy az utolsó emberig védekeznek.

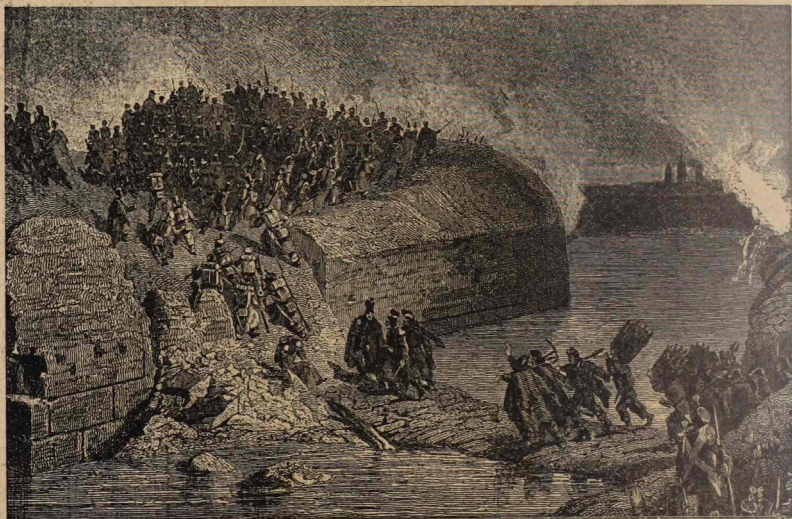
Karácsony előestéjének a napja volt ez: december hó 24-ike. Kődös, késői hajnalhasadtán szólaltak meg a francia ágyúk és csakhamar dühösen feleltek nekik vissza a hollandok. Gérard tábornok már éppen gyalogos rohamot akart elrendelni a várfal leggyöngébb része

ellen, amikor egyszerre lovas futár jelent meg előtte és fehér kendőt lobogtatva így kiáltott:

„Öfelségének, Vilmos holland királynak a nevében!”

És levelet nyújtott át Gerald marsallnak. A levélben az a tudósítás volt, hogy Vilmos király ugyanazzal a futárral parancsot küld Chassénak, hogy adja fel a várat. Hágában belátták a vérontás felesleges voltát, Hollandia ügye el volt már veszve úgys.

Gérard azonnal beszüntette a tüzelést. A futár sietett föl a várba

Francia csapatok beveszik Antwerpen vára.

A belgák elől visszavonuló hollandok végül már csak Antwerpen várát tartottak megszállva Belgiumban. A belgák segítségére jöttek azonban a franciák s ezek ágyúi rést nyitottak az erős vár falán s a várakok fölött vert, röglőnzött hidakon át benyomultak a külső várba s elfoglalták azt.

és pár óra múlva már korá délután minden további ágyúlövés vagy kardcsapás nélkül a franciák kezében volt a vár. Chassé megmaradt csapataival elvonult Hollandia felé.

Antwerpen kapitulációja végleg biztosította Belgium függetlenségét és megerősítette Lipót király trónját. Ámde azért a surlódásoknak a két állam között még mindig nem lett vége. A különválás okozta gazdasági és egyéb bonyodalmak, amelyeket a két ország csak nagynehezen és Hollandia folytonos akadékoskodása miatt csak hosszadalmasan birt lebonyolítani, folytonosan azzal a veszedelemmel fenyegettek, hogy a háború csakhamar újra kitör. Jött

ugyan létre valami véglegesnek látszó megegyezésféle Hollandia és Belgium között, de ez később egy csöppet sem bizonyult véglegesnek, mert 1838-ban már annyira közel volt a háború veszedelme, hogy Lipót király *Skrzynecki* lengyel tábornokot, az éppen ez időben lezajlott lengyel szabadságharc egyik legkitünőbb hadvezérét meghívta, hogy főparancsnokává legyen a belga hadseregnek, amely sem kellő módon szervezve nem volt, sem olyan vezérei nem voltak, akik a holland hadsereg tábornokaival szemben felvehették volna a mérkőzést.

A lengyel szabadságharc előzményei.

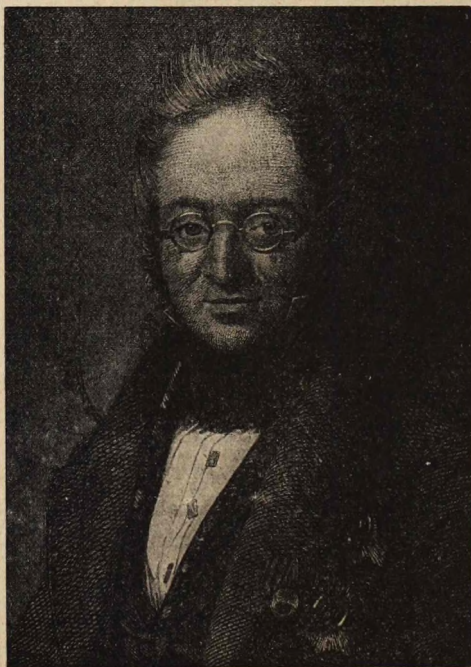
Belgium felszabadulásának történetéből látható, hogy a franciák júliusi forradalma, amely Lajos Fülöpöt, a polgárkirályt ültette a trónra, milyen nagy hatással volt Európának minden elnyomott népére. Ahol csak érezték a szabadság hiányát, ott mindenütt lángra lobbantak a szenvedélyek, felpeteszült a szabadságvágy s vér és emberélet árán is kivívta vagy legalább iparkodott kivívni a jogokat, amelyek megilletik a természet szent törvényeinél fogva az embert, akár koldus, akár király.

Belgium szabadságharca szerencsésen véget ért. Véresebb és szomorúbb lapja a világtörténelemnek a lengyelek szabadságharcának története. Pedig alapjában véve a lengyeleknek talán nem is volt annyi oka az orosz uralom ellen való fellázadásra, mint Belgiumnak Hollandia ellen. A lengyel végre is fajrokon nép az oroszral és a lengyel királyság pusztulását alapjában véve nem idegen hódítóvágy vagy zsarnoki éhség idézte elő, hanem magának a lengyel népnek a könnyelműsége, a visszavonásra, civakodásra való gonosz ösztöne és politikai éretlensége.

Lengyelország utolsó felosztása alkalmával a varsói hercegség „Lengyel királyság” címen Oroszországnak jutott osztályrészül. Míg az Ausztriának jutott Galicia és a Poroszországhoz csatolt Pózen elvesztették az önállóságnak minden jellegét, addig az Oroszországhoz csatolt rész mint külön királyság szerepelt és a cár mint külön *lengyel király* uralkodott itt.

Ís valóban, Sándor cár iparkodott is azon, hogy a levert, haragvó és elkeseredett lengyel népnek mindenképpen megnyerje a rokonszenvét az orosz uralom számára. Olyan szabadelvű alkotmányt adott 1817-ben a lengyeleknek, aminőt a saját orosz népétől, ha az merte volna is követelni, mindenesetre megtagadott volna. Megkoronáztatta

magát lengyel királlyá és azután a szenátusnak nevezett felsőházzal és a választott képviselőházzal együtt gyakorolta a törvényhozást. A közigazgatás teljesen el volt választva Oroszországtól, lengyel hivatalnokok végezték a kormányzási, meg az igazságszolgáltatási ügyeket is. A sajtószabadság is teljes volt Lengyelországban, a vallásszabadság

Nesselrode Károly Róbert orosz diplomata.

Negyven éven át volt Oroszország külügyminisztere és kancellárja. Esküdt ellensége minden haladásnak s örömmel ragadta meg az alkalmat a lengyel, majd a magyar szabadságharc vérbefojtására.

volt bénulva, lendületet vett. Új falvak kezdtek épülni és az orosz közigazgatás helyreállította az addig tökéletesen elhanyagolt utakat, a folyókra pedig hidakat építtetett. Amellett ügyeltek arra is, hogy úgy a közigazgatást, mint az igazságszolgáltatást született lengyel tisztviselők végezzék és az orosz hatalom csak azon örködött, hogy a visszaéléseknek elejét vegye. Egyáltalán nem igaz az, hanem csupán történeti mende-monda, hogy a lengyeleket a cár már *kezdetben* elnyomta.

Hogy a lengyelek mégis elégedetlenek voltak és hogy elégedetlen-

is és a közigazgatási tisztviselőket pedig maga a nép választotta.

Szóval: a lengyel népnek a helyzete az orosz uralom alatt kezdetben sokkal jobb volt, mint a még önálló Lengyelország idejében, amikor a nemeség szabadon zsarolta ki a parasztokat, de mindenestre jobb volt az orosz népénél, amely a cári uralom vasvesszejét nyögte.

Az orosz uralom eleinte éppenséggel nem volt valami átkos Lengyelországra. Az addig elhanyagolt földművelés és egyáltalán az egész gazdasági élet kezdett felvirulni. A kizsartolt nép munkához és valamelyes kis jóléthez jutott, a kereskedelem pedig, amely addig szinte teljesen meg

ségük folyton növekedett, ennek nem is a cár volt az oka. A polgárok és a parasztság szívesen beletörődtek volna az orosz uralomba, de a nemesség, amely elvesztette zsarnoki jogait a jobbágyok fölött s elvesztette szinte korlátlan politikai jogait is: nem volt képes belenyugodni az új állapotokba, hanem vágyakozott a régi viszonyok után, amikor a paraszt ugyan nyomorgott, a kereskedő pedig éhezett, de a földesúr munka nélkül, dorbézolásban tölthette az egész életét.

És a régi földesuraknak, a hajdani nemességnek az évszázados megszokás folytán még most is megvolt a hatása a parasztságra. A lengyel paraszt, bár a sorsa mennyország volt a cári uralom alatt előbbi életéhez hasonlítva, a hajdani földesurak bujtogatására csak úgy gyűlölte a muszkát, mint maguk a nemesek.

Amint ebből látható, a lengyel szabadságmozgalomnak volt egy egészen különös jellemvonása. Míg minden más forradalom a legelső néprétegek elégedetlenségéből, elnyomottságából lobban ki, addig a lengyel szabadságharc kezdői és szítói a nemesek, a vagyonosok voltak, akik tisztán *politikai* és nem gazdasági okokból gyújtották lángra újból és újból Lengyelországot.

Sándor cárt már kezdettől fogva fájdalmasan érintette, hogy liberálizmusa és szelidsége nem talált visszhangra a lengyelek között. Ezek ugyanis a legellenségesebb indulattal fogadták minden cselekedetét. Az országgyűlés, amelyet 1818-ra hívott össze, egyebet sem cselekedett, mint szinte vita nélkül, dacosan vetett vissza minden törvényjavaslatot, amely a cártól, helyesebben a lengyel királytól jött. Az 1820-iki országgyűlés még dacosabban viselkedett, egész Lengyelországban egyre nőtt az elégedetlenség, kezdtek titkos társaságok alakulni, az oroszgyűlölet mind hangosabbá vált.

De a lengyelek régi átká, a visszavonás, az egymás közt való folytonos civódás még ebben a forradalmi mozgalomban is megnyilvánult. Minden pártnak és minden titkos társaságnak az volt ugyan a végső célja, hogy helyreállítsák a régi lengyel birodalmat, de az eszközökre, a módokra nézve, amellyel ezt a célt elérhették, szakadás állt be közöttük: négy külön pártra oszlottak.

Az egyik úgy nevezte magát, hogy a *diplomatak pártja*. Ez a főnemességből telt ki és nem akart fegyveres forradalmat, hanem az volt a terve, hogy a külhatalmakkal való titkos érintkezés útján készítse elő a harcot. Ugy tervezték, hogy amikor Oroszország valami nagy, veszedelmes háborúba keveredik, kihasználják az alkalmat Lengyelország függetlenítésére. A másik pártot úgy hívták, hogy a *képviselők*

pártja. Ez, mint már elnevezéséből is látható, legnagyobbbrészt képviselőkből állt és szintén nem véres forradalommal, hanem parlamenti eszközökkel akarta visszaszerezni Lengyelország függetlenségét. A harmadik, az úgynevezett *akadémikus párt*, leginkább írókból, hírlapírókból és diákokból állt. Ez, ellentétben nevével, nem igen volt válogatós az eszközökben. Hajlandó lett volna nyílt felkelésre és véres forradalomra is, de egyelőre, észszerűségből, úgy gondolta, hogy meg kell még várni az időt, amikor majd az egész lengyel népet áthatja a forradalom szelleme. Végül a negyedik párt a *katonák pártja* volt, amely a lengyel hadsereg fiatal tisztjeiből alakult. Ezek a tüstént való, nyílt fegyveres fölkelést akarták. A diplomaták pártjának a vezére *Csartoriszki* Ádám herceg volt, a képviselők pártja is őt ismerte el vezérének, míg az akadémikusok feje *Lelevel* Joákhim volt, egy rendkívül nagyműveltségű tanár, akit a vilnai egyetem tanszékéről túlságosan liberális elvei miatt elmozdítottak. Végre a katonák *Chlopicki* tábornokban reménykedtek, bár ez mindig tartózkodóan viselkedett.

A forrongó lengyelség titokban összeköttetést tartott fenn az oroszországi dekábristákkal, akiknek mozgalmát és szerencsétlenül járt forradalmát már ismeri az olvasó. Ezek vezetőit elfogták, bíróság elé állították és az ő vallomásukból tudta meg legelőször a lengyel kormány, hogy Lengyelország valóságosan alá van aknázva titkos társulatokkal és hogy a forradalom már annyira elő van készítve, hogy szinte kitörőben van.

Konstantin nagyherceg tüstént lecsapott az összeesküvőkre és tömérdek elfogás történt. Az alkirály a gyanúsítottakat egyenesen haditörvényszék elé akarta állítani, de ekkor közbelépett a cár, aki még mindig szigorúan meg akarta őrizni Lengyelországban az alkotmányosságot és utasította a nagyherceget, hogy az összeesküvőket a rendes lengyel bíróságok elé kell állítani. Ennek azután az lett a következménye, hogy az összeesküvőknek legnagyobb részét felmentették és csak néhányat ítélték el, azokat is nagyon enyhe fogságbüntetésre. Csak egyetlen egy lengyel bíró volt és ennek a nevét örök emlékezetül fel kell jegyezni, *Kraszinszki* tábornok, aki minden egyes perbefogott honfitársának a fejére könyörtelenül halált kívánt.

Ez az ítélet egész Lengyelországban óriási örömet keltett és arra buzdította a lengyeleket, hogy még nagyobb erővel szervezzék a titkos társulatokat. Az idő is kedvezett erre, mert az orosz-török háború első szakaszának Oroszországra nézve szerencsétlen kimenetele még csak jobban felkeltette a forradalmároknak a siker reményét. Szinte egész

nyíltan konspiráltak már és egy *Viszocki Péter* nevű gárdahadnagy több mint kétszáz tisztet és altisztet hívott össze Varsóba értekezletre, amelyen megbeszélték, hogy a cár ellen merényletet fognak elkövetni.

Híre járt ugyanis, hogy mielőtt az orosz hadsereg újból harcba vonulna a török ellen, Miklós cár egész családjával le fog menni Lengyelország fővárosába, Varsóba, hogy ott ünnepélyesen Lengyelország királyává koronáztassa magát.

Ezt az alkalmat akarták felhasználni *Viszocki* összeesküvői arra, hogy elkövessék merényletüket a cár ellen. Az volt a terv, hogy amikor a cár programszerűen a lengyel képviselők küldöttségét fogadja a Szász-téren, amelyen lengyel katonák fognak sorfalat állani, *Viszocki* és kétszáz társa előugranak a sorok közül és megölik a cárt, *Konstantin* és *Mihály* nagyhercegeket és a fiatal trónörökösöt is. Remélték, hogy ennek láttára ott helyben csatlakozni fog hozzájuk az egész lengyel hadsereg. Ugy határozták el, hogy a jelet a támadásra a képviselők sorából fogják megadni.

És mi történt? Megesett a nagy katonai parádé, a cár ott a téren fogadta a képviselőket, de az elhatározó pillanatban a képviselők közül

Konstantin orosz nagyherceg.

Sándor cár legidősebb öccse volt. Bátyja halála után nem fogadta el a cári trónt, hanem ezt *Miklós* nevű öccsére erőszakolta. Lengyelország kormányzója volt, mikor kitért a lengyel szabadságharc. A lengyelek összeesküvést szőttek ellene, de megmenekült. Seregével azonban nem támadta meg Varsót, hanem visszavonult Oroszországba.

egyellen egynek sem volt bátorsága arra, hogy a megbeszélt jelet megadja. Az összeesküvő katonatisztek kénytelenek voltak tétlenül állni a helyükön.

Az összeesküvés felderítetlen maradt, de végzetes viszálykodásra vezetett a lengyel forradalmi pártok között. A katonai párt vad haragra gyulladt a polgári pártok ellen s ebben az áldatlan civakodásban telt el egy esztendő.

Ekkor érkezett meg a júliusi forradalom híre Lengyelországba. A francia nép diadalmas forradalmának a hírére egyszerre véget ért a civódás a pártok közt. Visszatért közjük az egyetértés és már október havában készen volt a felkelés terve. Az egész forradalom vezetőjévé *Carlóríski* Ádám herceget szemelték ki. Közbejött az a lengyelekre nézve kedvező körülmény is, hogy a cár nagy haragra gerjedt Lajos Fülöp államcsínyje miatt és elhatározta, hogy háborút indít Franciaország ellen. *Lubecki* herceg, a lengyel pénzügyminiszter megkapta a cár parancsát, hogy minél előbb a lehető legnagyobb pénzüsszeget szállítsa be az orosz állami kincstárba. Ebből Lengyelországban mindenki megtudta, hogy háború készül és az összeesküvők minden pártja elérkezettnek látta végre a pillanatot a forradalom megkezdésére. A vezetők 1830 december 10-ére tűzték ki a forradalom kitörését.

Azonban ekkor megérkezett a cár újabb parancsa, amely mozgósította az egész lengyel hadsereget, mert decemberben indulni fognak Franciaország felé. Ez azután még nagyobb sietségre ösztönözte a forradalmárokat, mert mindnyájan, még az örökké habozó Levelel is belátták, hogy a hadsereg nélkül semmi reménységük nem lehet sikerre. Megváltoztatták tehát az időpontot és úgy határoztak, hogy már november 17-én, egy hétfői napon kitörésre viszik a dolgot, mert ezen a napon Varsó minden őrségét csupán lengyel katonák fogják ellátni.

A megelőző vasárnap estéjén tanácskozásra gyülekeztek össze a katonai párt fejei *Borkievic* hadnagy lakásán. Három dologban állapodtak meg, mint legfontosabb tennivalóban:

Meg kell ölni Konstantin nagyherceget, mert különben nem lehetetlen, hogy néhány lengyel ezred vonakodni fog a forradalomhoz való csatlakozástól.

El kell foglalni az arzenált (fegyvertárat), hogy az ott zsákmányolt fegyverekkel felfegyverezhessék a népet is.

Meg kell támadni és le kell fegyverezni a Varsóban és Varsó környékén állomásozó orosz csapatokat.

Egy *Nabjelák* nevű tiszt vállalkozott arra, hogy megöli a nagy-

herceget, *Zalevszki* vállalta magára az arzenál elfoglalását, *Viszocki* az oroszok lefegyverzését, *Bronikovszki* pedig a nép fellázítását. Meggyeztek abban is, hogy a jelet azzal adják meg, hogy felgyújtják az orosz katonák kaszárnája közelében levő sörfőzöt.

Megérkezett a végzetes hétfői nap estéje. Konstantin nagyherceget ugyan figyelmeztették arra, hogy valami készül ellene, de ő még sem tett semmiféle külön intézkedést, hanem rendes szokása szerint kora estefelé lefeküdt, hogy vacsoráig aludjék. Közben azok a diákok és katonatisztek, akik Nabjelákkal együtt vállalkoztak a nagyherceg megölésére, összegyülekeztek a Szobieszki-hídon. Harmincheten voltak erre kijelölve, de csak húsz mert közülük megjelenni.

Ott aztán várták a tűzjelet, de ez csak nem akart kigyulladni, mert a sörfőzőhöz kiküldött összeesküvőknek sehogyan sem sikerült eleinte a házat lángra lobbantani. Nabjelák végre elunta a várakozást s elindult kis csapatával a nagyherceg palotája felé. Ez este felé hétkor volt. Megérkezve a palotához, Nabjelák hat embert állított őrnök a palota hátsó kijárata mögé, hatot a nyitva lévő és őrizetlen főbejáró elé, maga pedig nyolcadmagával berontott a palotába. De itt sem ismerték a járást és tévedésből a nagyherceg lakosztálya helyett feleségének az előszobájába jutottak. Itt bosszúságukban összezünták a tükröket és a bútorokat, azután hosszú folyosókon rohanva végig, végre rátaláltak a nagyherceg szobáira.

Ott az előszobában találták *Lubovickit*, Varsó város polgármesterét és *Gendre* tábornokot, akik a nagyhercegre várakoztak. *Lubovicki*, midőn látta a villogó fegyverrel berohanó összeesküvőket, hirtelen felszakítottá a nagyherceg hálószobájának az ajtaját és bekiáltott rajta: „Baj van fenség, meneküljön!”

Abban a pillanatban egy a hátába döfött bajonét elhallgattatta és földre terítette.

A hálószobában ott állott a nagyherceg, félig felöltözködve. Főkomor nyikja, *Friese* éppen csak pár perccel előbb keltette fel és most öltöztette.

Konstantin neki akart rohanni az összeesküvőknek, de *Friese* erőszakkal visszarángatta a szobába, becsapta az ajtót és bereteszte. Azután melléklépcsőkön keresztül elvezette a nagyherceget a palotának egy félreeső padlásszobájába.

Az összeesküvők puskatussal estek neki az ajtónak, de sikertelenül. Végül Nabjelák emberei, akiken az őrség minden percben rajtuk üthetett, tanácsosabbnak látták a menekülést.

A Szobieszki-hídon találkoztak azután össze *Viszockival* és a

csapatával, akiknek az orosz kaszánya ellen megkísérlett támadása szintén kudarcot vallott. Sőt egyenesen hátrafelé sült el, mert a kaszányában levő három kozákezred tüstént lóra ült és vágatva robogott a nagyherceg palotája elé. Konstantin erre lejött a padlásszobából, lovat rendelt s tettetett nyugalommal, de azért egész testében remegve élére állt a kozákoknak. De nem tudta magát elhatározni, hogy tüstént megtámadja-e a felkelőket, vagy pedig megvárja, míg az összes orosz csapatok köréje gyülekeznek.

Közben az összeesküvők harmadik vezére, Zalevszki is égő türelmetlenséggel várta a tűzjelet, amely azonban csak sehogyan sem akart kilobbanni. Amikor a sörfőző épülete még hét órákor sem állt lángokban, elhatározta, hogy a saját felelősségére fog cselekedni. Elindította csapatát az arzenálhoz és a mellette levő házak közül néhányat felgyújtatott. Irtózatossá riadalom támadt erre, a nép összefutott az uccákon s tömegekbe verődött. Megjelentek a diákok is, élére álltak a népnek és csakhamar felhangzott a kiáltás:

„Az arzenálhoz! Az arzenálhoz!”

De közben a Varsó körül állomásozó orosz ezredek is figyelmessé lettek a tűzre és amikor észrevették, hogy a tűz közel van az arzenálhoz, csakhamar dübörgő futással, rendetlen csapatokban rohantak elő. A tűz vérvilágításától kísérteties uccákon a felriadt orosz tisztek lóháton, vágatva közeledtek. De már későn érkeztek, az arzenál kicsiny őrsége csaknem minden ellenállás nélkül megadta magát a lengyeleknek és a nép, amely ekkor már negyvenezer főre gyarapodott, betört a fegyvertárba, kirabolta azt és felfegyverkezett. A diákok pedig, hogy még harciasabbá tegyék a nép kedvét mindenfelé azt kezdték kiabálni:

„Az oroszok gyilkolják a testvéreinket! Az oroszok pusztítják a várost!”

Elkeseredett dühvel fordult erre a nép a közéje keveredett és szétszóródott orosz csapatok, különösen pedig a tisztek ellen. Lerángatták őket a lovukról s az ucca kövén verték agyon. Vágatva érkezett meg ekkor *Hanke* gróf tábornok, az orosz csapatok egy részének a vezére, egy öreg, vitéz katona. Nem messze az arzenáltól találkozott egy csapat lengyelrel, akiket *Viszocki* vezetett. A fölkelővezér odaugrott a tábornok lóva elé és megkapta a kantárja szarát.

„Félre az utamból, kölyök!” — kiáltott rá a tábornok és megcsóválta feje fölött a kardját, hogy lesújtson *Viszocki* fejére.

De ebben a pillanatban egyszerre tíz pisztolylövés is eldördült és *Hanke* holtan fordult le a lováról.

Egy más csapat a színházba rohant be, ahol folyt az előadás. Ezeknek a vezére *Dobrovalszki* volt.

„Fegyverre lengyelek! A muszka gyilkolja testvéreinket!” — hangzott fel itt is a kiáltás és *Dobrovalszki* arra hívta fel a színház közönségét, hogy fogja el a soraiban ülő orosz tiszteket.

De ebben a pillanatban váratlan dolog történt. Az egyik páholyban ott ült *Chlopicki* tábornok, aki tudvalevően szintén érintkezést tartott fenn a forradalmárokkal s aki egész Lengyelországban igen nagy tekintélynek örvendett. Ez most felállt a helyéről és dörgő hangon kiáltotta: „Vissza! Én parancsolom, hogy vissza! Az itt levő orosz tisztek az én védelmem alatt állnak!”

Dobrovalszki emberei erre morogva, de mégis engedelmesen hátráltak ki a színházból.

De nemcsak itt, hanem az uccán is akadtak lengyel tábornokok, akik arra akarták rábírní csapataikat, hogy menjenek Konstantin nagyherceg védelmére. De pórul jártak: a saját katonáik ölték meg őket. Az öreg *Potocki* grófort a néptömeg rántotta le lováról, félholtra rugdalta, azután pedig pisztolylövésekkel végezte ki. *Blumer* tábornokot sortűzzel terítették le s holttestét azután felhúzták egy lámpavasra. *Tremlicki* tábornoktól egy sereg fiatal katonatiszt azt követelte, hogy álljon a forradalom élére.

„Nem szeghetem meg az uralkodómnak tett hűségeskümet” — felelte a tábornok. A következő pillanatban azonban holtan zuhant alá lováról, őt is pisztolylövések terítették le.

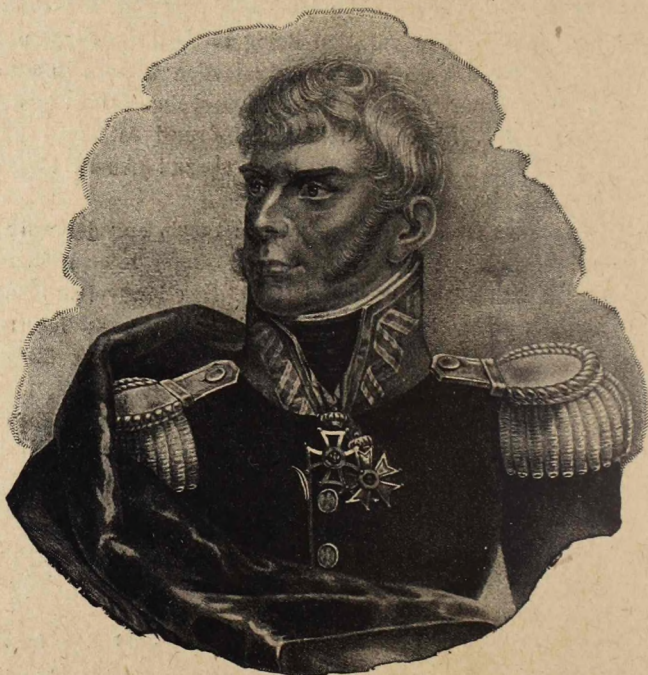
Ezalatt Konstantin nagyherceg még mindig nem tudta, hogy mit csináljon. Ott állt a kozák ezredek élén, de nem tudta elszánni magát semmire. A környezetében levő tisztek pedig annyira tájékozatlanok voltak az események felől, hogy egy részük azt hitte, csupán nagy tűzvész van benn a városban, a más részük pedig azt, hogy a lengyel katonák verekedtek össze egymással. Ezen az utóbbi véleményen kapva kapott Konstantin nagyherceg és szinte megkönnyebbülten mondta:

„No ha a lengyelek egymással verekszenek, ahhoz az orosz katonaságnak semmi köze sincs!”

És azzal kiadta a parancsot a — visszavonulásra. Csapatai élén elhagyta a várost és az ettől mintegy órajársnyira levő *Virzba* faluba lovagolt s ott szállt meg.

A főváros így megszabadult az oroszoktól. Most a forradalom vezetőinek az volt a főtörekvésük, hogy helyreállítsák a rendet s hogy olyan embert találjanak, aki tud parancsolni, rendelkezni. Erre a célra

kétségtelenül a már többször említett *Chlopicki* József lett volna a legalkalmasabb, mert neki nagy tekintélye volt úgy a polgárság, mint a katonaság előtt. A forradalom vezetői mind az ő kezébe akarták letenni a legfőbb hatalmat, ámde, bárhogyan keresték is — *Chlopicki* nem volt

Chlopicki József lengyel tábornok.

Már Napoleon seregében is harcolt az oroszok ellen. Egy ideig Párizsban élt, majd visszatért Lengyelországba és Sándor cár tábornokká nevezte ki. Midőn Konstantin nagyherceg egy szemle alkalmával megsértette, kilépett a katonaságtól. Eleinte ellenezte a lengyel szabadságharcot, de később a mozgalom élére állt s ő lett Lengyelország diktátora. Midőn megrendült a hite a szabadságharc ügyében, lemondott diktátori méltóságáról s mint közkatona vett részt a további harcokban. A harctéren életveszélyes sebet kapott, amelyből csak nehezen épült föl.

található sehol sem. Ez a nagyeszű, higgadt és hűvös gondolkodású ember, akiben azonkívül talán a kelleténél több is volt az óvatosságból, még mindig nem hitt a forradalom sikerében és nem akart kockáztatni addig semmit, amíg nem volt biztos a győzelemről. Azonkívül pedig ragaszkodott az állásához, a méltóságaihoz, amelyeket a cártól kapott és határozottan az Oroszországgal való békés megegyezés mellett volt.

Ezért a forradalom első napjaiban nagyon bölcsen, ámbár nem lehet mondani, hogy valami nagyon bátran is, elrejtőzködött.

Miután Chlopickit nem találták, *Lubecki*, a pénzügyminiszter vette ideiglenesen a kezébe az ügyek vezetését. Mellette a lengyelség legelőkelőbbjeiből úgynevezett végrehajtó-tanács alakult, amely főfeladatául a rend helyreállítását tűzte ki. Nehéz volt ez a feladat, mert a felbőszült nép nem akart megnyugodni, annál kevésbé, mert hiszen Varsótól alig egy puskalövésnyire ott táborozott Konstantin nagyhercegnek orosz hadereje.

Végül december elsején megtalálták Chlopicki tábornokot, aki azután *Catoriszki* hercegnek, *Pac* tábornoknak, *Radziwill* hercegnek és *Lubeckinek* a hosszas rábeszélése után hajlandónak mutatkozott a főparancsnokság átvételére, de csak azzal a határozott kijelentéssel, hogy ezt csak *a cárnak, mint lengyel királynak a nevében teszi*. Átvette a főparancsnokságot és első rendelkezése az volt, hogy a foglyul esett orosz tiszteket a várkastélyba szállíttatta és ott gondoskodott arról, hogy az életük teljes biztonságban legyen.

A forradalmárok tudták, hogy Chlopickitől valami nagyon erős rendszabályokat nem várhatnak, azért mintegy az ellenőrzésére és tetekre való kényszerítésére megalakították a *Hazafiak Társaságát*, amelynek az volt a feladata, hogy a mozgalom forradalmi irányát fenntartsa és az Oroszországgal való békés megegyezést mindenáron megakadályozza. Ennek a társaságnak az elnökévé Lelevelt választották meg.

Az ellentét Chlopicki és a Hazafiak Társasága között napról-napra jobban kiélesedett, de valóságos ellenségeskedéssé vált akkor, amikor egy váratlan esemény a hazafiak tüzére öntötte az olajat. Az történt, hogy Konstantin nagyherceg, aki még mindig habozva ült Virzbában, végre elhatározta magát. De arra, hogy Lengyelországot átengedi a saját sorsának és az egész orosz haderővel együtt kivonult az országból, haza Oroszországba.

Ez nagy diadal volt a hazafiak számára, akik tüstént hadüzenetet követeltek Oroszország ellen. Hiába intette őket Chlopicki, hogy a lengyel hadsereg nem elég erős arra, hogy felvegye a harcot az orosz katonasággal: az egész ország visszhangzott a kiáltástól: „Harcra Oroszország ellen!” A hazafiak az előbbi igazgatótanács helyett ideiglenes kormányt alakítottak, amely szintén ellene fordult Chlopickinak, akit a legvéresebb szájú forradalmárok már nyíltan hazaárulónak bélyegeztek.

Ezek a támadások annyira felingerelték a főparancsnokot, hogy

végre egy napon megjelent a kormánytanács ülésén, hogy ott elmondja mondanivalóit a saját védelmére. Ideges izgatottsággal kezdte beszédét, mind ingerültebbé és ingerültebbé vált és végre annyira elfogta az indulat, hogy görcsös vonaglások között elájult és végigzuhan a padlón.

Mint a futótűz terjedt el ennek az eseménynek a híre az egész városban és a lengyel népet, amelynek hangulata könnyen változik, egyszerre Chlopicki pártjára fordította s nagy haragra gyújtotta a Hazafiak Társasága ellen. Különösen a katonaság háborodott fel nagyon s az ellenségeskedés annyira elfajult, hogy a Hazafiak Társaságának néhány vezető tagját a katonák véresre verték. Végül a hazafiak is belátták, hogy a főparancsnokságot továbbra is meg kell hagyni Chlopickinak a kezében. Ez azonban kijelentette, hogy többé nem tartja meg azt. Ekkor a katonaság kezdett már nyíltan lázongani.

A kormány kétségbe volt esve, nem tudta, hogy mit csináljon, végre egyik érdemes öreg tagjának, *Niemcevicnek* támadt mentő gondolata: Chlopickit meg kell választani Lengyelország diktátorává. Ugy a kormány, mint a képviselők egyhangúan elfogadták ezt a javaslatot.

Mindez, amit itt elmondottunk, alig pár nap alatt folyt le. December elsején vette át Chlopicki a főparancsnokságot, negyedikén mondott le róla és ötödikén már a kormány küldöttsége vitte neki a diktátorrá való kinevezést. Még ugyanazon a napon megjelent a tábornok egyenruhában, csákóval a fején a kormány üléstermében. Kezében tartotta a diktátori kinevezést és pillanatnyi csönd után indulattól reszkető hangon így szólalt meg:

„Kinevezést kaptam — mondta — nem kell! A kormány gyenge és egység nélkül való, tőle kinevezést nem fogadok el — és itt az asztalra dobta a kinevezési okmányt — hanem magam jelentem ki magamat diktátornak! És jaj annak — folytatta, irtózatosat ütve öklével az asztalra — jaj annak, aki nem engedelmeskedik nekem!”

Ez ellen nem volt senkinek szava és Chlopicki átvette a diktátori hatalmat. Közben azonban végre a cárral is megelégtelte az eseményeket. Bizott abban, hogy a lengyel mozgalom magától lecsillapodik, csak december 18-án határozta el magát a cselekvésre. Ekkor az orosz néphez szóló proklamációt bocsátott ki, amelyben tudatta népével, hogy hadsereg élén fogja kényszeríteni Lengyelországot az újból való meghódolásra. Ez a kiáltvány a következő szavakkal végződött: „Be fogunk vonulni Varsóba, ha bokáig kell gázolnunk is a vérben!”

Chlopicki, aki előre látta, hogy mi lesz Lengyelország sorsa, ha háborúra kerül a sor Oroszországgal, erre követeket küldött a cárhoz,

hogy békés megegyezést hozzanak létre. A követeknek, *Lubecki* hercegnek és *Jezierszki* grófnak a cár csak ennyit felelt :

„Mint lengyel király, kötelességemnek tartom a forradalmat elfojtani és a bűnösöket megbüntetni !”

Ez a felelet annyira megdöbbsentette a követeket, hogy *Lubecki* vissza sem mert utazni Lengyelországba, hanem ott maradt Péterváron és csak *Jezierszki* vitte meg haza a cár üzenetét.

Chlopicki erre az üzenetre belátta, hogy az ő szerepe véget ért. Az Oroszországgal való nyílt szakítással járó felelősséget nem akarta magára venni s ezért egybehívta a képviselőházat s annak az ülésén így szólt :

„A méltóságomat leteszem. Sem diktátor, sem vezér nem akarok lenni. Sőt nem akarok még tiszt vagy közkatona sem lenni !”

Erre egy képviselő, *Ledochovszki* gróf ezt kiáltotta feléje :

„Ha a nemzet parancsolja, önnek engedelmeskednie kell ! Ha nem akar diktátor lenni, legyen katona !”

Chlopicki erre megragadta a képviselő karját és hevesen így felelt neki :

„Jó, leszek hát katona. De csak közkatona.”

És azzal elhagyta az üléstermet. Lemondásával a hatalom megint teljesen a túlzók, a háborúspártiak kezébe került. Ezek azután a képviselőházban is úrrá lettek és teljesen magukhoz ragadták a vezetést. *Soltky* indítványára mindenekelőtt kimondották, hogy a Romanov-ház trónvesztett Lengyelországban, pár nappal később pedig, amikor megérkezett a híre, hogy az orosz hadsereg *Diebitsch* tábornok vezetésével közeledik a lengyel határ felé, felugrott helyéről *Ledochovszki* gróf és harsogva kiáltotta el :

„Indítványozom, hogy jelentse ki a Ház, hogy Miklós nem a királyunk többé !”

Nemcsak a képviselők, hanem a karzati közönség is viharos lelkesedéssel és dörgő tapssal fogadták Miklós cárnak, mint lengyel királynak ezt a detronizálását. És ezzel el volt vetve a kocka, Lengyelország jövő sorsa tisztán a fegyverekre volt bízva.

A lengyel szabadságharc.

A lengyelek nem nagy reménységgel indulhattak neki a hadviselésnek. *Diebitsch* óriási sereggel közeledett : 86.000 főnyi gyalogsággal, 22.000 főnyi lovassággal, 4000 kozákkal és több mint 300 ágyú-

val. A lengyel hadsereg ezzel szemben összesen 57.000 gyalogosból, 21.000 lovasból és 142 ágyúból, 4000 tüzérből állt. De a lengyel hadseregben igen nagy volt a harci kedv és az első összeütközések eredményei csakugyan azt látszottak mutatni, hogy Chlopicki aggodalmai túlzottak voltak.

Az ellenségeskedések 1831 február elején indultak meg és már február 14-én *Dvernicki* lengyel tábornok fényes diadalt aratott egy orosz hadtesten, Sztoecsek városka mellett, február 17-én pedig *Skrzinecki* tábornok győzedelmeskedett Dobre mellett. Sőt az oroszok három nappal később a Vavre melletti nagy ütközetben is félig-meddig vereséget szenvedtek.

Azonban alig pár nap alatt nagyot fordult a kocka. *Krukowiecki* lengyel tábornok a Varsótól alig pár kilométernyire levő Grochov mellett csatára kényszerítette az oroszokat és itt a lengyel sereg nagy vereséget szenvedett. Az oroszoknak ez a győzelme főképpen azért volt fontos, mert odajuttatta őket csaknem egészen Varsó falai alá.

A grochovi ütközetben bukkanik fel újból *Chlopicki* tábornoknak, a volt diktátornak a neve, aki csakugyan állta a szavát és mint közlegény harcolt a lengyel hadseregben. A válságos pillanatban Chlopicki elhatározta, hogy élére áll a lengyeleknek. Chlopicki lóra ült s marsallbot helyet kurtaszárú pipáját tartotta fel magasra a levegőben. Amikor Chlopicki látta, hogy a csata elveszett, kétségbeesésében egyenesen a kozákok dárdáiba akart belerohanni, de ebben a pillanatban lovát egy gránát szügyön találta s a tábornok a szét pattanó szilánkoktól maga is súlyosan megsebesülve a földre zuhant. A lengyelek vad futással menekültek, soraik egészen felbomlottak, csak Skrzineckinek sikerült néhány zászlóaljjal új állást foglalni s Krukowiecki tudott a balszárnnyal meglehetősen rendben visszavonulni *Pragaba*, Varsónak az elővárosába.

Diebitsch nem üldözte a lengyeleket. Ezzel hibát követett el, mert az éj leple alatt a lengyelek a Visztula hídján át bevonultak Varsóba s így a széles folyam a két ellenséges hadsereg közé került.

A vert lengyel hadsereg nagy tábori tüzek mellett tanyázott Varsó uccáin, a vezérek pedig tanácskozássra gyűltek egybe, hogy fővezért válasszanak, mert belátták, hogy egységes vezetés nélkül lehetetlen a további harc. A választás Skrzineckire esett, aki már előbb Vavrenál, most pedig Grochovnál is kitüntette magát nemcsak hősiességével, hanem körültekintő hidegvérével is. A még aránylag fiatal tábornok — csak negyvenöt éves volt — rendkívül gyors elhatározású, erős akaratú ember volt, de amellett még a legnagyobb veszedelem perceiben is meg

tudta őrizni higgadságát. Ennek különösen fényes tanujelét adta azzal, hogy a grochovi ütközetből ő tudta visszavonni csapatait a legnagyobb rendben.

Az új főparancsnok első rendelete az volt, hogy felgyújtatta Pragát és megtett mindent annak a hidnak a védelmére, amely Pragából vezetett át Varsóba. Azonban ezekre a gyors intézkedésére egyelőre nem volt szükség mert Diebitsch az előző ütközetekben is, Grochovnál is olyan veszteségeket szenvedett, hogy egyelőre nem gondolt újabb támadásra és így valóságos fegyverszünet állt be, amely több héten keresztül tartott.

Skrzynecki nem vesztegette el ezt az időt. A Varsóval szomszédos falvakból ezrével sereglettek fel a parasztok a fővárosba, hogy harcoljanak Lengyelorszáért. A fővezér népfelkelést szervezett belőlük s egyenesre kalapált kaszával fegyverezte fel őket, miután egyéb fegyver hiányzott.

Március végén

Diebitsch végre megmozdult. Az volt a terve, hogy felfelé halad a Visztula mellett, olyan helyre, ahol gázlót lehet találni s ott kel át a folyón ahelyett, hogy a pragai híd előreláthatóan véres ostromát erőszakolná. Elinvult és a híd őrizetére csak Rosen tábornokot hagyta hátra 18.000 emberrel.

Ezt várta Skrzynecki. Március 29-én éjjel nagy köd lepte el a Visztulát és a hidat, megjött tehát a kedvező alkalom. A lengyelek vastagon megrakták szalmával a hidat, azután nesztelenül, észrevétlenül átvonulva rajta, rátörték Rosen táborára. Olyan ügyesen és olyan gyorsan

Skrzynecki János lengyel tábornok.

Diadalmasan harcolt az oroszok ellen, de Osztrólenkánál ő is végzetes vereséget szenvedett seregével. Háború után Brüsszelbe ment, hogy belga szolgálatba lépjen. De a hatalmak tiltakozására a király nem nevezhette ki hadserege főparancsnokává.

san végezték ezt a kirohanást, hogy az oroszok óriási veszteségeket szenvedtek és eszeveszett futással menekültek a grochovi erdőbe. Maga Rosen is csaknem foglyul esett. Ennek a sikerült csapásnak az volt a következménye, hogy Diebitsch ismét kénytelen volt elhalasztani a Visztulán való átkelést és Varsó ostromát.

Ellenben csakhamar megint katasztrófa érte a lengyel seregeket az ország déli részében. Ide 4000 emberrel *Dvernicki* tábornok ment, hogy felláztassa Volhinia-tartományt is az oroszok ellen. Azonban itt váratlanul rajta ütött *Rüdiger* orosz tábornok (ugyanaz a *Rüdiger* volt ez, aki később a magyar szabadságharc folyamán Segesvárnál esett el és ott is van eltemetve) és heves harc után átszorította *Dvernickit* a galíciai határon Ausztriába, ahol azután az osztrák katonaság lefegyverzte a lengyeleket. *Krízsanovszki*, aki elkésve segítségére menni akart *Dvernickinek*, szintén alig tudott megmenekülni az osztrákok karmai közül.

Skrzinecki, aki különben is mindig óvatos ember volt és akit a fővezérséggel járó felelősség még óvatosabbá tett, ezeknek a balsikereknek a hallatára többé egyáltalán nem akarta elhagyni Varsót, hanem pusztán annak a védelmére szorítkozott. Mivel Diebitsch nem tett semmit, csakugyan ez látszott a leghelyesebb taktikának. Azonban ekkor megint közbeszóltak a túlzók és a képviselőház útján adattak parancsot a fővezérnek, hogy csináljon már végre valamit.

Skrzinecki erre kénytelen-kelletlen elhatározta, hogy megkerüli Diebitsch seregét és úgy próbál erőt venni az óvatos orosz fővezéren. Négy részre osztotta seregét, az egyiket *Uminszki* vezetésével ott hagyta szemben Diebitsch seregével, hogy a lengyel fősereg elvonulását elpalástolják, a másik részét *Lubienszki* vezetésével a Bug-folyó partján állította fel, hogy szükség esetén segítségére lehessen *Uminszkinek*, a harmadik részt *Dembinszki* parancsnoksága alatt (ugyanaz a *Dembinszki*, aki a mi szabadságharcunk alatt egy ideig a honvédsereg főparancsnoka volt) az Osztrolenkán keresztül vezető visszavonulási út védelmére hagyta hátra, ő maga pedig a negyedik, legnagyobb rész élén elindult Diebitsch hadállásának a megkerülésére.

A vakmerő tervnek végzetes következése lett. Kémei értesítették Diebitschet, hogy Varsó alól a fősereg elvonult. Erre az orosz fővezér nagy erővel megtámadta *Uminszkit*, akinek *Lubienszki* kénytelen volt a segítségére sietni. Mialatt a sereg két része így le volt kötve, azalatt *Mihály* nagyherceg, aki szintén tábornok volt Diebitsch seregében, ügyes oldalmozdulattal eléje vágott *Skrzineckinek* és hátrálásra kényszeri-

tette. A megkerülés tervéből így semmi sem lett és Skrzinecki kezdett csata nélkül visszavonulni. Utközben kapta a hírt, hogy veszélyben Varsó, Diebitsch főeregét Uminszi és Lubienszki nem bírják már feltartóztatni. Erre a fővezér kétségbeesett gyorsasággal kezdett sietni Varsó felé. A lovasság szakadatlanul ügető-lépésben ment, a gyalogság pedig hátrahagyta a kifáradt embereket és a poggyászt is, úgy siettek.

A lengyel szabadságharc katonáinak viselete.

Ezzel a kifáradt és elkedvetlenedett sereggel érkezett meg Skrzinecki május 25-én este a Narev folyó partján fekvő Osztrolenka városa alá. Itt még azt a baklövést is elkövette, hogy seregének legnagyobb részét átküldte táborozni a Narev túlsó partjára, a városban csak egy hadtestet tartott, abban a hitben, hogy azzal is képes lesz egy esetleges támadás ellen megvédelmezni a várost is, meg a Narev hidját is.

Diebitsch azonban, amint arról értesült, hogy Skrzinecki visszavonulóban van, rögtön elfordult Varsó alól és rendkívüli gyorsasággal

sietett szintén Osztrolenka felé, hogy ott útját vágja a visszavonuló lengyeleknek. Ugyanakkor, amikor a lengyel sereg elérkezett Osztrolenkába, az oroszok is bevonultak a szomszédos Piszki nevű faluba. Másnap, május 26-án reggel adta meg Diebitsch a parancsot a támadásra.

Délelőtt tíz órakor kezdődött meg a harc, a gyászos, rettenetes emlékü *osztrolenkai* ütközet, amely véres betűkkel van felírva a lengyel nemzet történelmében. Diebitsch hadai rohamra indultak a hid ellen és a lengyeleket a legkétségbeesettebb védekezés ellenére visszaszorították rajta a városba. Erre a lengyelek a hidat fel akarták gyújtani, de ez nem sikerült, csak arra voltak még képesek, hogy felszaggassák a hid pallóját. Azután két ágyút állítottak a belső hídfőhöz és onnan gyilkos kartácstűzet adtak az előrenyomuló oroszokra. Mind hiábavaló volt. A padló helyett a hidon feltorlódott holttesteken keresztül vágattak előre az asztrakáni kozákok és elhallgattatták a két ágyút. *Pac* lengyel tábornok csapata iparkodott feltartóztatni az ördögi dühvel előretörő kozákokat, de közben az orosz Szuvarov-ezrednek a folyón alább, egy tutajhídon szintén sikerült benyomulni a városba és most ezek oldalba támadták *Pac* csapatait. Ugyanekkor pedig *Foll* tábornoknak sikerült a félig szétrombolt hídon bevinni néhány ágyút is a városba és most gyilkos tüzelést kezdett a lengyelekre.

Skrzinecki látva a nagy veszedelmet, eszeveszett bátorsággal maga állt a lengyel csapatok élére és minden áron vissza akarta szorítani az oroszokat a hídon. Hiába adta neki vezérkari főnöke, a rendkívül tapasztalt *Prondzinszki* azt a tanácsot, hogy engedje be a városba az egész orosz sereget, ők maguk vonuljanak ki s azután a közeliombokról, amelyeket lengyel csapatok tartottak megszállva, bombázzák halomra Osztrolenkát. Skrzinecki nem hallgatott rá, hanem ismét rohamra vezette csapatait olyan kétségbeesett elszántsággal, hogy látszott rajta: a hősi halált keresi.

Ebben a pillanatban fordult a csata sorsa. Diebitsch a hídon újabb csapatokat küldött át és az orosz ágyúknak el kellett hallgatniuk, nehogy a saját seregük soraiban tegyenek kárt. Ezt a pillanatot használta fel *Prondzinszki* arra, hogy oldaltámadást intézzon az oroszok ellen és sikeresen visszaszorította őket a hidig. És ebben a pillanatban lengyel ágyúk dördültek meg, pusztító tüzet okádvá a hátráló oroszokra: *Bem* ezredes érkezett a csata színhelyére lovasütegével, ugyanaz a Bem, aki olyan halhatatlan nevet szerzett később magának a magyar szabadságharcban. A szorongatott oroszok nem voltak képesek újból beljebb hatolni a városba és a megvert lengyel sereg Bem ágyúinak a védelme

alatt elhagyhatta Osztrolenkát és megkezdhetette a visszavonulást. Bem hősiessége és hadi tudománya akadályozta meg az oroszokat abban, hogy üldözdhessék és teljesen megsemmisíthessék a megvert, elcsigázott lengyel sereget.

Egészen összetörve, szemében könnyekkel ült kocsira Skrzinecki este tíz órakor és kiadta a parancsot a visszavonulásra Varsó felé. A sereg, amely követte, teljesen szét volt zúllva, csüggedt és harcképtelen volt. Ámde Diebitschnek is ez volt az utolsó győzedelme. Az osztrolenkai diadal megszerezte neki azt a lehetőséget, hogy átkeljen a Visztulán de át már nem kelhetett rajta, mert váratlanul megölte a kolera, amelyet az orosz seregek becipeltek Lengyelországba is, úgy, mint 18 évvel később Magyarországra.

Az osztrolenkai vereség visszahatása csakhamar bekövetkezett. Több lengyel tábornok, köztük a cselszövésekre hajló, alattomos Krukoviecki, a Hazafiak Társaságához szító Uminszki, de maga a becsületes Prondzinszki is nyíltan azzal vádolták Skrzineckit, hogy az ő késlekedése volt az oka az osztrolenkai csatavesztésnek. A túlzók pedig már kezdtek hazaárulásról beszélni és amikor kiderült, hogy Podóliában két tábornok, *Jankovszki* és *Hurtig* titokban tárgyalásokat folytat az oroszokkal, a békétlenek egyenesen Skrzineckinek a fejét kezdték követelni. A főparancsnok azzal iparkodott elejét venni a vádaknak, hogy a két áruló tábornokot elfogatta, börtönbe vettette és megígérte, hogy kétszer huszonnégy óra alatt végez a pörükkel. Ez azonban nem történt meg, hanem ellenkezően, a pert húzták-halasztották és a vizsgálat adatait titokban tartották. Ennek a huzavonának később végzetes következményei lettek, de a gyanú már most is mind sandább szemmel kezdett tekinteni Skrzineckire.

Nemsokára megérkezett Lengyelországba az orosz hadak új főparancsnoka, *Paskievics* gróf, varsói herceg, aki Magyarország ellen is vezette később a cár kozákjait. Átvitte csapatait a Visztulán és fenyegetően közeledett Varsó felé. Ekkor már az egész lengyel nép azt követelte, hogy Skrzinecki cselekedjék valamit, vívjon döntő ütközetet az oroszokkal, még mielőtt azok a főváros alá érkeznének. A főparancsnok azonban még akkor is vonakodott. Erre azután a Varsó alatti táborban a haditanács előtt megjelent a képviselőház egy küldötte és kijelentette, hogy a parlament a lengyel nép nevében megfosztja Skrzineckit a főparancsnokságtól. Másnap pedig főparancsnokká *Dembinszkit* választották meg.

Azonban Dembinszkiben alig pár nap múlva nagyot csalódtak. Neki

is az volt a meggyőződése, hogy nem szabad még felvenni a nyílt ütközetet, a képviselőknak pedig azt üzentte, mikor tárgyalni akartak vele, hogy a katonának a hadviselés a dolga, nem pedig a képviselőkkel való tárgyalás. Főparancsnoki működését pedig azzal kezdte meg, hogy a főváros előtt táborozó lengyel csapatokat egy éjszaka mind bevonta a város hástyái közé.

Erre azután őt is elcsapták és *Prondzinszkil* tették meg főparancsnokká. Dembinszki azonban kijelentette, hogy nem teszi le a főparancsnokságot, hanem ha kell, inkább szétkergeti a parlamentet és mint dik-

Paskievics Fedorovits Iván orosz herceg.

Mint az orosz hadak főparancsnoka leverte a lengyel szabadságharcot. A cár 1849-ben őt bízta meg, hogy hadait a magyar szabadságharc leverésére vezesse. Előtte rekte le Görgei a fegyvert.

tátor fog rendelkezni. A mérsékelték egy része, különösen a mágánások, helyeselték ezt a kijelentést, mint ahogyan *Cartoriszki* herceg és leginkább arisztokratákból álló pártja Skrzinecki magatartását is helyeselte már előbb. A túlzók, a radikálisok most elkeseredésükben kétségbeesett lépésre határozták el magukat : eltökélték, hogy a népet fel fogják lázítani az urak ellen, hogy így törjék meg a mágánások hatalmát.

Augusztus 15-én, Mária mennybemenetelének a napján tört ki a titokban előkészített zendülés. Varsó uccáin ünneplő sokaság sétált, amikor híre kerekedett — maguk az összeesküvők híresztelték — hogy Dembinszki merényletet tervez a város ellen, katonáival meg fogja azt szállni és egész Lengyelországban katonai uralmat akar létesíteni. Dühödt tömeg verődött össze, berontott a képviselőházba, amely éppen ülésezett és ott hangosan követelt halált az áruló fejére. *Cartoriszki* herceg iparkodott csillapítani őket, az ősz *Barzikovszki* képviselő pedig haraggal támadt rájuk. Csak *Lelepet* hallgatott, mert ő is részese volt az összeesküvésnek.

A tömeg, mikor látta, hogy itt hiábavaló az erőszakoskodás, kitódult megint az uccára és itt egyre szaporodva a várkastély felé iparkodott, amelyben Jankovszki és Hurtig meg még más három tábornok volt fogva a hazaárulás vádja miatt. Feltörték a kastély kapuit, szétverték az öröket és a szerencsétlen tábornokokat kihurcolták az uccára, ott verték agyon őket. Fogva volt ott egy *Bazanowne* nevű asszony is, akinek semmi más bűne nem volt, csak az, hogy Hurlignak volt a szeretője : ezt a szerencsétlent is meggyilkolták.

Innen a mindjobban nekivaduló tömeg vérszomjasan rohant az elé a börtön elé, ahol orosz foglyok és kémek voltak fogva. Ezeket is kihurcolták az uccára és valamennyit, számszerint harmincat, válogatott kínzások közt megölték.

Másnap megismétlődtek a rendzavarások és a gyilkolások, sőt a tömeg már fosztogatni is kezdett, de ekkor megjelent Dembinszki és a katonái csakhamar rendet csináltak. A tábornok azonban beérte azzal, hogy a főbűnösöket elfogatta és bezáratta. A parlament tagjai, akik Dembinszki táborába menekültek, ekkor elhatározták, hogy *Krukovieckit*, aki nagy népszerűsége tett szert, megteszik Varsó parancsnokává, hogy csillapítsa le a forrongást. Csak ez kellett a nagyravágyó és fondorlelkű *Krukovieckinek*. Eleinte nemhogy rendet csinált volna, hanem titokban még bujtogatta is a népet, de azért azt üzenté Dembinszki táborába, hogy rend van, a képviselők visszatérhetnek.

Ez meg is történt és a képviselőház másnap újra hozzáfogott a

tanácskozáshoz. Azonban ekkor Krukoviecki hirtelen katonasággal vette körül a parlament épületét, ágyúkat szegeztetett neki és azt izente be a képviselőknek, hogy rögtön változtassák meg az államformát, mondják ki Lengyelországot köztársaságnak és tüstént válasszanak elnököt. A képviselőház nem tehetett egyebet, minthogy engedelmeskedett. Eltörülte az

Krukowiecki János gróf, lengyel tábornok.

A lengyel szabadságharc idején Varsó parancsnoka volt. A nagyravágyó s fondorlelkű ember kivitte, hogy őt választották meg a lengyel köztársaság elnökévé. Mikor közeledett seregével, meghódolt előtte s hogy teljessé tegye árulását, több ezrednek parancsot adott a visszavonulásra.

ellen. Ramorino hadereje sokkal nagyobb volt, mint a Rosené és ezért könnyű lett volna ezúttal megverni az oroszokat, ha — közbe nem esik *Cartoriszki* hercegnek a birtoka, Miendzirzec. A herceg éppen otthon időzött és mikor a lengyel sereg keresztül vonult a falun, hivatkova az ősi lengyel vendégszeretetre, meghívta magához ebédre Ramorinót egész tisztikarával együtt.

Az ebédből vacsora lett, a vacsora másnap reggelig tartott, másnap megint estig folyt a mulatság és az „ősi lengyel vendég-

eddi kormánytanácsot és megválasztotta köztársasági elnöknek természetesen Krukovieckit. Az orosz hadsereg eközben lassan felvonult a Visztula partján Varsó felé. A tragédia közeledett a befejezéshez. *Paskievics* maga a főseppel a folyó balpartján vonult, *Rosen* tábornokot pedig a jobb parton küldte el, hogy Prágát támadja meg. Rosen visszaverése látszott elsősorban szükségesnek s azért a lengyelek *Ramorino* tábornokot küldték húszezer emberrel és negyvenkét ágyúval Rosen

szeretet"-nek az lett a vége, hogy Rosen megtudta Ramorino közeledését és volt ideje még jókor elmenekülni.

Krukoviecki ekkor kemény parancsot küldött Ramorinonak, hogy rögtön térjen vissza Varsóba. Ramorino azonban, büntetéstől félve, csak tétován engedelmeskedett és lassú menetekben vonult vissza. Paskievics, aki minderről értesülve volt, erre elhatározta, hogy megkezdi Varsó ostromát, még mielőtt Ramorino visszatérne.

Varsó várának a kerülete meglehetősen nagy volt : összesen tizenhat kilométer hosszúságú. A várfal mögött hatvan sánc volt, még pedig tekintélyes nagyságúak, úgyhogy minden egyesnek a védelmére több ezer ember lett volna szükséges. A külső várfalat azonban nagyon jól megvédelmezték a Visztula süppedékes posványai, amelyek miatt szinte megközelíthetetlenek voltak, ahol pedig nem volt mocsár, ott háromsoros külső erődítmény védelmezte őket. A lengyel helyőrség ehhez a nagykiterjedésű erődhöz egyáltalán nem volt elég : 38.000 főnyi rendes katona és 5000 népfelkelő védte ekkor Varsót.

Az orosz fővezér szeptember 6-án kezdte meg a támadást, még pedig a vár legerősebb része, az úgynevezett *Vola* ellen. Két óra hossza lövette hevesen ezeket a sáncokat s a védők kénytelenek voltak engedni : az oroszok elfoglalták a sáncokat. A lengyelek kétszer támadtak, hogy visszafoglalják Volát, de hiába, az oroszok meg tudták tartani a pozíciójukat.

A Vola elestével maguk a lengyelek is belátták, hogy Varsó vára tarthatatlanná vált. Még az ágyúk dörgése közben összeült a haditanács és Krukoviecki ajánlatára elhatározta, hogy követet küld Paskievicshez, hogy milyen feltételekkel fogadná el a vár átadását. Paskievics felelete kurta volt :

„Feltétlen megadás úgy a vár, mint az egész lengyel nemzet részéről!”

Másnap Krukoviecki maga tárgyalt Paskievicssel, de ő sem tudott más feleletet kapni. Erre azután visszatért Varsóba, alázatosan könyörgő levelet írt a cárhoz, majd pedig megírta lemondó levelét és elküldte a képviselőháznak. Azután Pragán keresztül eltűnt Varsóból, de hogy árulását teljessé tegye, útközben még parancsot adott több ezrednek és ágyúütegnek a *visszavonulásra*.

A képviselőház nem tudta, hogy mit csináljon. Pedig a leghíresebb tábornokok is, köztük Prondzinszki is azt tanácsolták, hogy feltétlenül adják meg magukat kényre-kegyre és ne ingereljék tovább az ellenség haragját, mert Varsó immár teljesen tarthatatlan. De a képviselők mégsem hajtottak az okos tanácsra és elhatározták, hogy a várat a végsőig

kell védelmezni, a köztársaság elnökévé pedig az áruló Krukoviecki helyébe megválasztották *Niemojovszki* Bonaventurát. Így, amikor a megsebesült Paskievics nevében *Berg* tábornok megjelent a várban, hogy a Krukoviecki által — ez csak most derült ki — felajánlott kapituláció részleteiről tárgyaljon: ridegen elutasító választ kapott.

De hiába voltak már a büszke szavak. Az orosz ágyúk újra bőmbölni kezdtek, egyik sánc a másik után esett az ellenség hatalmába és végre elfoglalták az oroszok az úgynevezett *Jeruzsálemi kapu* is. Ekkor már a legmakacsabb képviselők is belátták, hogy hiába való volna minden további vérontás, másnap már megkezdődnék a legvéresebb uccai harc: azért a kormány kiüzent Paskievicsnek, hogy feladja Varsó várát.

Az oroszok azonnal bevonultak a meghódolt városba a Jeruzsálemi kapun át, megszállták egész Varsót, Pragát és a hidat. Ugyanabban az órában vonult ki a legyőzött és mindössze 23.000 főre olvadt lengyel hadsereg Varsóból. Megható, megrázó jelenet volt, amikor a vert, de még mindig bizakodó csapatok a „Nincs még veszve Lengyelország” dallamát énekelve hagyták el a fővárost és elvonultak a másik nagy lengyel vár, *Modlin* irányába.

Modlin alá gyülekezett mindenfelől a szétszórott lengyel hadsereg és ha ott mind összegyűlhettek volna, talán lett volna még remény, hogy ebbe az erős várba bezárkózva, sikeresen folytathatják a harcot. De Ramorino megint nem engedelmeskedett a parancsnak s valószínűen *Carlorszki* herceg tanácsára elhatározta, hogy az ország déli részében veszi fel a harcot tizenötezer főnyi seregével az oroszok ellen. Ennek az lett a vége, hogy az üldözöttből üldözővé vált Rosen tábornok csakhamar leszorította egészen a déli határig, ahol Ramorino rövid harc után áthúzódott seregével együtt Galiciába és ott letette a fegyvert az osztrákok előtt.

Ennek a katasztrófának a híre valóságosan kábitó hatással volt a Modlinnél összegyűlt seregekre. Felbomlott minden rend, a katonák százával hagyták oda zászlóikat és végre *Robinszki* tábornok, aki közben fővezér lett, elhatározta, hogy még megmaradt 21.000 főnyi seregével *Plokon* át Poroszországba fog menekülni. Megkezdődött a szomorú mars. A lengyel sereg október 5-én átlépte a porosz határt s letette a porosz katonák előtt a fegyvert. A kormány tagjai és a képviselők a legkétségbe esettebb állapotban maradtak hátra Modlinban.

Lengyelország ott feküdt leverve a cár lába előtt. November elsején Miklós cár proklamációt tett közzé, amelyben körülbelül 800 vezető kivételével minden fölkelőnek amnesztiát adott. De a lengyel alkotmányt

megsemmisítette, a lengyel királyi címet megszüntette és egész Lengyelországot mint egyetlen tartományt bekebelezte Oroszországba. Paskievicsét állította a cár mint kormányzót az új tartomány élére, a varsói és vilnai egyetemet bezárták és megkezdődött a lengyel nép legerőszakosabb eloroszosítása.

Az amnesztia ellenére is mindenkire, aki csak egy kissé gyanús volt, vagy golyó, vagy Szibéria várt s így, aki csak bírt, menekült a szerencsétlen, keresztre feszített országból. Cartoriszki Párizsba menekült, Lelevel Brüsszelbe, a többiek pedig szétszóródtak az egész világon, de az európai népek mindenütt rokonszenvvvel fogadták őket. A „lengyel menekült” ekkor kezdett állandó alakká válni Magyarországon is.

Pedig talán meg sem érdemelték a lengyelek ezt a nagy rokonszenvet. Amíg önálló volt az országuk, nem tudták megbecsülni ezt az önállóságot, amikor az Oroszországhoz való kapcsolás után alkotmányosan élhettek volna, ez ellen lázadtak fel, amikor pedig szabadságharcuk már a diadalt ígérte, akkor megölte országukat az örök lengyel átok: a visszavonás.

Anglia a napoleoni idők után

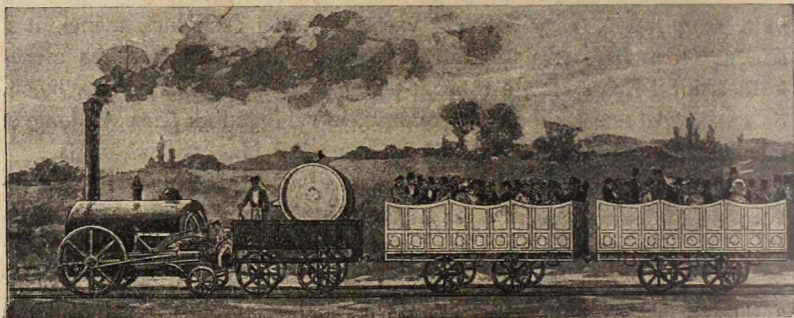
Abból a nagy hatalmi körből, amelyet Napoleon letünése után Metternich mint valami fojtogató gyűrűt font egész Európa köré, kezdetől fogva csak Angolország volt képes teljesen kivonni magát. Az épp oly büszke, mint önző brit birodalom egyáltalán nem volt hajlandó magát az osztrák diplomata járószalagján vezetetni s ámbár az Egyesült Államok elszakadásával óriási vérveszteség érte, mégis volt annyi ereje, és rugalmassága, hogy még ebben a szinte vaspántokkal összekapcsolt korban is egészen a maga lábán járjon.

Anglia úgy az európai népek ájultságát, mint a későbbi nagy forradalmakban jelentkező visszahatást is mindig és mindenütt a saját céljaira tudta kihasználni, a saját gazdagodására értékesíteni. A gazdasági érdek volt Anglia politikájának az irányítója és míg más, kevésbbé szerencsés nemzetek politikai, közjogi kérdések miatt voltak kénytelenek emészteni az erejüket, addig a boldog Anglia, az egyetlen ír kérdés kivételével — ámbár tulajdonképpen annak is gazdasági bajok voltak az alapjai — munkálkodhatott a saját népének a jóvoltán, vagyoni felvirágzásán.

A napoleoni idők letünte után szinte minden angol politikusnak csak egy célja volt: a középosztály és a munkásság vagyoni jólétének

a biztosítása és az angol ipar egyeduralmának fenntartása a világpiacon.

A közjólét emelésére szolgáló intézmények létesítésén dolgoztak akkor az angol államférfiak, akiknek a dolga annál könnyebb volt, mert maga az állam is kitűnő pénzügyi viszonyok közt volt, így például

Az első személyvonat Európában.

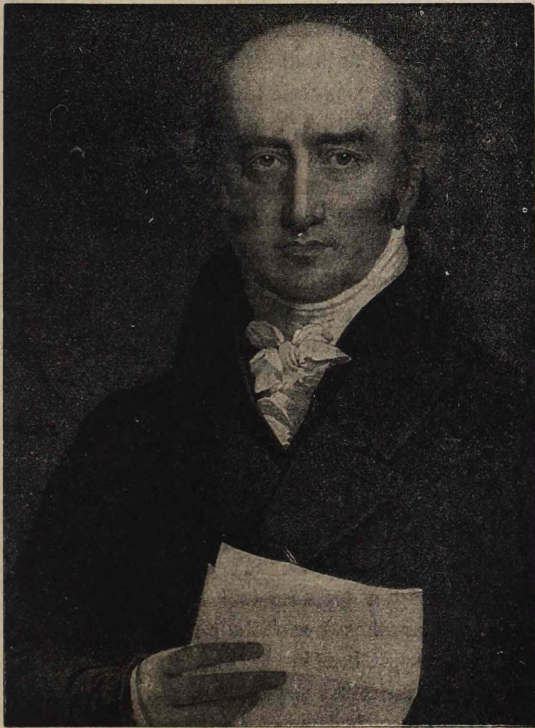
Angliában Liverpool és Manchester városok között közlekedett. A vasútvonalat maga Stephenson György építette, a gőzmozdony főtalálója. A felső kép a gőzmozdonyt és a harmadik osztályú kocsikat, az alsó kép a második és első osztályú kocsikat ábrázolja.

1834-ben a költségvetés körülbelül kétfélmillió font sterling felesleggel záródott. Hogy az ipar és a kereskedelem teljesen felszabaduljon minden kötöttségtől, minden kiváltságokozta nyügtől, a kormány először is a hatalmas *Keletindiai Társaság* megsemmisítéséhez fogott hozzá. Ez a társaság, amelynek privilégiuma volt az Indiával való kereskedelem lebonyolítására, igen jövedelmező vállalat volt. Ebben az időben a részvényeire, amelyeknek a kibocsátási ára 500 font sterling volt, 252 font évi osztalékot fizetett. A kormánynál minden húsz esztendőben kellett

megújítani a privilégiumát és az angol államférfiak minden egyes ilyen alkalmat megragadtak arra, hogy a társaság kiváltságos jogait lehetőleg megnyirbálják. Előbb erősen megszorították a jogait, 1834-ben pedig a törvényhozás kimondotta a Társaság felosztatását és ügyei lebonyolítására még húsz esztendei határidőt adott neki.

A második szociálisintézkedés Anglia szegényfoltjának, a rabszolgakereskedésnek az eltörlése volt. Ennek a kezdője és kivívója *Wilberforce* Vilmos volt, aki nevét ezzel örökre beírta az emberiség történetébe.

Az egyetlen politikai színezetű kérdés pedig, amely Angliát ez időben foglalkoztatta — nem beszélve természetesen a külpolitikai vonatkozásokról — az írek dolga volt. Ebben a dologban gazdasági és vallási ellentétek játszották a főszerepet. A protestáns Anglia súlyosan

Canning György angol államférfiú.

Demokratikus érzésű politikus volt s több ízben miniszter, majd rövid ideig miniszterelnök. Kemény küzdelmei voltak a konzervatív arisztokráciával. Szegényen halt meg, özvegyének a parlament 3 ezer font évjáradékot szavazott meg.

nyomta a katolikus vallású íreket. Az angol földesurak a bérleti rendszer révén valóságosan kirabolták a csaknem tisztán földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó íreket. Hogy pedig vallásbelileg hogy álltak a viszonyok, arra elég egy példát idézni. Írországnak akkor nyolcmillió lakosa volt és ebből a nyolcmillióból mindössze hatszázötvenezer volt az anglikán, a többi katolikus. És mégis, az anglikánoknak négy óriási

jövedelmű érseke, tizenhatsz püspöke és minden nagyobb városban lelkesze volt az írek között. Volt olyan anglikán plébánia, amelyiknek nem volt 15 híve sem és mégis, ennek a töle idegen papságnak az eltartásához az egész ír népnek évenként 850.000 font sterlinggel, tehát körülbelül huszonhárom millió pengővel kellett hozzájárulni. A papi „tized” ki volt vetve a katolikus lakosságra is.

Ezen igazságtalan állapotok miatt már a XVIII. században olyan veszedelmes forrongások támadtak a „Zöld sziget”-en, ahogy Írországot nevezik, hogy 1782-ben az angol parlament kénytelen volt az íreknek bizonyos törvényhozási függetlenséget adni. Azonkívül megengedték az íreknek, hogy földbirtokot szerezzenek és hogy saját iskolákat állítsanak fel. De a katolikus vallásnak az anglikán vallással való egyenjogúsításáról még csak szó sem lehetett.

Véres összeütközésekre került a sor angolok és írek között és ezt a felkelést az angolok valóságosan vérbe fojtották: több mint harmincezer írt gyilkoltak meg az angol csapatok s az angol bíróságok. Az agitáció azonban ennek ellenére is folyt tovább és kialakult a nagy ír párt, mely a „Repeal”-t, az angliával való unio megszüntetését tűzte ki jel-szavául.

Évtizedek küzdelmei után végre elérte ez a párt, amely a szó szoros értelmében egész Írországot jelentette, hogy az angol parlament a katolikus íreket egyenjogúvá tette az anglikánokkal. De Írországbán azért még így is lehetetlenek voltak az állapotok. A rettenetes gazdasági elnyomottság a természettől megáldott országnak minden kincsét az angol földbirtokosok zsebébe ontotta, a szegény ír paraszt, a bérlő, nyomorgott a saját hazája földjén, ír ember hivatalt nem vállalhatott, képviselőt választhatott ugyan, de ő maga képviselővé nem volt választható.

Ilyenek voltak az állapotok még 1829-ben is Írországbán s ekkor egy rettenetes csapás látogatta meg a szerencsétlen szigetet. A burgonya, az ír népnek ez a csaknem egyedüli tápláléka, valami betegséget kapott, elrothadt még a földben és az országban tettenetes éhínség tört ki. Mint mindig, a nyomoruságot itt is nyomon követte a bűn. Egy esztendő alatt Írországbán nem kevesebb, mint 242 gyilkosság, 1179 rablás és betörés, 568 gyújtogatás történt. És amellet a haragvó nép, amely bandákba verődött és felfegyverkezve járta be az országot, lehetetlenné tette a bíráltnak a bűnösök megbüntetését.

O'Connel Dániel, egy szenvedélyes lelkű, népét rajongóan szerető és nagy agitativ képességgel bíró férfiú állt ekkor az írek mozgalmának az élén. Politikai és vallásos társaságokat szervezett szerte az országban

és 1832-ben már olyan nagyra nőtt a hatalma, hogy — miután időközben az írek is megkapták a képviselővé való megválaszthatóság jogát is — a befolyása következtében sajátmagával együtt negyvenegy ír képviselő vonult be az angol parlamentbe.

A képviselőháznak ez az új pártja elsősorban azt követelte, hogy

O'Connel Dániel ír politikus.

Szenvedélyes lelkülete s nagy szónoki képessége az ír forradalmi mozgalmak élére állították. Szóval és írásban Írország és Anglia uniójának felbontására törekedett. Majd mint ír képviselő az angol parlamentben küzdött ezért. Egész vagyonát politikai célokra áldozta föl s ezért az írek 18 ezer font évjáradékkal tüntették ki nemzeti érdekeik önzetlen, tiszta jellemű képviselőjét.

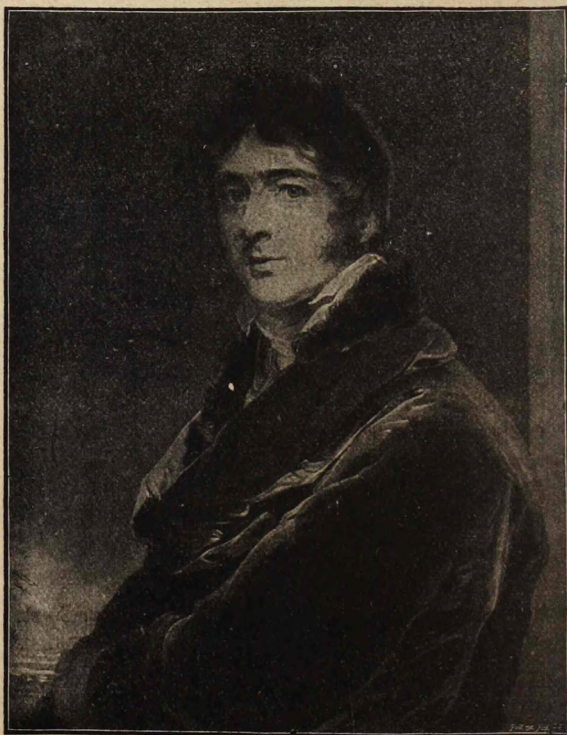
törölje el a törvényhozás az anglikán papok számára kijáró „tized”-et. Javaslatot nyújtottak be erre nézve, de ezt a parlament elvetette. Ennek a következtetése az lett, hogy Írországhoz újra fegyvert ragadott a nép, a „fehérlábuak”-nak nevezett bandák gyilkolva és gyűjtogatva járták be az országot, megakadályozták a bűnösök elítélését, sőt még a börtönökből is kiszabadították őket.

Erre aztán az angol kormány kivételes rendszabályokra határozta

el magát s a parlament beleegyezésével valóságos ostromállapotot rendelt el Írországbán. A gyülekezés jogát teljesen felfüggesztették, az esküdtszékek helyére katonai bíróságokat tettek, a Habeas corpus-aktát felfüggesztették és statáriumot hirdettek. Mindez látszólag használt is, Írországbán a forradalmi mozgalom egyelőre lecsillapodott.

Kérdéssé vált azonban, hogy ezeket a kivételes állapotokat fenn lehet-e tartani hosszabb ideig is Írországbán. Mindenki érezte az erőszakos elnyomással járó veszedelmeket és magában a miniszteriumban is olyan véleményeltérések támadtak emiatt, amelyek végre kormányválságra vezettek. *Grey* grófnak konzervatív (tory) miniszteriuma kénytelen volt lemondani, hogy helyet adjon *Melbourne* lord szabadelvű (whig) kabinetjének.

De erre viszont Angliában tört ki az elégedetlenség és felhangzott

Melbourne Vilmos angol államférfiú.

Mint miniszterelnök ő vezette be Viktória királynőt a kormányzás teendőibe.

újra mindenfelé a régi jelszó: „No popery!” (nem kell pápaság). *Vilmos* király, aki az érzelmei szerint maga is tory volt, örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy a közvélemény nyomása alatt, alig pár hónap múlva, elbocsássa *Melbourne* whig miniszteriumát és helyreállítsa a toryk uralmát.

Peel Róbertet, ezt a rendkívül nagyelméjű, konzervatív gondolkodású, de sok alkalmazkodó képességgel bíró politikust állította a kabinet

élére, amelynek azonban ekkor még

az igazi lelke *Wellington* lord volt. A király magát *Wellington* szette volna miniszterelnöknek, de ez, egészen tisztában lévén a saját népszerűtlenségével, jobbnak látta csak a külügyminiszteri tárcát vállalni és *Peel* háta mögül befolyásolni a kormányzást.

A *Peel*-kabinet is csakhamar megbukott, szintén az ír kérdés miatt,

Peel Róbert angol államférfiú.

Többször volt miniszter és miniszterelnök. Konzervatív gondolkodású, de nagytehetségű politikus volt, aki a reformoktól sem irtózott. Anglia igen sokat köszönhet neki.

amelyet a whigeknek akkor feltűnő új, nagytehetségű vezére, *Russel* lord rendkívül ügyesen használt ki ellene. Ujra *Melbourne* került a kormány élére, amelyben *Russel* a belügyi tárcát vállalta el. De még akkor sem tudta a kormány keresztülvinni javaslatát, a „tized” eltörlését *Irországban*, amittől joggal várta a nyugalom helyreállítását. A képviselőház megszavazta a javaslatot, de a felsőház megbuktatta.

Ekkor, 1837-ben történt a nagy változás *Anglia* beléletében. Meghalt

IV. György angol és hannoveri király.

Ledér, könnyelmű életet élt. A rég örült apja életében ruházták rá a királyi hatalmat. Uralkodása nagy elégedetlenséget keltett, merényletet is követtek el ellene. Uralkodása vége felé népszerű minisztereket nevezett ki, akik üdvös reformokat léptettek életbe.

Ernő Ágost cumberlandi hercegre szállt, míg Nagybrittannia trónjára az oly sokáig dicsőségesen uralkodó *Viktória* királynő lépett.

Viktória III. György király negyedik fiának, *Kent* hercegnek volt a leánya. *Kent* *Edvárd* hatalmas termetű, életerős, jókedvű, jólelkű, mindig vidám ember volt. Agglegényéletet élt és elmúlt már ötven esztendő, amikor *Sarolta* hercegnő, IV. György egyetlen örököse váratlanul meghalt. Ekkor úgy ő, mint bátyja, *Clarence* herceg megházasodtak hogy a dinasztíának reménye lehessen új trónörökösrre. *Kent* a Kóburg-családból házasodott, *Lipótnak*, a későbbi belga királynak a nőtestvérét, *Viktória* hercegnőt vette nőül, aki már özvegy volt, özvegye annak a *Leiningen* hercegnek, aki közeli rokonságban állt az Aradon vértanúhalált szenvedett *Leiningen-Westerburg* Károly gróffal.

Kent herceg házassága nem maradt gyümölestelen. A korban előrehaladt, de erőben, életvidámságban teljes hercegnek a felesége leánygyermeket szült, akit az anyja után szintén *Viktóriának* kereszteltek.

Vilmos király és utóda a trónon *Viktória* királynő lett. Ez nagy változást jelentett, már csak azért is, mert *Vilmos* király halálával megszűnt Anglia és Hannover között a perszonálunió, amely eddig egyesítette a két országot. Az angol törvények szerint ugyanis a nő ág is jogosult a trón öröklésére, míg Hannoverben, mint egyáltalán egész Németországban, a törvény a nőket kizárja az öröklés jogából. Így Hannoverben a korona

A herceg is, felesége is végzetlenül örvendeztek az áldásnak, Kent, ez a szinte gyermeketegen vidámlelkű, kedves ember sokszor órák hosszat maga hurcolta karján a kis leányát és büszke örömmel mutogatta:

„Mi leszünk a királyok — mondogatta tréfásan — ezé a leányé Anglia koronája!”

A boldog, szinte nyárspolgárian egyszerű és derült családi élet azonban nem tartott soká. Kent, aki maga szokta magáról mondani, hogy száz esztendőn alul nem is adja, hirtelen, váratlanul meghalt tüdőgyulladásban, hat nappal aggastyán apjának, a királynak halála előtt.

Özvegye az alig félesztendő kislánnyal visszavonult Kensingtonba és ott teljesen a leánya nevelésének szentelte az életét. Szelid, nemres lelke, nagy műveltsége itt sugárzódott át a későbbi Viktória királynőbe. Pedig az életük nem volt valami rózsás. Az élni szerető és élni tudó Kent nagy adósságokat hagyott hátra, úgyhogy özvegye és kis leánya szűkös viszonyok között éltek. A világ zajától, az udvari élet fényétől távol nevelkedett föl Viktória hercegnő, csupán anyjának és nagybátyjának, a rendkívül liberális, szabad gondolkozású Kóburg Lipót hercegnek a befolyása alatt. Nem csoda tehát, hogy amikor Vilmos király halálával megnyílt számára az út a trónhoz, egész lelke, minden érzése a whigek felé vonzotta.

Tizennyolc esztendősen lett Viktória Nagybritannia királynője és mivel az angol törvények értelmében az uralkodó sohasem kiskorú, épp olyan korlátlan, mint amilyen tapasztalatlan birtokosává lett a hatalomnak.

Természetes, hogy a viruló fiatal és ragyogóan szép királynőt csakhamar

Viktória angol királynő gyermekkorában.

III. György negyedik fiának, Kent hercegnek volt a lánya. A világ zajától távol, családi körben, szabadelvű szellemben nevelkedett. A nemeslelkű, nagytehetségű leány 17 éves korában lépett a trónra. Trónralépte Anglia legdicsebb korszakának kezdetét jelentette.

körülrajongta a kérők serege. Körülrajongták a kérők és jött a nagy gond, hogy kit válasszanak férjül Angliá királynőjének. A legelőkelőbb uralkodóházak hercegei keresték ezt az összeköttetést, de Viktória mind-egyiket visszautasította és a fiatalság tapasztalatlanságának a hevével kijelentette, hogy az uralkodásnak, az állam dolgainak akar élni.

Albert szász-kóburg-góthai herceg.

Viktória angol királynő férje volt. Pártolta a tudományokat és művészeteket s jótékonyágáról is híres volt. Halálát nemcsak a királynő, hanem az egész angol nemzet szívből meggyászolta.

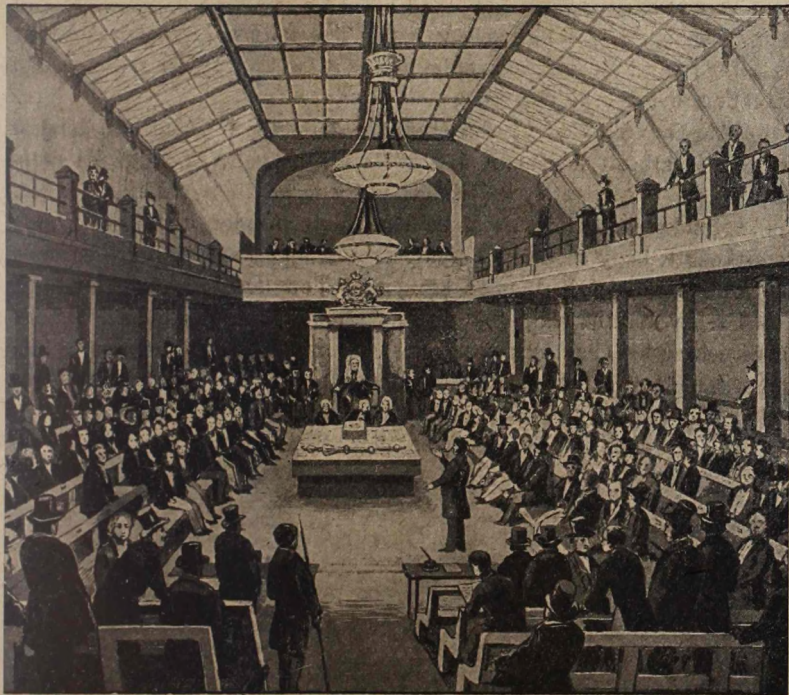
hogy a herceg, a *prince consort* (hercegi férj) még nagyon fiatal. Valóban: Albert pár hónappal fiatalabb volt Viktóriánál, de csakhamar bebizonyította, hogy az okosság, a meggondoltság nem a kortól függ. Higgadt, bölcs, körültekintő tanácsokkal tudta ellátni feleségét, akivel a legboldogabb családi életet élte.

Pedig a politikai helyzet éppen nem volt alkalmas arra, hogy a királyi pár életét rózsássá tegye. A toryk, a konzervatív párt sanda

Ekkor — ez 1836-ban történt — elment látogatóba Angliába a királynő unokatestvére,

Szász-Kóburg Albert herceg. Ez a látogatás nagy változást idézett elő Viktória királynő ifjú szívében. Három évig még a lelkébe zárta érzelmeit, de amikor Albert herceg három év múlva újra megjelent Angliában, a királynő szíve ellenállhatatlanul szólalt meg s Albert herceg eljegyezte Viktória királynőt, nemsokára pedig megvolt az esküvő is. Csak egy aggodalom támadt a megfontoltabbak szívében. Az,

szemmel nézték, hogy a királynő teljesen a whigek, a szabadelvűek felé hajlik. Írországbán is megint rosszabbra fordult a helyzet. Otthon, Angliában pedig új párt alakult, amely még a whigeknél is liberálisabb programot vallott: ezek voltak a *charlisták*. Ezek az egész angol nép számára feltétlenül egyenlő szabadságot követeltek. És mivel a teljesen

Az angol alsóház ülése 1840-ben.

Angliában a parlament, az országgyűlés ekkor már régóta meggyökeresedett, fontos szerve volt az állami életnek. A parlament ülései alatt trónuszerű emelvényen ült az elnök, a speaker. A szónok a ház asztala előtt áll, amelynek legfőbb ékes-sége a parlament szent jogait jelképező bot.

szabad kereskedelmet, az igazi angol embernek az ideálját korlátozták azok a törvények, amelyek a gabonára vámot vetettek: előkelő és nagyon gazdag kereskedők indítványára megalakult a gabonavám-ellenes liga, amely hosszas harcok és több kabinet után végre mégis kivívta, hogy Angliában újból teljesen szabad lett a kereskedelem.

Angliának háborúja is támadt ebben az időben. Ez a háború is természetesen kereskedelmi érdekekből keletkezett. Kinában rettenetesen el

volt terjedve már abban az időben az ópiumszívás és ópiumevés. A máknak ezt a testet és lelket ölő megszáritott nedvét pedig csaknem kizárólag az angol gyarmatok szállították Kína számára. Az ópiummal való visszaélés olyan mértéket kezdett ölteni, hogy a kínai kormány végre szükségesnek látta ennek a mérregnek a betiltását. Az angol kereskedők ezzel nem törődtek és tovább is szállították az ópiumot Kínába. Erre Lin mandarin, a császári biztos, egy napon lefoglalta a hajórakományokat és több mint húszezer láda ópiumot, körülbelül negyven millió pengő értékben, a tengerbe dobott.

Anglia erre tüstént megüzente a háborút Kínának és könnyű győzelmet aratott felette. A békekötés ára az volt, hogy Anglia megkapta Honkong szigetét, hajói előtt pedig megnyílt nyolc kínai kikötő. Az ópiumkereskedésről azonban lemondott Anglia és pusztán arra szoritkozott, hogy ezentúl — csempészte az ópiumot Kínába, talán még nagyobb mennyiségben, mint amíg szabadon kereskedett vele.

Ezek voltak az állapotok Angolországban Viktória királynő trónralépésének az idejében. A szabadkereskedelem elve ugyan teljesen győzedelmeskedett, de Írországból kiűjultak a zavarók és nagy, súlyos gondokat okoztak a fiatal királynőnek. Az ő uralkodása Angliában egy egészen új korszakot nyit meg, az angol imperializmus korszakát.

Európa többi államai a júliusi forradalom után.

Oroszország harcrai a kaukázusi néptörzsek ellen.

Nagy Péter cár és II. Katalin cárnő utódai ritka szívóssággal és makacs következetességgel igyekeztek a „szent orosz birodalom” hatalmát kiterjeszteni. A terjeszkedésnek Ázsia, azután a Balkán képezték irányait, a végcélok egyike pedig a porta fölötti védnökség volt. A cárok hatalmi politikája sok tekintetben indokoltnak mutatkozott a bigott orosz nép szemében, mert a cár a görögkeleti vallás köpönyege alatt a kereszténység védelmezőjének tolta fel magát a „hitetlen” mozlemitákkal szemben, másrészt pedig az orosz birodalom határainak kitolásával, katonai és kereskedelmi telepek létesítésével az elnyomott orosz nép elégedetlenkedését is le lehetett csillapítani.

Nagy Péternek politikai végrendelete felölelte mindazt, ami az orosz terjeszkedési politika alkotórészeit képezheti: felölelte a vallást, a török birodalom szorongatását, a porta belügyeibe való beavatkozást, Ázsia meghódítását, a Boszporus birtokát, a Balkán védnökségét és minden görögkeleti (esetleg más vallású) szláv nép egyesítését a cár jogára alatt. Az idők folyamán a cárok féktelenkedő hatalmi politikája annyira átment az orosz nép köztudatába, vérébe, hogy a terjeszkedést valóságos orosz nemzeti feladatnak tekintette s az eszközök és módok megválasztásában nem kényeskedett, lelkiismereti kérdést nem csinált azokból.

Az orosz terjeszkedési politikának Ázsiában nemcsak a török, hanem az angol volt és maradt a legszívósabb versenytársa, igazi ellenlábas. Ebből a szempontból érdemelnek figyelmet *Oroszországnak* úgynevezett *kaukázusi háborúi*, amelyek a török, de ugyanakkor az angol ázsiai uralomnak váltak sok tekintetben lényeges akadályozóivá. Ott, ahol a Kaukázus lenyúlik a Kaspi-tengerhez, terül el *Derbent*, a Kaukázus kulcsa. Ennek a környékét igyekezett az orosz uralom megszerezni s megerősíteni, hogy a nagyszámú hegyvidéki nép meghódításával megszilárdítsa hatalmát Ázsia felé.

Derben vára a Kaukázusban. Az erős várat a folyton lázongó kaukázusi törzsek fékentartására építették az oroszok. A várat joggal nevezték a Kaukázus kulcsának.

Oroszország már 1722-ben megkezdte ázsiai, illetőleg kaukázusi hódító munkáját. Az első évtizedekben azon a címen, hogy a törökök által nagyban üzött rabszolgakereskedést gátolja meg, később természetesen várakat, erődítményeket, orosz telepeket létesített, amelyek a függetlenségükre féltékeny hegyi néptörzseket mintegy vasgyűrűként vették körül. Ez a munka 1829-ig tartott, amikor a daghesztani lakosság egyrésze, a *csecsenek* és *lezgiaiak*, akik mohamedánok, fellázadtak az orosz gyámkodás ellen. A mursidok (próféták) kihírdették a szent háborút a „hitetlen” oroszok ellen. Kazi-Mollah szenvedélyes izgatásai nyomán ezerszámra tódultak a fegyverforgató csecsenek, lezgiaiak a mohamedán lobogó alá és győzelmesen nyomultak a betolakodott oroszok ellen. Egyik város, erőd a másik után esett a hatalmukba, amikor végre Kochanov tábornok útjukat állotta.

Majd *Rosen* orosz tábornokot bízta meg a cár a felkelő csecsenek leverésével. *Rosen* mindenekelőtt a meredek sziklák között fekvő *Himry* helységet akarta elfoglalni. Egy álló hétig bombáztatta s amikor az elkeseredett védők már nem tudtak menekülni, halálra szánták el magukat.

Köztük volt a legendás *Samil* bej is. Az utolsó rohamnál elesett Kazi-Mollah, elesett számos bátor csecsenc, de csodálatos módon elmenekült a súlyosan megsebesült *Samil*. Ő lett ezentúl a kaukázusi felkelők vezére, a lázadás leghíresebb prédikátora, akinek nevét, tetteit a később leigázott kaukázusi népek dalaikba, regéikbe is beleszőtték.

Félelmetes ellenfél vált belőle, akinek gyújtó beszédére az erdős, hegyes vidék lakói mintegy szent örületől megszállva siettek a kaukázusi szabadságharc véres lobogója alá. *Ivelics* tábornok orosz hadtestét *Asillachnál* váratlanul megtámadta és csaknem teljesen megsemmisítette. *Fezi* tábornok ostromló seregét visszavonulásra kényszerítette és viszonzásul az oroszok kiméletlenségére, az útjában talált orosz telepeket kegyetlenül földúlta. Erre *Grabbe* orosz tábornok parancsot kapott, hogy mérjen döntő csapást *Samil* bej seregére. *Grabbe* tábornok Achulgo sziklavarában kerítette be Samilt. A felkelők haláltmegvető hősiességgel küzdöttek, de az ágyúk hatásának és az ostromzárnak még sem tudtak ellenállni. Rettenetes kézitusa után *Achulgo* orosz kézre jutott, de *Samil* bej újból megmenekült.

A csecsenek és lezgiaik elkeseredése azonban az orosz sereg kegyetlen bosszúállása következtében csak fokozódott. *Samil* bej fehér burnuszban járta be a Kaukázust és újból kihirdette a szent háborút. Szavainak bámulatos volt a hatása. Mintha csak a föld alól nőttek

volna az elszánt harcosok; tódultak a fegyverforgató férfiak a „próféta küldöttje” köré. Samil bej rendkívül eredményes háborút indított most az oroszok ellen. Ahol csak szeret ejthette, bekerítette a kisebb orosz

Samil bej.

A csecsen névű kaukázusi nép vezére és legendás hőse volt. Sok bajt okozott az oroszoknak, számos orosz hadtestet vert tönkre vitéz harcosaival, akik gyűjtő szavára, szent örülettől megszállva, tömegesen sorakoztak zászlaja alá. Végül Samil bejt az oroszok elfogták s a fogságban halt meg.

csapatokat, lemészárolta vagy az erdők rengetegébe csalva, foglyul ejtette őket.

Gersel-Aul mellett pedig Grabbe seregét verte meg csúfosan. Grabbe utóda, Neidhardt 120 ezer ember élén sem tudott Samillal boldogulni.

Voronzov tábornok hihetetlen fáradságok után elfoglalta ugyan *Dargo* várát, de néhány nap múlva éhség következtében és a csecsenek folytonos lestámadásai miatt kénytelen volt sietve visszavonulni.

Csak most látták be az oroszok, hogy e vad hegyi őserdők mekkora akadályai az előrenyomulásuknak. Ezért elhatározták, hogy felégetik az erdőket. Rengeteg mennyiségű ként és szurkot hozattak és tüzet

Gariatinszki orosz herceg és tábornagy.

Ő verte le a csecsenek s a többi kaukázusi törzsek lázadását és vezérüket, Samil bejt is fogságba vetette.

vetettek az erdőkre. Azonban eredmény nélkül, mert a vad kúszónövényzet és a nedves törpe fák megakasztották a tűz terjedését. Ehelyett újabb és újabb erődöket építettek tehát és ekképp igyekeztek a csecseneket teljesen körülvenni. Leigázásuk azonban csak 1859-ben sikerült, amikor *Bariatinszki* herceg tábornagy Samil bej sziklavárát, Vedent elfoglalta és magát Samilt is foglyul ejtette. Samil 1871-ben halt meg Medinában. Legendás emléke azonban ma is él a kaukázusi népek dalai-ban. Később a cserkeszek is megkísérelték az orosz iga lerázását, de harci vállalkozásukat nem koronázta siker.

A keleti kérdés

Lassan, de biztosan kezdett kialakulni a „keleti kérdés”, amely voltaképp nem jelentett egyebet, mint azt, hogy Oroszország mennyiben terjeszkedhetik a török birodalom rovására és hogy a „nagyhatalmi egyensúly”-nak mi áll érdekében: a kozákuralom végtelen birodalmának megalakulása vagy pedig az, hogy a török birodalom, habár megcsonkítva is, de fenntartassék. Oroszország egyik főtörekvése az volt, hogy török Elő-Ázsiát valamiképp a hatalmi körébe vonja s ekképp innen, meg a balkáni mozgalmak ébrentartásával a portát állandóan zaklassa. A bosnyákok és albánok lázadása a harmincas években jórészt orosz titkos felbújtás eredménye volt. Csak véres csaták után tudta a porta Husszein bosnyák basát, „Bosznia sárkányá”-t és az albán Musztafa basát legyőzni.

Jelentősebb volt Egyiptom és a szultán viszonya egymáshoz. *Mehemed Ali*, Egyiptom basája, helytartója ugyanis a leghatározottabb ellentétbe jutott a szultánnal. Hatalomra, önállóságra vágyott és mint ritka akarat erős férfiú, aki modern európai mintára szervezte Egyiptomot és az egyiptomi hadsereget, viszályba keveredett *Mahmud* szultánnal. *Medemed Ali* törekvéseit sikerrel támogatta örökbefogadott fia, *Ibrahim*, aki határozott hadvezéri talentum volt. *Mehemed* számot vetett az európai török birodalom gyengeségeivel és nem kellett soká várakoznia arra, hogy nyíltan szembehelyezkedjék a szultánnal. Azokért a jó szolgálatokért, amelyeket *Mehemed Ali* a görögök ellen nyújtott, a szultán felajánlotta neki Kréta és Ciprus szigeteket. *Mehemed Ali* azonban ezzel nem volt megelégedve. Alkalmat keresett a nyílt összetűzésre, amely csakhamar jelentkezett is, amikor több ezer elnyomott egyiptomi fellah Szíriába menekült, *Mehemed* pedig hasztalan követelte ezeknek a kiszolgáltatását *Mahmud* szultántól. *Mehemed Ali* csak ezt várta. Fia, *Ibrahim* vezérlete alatt a jól szervezett egyiptomi sereget átvezette a szíriai határon, Gaza, Jaffa és Jeruzsálem városokat bevette és Akka ellen is ostromot rendelt el. Nem törődött a szultán fenyegetéseivel, kéréseivel, hanem szigorú utasításokat küldött hadvezér fiának, hogy Akkát okvetlenül vegye be. Természetes, hogy ezek után a szultán is más hurokat kezdett pengetni és *Husszein* basa vezérlete alatt tetemes sereget küldött az egyiptomiak ellen. Ezt megelőzőleg azonban *Ibrahim* egész Szíriát elfoglalta, bevette Akkát, megszállotta Damaszkuszt s aztán *Husszein* basát verte meg. Ennyi vereség után *Mahmud*

szultán megrettent, Kozrev başa pedig, a sztambuli nagy cselszövő mindent elkövetett, hogy ő vehesse át a török sereg fővezérletét. Mint-hogy azonban a szultán Resid nagyvezért bízta meg a csorba kiköszörülésével, Kozrev megtette azt, hogy a török sereg felszerelését mester-séges módon elodázta, aminek az lett a következménye, hogy *Konije* mellett *Ibrahim* tönkreverte *Resid* túlnyomó seregét is.

Ekkor lépett közbe az orosz cselszövés I. Miklós cár ugyanis felajánlotta a szultánnak a támogatást, amelyet *Mahmud* szultán sok huzavona után, nagy szorultságában elfogadott. *Orosz seregek vonultak be török földre* és teljesen úgy viselkedtek, mintha orosz területen lettek volna. Erre Franciaország közbelépett és egyrészt békét igyekezett közvetíteni *Mehemed Alival*, másrészt az orosz hadiségély elejtését követelte a szultántól. *Mehemed Ali* és *Ibrahim* csak súlyos feltételek árán, ha a szultán egész Szíriát és még néhány várost átenged az egyiptomi basának, voltak hajlandók a békére, amelyet *Kutajában* kötöttek meg. Mindezeknek az lett a következménye, hogy Oroszország hatalmi tekintélye emelkedett és kétségtelenné vált, hogy később a porta és Oroszország között kenyértörésre kerül a helyzet. *Varennes* francia nagykövet ki is jelentette: „Tisztán látom, hogy Törökország ezek után már csak valami orosz tartománnyá süllyed le.” Ezt a feltevést igazolta az Oroszország és a porta között háború esetére kötött titkos védszövetség. Ennyire süllyedt tehát a porta tekintélye s így emelkedett az orosz befolyás.

Hogy az orosz cselszövésekből kialakult keleti kérdés már ekkor micsoda bonyodalmakat idézhetett elő, kitűnik abból, hogy egyrészt Oroszország és Angolország határozott ellenlábások lettek, másrészt a többi európai nagyhatalmak folyton ingadoztak a határozott állásfoglalással és csak azt óhajtották, hogy a török birodalom továbbra is fennmaradjon. Oroszország Ausztriával és Poroszországgal szövetkezett abból a célból, hogy egy esetleges angol-orosz háborúban a semlegességüket biztosítsa. Oroszország ugyanis ázsiai terjeszkedési politikáját nem hagyta abba, másrészt a portát is a karmai között akarta tartani. Erre már Anglia is észretért, közeledni igyekezett a portához, barátságos kereskedelmi és tarifaszerezéseket kötött vele.

Ezalatt *Herat*, *Kiva*, *Afganisztán*, sőt *Perzsiáért* is erős hatalmi versengés indult meg Oroszország és Angolország között. Természetes, hogy e két birodalom nyílt háborúba nem keveredett egymással, ellenben arra törekedett, hogy az illető országokban a befolyását fenntartsa, ami kölcsönös büntető expedíciókhoz vezetett. Hol az oroszbarát, hol az

angolbarát kánok, emírek voltak uralmon ezen országokban, orosz csapatok veredtek a heratiakkal, a kívaiakkal, majd angol sereg jött bosszút állani, végre is Herat s Afganisztán erős harcok után meg-

Abdul Medsid török szultán.

Trónraléptekor a török birodalmat szétdűlt állapotban találta s csak az európai nagyhatalmak segítségével sikerült lázongó tartományait megfékeznie. Nem irtózott a reformoktól, de az állam ügyeivel nem sokat törődött az ifjú szultán, hanem a harem örömeinek élt. Pazarlása s a krími háború által okozott pénzügyi bajok a végpusztulás szélére vitték országát.

maradt angol befolyás alatt, de azzal nem szűnt meg a két hatalom további versengése Ázsiában.

Az egyiptomi kérdés is újból napirendre került. Franciaország támogatta Mehemed Ali terveit, viszont Oroszország azokat tőle telhetőleg ellenezte. Mahmud szultán pedig, akinek leghívebb tanácsadója Kozrev basa, az oroszbarát nagyvezér volt, szintén Mehemed Ali ellen intrikált. A porta és Mehemed Ali között ismét kitört a háború, mely Nisámmellett a porta csúfos vereségével végződött.

Ezt az újabb szégyent Mahmud szultán már nem élte meg, mert 1839-ben meghalt.

Utóda *Abdul Medzsid* szultán szorult helyzetében sokáig ingadozott, hogy mitevő legyen: végre is, hogy a modernül szervezett Egyiptommal felvehesse a versenyt, kiáltványában nagy reformokat helyezett kilátásba a török birodalomban, ekképp akarván Mehemed Ali tekintélyét túlszárnyalni.

Hogy pedig az egyiptomi kérdés mivé lett ezalatt, ékes bizonyosága az 1840-iki londoni négyes szövetség Anglia, Poroszország, Oroszország és Ausztria között. Ezen országok Franciaország nyílt mellőzésével most már a porta támogatására siettek és közös jegyzékben követelték Mehemed Alitól a békét, továbbá azt, hogy elégedjék meg Egyiptommal és Nubiával s fizessen adót a szultánnak. Mehemed Ali bízott, de csalatkozott is a francia segélyben, mert Lajos Fülöp király nem volt hajlandó európai háborúba keveredni, bármennyire is unszolta őt erre Thiers miniszterelnök. Mehemed Ali vonakodása következtében egy angol-osztrák flotta jelent meg Egyiptom és Szíria partjain, bombázta a partvidéket, a városokat és tartományokat megadásra kényszerítette s kieroszakolta Mehemed Alitól azt, hogy Szíriáról, Krétáról, Arábiáról lemond, adót fizet a szultánnak, seregének létszámát leszállítja s aláveti magát a portának. A nagyhatalmak ezekután elismerték és garantálták Törökország függetlenségét és területi épségét különös tekintettel arra, hogy a szultán a keresztény alattvalókat egyenjogúsította.

Zűrzavarok Spanyolországban. — A karlista háború.

VII. Ferdinánd király uralkodása nagy veszedelmeket hozott Spanyolországra, különösen azóta, hogy negyedszer is megnősült. *Mária Krisztina* nápolyi hercegnőt vette feleségül, akinek némileg liberális hajlamai döntő befolyást gyakoroltak az immár elbetegesedett uralkodóra. Ferdinánd ugyanis addig erősen konzervatív politikát folytatott, de amikor Abarca, leóni püspök vezérlete alatt álló klerikális párt a saját hatalmi körébe akarta vonni a király személyét, bizalmatlanná lett. Felesége tanácsára eltávolította maga mellől a reakció ismert vezető embereit és a szabadelvűek, valamint a mérsékelt politikusok felé kezdett hajlani.

Eltekintve azonban a politikai pártoktól, voltaképp *Don Carlos* a királynak fiatalabb fivére okozta az országban a legnagyobb bajó-

kat, amikor a trónöröklés kérdését felszínre dobva megbontotta az amúgy is züllött, gyöngé ország egységét és belső békéjét. Arról volt szó ugyanis, hogy ki örökölje a trónt. Az ó-kasztíliai pragmatika szankció szerint a legközelebbi női leszármazó rokon a távolabbi férfirokont megelőzte, míg a bourbon öröklési rendszer a férfiszármazottnak biztosította a trónt. Ferdinánd tehát, hogy Mária Krisztinával való házasságából

Mária Krisztina spanyol királyné.

VII. Ferdinánd spanyol király felesége volt. Leánya, II. Izabella spanyol királynő kiskorúsága alatt ő vezette az ország kormányzását.

származható gyermekei a tróntól el ne essenek, királyi döntéssel az ó-kasztíliai öröklési rendszert ismerte el irányadónak, anélkül, hogy az érdekelt családtagok véleményét meghallgatta volna. A király rendelkezése mód felett izgalomba hozta a karlistákat (Don Carlos híveit), annál inkább, mert Mária Krisztinának nemsokára egy leánygyermeke született, Mária Izabella, másfél év múlva pedig ismét egy lány, Lujza infánsnő.

A király súlyos betegségbe esett s váratlan bekövetkező haláljától tartottak. A királyné nagy odaadással ápolta éjjel nappal, sógorá-

val is ki akart békülni, de sikertelenül. A királynő ezen zaklatott kedélyállapotát és a király válságos helyzetét használták fel a karlisták, hogy a pragmatika szankciót visszavonassák. Magát a királynét beszélték rá, aki a sok unszolásnak engedve az önmagával csaknem tehetetlen királlyal aláíratta a visszavonó okmányt, csakhogy szabaduljon a tolakodóktól.

Néhány nap múlva azonban a király jobban lett és tudomást szerezvén arról, hogy a karlisták miképpen használták ki az ő, majdnem beszámíthatatlan állapotát, semmisnek jelentette ki a visszavonási okmányt, mérsékelt szabadelvű kormányt vezetett ki és a kormányzatot ideiglenesen Mária Krisztinára bízta. A királyné, mint régensnő, szabadelvű irányban folytatta a kormányzást. Az elégedetlen karlisták erre lázadással akarták a királyné működését megnehezíteni. De Ferdinánd

király, miután egészsége némileg helyreállott, újból személyesen vette át az uralkodást, a lázongókat megfékezte és Don Carlost átűzte a határon Portugáliába.

A pragmatika szankciót a spanyol parlament elfogadta s már úgy látszott, hogy a béke visszatér. Ferdinánd azonban hirtelen meghalt, a trónt pedig leánya, II. Izabella örökölte, akinek kiskorúsága alatt anyja, Mária Krisztina mint régens Zea Bemudezzel intézte az ország ügyeit. Mindenekelőtt feleskettette a hadsereget, azután kiált-

Don Carlos, VII. Ferdinánd spanyol király öccse.

Mint trónkövetelő, véres polgárháborúba sodorta hazáját. Hívei karlistáknak nevezték magukat. Célját azonban nem érte el. Franciaországba menekült s ott halt meg.

ványt intézett a spanyolokhoz, akiknek fontos, modern reformokat, szabadelvű alkotmányt ígért.

Hasztalan volt minden jóakarat. A karlisták már annyira fel voltak izgatva, hogy a lázadás, a vérontás elkerülhetetlen volt. Szembe kerültek egymással a „krisztinok” (Mária Krisztina hívei) a karlistákkal. Kezdetben a krisztinok helyzete nagyon könnyű volt, mert ott volt

Zumalacarregui Tamás, a baszkok vezére.

Ő szervezte meg a baszk szabadesapatokat, amelyek a trónkövetelő Don Carlost támogatták. Kiváló guerilla-vezér volt. Madrid ostrománál esett el.

a hadsereg, amely a lázadókkal hamar végzett. De már nehezebb lett a helyzet, amikor a lázadásból guerilla-harc keletkezett és amikor a hegyvidéki baszkok is a karlisták pártjára állottak. A baszkok ugyanis, akik tetemes kiváltságokat élveztek, feltették saját külön jogaikat az egyetemes, országos alkotmánytól, ők tehát nem annyira a trónöröklés kérdése miatt, hanem saját helyi jogaikért ragadtak fegyvert. Vezérük Zumalacarregui Tamás lett, aki a baszkok szabadesapataiból kitűnő sereget szervezett és növelte a karlisták erejét.

Merino és Gomez voltak a karlisták jelentősebb vezérei, bátrak és elszántak, akik már Madridot is fenyegették folytonos támadásaikkal. Mária Krisztina erre elhatározta, hogy alkotmányt adat mérsékelt szabadelvű alapon az országnak, amivel megnyerte ugyan a szabadelvűek további támogatását, de maga ellen zúdította az exaltadókat

Cabrera Ramon.

Papnak készült, de katona s a karlisták merész és kegyetlen vezére lett. Midőn 72 éves anyját a krisztinapárti Mina tábornok agyonlővette, ő huszonnégy krisztinapárti asszonyt lövetett főbe. Több győzelmet aratott a krisztinapárti tábornokok fölött s Don Carlos grófi méltóságra emelte. Espartero tábornok francia földre szorította. Itt meghasonlott a trónkövetelővel, aki grófi rangjától is megfosztotta. Angliában halt meg.

(radikálisokat). Ezalatt egyre dúlt a harc az országban és noha Don Carlosnak angol intervencióra Portugáliából is menekülnie kellett, a helyzet legkevésbé sem javult s három év alatt közel háromnegyed millió ember pusztult el az áldatlan belháborúban. Utóbb a karlisták már határozott sikereket értek el a krisztinokkal szemben és már azon voltak, hogy Madridot elfoglalják, ha a tehetetlen és egyénileg teljesen jelentéktelen Don Carlos nem tétovázik sokáig. Cordoba tábornok Men-

degoria mellett érzékeny csapást mért a karlistákra. Időközben Arragoniában és Valenciában *Cabrera Ramon*, egy volt papnövendék vezette a karlistákat. Rettentően kegyetlen, vérszomjas férfiú volt, aki valóságos szenvedéllyel pusztította, gyilkolta, lövette agyon az elfogott krisztinokat és gyűlöletét még abban is kifejezésre juttatta, hogy asszonyokat végeztetett ki.

Ezalatt a fejtelenség az országban egyre nőtt. A kormányférfiak, bármily szabadelvűen akarták intézni az állam ügyeit, nem tudtak népszerűsége szert tenni. Sem *Martinez de la Rosa*, sem *Mendizabal*

Jelenet a spanyol polgárháborúból.

A papság befolyása alatt álló karlisták egy elszánt szerzetes vezetésével döntő rohamot intéznek egy kormánypárti vár ellen.

Espartero Baldomero tábornok.

Ő verte le a karlisták fölkelését. A karlisták ostorának nevezték el. Diktátor lett, de később meghasonlott Mária Krisztina királynéval s átköltözött Franciaországba.

nem voltak képesek a közhangulatot megnyugtítani. Egyik részről a papság izgatta a karlistákat, másik részről a papság ellenségei kegyetlenkedtek. Rettentően ziláltak lettek az ország pénzügyei, általánossá vált a forradalom mindenféle, minden különösebb cél nélkül.

Mialatt a karlisták és a krisztinok egymást pusztították, a politikai életben a mérsékeltek az exaltadókkal versenyeztek a közhatalomért. Időközben Mária Krisztina belefáradt a sokféle politikai háborúságba s könnyelmű életre adta magát, ami csak növelte a nép ellenszenvét, amelyet a radikálisok annyira tudtak fokozni, hogy az egyik gárdaezredet fellázították, megtámadták Mária Krisztinát La Granja kastélyában és rávették, hogy az 1812-iki alkotmányt léptesse életbe. Természetes, hogy most már a szélsőségek ütköztek össze, egyik oldalon a szertelen népuralom, másik oldalon a monarchikus államforma.

Végre a teljesen kimerült nép is ráunt a folytonos hadiállapotra s a választások után elfogadta a királyi hatalom kiterjesztését. Erre Don Carlos még egyszer vállalkozott, hogy ügyét diadalra juttassa, visszajött az országba s néhány sikeres csatározás után Madrid ellen akart vonulni, amikor Espartero tábornok útját állotta és visszakergette a baszkok hegyei közé. Ezek most már nem törődtek vele, sőt határozott ellenségei lettek, különösen amikor a régenskirálynő a baszkok kiváltságait megerősítette. A baszkok lerakták a fegyvert, csak Cabrera tartotta magát még egy rövid ideig, utóbb pedig átmenekült néhány lerongyolódott kárlista kíséretében a szomszédos francia földre. Oda menekült Don Carlos is, ki utóbb a vélt jogairól lemondott idősebb fia javára. Don Carlos, akiért egy ország csaknem a tönk szélére jutott, nemsokára meghalt.

Ezentúl már csak a mérsékelték és exaltadók vívták politikai harcukat. Az utóbbiakhoz tartozott Espartero tábornok is, a hadsereg feje, aki a zendülő Madridot nem volt hajlandó az ingadozó és már népszerűtlenné vált régenskirályné kedvéért megfékezni. Erre Mária Krisztina Esparterót nevezte ki kormányelnöknek, azután lemondott és kiment Franciaországba. Espartero mint kormányelnök és régens is vaszigorral lépett fel most már a zendülők ellen, de ezzel eljátszotta népszerűségét és amikor Mária Krisztina híve és Espartero régi ellenfele, Ramon Narvaez tábornok tetemes sereg élén Madrid ellen vonultak, Espartero lemondott s Angolországba utazott.

Ennek az lett a következménye, hogy a mérsékelték újból hatalomhoz jutottak, a népuralom elvét elvetették és minden vonalon megrontották a szabadságot. Ilyen körülmények között Mária Krisztina visszatért és leányát, II. Izabellát tizenhárom éves korában nagykorúnak nyilvánította, de az ő uralkodása még rettentőbb, siralmasabb állapotokat teremtet a spanyol földön.

Örökösödési háború Portugáliában.

A francia júliusi forradalom hatása európaszerte megnyilatkozott, hol kisebb, hol nagyobb mértékben. A szánalomig elgyötört Portugáliában is megmozdult a nép lelke. Erőszak és esküszegés folytán jutott Don Miguel, a trónbitorló a trón birtokába. Lelketlen, vad zsarnok, eszeveszett kéjenc és tobzódó, erőszakos férfiú volt, aki semmiféle gáztól nem riadt vissza s minden eszközt megragadott arra, hogy bitorul

szerezett trónját megvédelmezze. Aki csak elégedetlenkedni mert vagy nemtetszését nyilvánította, börtönbe került vagy számkivetésbe. Az egész ország népét kémek figyelték meg, csak a papságnak és a mindenre kész csöcseléknek volt kellemes helyzete. Rövid idő alatt 26 ezer ember került börtönbe, 13 ezren kivándoroltak, 5 ezren pedig elbujdostak a hegyek közé. Csend volt az országban tehát, olyan, aminőt Don Miguel követelt magának. Akadt azonban mégis valaki, aki a bitorló napjait meg tudta keseríteni. Ez pedig a saját fivére, Don Pedro, Brazília császára volt. Don Pedro és Cabreira, Terceira kormányzója, nem ismerték el Don Miguel uralkodását törvényesnek. Az Azori-szigeteken kezdődött a forradalom a bitorló ellen és számai meszsze elnyúltak Braziliába. Az elégedetlen portugálok Villaflores gróf vezetése alatt tömegesen menekültek az Azori-szigetekre, ahol csakhamar nagy számban tanácskoztak a forradalom előkészítéséről.

Don Pedro, Brazília császára.

A brazilai császári koronáról utóbb lemondott. Hazavitorlázott Portugáliába s fölkelést szervezett trónbitorló öccse, a véreskezű Don Miguel ellen. Ennek sikere után leánya, Mária da Gloria lett a trónvillongásokban agyongyötört portugálok királynője.

A külföld is kezdte már megelégni Don Miguel vad féktelenkedéseit, különösen amióta zsarnoki gögijében francia és angol alattvalókat is bebörtönöztetett azon a címen, hogy forradalmi mozgalmakat támogatnak. A két nagyhatalom igazoló felhívására még csak választ sem adott, aminek egy angol és egy francia flotta megjelenése volt a következménye, mire Don Miguel a letartóztatott idegen alattvalókat azonnal szabadon bocsátotta. Erre a hírre a portugálok meg-

mozdultak, Lisszabonban és Madridban felkelés tört ki, de a trónbitorló vérbe fojtotta a mozgalmat és elrettentésül száz és száz fölkelőt lövetett föbe.

Végre megérkezett a portugálok számára a segély Don Pedro személyében, aki leánya, Mária da Gloria részére követelte a koronát. Pedro, mint a braziliaiak császára addig igen népszerű volt az országában, de amikor beleártotta magát hazája belső ügyeibe, a nép azzal gyanúsította meg, hogy az önállóvá lett Braziliát Portugália kezére akarja visszajátszani. Bármennyire igyekezett is a népet ennek ellenkezőjéről meggyőzni, kísérletei hiábavalók voltak. Don Pedro, hogy a vérontást elkerülje, végre is lemondott fia javára a trónról és Franciaországba utazott a leányával s tetemes magánvagyonát arra használta fel, hogy megszervezte a forradalmat Don Miguel ellen. Egyelőre fegyveres önkénteseket toborozott, néhány hajót vásárolt, átalakíttatta hadihajókká s aztán az Azori-szigetekre ment kezdetben kis seregével, amely azonban csakhamar 12 ezerre növekedett.

Miután Don Pedro elegendő erővel rendelkezett, hogy partraszálljon, ezt sietve meg is cselekedte s gyors elhatározással megtámadta Oportót, bevette s ott elsáncolta magát. Don Miguel erre tetemes haderővel jött bátyja ellen, de apró csatározásokon kívül döntő harcra nem került a sor. Ezalatt pedig Anglia Palmerston lord sürgetésére Don Pedro mellé állott. Pedro kis flottájának vezérletét Napier angol kapitány vette át, aki Don Miguel flottáját egy merész támadással tönkretette, részben elfogta, mire ezer, meg ezer tergerészkatona átpártolt Pedrohoz. Villafior tábornok pedig megszalasztotta a miguelista szárazföldi sereget és bevonult Lisszabonba.

Don Pedro sikereit a portugálok nagy lelkesedéssel fogadták s tömegesen siettek a lobogója alá. Miguel seregei szétrebbentek, végül pedig a nagyhatalmak a londoni szerződésben nyíltan Mária da Gloria portugál és Izabella spanyol királynő támogatására szövetkeztek. Rodil spanyol tábornok egy hadtesttel átment a portugál határon és Don Pedro seregével egyesülve a trónbitorló Miguel csapatait Thomar mellett megsemmisítette. Ezt követte az evoramentei szerződés, amely szerint Miguel a trónról évjáradék mellett Mária da Gloria javára lemondott és elhagyta az országot. Don Miguel, mindenki által elfeledve Németországban halt meg.

Don Pedro ezalatt mint régens igyekezett az ország zilált helyzetét rendbehozni. Alkotmányt adott az országnak és szabadelvű kormányzást hozott be. Sajnos, hogy már 1834-ben meghalt, mert műkö-

dése a trónbitorló által csaknem a tönk szélére sodort ország számára szinte pótolhatatlanná vált. Mária da Gloria erre birtokba vette a trónt,

Maria da Gloria, portugál királynő.

Apja, Don Pedro, mint régens igyekezett rendbehozni az ország zilált viszonyait s szabadelvű alkotmányt adott az országnak. Halála után a királynő ellen több lázadás tört ki s csak az angolok beavatkozása tudta a közrendet helyreállítani.

de alatta a régi miguelista csőcselék többször fellázadt, Don Miguel is szította az elégtelenséget és csak angol beavatkozás tudta a közrendet fenntartani. A királynő 1853-ban elhalálozván, fia, V. *Pedro* követte

a trónon. Nehogy pedig Don Pedro családja a tróntól elessen, a kortez elfogadta az új örökösödési rendet, amely a trónutódlást a leányágra is kiterjesztette.

Alkotmányos küzdelmek a német birodalomban.

A júliusi forradalom politikai hatása megnyilatkozott a németországi területeken is, még Poroszországban is. Az egyes államok polgárai kezdték megelégni a Metternich által képviselt szent szövetségi abszolutizmust és az uralkodók, fejedelmek, hercegek önkénykedéseit. *Braunschweig*-ban Károly herceg a fejedelemséget úgy kezelte, mint valami magánbirtokot. A nép fellázadt és elűzte a herceget, akinek fivére, Vilmos vette át a fejedelemség ügyeinek vezetését és némileg liberálisabb rendszerben intézte a közügyeket.

Hannover területén hasonlók voltak az állapotok, ott is több helyen kitört a forradalom, amely IV. Vilmos király helyettesét, a cambridgei herceget arra indította, hogy a népnek alkotmányt adjon. *Hessen-Kassel*ben is züllött volt a közügyek állása. II. Vilmos fejedelem a legszélsőbb abszolutizmussal sanyargatta a népet, magához vette a közpénzeket, új adókat vetett ki és a parlamentet szétkergette. Emellett a legerkölcstelenebb életmóddal botránkoztatta meg alattvalóit, akiket belekergetett a forradalomba, amely egy szabadelvű alkotmány kicsikarásával győzedelmeskedett. *Szászországban* az elégedetlenség szintén forradalmi mozgalmakba csapott át. *Lipcsében*, *Drezdában* kitört a forradalom és noha Antal király a hadsereggel féken tudta tartani a népmozgalmat, mégis kénytelen volt további bonyodalmak elkerülése végett alkotmányt adni az országnak. Hasonlók voltak az állapotok a többi német államokban is. A reakció ellen a radikális, másutt a mérsékelt szabadelvű irányzat folytatott küzdelmet több-kevesebb eredménnyel. *Bajorországban* I. *Lajos* király vajmi keveset törődött a kor politikai áramlatával. A tudománynak és művészetnek élt kizárólag és ebből a szempontból maradandók voltak az érdemei, de egyébként a konzervatizmus felé hajló klerikális uralomnak kedvezett. *Poroszország* a kor viszonyaihoz képest eléggé liberális politikai életet élt, legalább a forradalmi mozgalmaknak nem igen kínálkozott alkalmuk, hogy a poroszokat mélyrehatóbb akcióra serkentsék. III. *Frigyes* Vilmos és kormánya igyekezett magát a Metternich-féle „szent szövetségi érdekek” alól kivonni és lehetőleg önálló, a nép szükségleteinek, önérzetének jobban megfelelő politikát folytatott. Gazdasági, kereskedelmi téren megterem-

tette a vámegyesületet, amely Poroszországnak lényeges előnyöket biztosított.

Ezalatt Metternich mindent elkövetett, hogy a német államok népmozgalmainak korlátokat emeljen. A szövetségi hatalomnál fogva a szabadelvű mozgalmak melegágyait, terjesztőit, az úgynevezett diák-egyesületeket üldözte, a sajtószabadságot erősen megszorította, a frank-

Ernő Ágost, hannoveri király.

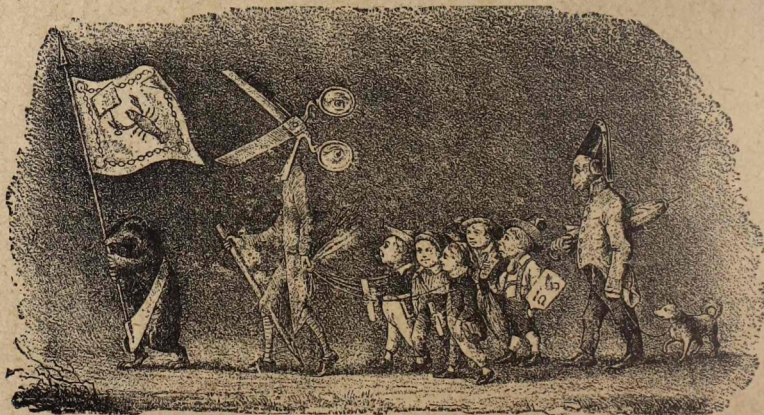
Ellensége volt minden alkotmányos törekvésnek. Erőszakos uralmának forradalom vetett véget.

furti központi hatóság pedig, amely minden politikai perben végső fórum volt, lidércnyomásként nehezedett a németiség vállaira. A „demagógok” üldözésének jelszava alatt a hatalmon lévők minden legkisebb vétségért börtönnel, a nagyobbakért még halállal is büntették az elégedetleneket.

Hogy a rohamosan fejlődő sajtó szálla volt a reakciós hatalom szemében, ahhoz szó sem férhetett. Az is tény, hogy a radikális sajtó erős, izgató hangot használt s az eredmény már is mutatkozott a gya-

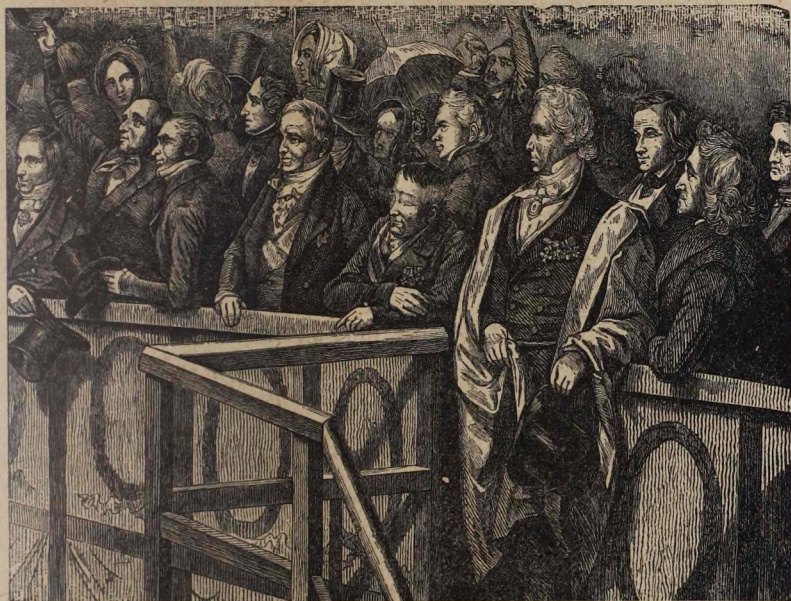
kori lázongásban és forradalomszerű mozgalmakban. Erre már Poroszország is megrettent kissé és Münchengrätzben osztrák, porosz és orosz miniszterek bizalmas tanácskozást tartottak a sajtó megrendszabályozására. A tanácskozást Bécsben fejezték be Metternich elnöklete alatt. Érthető, hogy a szigorú sajtócenzurát a lapok gúnyosan kifigurázták, de azért a cenzura megmaradt, a sajtó el volt nyomva.

A liberális, mondhatni inkább radikális irányú áramlatokat azonban végképp megakadályozni mégsem sikerült. Amikor pedig Ernő Ágost hannoveri király a régebbi alkotmányt önhatalmulag felfüggesztette Hannoverben s újat proklamált és azt követelte, hogy azt mindenki ismerje el és ezzel segítsen megdőnteni a szabadelvű politikai irányt, általános forrongás lett a válasz. A hivatalnokok, egyetemi tanárok, neves tudósok tiltakozást adtak be és sokan elhagyták az országot. Poroszországban a 30-as évek második felében áldatlan kultúrharc indult meg a pápa és a porosz király, valamint kormánya között a vegyes házasságok kérdésében. A felekezeti viszály egyre tartott és annak megszűnését III. Frigyes Vilmos nem érte meg, mert meghalt (1840.).

Az engedelmes sajtó körmenete.

A cenzurát és a megrendszabályozott sajtót gúnyolja ki ez a német gúnykép, amely a harmincas évekből származik. A menet élén egy patkány viszi a zászlót, amelyet egy rák, a visszafelé menés jelképe díszít. Utána a cenzor halad, feje helyén egy félelmes ollóval, amellyel ki szokta nyírni a neki nem tetsző részeket a sajtótermékekből. A cenzor pórázon visz egy csomó jógyereket, az engedelmes sajtó képviselőit. A menetet egy majomképű tábornok zárja be, mint a hatalom képviselője. A kép alatt egy vers is volt még, amely magyar fordításban így hangzik: „Szent, édes cenzura — Téríts a jó útra — Vezess, ez kell nekünk — Jó gyermekek vagyunk — Mi híven követünk.”

A berliniek hódolva ünneplik IV. Frigyes Vilmos porosz királyt trónralépése alkalmával.

Ekkor IV. Frigyes Vilmos porosz király foglalta el a trónt. Egyénileg hajlandó volt újításokra, nem mutatkozott erőszakos hajlamúnak és épp azért a porosz nép sokat várt tőle, különösen abból a szempontból, hogy az alkotmány biztosítékai elől nem fog elzárkózni. A rendi országgyűlés idevonatkozó javaslatát elfogadta, egyébként azonban kijelentette a szokásos hódolatnyilvánítás alkalmával, hogy ő maga kíván személyileg biztosítéka maradni annak, hogy országát fejlessze és népe boldogulását előbbre vigye. Egészen 1847-ig mindamelllett a király nem mutatott valami nagy hajlandóságot arra, hogy a királyi hatalmat megossza népével, sőt Metternichnek határozottan megírta, hogy mint uralkodó ismeri a kötelességeit és a demagógok által nem hagy magának diktáltatni. Végre azonban számos porosz politikus tanácsára kénytelen volt meghátrálni és 1847-ben a berlini palota fehér termében összehívta a rendi országgyűlést, hogy az ország nyugalmit biztosítsa. A későbbi politikai események azonban azt bizonyították, hogy a király nem hajlandó többé szabadelvű alapon kormányozni a népet.

A magyar nemzet újjászületésének kora.

A nemzeti öntudat erősödése.

Magyarország a tizenkilencedik század első felében hatalmas átalakulások színtere. Külsőleg, az uralkodóházhoz való viszonyában a nemzet elnyomott fél volt, mert akár tiltakozott, akár kérelmezett, panaszainak nem volt sohasem foganatja. Az országot Metternich recipéje szerint kormányozták, ennek a receptnek pedig az volt a fő szabálya, hogy el kell fojtani minden olyan törekvést, melyet népek, nemzetek vagy egyes társadalmi osztályok helyzetük megjavítása érdekében megkísérlenek.

Ha ez az elv győzedelmeskedni tudott volna ezután is a nemzetben, akkor valóban még évtizedek múlva is reménytelen lett volna a magyarság sorsa. Csakhogy beigazolódott ezúttal is az a törvény, hogy minden erőszakosság és törvénytelenység megszüli a maga ellenhatását.

Az uralkodó 1825-ig nem hívta össze az országgyűlést, tehát nem adott alkalmát a nemzetnek arra, hogy sérelmeivel a trón elé járulhasson. Ámde a nemzet önbizalma évről-évre erősödik s most már az országgyűlésen kívül iparkodik megszerezni ama feltételeket, melyek fennmaradásának és fejlődésének alapjai. A huszas években a vármegyék egymásután tiltakoznak az uralkodó erőszakosságai ellen. A tiltakozás azonban már nemcsak egyszerű beszédekből áll, hanem tényekben is megnyilvánul. Megtagadják az adót és a katonát, szembeszállanak a királyi biztosokkal s csak az erőszaknak engednek. Szuronyok, puskák és kardok segítségével az uralkodó tehát győzött, csakhogy ér-e valamit az olyan győzelem, mely egy egész nemzet ellenszenvét és gyűlöletét kelti fel maga ellen, holott a Habsburg-dinasztiának a magyarság volt mindig a legerősebb támasza.

A vármegyék ellenállásával egyidejűleg folyik az irodalomban az a kitartó és már évtizedekkel előbb megkezdett munka, mely a nemzet műveltségi viszonyainak az emelésén buzgalkodik., Haladjunk, iparkodjunk a külföldi nemzetek fejlődését elérni" — ezt a jelszót emle-

getik most mindenfelé. A nagy nemzeti lelkesedéssel szemben ugyan mit tehet Metternich lelketlen politikája? Ideig-óráig talán még fenn fogja magát tartani, de az is bizonyos, hogy egy napon a feltámadt nemzeti erők ferge-tege úgy el fogja sodorni, mintha sohasem létezett volna. Évről-évre ki lehet mutatni az irodalmi alkotásokban, tudományos törekvésekben és társadalmi mozgalmak szervezésében, hogy minél erősebb volt a hatalom visszaélése, a nemzet annál jobban visszanyerte önbizalmát a küzdelemre.

Minden téren serény munka, izgalmas készülődés folyik s éppen csak még azok a kiváló vezérek hiányoztak, akiket a sors nagy változások idején az események irányítására szokott rendelni. Ez sem tartott sokáig. Az országgyűlésen új emberek tűnnek fel, akik nem-

csak a kiváltságos érdekeknek, hanem a nép jogainak is szószólói. Kölcsény Ferenc eszméi nem hulltak terméketlen talajra. Olyan nevek, mint Deák Ferenc, Bezerédj István, Palóczy László, Batthyány Lajos gróf, Perczel Mór, Klauzál Gábor, Szemere Bertalan, Eötvös József báró és még számosan tűnnek fel az 1825-től 1843-ig tartó országgyűléseken. Fölöttük aztán három hatalmas lángelme tör elő, hogy szószólója legyen

I. Ferenc osztrák császár és magyar király.

Uralkodása az abszolútizmus megtestesülése volt. Metternich kancellár tanácsára rendeletekkel kormányozta Magyarországot is. Tizennégy évig országgyűlést sem hívott össze. Végre 1825-ben összehívta az országgyűlést s ettől kezdve, legalább látszólag, tiszteletben tartotta a magyar alkotmányt.

Metternich Kelemen herceg, osztrák államkancellár.

Ferenc császár legbizalmasabb tanácsadója és a Napoleon leverése után támadt reakciónak a lelke volt. Ő szervezte meg a szent szövetséget, amely Európa uralkodóinak szövetsége volt népeik ellen, hogy országaikban elnyomjanak minden szabadabb mozgalmat. Hosszú időn át csinálta a világtörténelmet, de a negyvennyolcas forradalmak aztán őt is megbuktatták.

a nemzet vágyainak. Magyarországon Széchenyi István gróf és Kossuth Lajos, Erdélyben pedig báró Wesselényi Miklós ez a három férfiú.

E három kiválóság működése nyomán eddig még nem ismert arányokban bontakozik ki az ország és a főváros fejlődése. Évről-évre, ahogy jobban közeledünk a negyvennyolcas időszakhoz, újabb és újabb eszmék járnak be az országot. Sajtószabadság, jobbágy felszabadítás és az ezekkel kapcsolatban álló kérdések bukkannak föl s ha ideig-óráig a kormány mesterséges eszközökkel el is nyomja őket, felszínre törnek és meghódítják maguk számára a magyarság egyetemét. A régi rendszer hívei forradalmat, az ország elpusztulását, a világ végét kezdik emlegetni megriadtan s még az előkelő állásban levők is csak azzal

tudnak érvelni az újítások ellen, hogy ha megvoltunk kilencszáz évig sajtószabadság, jobbágyszabadítás, közteherviselés s más ilyen „hallatlan” dolgok nélkül, el lehetünk békességben ezután is. Nekik ostoba rögeszmék voltak a Széchenyi és Kossuth lelkének leggyönyörűbb eszményei. Nekik forradalom volt a tűrhetetlen és elavult rendszer legkisebb megbolygatása és világ végét jóslgatták éppen akkor, mikor új világot készült teremteni a nemzet, hogy ebben a világban némi jussa legyen a szegény, földhözragadt népnek is, mely, noha semmi hasznát nem látta az alkotmánynak, kilenc századon át legtöbb vért hullatott el annak védelmében. A mult század utolsó tizedétől kezdve egészen az 1825-iki országgyűlés megnyitásáig a magyar törvényhozás működése úgyszólván betelt az adók és katonák megszavazásával. Az udvar számára minden egyéb mellékes volt, ebben a két kérdésben azonban nem

Vörösmarty Mihály.

A legnagyobb magyar költők egyike. Költészetével jelentékeny része volt a nemzeti érzés fölébresztésében. A költészet minden ágában alkotott kiválót. „Szózat” című költeménye nemzeti dallá lett. Ő teremtette meg a magyar költői nyelvet. Halála után a nemzet 100 ezer forint nemzeti ajándékot gyűjtött özvegyének.

ismert sem tréfát, sem ellenkezést. A nemzet igazi érdekeiről szó sem esett a rendi országgyűléseken. A nemzet pedig gyöngé volt, a tömeg az országgyűlések tanácskozásait nem ismerte, tanítói, felvilágosítói nem voltak, ennél fogva az a pár író és költő, aki a haladást hirdette, nem tudott még a tömeghez magának utat törni.

Az eszmék lassan szoktak megérni, de ha egyszer megérték, nincs erő, mely útjukban feltarthatná őket. A jobb hazafiakat az is bántotta, hogy nemcsak a nemzetet, hanem a magyar nyelvet is mindenütt mellőzik. A törvénykezésben, az iskolákban, az országgyűlések irományaiban hivatalos nyelv a latin volt. Az ország előkelő urai idegen nyelveket beszéltek, a magyar katonaságot német kommandó alatt tartották s úgy bántak a nemzet alkotmányával, mintha Magyarország nem önálló és Ausztriával egyenrangú állam lett volna. A keserőségek, szomorú tapasztalások és szakadatlan sérelmek azonban egyre jobban megértették azt a meggyőződést, hogy az állapotok így, ahogy vannak, nem jól vannak. És 1825-ben, mint valami óriási trombitából, már kitör Vörösmarty „Zalán futása” című költeményében a síró szózat:

„Régi dicsőségünk hol kesel az éji homályban?”

Lehetetlen volt meg nem hallani ezt a riadó szózatot s lehetetlen volt közömbösen venni a rákövetkező mozgalmakat, melyeknek mind egy a célja: felrázni a magyarságot közömbösségéből s megmutatni azokat az utakat, melyek a haladás irányában vezetnek. Lázás, folytonos és rettenthetetlen munka indul meg most az irodalom és közélet minden területén.

Az események készen várták immár azt a nagy embert, aki ennek a korszaknak élére állhat. Ez volt: Széchenyi. De szükség volt egy másik kiváló férfiúra is, aki tolla hatalmával, szónoki tehetsége erejével és egyéniségének varázsával belevigye milliók szívébe azokat a gondolatokat, melyek az újjászületésre megérett országot újjáteremtsek. Ez a történelmi hivatás Kossuthra várakozott. Az 1848-iki felelős nemzeti minisztérium és az április 11-én szentesített új törvények a kifejezői aztán annak az újjászületésnek, mely a régiből, éveken át tartó küzdés után az új Magyarországot megteremtette.

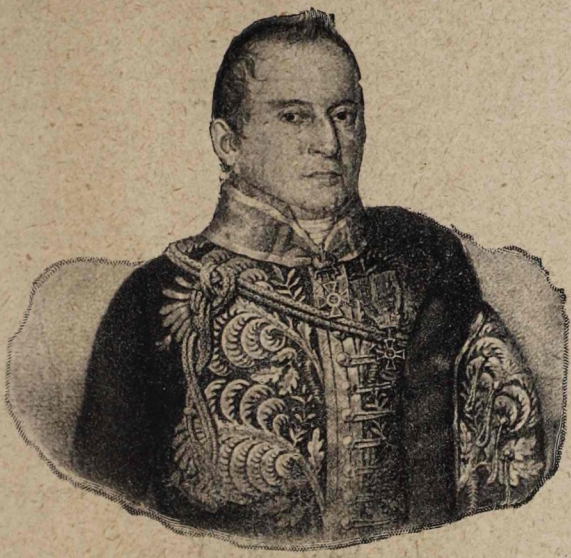
Az 1825-iki országgyűlés. — Az akadémia alapítása.

Ferenc király uralkodásának irányát jellemzi többek között az is, hogy tizennégy év óta nem hívott össze országgyűlést. Tizennégy év alatt a nemzet sérelmei szakadatlanul gyűltek, de a sérelmek ár-

nyában nőtt az ellenállás, mely végül erőszakos fellépésre indította az udvart.

Törvénytelenül szedtek adót és ujoncoztak és ha valamelyik vármegye vonakodott engedelmeskedni, a kormány biztosokat küldött a nyakukra. Ezek aztán, mint *Amadé Antal* gróf Zalában, *Eötvös Ignác* báró Trencsénben, *Wenckheim József* Nógrádban, *Lóczyai Gábor* Zemplénben karhatalom és másféle erőszak

alkalmazásával letörték a megyék törvényes ellenállását. Ilyenformán a

Amadé Antal gróf.

Az irodalom terén is működött. A király felszólítására elvállalta a királyi biztosságot s résztvett az 1823-i nemzeti ellenállás letörésében.

Wenckheim József.

A nemzeti ellenállás letörésére kiküldött teljhatalmú királyi biztos. Az udvarnál azzal vádolták, hogy nagyon elnéző a renitens megyei nemességgel szemben.

megyék ellenállásai — egy kettőnek kivételével — nem végződtek ugyan sikerrel, mert a tiltakozó vármegyegyűlések ellenében elég volt gyakran egy század katonának kiküldése, ámde azért erkölcsi hatása mégis nagy lett e mozgalmaknak. A megyék belátták, hogy a rendi rendszer fenntartása csakis az alkotmány megvédésével lehetséges, ennél fogva minden erejükkel oda törekedtek, hogy az elmúlt évek keserű tapasztalatai

Lónyai Gábor.

Kortársai előtt nagy tekintélynek örvendett, de népszerűségét elvesztette, midőn a nemzeti ellenállás letörésére elvállalta Zemplén és Ung vármegyék kormánybiztosságát.

„Magyarokhoz” című ódájában a próféták lángoló erejével ostromozza nemzete hibáit.

Romlásnak indult hajdan erős magyar!

Nem látod Árpád vére miként fajul?

A költő itt már nemcsak azt hirdeti, hogy művelődnünk kell, hanem hogy mindenekelőtt vissza kell térnie a nemzetnek régi erényeihez. Kazinczy és Berzsényi mellett kimagasló alakja ennek a kornak Kölcsey Ferenc, kinél szeplőtlenebb jellemű és nemesebben gondolkozó

meg ne ismétlődhessenek többé. Garanciákat követeltek az alkotmány betartására s mivel az a szellem, mely az önvédelemnek ezt a tevékeny és erőlyes magatartását sugalta, egységesen hatja át a nemzetet, feltaláljuk a művelődési viszonyokban is mindazon elemeket, melyek a nemzeti gondolat és öntudat erősödését visszatükrözik.

Az osztrák kormány németesítő irányzata arra ébreszti a nemzet kiválóbbjait, hogy az emberiség nagyszerű szellemi törekvéseiben a magyarságnak is részt kell vennie.

Kazinczy mellett ott van a harcosok egész táborra, kik mind azt hirdetik, hogy művelődés nélkül elpusztul a magyarság. Egyik legerőteljesebb kifejezője ennek a gondolatnak Berzsényi Dániel, aki a

lángoló erejével ostromozza

magyar kevés élt. Az ő tevékenysége kettős irányban halad. Az irodalomban az ízlés hirdetője, a politikában pedig a haladásé. Az idősebbek mellett jelentkeznek aztán az új generáció vezéralakjai is. Agitatori tehetségre nézve legkiválóbb közöttük Kisfaludy Károly. Színdarabok írásával tűnik fel és az Aurora című zsebkönyv megalapításával szilárdítja meg tekintélyét. Körülötte csoportosulnak az új nemzedék legjelesebb erői. Ezek között legnagyobb Vörösmarty Mihály, de kritikai és irodalmi téren kiválóak Bajza József és Toldy Ferenc is. Ők alkotják most a magyar irodalom vezérkarát. Kazinczytól lassanként elhódítják a vezetőszerepet s maguk lesznek az ízlés irányítói és az irodalmi élet törvényhozói. A fejlődés megindulását és az elevenen pezsgő szellemi élet megindulását bizonyítják azok a vállalkozások is, melyek a nemzeti felbuzdítás hatása alatt jöttek létre.

Marczibányi István magyar írók munkáinak jutalmazására 1810-ben 50 ezer forintos alapítványt tett, hét év múlva pedig megindult az első magyar tudományos szemle „Tudományos Gyűjtemény” címen, melynek dolgozótársai között Horváth

István, Virág Benedek, Kazinczy mellett ott találjuk a kor legkiválóbb tudósait is. Általában az irodalom minden ágában élénk fejlődés tapasztalható. Költészet, nyelv, tudomány jeles képviselőket nyernek. S Károni József „Bánk bán” címmel megírja a máig legtökéletesebb magyar történelmi tragédiát.

Aki küldetésének fontosságára nézve valamennyinél nagyobb, gróf Széchenyi István szintén

Berzsenyi Dániel.

Klasszikus versformákban, de tüzes nemzeti érzéssel frott ódái előkelő helyet biztosítanak neki irodalmunkban.

Kölcsey Ferenc.

A kiváló író és költő a politikai életben is jelentékeny szerepet játszott. Disze volt a magyar országgyűlésnek puritán jellemével s emberies, szabadelvű gondolkodásával.

ebben a korban jelentkezik. Magyarország Ferenc császáruralkodása alatt szellemi téren kétségtelenül jelentékenyen előrehaladt. Hogy ezt a haladást politikai téren is megtehesse, arra olyan hatalmas léleknek kellett jelentkeznie, mint Széchenyi István.

Az 1825-iki országgyűlés végül ráért már azon ösvényekre, melyek a maradiság kitaposott útja helyett a modern haladás irányában vezetnek. Eredménynek lehet már azt is tekinteni, hogy Ferenc király és mindenható minisztere, Metternich szakítanak az eddigi rend-

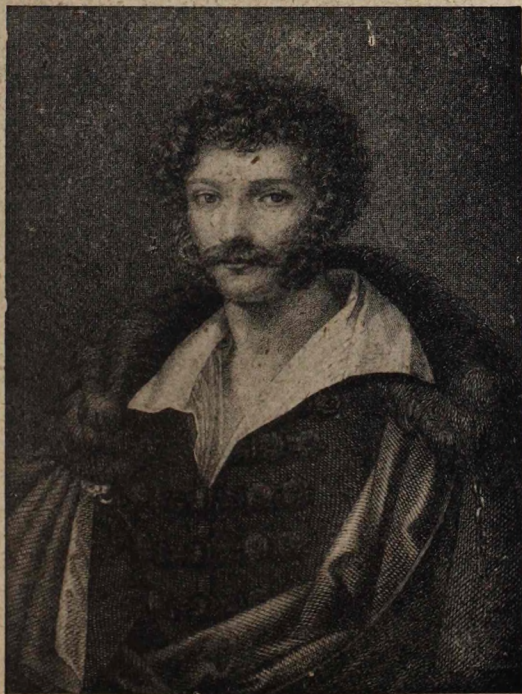
szerrel s módot nyújtanak a nemzetnek arra, hogy a legszükségesebb tennivalók fölött tanácskozzék.

Pozsony a középpontja az 1825—27-iki országgyűlésnek, amint ezt Bécs közelébe és az udvar kényelme magával hozta.

Az országgyűlés összehívására meggyezerte megkezdődnek a választások. A rendi korszakban nem minden érdekesség nélkül valók ezek. A vármegyék nemessége összegyűlt a megyeszékhelyen, hogy megválassza az országgyűlésre küldendő követet. Két párt szokott küzdeni egymással. Egyik a kormányé, másik az ellenzéké. A kortesek hada napokkal előbb megkezdte a működést. Szép szó, ígélet, bor, pálinka,

pénz és szükség esetén szelíd nyomás, fenyegetés vagy terrorizálás mind használatba vétettek. Némelyik helyen a harcias választók között a fokos döntötte el a küzdelmet. A megválasztott követek aztán jurátusok kíséretében megjelentek Pozsonyban és megkezdték működésüket.

Az országgyűlések idején Pozsony a világ közepe. Itt van a képviselőház vagy ahogy ekkor nevezik, az „alsó tábla” s a főrendiház, másként a „felső tábla.” Itt tartózkodik a kormány, ide gyűlnek az ország képviselői családjakkal s ráadásul megjelenik még kilencszáz, ezer, sokszor még ennél is több kardos ifjú, kik a jurátus testület tagjai lévén, egyben az országgyűlésen is bizonyos szereppel bírtak. Távollevő főnökeiket rendszeren ők képviselték vagy szorgalmasan jegyezték a vitákat. Együttal ők alkották az országgyűlés nyilvánosságát. S hogy az ő szereplésük nem csupán az illedelmes hallgatásra szorítkozott, megtudjuk abból a nyilatkozatból, melyet négy évtizeddel előbb József császár ejtett róluk. Tiltakozásaiknak az a zaja gyakran Bécsig elhatott, úgyhogy a kormány sokszor veszedelmesebbnek tartja a jurátusok testületét a legvéresebb száju követeknél. Az elnök, illetőleg az „előülő” többször kénytelen figyelmeztetni őket nyugodtabb magaviseletre, ám ha nem tetszik nekik a kormánypárti képviselők beszéde, túlteszik magukat az elől-

Kisfaludy Károly.

A magyar irodalmi újjáébredés vezetőgyénisége, a fiatal írónemzedék elismert vezére volt. „Aurora” című zsebkönyvével élénk irodalmi életet teremtett, a korabeli magyar színpadot ő látta el értékes, közönséget vonzó színdarabokkal.

ülői figyelmeztetéseken és addig zajonganak, amíg néhányat kivezetnek a teremből. Ezzel azonban még nincs vége a dolognak. Pozsony terein és uccáin a jurátusnak nem parancsol senki. Százával összeseregelve, hatalmas abcugokkal nyilvánítják a kormány politikájafölött való nemtetszésüket, macskazenéket, tüntető felvonulásokat rendeznek és a pozsonyi német spiessbürger ilyenkor óvatosan elrejtőzködik. Mert ennek a tetőtől-talpig német városnak élete csak az országgyűlések idején ölt magyar színezetet.

Mindezek a jelenetek most sem hiányzanak. Az 1825-iki ország-

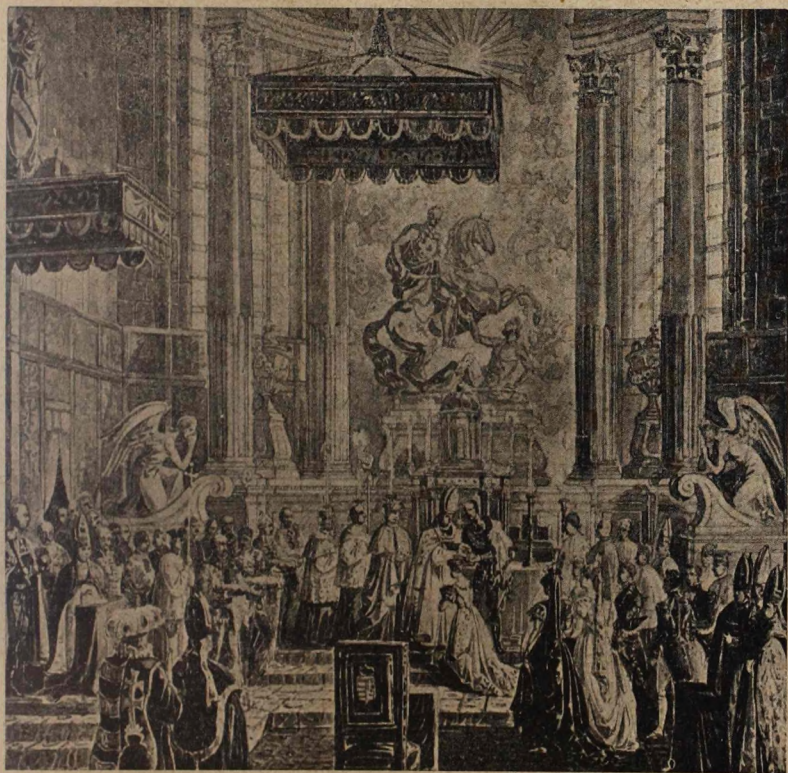

Pozsony a tizenkilencedik század első felében.

gyűlésen történt meg Mária Karolina koronázása. Ő a harmadik felesége Ferenc királynak s miként az első kettőt, őt is királynőjévé avatja a nemzet. Azután rákerülhetett a sor a nemzeti ügyek tárgyalására.

Mielőtt az országgyűlés működését ismertetnők, tisztában kell lennünk a pártok természetével. Politikai pártok, olyan értelemben, mint ma, 1825. évben még nem voltak. Voltaképpen egy pártból állott az egész országgyűlés, csupán érzelmileg volt a követek között különbség. Reformokat, szabadelvű intézkedéseket egyik sem akart, csak hogy míg az egyik párt a mágnások, főpapok pártja az udvarral tartott és az alkotmány megsértését közömbösen szemlélte, addig a másik — ennek tagjait a vármegyei nemesség alkotta — féltékenyen őrködött

kiváltságaira és biztosítani akarta magát az uralkodó önkényével szemben. Helyesen szólva, konzervatív elemekből állott az 1825-iki országgyűlés mindkét pártja, mert egyik sem kívánta a demokrata reformok életbeléptetését. Harcmódorra nézve azonban a második párt bátran

Mária Karolina császárné magyar királynévá koronázása.

Mária Karolina Ferenc császárnak és magyar királynak harmadik felesége volt s a nemzet fényes ünnepek között őt is királynévá koronázta a pozsonyi koronázó templomban.

radikális párt is lehetett volna. A mágnások társaságát udvari, kormány-párt vagy pecsovies névvel, az alkotmány érdekében harcolókat pedig ellenzékieknek nevezték.

A felső táblán az ujjunkon lehetne felszámolni a haladás barátait és azokat, akik a kormánnyal szemben megtudták tartani függetlenségüket. Ezek között van Széchenyi István gróf, Illésházy István, a

hírneves család utolsó sarja, a tudós Mednyánszky Alajos báró és még néhány mágnás. Az alsó táblán az ellenzék soraiból kiválik „a triumvirátus”, vagyis felsőbüki Nagy Pál, Ragályi Tamás és Vay Ábrahám. Metternich szerint ezek a demagógok és a zajos jelenetekben tényleg ők szerepelnek legtöbbször. Feltűnik még az ellenzéken Balog János barsi követ, Bartal György és Pázmándy Dénes, a Corpus Juris és Hármaskönyv legjobb ismerője. Ott van Deák Ferenc is, a zalamegyei követ, meg Dessewffy József gróf, szabolcsi követ. A fiatal Wesselényi Miklós is megjelenik az országgyűlésen, de még most nem játszik szerepet. Rendesen Széchenyi társaságában találjuk, kihez meleg barátság fűzi.

Az abszolutizmus mellett Miskolczy András pécsi káptalani követ mert felszólalni, aki cinikus nyíltsággal olyan elvet vallott, hogy ha a Corpus Juris tízszer akkorára is növekednék, mint amilyen most, a törvények mégsem érnének semmit, ha a királynak eszébe jutna azokat meg nem tartani. Mindkét pártnak voltak kiváló emberei, bár a nagyobb tehetségűek az ellenzék részén voltak. Az elnöki tisztséget az alsó táblán Majláth György gyakorolta.

A két párt, éppen mivel kétféle talajba vetette gyökereit, ellenkezésben, sőt érdekellentétben is volt egymással. Nagy Pál szemérveti a mágnásoknak, hogy elárulják az alkotmányt, holott ők élvezik annak „pecsenyéjét,” míg a köznemesek csak a csontokon rágódhatnak. Mások nyíltan szidják a főrendűeket, mint akik nem törődnek a haza érdekeivel, csupán a maguk jóvoltával és a király kegyével. A szidalmak és zúgolódások azonban nem vezetnek célhoz.

A király hatalma erősebb, mint a nemzeté, ennél fogva a király akaratát képviselő kormány és az ezt szolgáló kormánypárt büntetlenül cselekedhetnek az alkotmány ellen. Az 1825-iki országgyűlésre a követek nagyrésze azzal az utasítással jött, hogy az elmúlt évek alatt szenvedett sérelmeket orvosoltatni kell, továbbá „körül kell bátyázni az alkotmányt a multakhoz hasonló minden önkényes merénylet ellen.” Ferenc király 1825 szeptember 15-én nyitotta meg az országgyűlést s trónbeszédében kiemelte, hogy semmi egyebet nem kíván a nemzettől, mint a nemzet boldogságát célzó törekvések sikerét. Nagy hatást tett a rendekre, mikor a lefolyt alkotmányos küzdelmekre célozva ő maga is szükségesnek ítélte az alkotmány helyreállítását. „Bensőleg kívánjuk, hogy az ország alkotmánya — szólott Ferenc a trónbeszéd végén — a törvények bölcsessége által mindinkább és inkább körülbátyázva s megszilárdulva szálljon át felséges utódainkra s a magyarokra, kiket mi szeretett fiaink gyanánt tekintünk.”

A trónbeszédre hódoló hálafelirattal feleltek a rendek. Aztán megkezdtek a sérelmek tárgyalását. Mindenekelőtt az elmúlt évek törvényteleniségei szolgáltak a panaszok alapjául. A törvénytelen adó és katonaszedés,

Majláth György.

Ő elnökölt az 1825-i országgyűlésen, majd országbíróvá nevezték ki, mely tisztségét 1848-ig viselte.

szedés, a német tanácsosok beavatkozása az ország ügyeibe, az önkényes rendeletek kibocsátása és főképpen a királyi biztosok alkalmazása voltak a legfőbb sérelmek. Ennél a pontnál kitört a düh és a keserűség a rendekből. Nagy Pál hatalmas beszédben megbélyegezte őket, Zala vármegye követei azonban nem elégedtek meg a megrovással, követelték

az ellenük való vádeljárás megindítását, hogy a törvényhozás, mint hazaárulókkal bánjon el velük. Ingerült és szenvedélyes viták után elkészült végre az első sérelmi felirat, melyben az alkotmány helyreállítását kéri a királytól. Nevezetesen az ujonc és adószedés beszüntetését s a királyi biztosok visszahívását. Mindenekefölött pedig azt hangsúlyozzák, hogy háromévenként hívassék össze országgyűlés, a végrehajtó hatalom ne lépje túl törvényes hatáskörét, a megyék közötti levelezés ne tiltassék el s végül a helytartótanács kötelességvéé tétessék mindenféle törvénytelen rendelet megakadályozása.

A király válasza nemhogy kielégítette volna a rendeket, sőt a legnagyobb elégtelenséget keltette közöttük. A leirat ugyanis egészen az önkény szellemében volt tartva és akkora visszatetszést szült, hogy Ferenc király a nádor indítványára jónak látta egy másikat kiadni, melyben sajnálattal utal arra, hogy némely kifejezéseit félreértették

s ígéri, hogy a kívánságokat teljesíteni fogja. Két éven át, 1825 szeptembertől 1827 augusztusig folytak az országgyűlés tanácskozásai. Elképzelték tehát, hogy mennyi vitát, felszólalást, feliratot és leiratot és üzenetváltást vett igénybe az egyes kérdések tárgyalása. Legfőbb volt ezek között az a három, mely az adó kérdésére, illetőleg a jobbágyság állapotára és a nemesek adózására, továbbá a nemzeti nyelvre vonatkozott.

A sérelmek és kívánatok tárgyalásánál szóba jött ugyanis a törvénytelenül szedett adótöbblet élszámolása és ezzel kapcsolatban a jobbágyság adózása, valamint az adó-

Cziráký Antal gróf.

Mint teljhatalmú királyi biztos részt vett a nemzeti ellenállás letörésében. A király számos kitüntetésben részesítette s országbíró is lett.

kötelesek összeírásának kérdése. Az országgyűlés kiváltságos jellegét és reakciós irányát mi sem bizonyítja jobban, minthogy a jobbágyok érdekében egyetlen egy szó sem emeltetett.

Nagy Pál említett annyit, hogy az „ősi alkotmány érdekében” szüntesség meg a nemesek eddigi visszaéléseit s adják meg a népnek, „amit megadni lehet,” azaz semmit. Nagyobb érdeklődést, mond-

hatni vihart keltett az a másik kérdés, vajjon kötelessége-e adózni azoknak a nemeseknek, akik úrbéri telkeken laknak. Nagy Pál vetette fel ezt a kérdést is, de sokan olyan hallatlan vakmerőségnek tartották az ilyen kérdésekkel való előhozakodást, hogy a legnagyobb dühre gerjedtek. Nagy Pált hazaárulónak, felforgatónak nyilvánították már azért is, mert a jobbágyokkal való bánásmód javítása érdekében szólalt fel.

Társadalmi és művelődéstörténeti szempontból az 1825—27-iki országgyűlés legnevezetesebb ténye egy olyan epizódhoz fűződik, mely egész véletlenül kapcsolódott a tanácskozáshoz. Miután ennek az országgyűlésnek a nemesi alkotmány körülbástyázása volt a főcélja, természetesen nagyjelentőségű kérdés benne a magyar nyelv diadalra juttatása is. Nem most merült fel először a törekvés a nemzeti nyelv ügyének fölkarolására, de az elmúlt évek kellemetlen tanulságai most végül rávezették a rendeket arra a tapasztalatra, hogy a nemzet fenmaradásának éppen olyan biztosítéka a magyar nyelv, mint az alkotmány egyéb vitális pontjai.

A magyar nyelv ügye, különösen a politikában és a közigazgatásban, meglehetősen el volt hanyagolva. Az alsó táblán, úgy a

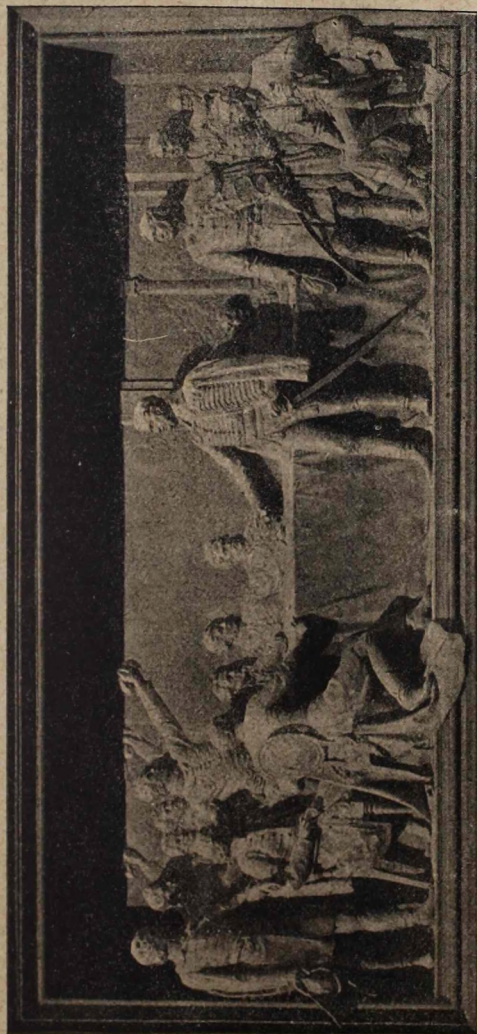
Dessewffy József gróf.

A magyar művelődés egyik lelkes apostola volt. Maga is író volt s Kazinczy Ferenczel együtt nagy tevékenységet fejtett ki a nemzeti irodalom felvirágoztatásában. A politikában azonban konzervatív elveket vallott. Széchenyi „Hitel” című munkájának nagy hatását „Taglalat” című röpiratában igyekezett ellensúlyozni.

plénumban, mint a kerületi üléseken ugyan rendesen magyarul tanácskoztak, azonban a király latinul érintkezett a rendekkel, ezek felirataikat latin nyelven intézték hozzá, az üzenetváltás az alsó és felső tábla között latinul folyt, a főrendek között nagyon sokan született magyar létükre az állami nyelvet nem értették, úgyhogy az idő mindenképpen alkalmasnak mutatkozott a magyar nyelv védelmére. Persze, az erre vonatkozó eszmék és javaslatok között sok volt a naiv, sőt kuriózus követelés is.

Többek között Dessewffy József gróf, aki egyike kora legtanultabb és legműveltebb férfiainak, a magyar nyelv mellőzésének okát az asszonyokban keresi. Ennélfogva szigorú eljárást ajánl velük szemben. Azt ajánlja, hogy fosszanak meg minden olyan nemes asszonyt özvegyi jogaitól, aki nem tud magyarul. Mondja ki a törvény, hogy a magyar nyelv nem tudása miatt nem mehetnek másodszor férjhez. A leányokra nézve pedig azt ajánlja, hogy tiltassék meg számukra a férjhezmenetel, ha a magyar nyelvet szóban és írásban nem bírják. Egészen mulatságos, mondhatni operettszerű indítvány. Mintha az asszonyoknak lett volna bármikor befolyásuk arra, hogy a magyar nyelv jogaiba lépjen vagy háttérbe szoruljon. Magától értetődik, hogy ilyen indítványt nem lehetett elfogadni, de voltak sokan, kik még évek múlva is vitatták, hogy a magyar nyelv mostoha sorsának az idegen nyelveket kedvelő nők egyik akadályai.

Közelebb járt a kérdés helyes megoldásához Máriássy István, aki egyik kerületi ülésben szóba hozta Bod Péter és Bessenyei óta már több ízben fölvetett magyar tudós társaság eszméjét. Egy ilyen intézet felállításával a magyar nyelv ügye koránt sincs ugyan elintézve, de kétségtelen, hogy olyan erős segítő szervet talál benne, mely a magyar nyelv terjedésének és művelésének igen hathatós eszköze lehet. Nagy Pál megragadta az alkalmat, hogy az országgyűlésen ismét agitáljon a magyar nyelv érdekében. Támadta a kormányt, a bécsi tanácsosokat és az udvari pártot, hogy üldözik a magyar nyelvet. Követelte annak a hivatalokban és az országgyűlésen való alkalmazását, majd a tudós társaság eszméjét fejtegette. Nem tagadta egy ilyen intézmény jelentőségét, de hivatkozott Montecuccoli híres mondására, hogy nemcsak a háborúhoz, hanem a nagyobb intézmények megvalósításához is mindenekelőtt pénz, pénz és pénz szükséges. Alig hangzottak el Nagy Pál szavai, előlép egy fiatal huszárkapitány, aki eddig a hallgatóság között volt elvegyülve. Röviden utalt arra, hogy Nagy Pál érvei tökéletesen meggyőzték őt a tudós társaság felállításának fontosságáról s felajánlja

A Magyar Tudományos Akadémia megalakítását ábrázoló dombormű az Akadémia épületén.

A dombormű Holló Barabás alkotása és azt a jelenetet ábrázolja, midőn Széchenyi István a rendek lelkesedésétől kísérvé egy évi jövedelmét ajánlja föl egy magyar tudományos intézet megalapítására.

ezen intézmény létesítésére egyévi jövedelmét, vagyis *hatvanezer* forintot. A nem várt esemény annyira meglepte a követeket, hogy a nagy teremben egy percig általános csönd támadt. De a következő pillanatban mint a zúgó fergeteg tört a huszárcapitány felé a követek mámoros éljenriadala. Így született meg az *éljen* mint tömegkiáltás.

Bertha Sándor, ki a nevezetes országgyűlésen mint naplóíró működött, írja önéletrajzában erről a történelmi nevezetességre napról:

„Zajos éljenek keletkeztek a kerületi ülésben s lehet mondani, hogy az addig divatozott *vivát* itt és akkor változott át *éljenre*.”

A követek csakhamar megtudták, hogy a kiváló hazafi Széchenyi István gróf, fia a legtiszteltebb magyar mágnások egyikének, Széchenyi Ferenc grófnak, a Nemzeti Múzeum megalapítójának. Az 1825—27-iki országgyűlésnek ez volt a legfontosabb eseménye, mert rendkívüli jelentőségű következmények fűződtek hozzá. Széchenyi példáját csakhamar a többi mágnások is követték. Vay Ábrahám nyolcezer forintot, Andrassy György gróf tízezret, *Károlyi György gróf*, aki a tudós társaság ügyében kiküldött bizottságnak is tagja volt, félévi jövedelmén, negyvenezer forinton kívül még ezer forintot is felajánlott, oly feltétellel, hogy amíg él, azt minden évben az új akadémia rendelkezésére bocsátja. Széchenyi példát adott hazafias magatartásával arra, hogy tízévi szőrszálhasogatásnál és folytonos panaszzkodásnál többet ér egy jól meggondolt cselekedet. Megmutatta azt is, hogy a hazáért áldozniok is kell azoknak, kik a hazából élnek s akiket az alkotmány minden kiváltsággal elhalmoz.

A közel két évig tartó országgyűlésnek Széchenyi fellépése adta meg igazi jelentőségét, mert egyébként csak az történt, hogy a király némely elvi kérdésben engedett a rendeknek, amint ezt többször és régebben is megtette. Ámde ami ránézve alkalmatlan volt, mint például az adók beszámítása, a biztosok megbüntetése, az országgyűlésnek Pesten vagy Budán leendő tartása, mindezt egyszerűen megtagadta. Az úgynevezett vívmányai ezen országgyűlésnek nem egyebek tehát, papirosbiztosítékoknál. Vagyis olyan önkényes ígéretek, melyek írásba vannak foglalva, de érvényük megszűnik abban a pillanatban, mihelyt ellentétbe jutnak az uralkodó érdekével. A későbbi évek eseményei, majd az 1848-iki szabadságharc és a rákövetkező abszolutizmus eléggé bizonyítják ezt. Az 1825—27-iki országgyűlés szónokai és panaszkodói még mindig nem ismerik fel azt, hogy az alkotmány, törvény és szabadság csak akkor élő értékek, ha mögöttük ott van a nemzet szervezett ereje, mely rögtön vissza tud sujtani, mihelyt valaki jogaihoz nyúlni merészel.

A nemzet az 1825—27-iki országgyűlésen azonban nincs jelen. Itt csak kiváltságos osztályok vannak, melyekkel szemben az uralkodó már többször megmutatta, hogy hatalmi fölényben érzi magát. Ezek az osztályok pedig még most is a régi „nem adózunk” elvet és jelszót hangoztatnák, ha nem támadt volna Széchenyi személyében a magyarságnak olyan prófétája, aki megjelöli a legszükségesebb célokat és megmagyarázza a legfőbb nemzeti kötelességeket.

A király személyesen eljött az országgyűlés bezárására és ünnepélyes beszédben búcsúzott el a rendektől. Szóvá tette a rendek szenvedélyes magatartását, de bölcs politikával nyomban megjegyezte, hogy a tanácskozások menete és eredménye egészben véve az ő meglegedésével is találkozott. Beszéde végén ígéretet tett még egyszer az alkotmány megtartására és hő vágyát nyilvánította, hogy a nemzet és a trón között a bizalom szilárduljon meg. Nemsokára megtörtént aztán az országgyűlésen hozott törvények szentesítése.

Széchenyi István.

A tizenkilencedik század művelődéstörténetének Magyarországon Széchenyi István gróf a legérdekesebb és legnemesebb alakja. Nagy szervező talentum lakozik benne és hatalmas készség a haladás szolgálatára. Ebben a tekintetben sokkal különb Kossuth Lajosnál, Deák Ferencnél és kora összes politikusainál. Egyesülnek benne a társadalmi agitátor legkiválóbb tulajdonságai. Isten kegyelméből való kiválasztott ő is, kit lángelméje révén első hely illet meg Európa kiválóságai sorában.

Az 1825-iki országgyűlésen lépett először a nyilvánosság elé, de már ekkor kész, kiforrott férfiú, 34 éves. Tudja, miként kellene az ország elmaradt állapotán segíteni s el van szánva rá, hogy a nagy munkát, melyet maga elé kitűzött, meg is fogja valósítani. Az akadémia megalapítása előtt való szereplése jobbra külföldön és katonai szolgálatban folyik le. Bécsben született, atyja, Széchenyi Ferenc és anyja, Festetich Julianna volt. Tizenhétéves korában belépett a hadseregbe. A huszároknál szolgált a Hessen-Homburg ezredben és a régi szokás szerint tiszti ranggal kezdte meg pályáját. A napoleoni háborúk folytak ekkor Európaszerte. Az osztrák hadsereg a szövetséges hatalmakkal egyik főtényezője volt a Napoleon elleni hadjáratoknak, melyekben Széchenyi is részt vett. A lipcei csatában az ő veszéllyel járó megbízása volt, a főszereg és a Büchler-Bernadotte serege között futári szolgál-

latával az egyesülést lehetővé tenni. Résztvett azonkívül az olaszországi hadjáratban és két ízben volt a szövetségesekkel Franciaországban.

A második párizsi béke és Napoleon száműzetése után utazni megy, fölkeresi a nyugati művelt államokat. Legtöbbször időzik angol

földön és ebben a gazdag művelt országban fogamzik meg benne az a magasztos terv, hogy hátramaradt hazája újjászervezésének fogja életét szentelni. Hazatérve, körülményesebben kezd érdeklődni az itteni viszonyok iránt. Sajgó szívvel látja itthon lépten-nyomon a maradság átkos nyomait.

Pest, melyet az ország fővárosának tartanak, minden inkább, mint magyar. Azonkívül fejletlen és szegényes kultúrális és gazdasági intézményeiben egyaránt. Az ország első faluja, azt a benyomást teszi rá Pest. S ha ilyen Pest, a főváros, milyenek lehetnek akkor a vidéki városok, például Debrecen, ahol ezrede tartózkodik. Bizony, ezek még ennél is elmaradottabb helyek. Széchenyi, amint jár-kezel az országban, borzasztó tapasztalatokat szerez az egyes társadalmi osztályok életéről. Az arisztokráciánál és főpapságnál például azt látja, hogy

Széchenyi István gróf.

Az ő nevéhez fűződik a magyar reformkor megindítása. Nemcsak írásaiban, hanem tettekkel, nagyszerű alkotásokkal küzdött azért, hogy nemzete a nyugateurópai nemzetek gazdasági és művelődési színvonalára emelkedjék. A fejlődést békés úton akarta keresztül vinni a régi keretek lehetőségei mellett. De a nemzet nem sokára Kossuth Lajost ismerte el vezérének, aki a nemzet gazdasági fejlődését a függetlenség, az önmagával való szabadonrendelkezés biztos alapjaira igyekezett fektetni.

a haza sorsával nem sokat törődnek. Őseik hősiessége vagy különböző szolgálatai fejében hatalmas vagyonokhoz jutottak s most nincs egyéb törekvésük, minthogy lehetőleg a legjobb környezetben, tehát külföldön pazarolják el vagyonukat s egyébbel éppen semmit se törődnek.

Nem minden mágnás ilyen, de a nagyrészüket tagadhatatlanul ezt az életet folytatja. A köznemesség pedig százados megrögzött szokások, tökéletes tanulatlanság és végtelen primitív szellemi látókörben

élt s egyedül kiváltságai fenntartásában látta közéleti tevékenységének végcélját. Hogy a nemes ember adót ne fizessen, ellenben a jobbágy megmaradjon örökös szolgaságban, ezeket a kérdéseket azonosítja a nemesség Magyarország legfőbb érdekeivel s minden politikai törekvést vagy eseményt ezen a szemponton keresztül ítél meg. A nép sorsa könnyeket fakaszt Széchenyi szemeiből. Menyit kell dolgoznia, minő áldatlan és keserves robotban telik élete s még jó, ha nem hal éhen a sok munka mellett.

A gondjaira bízott állatnak sok helyen jobb dolga van, mint magának a parasztnak, ki fölött a földesúr a leghatalmasabb bíró. Amint az elmaradt viszonyokat és a beléjük süllyedt társadalmat látja Széchenyi, feltámad lelkében az a vágy, hogy változtasson rajtuk. Voltak pillanatok, amikor olyan undorral töltötték el a hazai állapotok, hogy Párizsba, Londonba, Amerikába

akart menni, hogy ott telepedjék meg. De amidőn megismerkedett közelebbről a viszonyokkal és napról-napra mindjobban tapasztalta az ország hátramaradt voltát, megacélozta erejét az a tudat, hogy ő lehet vagy talán ő van kiválasztva a sorstól az újjáteremtés nagyszerű feladatára.

Megismerkedése Erdély kiváló férfiával, báró Wesselényi Istvánal és szerelme gróf Zichy Károlyné, Seilern Crescentia grófnő iránt aztán véglegesen döntöttek elhatározásaiban. Ittmaradt Magyarországon, ami azt jelenti, hogy a munkának és a küzdelemnek olyan rend-

Seilern Crescentia grófnő.

Zichy Károly gróf felesége volt, midőn Széchenyivel megismerkedett. Az eszményi lelkületű nő rendkívül nagy hatással volt Széchenyire. Ő erősítette Széchenyit kitartásra, mikor csüggedés szállta meg. Férje halála után férjhez ment Széchenyihez.

kivüli halmazát veszi magára, mely alatt le kellett volna roskadnia, hacsak nagy elmével, fenséges rajongással és küldetésébe vetett fanatikus hittel nem ajándékozta volna meg a gondviselés.

Nagyszerű tervei megvalósításában kiváló segítőtársat talált ideáljában, Seilern Crescentia grófnőben. Széchenyi sok tusakodás után bevallja Crescentiának szerelmét, aki viszonozza érzelmeit. A barátság közöttük azonban a legideálisabb keretek között mozog. Crescentiának férje van és ő sokkal büszkébb és előkelőbb lélek, hogy sem megfedkezne egy pillanatig is kötelességeiről. Mindkettőjük számára kölcsönös szerelmük tudata a legfőbb vigasztaló erő. Széchenyi a szenvedély legnagyobb extáziséval tekint reá. Olyan érzelmeket keltett fel benne Crescentia, melyek elhatározóak életére. Minden cselekedetének az a végső célja, hogy ideálja tetszését megnyerje. Crescentia nemes és alapjában szelíd lényének vonzó tulajdonságaival kiegészítője Széchenyi lángolásainak. Irányt ad terveinek, buzdítja munkájában és mikor gyöngeség veszi elő, megóvjá az elcsüggedéstől.

A gondviselés szerepét tölti be mellette s mikor Széchenyi fokoza-
tos sikereit és nagyszabású vállalkozásait látva lassanként föltárul előtte hivatásának egész fontossága, kettőzött éberséggel örködik Széchenyi fölött, mert érzi, hogy immár nemcsak Széchenyinek, hanem még inkább a, nemzetnek tartozik vele, hogy a kiváló férfiút megkezdett útján és állhatatosságában megtartsa. Széchenyi maga is világos tudatában volt annak, hogy minő szerepet tölt be mellette Crescentia.

Egyik levelében őszintén bevallja, hogy talán sohasem kezdte volna meg reformátori működését, ha nem bizonyos abban, hogy akit legtöbbre becsült és legkiválóbb lénynek tartott a földön, ott áll az oldala mellett.

Olyan világosan él ez a tudat lelkében, hogy 1829-ben Crescentiát már úgy látja, mint Magyarország leendő őrangyalát. Ekkor írja hozzá: „Feladatunk, az én és az Ön tökéletesedésén és Magyarország javán munkálkodnunk.” Csak 1836 február 4-én, Zichy Károly gróf halála után esküdhettek meg és szentelhatték egymásnak életüket.

Az 1825-iki országgyűlés megadta az alkalmat Széchenyinek a bemutatkozásra, a következő, melyet 1830-ban tartottak, azonban már megadja az országgyűlésnek a vele való foglalkozásra az alkalmat. Mikor a magyar tudományos akadémia létesítésére egyévi jövedelmét felajánlotta, ez az elhatározás nála nem ötletszerűen, szereplési vágyból történt. Ezzel csak kezdetét veszi a reformmunkának az a tömege, mely Széchenyi pályáját ettől fogva kitölti, már 1830-ban megjelent műve,

a *Hitel*. Az egykori művelődési viszonyokra, illetőleg az általános elmaradottságra felettebb jellemző ennek a könyvnek a fogadtatása.

Több vármegye elégeti a könyvet, mint közveszedelmes, hazaáruló és nemzetrontó munkát. És így cselekszenek mindenütt a maradiak. Azt vetik szemére, hogy Széchenyi rossz hazafi, munkája pedig veszedelmes nemzetrontás, mert hát hadat üzent a régi világ hűbéri kaszterendszerének, meddő sérelmi politikájának, hátramaradt műveltségének. Ezért szidják, átkozzák, dühöngenek ellene. De azért elolvassák. Egy év alatt három kiadást ért el a *Hitel* és ez nagy esemény.

Látni akarta mindenki azt az istentelen munkát, melyben a magyart, melyet a nemesek kineveztek a világ első nemzetének, miként szidalmazza egy közülük való magyar mágnás és miként gúnyolódik keserű kacaj között a híres magyar alkotmány és magyar függetlenség frázisai fölött.

Egy nagy léleknek a hazafias kesergései szólalnak meg ezen könyv minden lapjáról s mikor legjobban támadja a nemzetet tespedéséért, renyhe viselkedéséért és megkövesült előítéleteiért, akkor érezzük legjobban, hogy ez a támadás nem a gyűlölet, hanem a szeretet érzéséből fakad. Biztosítani akarja a magyar faj jövőjét, azt szeretné, hogy a magyar valóban a legkiválóbb népe legyen a világnak. Ne a szájhősök hirdessék ezt, hanem hirdesse maga Európa. Ne a diétán való ordításban s ne a borosasztalok mellett való hangoskodásban nyilvánuljon meg a hazafiasság, hanem a munkában és a haladásban. Ilyen elvekkel naggyá lehet tenni a hazát s olyan örökséget adhatunk át a következő nemzedéknek, amely aztán elmondhatja, hogy elődei mindent megtettek a haza javáért.

A *Hitel*, miként a címe mutatja, a hitel gazdasági, társadalmi és kereskedelmi szerepét vizsgálja. S ezt meg is teszi, csakhogy nem kizárólag ezt tárgyalja. Élesen rámutat Széchenyi arra a hatásra, melyet a hitel a magyar gazdasági életben előidézne, de tárgyalása közben boncolás alá veszi a nemzeti élet minden jelenségét. Valósággal úgy jelentkezik Széchenyi ezen fejtegetéseiben, mint egy elsőrendű társadalomtudós. Csak a lángelmének adatott meg az az éleslátás, mellyel ő Magyarország egész múltját és jelenét vizsgálja, helyenként olyan mélységgel, ami bámulatba ejt. Szól a jobbágyság helyzetéről, a középosztályról és az arisztokráciáról. Feltárja az alkotmány rozoga rendszerét, továbbá a minden téren való elmaradottságot, hogy odamondhassa: ez hát az a híres nemzet, melynél különb nincs a világon? Ámde, amíg bírál és sebeket ejt, nem feledkezik meg arról sem, hogy a nemzethez méltó

célokat megjelölje. Igaz, hogy a magyar addig nem sokat számított az emberiség történetében, de azért mindent jóvá lehet tenni még kitartó és lelkes munkával.

„Semmi sem áll csendesen a világon, még a naprendszerek is mozognak, tehát csak Magyarország álljon s vesztegeljen mozdulatlan? — kérdi őszinte feljajdulással. — Az Istenért! nyissuk fel szemeinket s vegyük hasznát eszünknek. Minekünk is mozdulnunk kell, akár akarjuk, akár nem s nehogy hátrafelé nyomattassunk, lépjünk inkább előre.” Végül ebben a könyvében mondja ki Széchenyi hitét is, hogy bízik a magyarság jövőjében, ha jobban fogja tisztelni az igazságot, mint a hagyományokat. „A mult elesett hatalmunktól, a Jövendőnek urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hiábavaló reminiscenciákkal, de bírjuk inkább elszánt hazafiságunk s hív egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb virradásra. Sokan azt gondolják: *Magyarország volt; én azt szeretem hinni: lesz.*”

Természetesen egy ilyen munka nem maradhatott hatás nélkül még Magyarországon sem. Olvasták, gyalázták, rágalmazták, de voltak a műveltebbek között olyanok is, akik elismerték igazságát. Az irodalomban a legnevezetesebb polémiát Desseffy József gróf indította meg ellene „Taglalat” című munkájában, melyben kimutatni iparkodott a Széchenyi tévedéseit. Azonban sem a „Taglalat,” sem egyéb támadások nem voltak elég erősek ahhoz, hogy Széchenyit reformatori működésében megakadályozzák. A lótenyésztés felvirágoztatása érdekében egyesületet, „lóversengési” egyletet alapít. Pozsonyban pedig még az országgyűlés idején megrendezi, ami a lótenyésztés szempontjából akkoriban nagyfontosságú volt, az első lóversenyt. Napirendre hozza a Tisza és a Duna szabályozását, agítál a Vaskapu megnyitása ügyében, megalapítja — angol példára — a Nemzeti Kaszinót és általában a kaszinói intézményt. Tervbe veszi a Buda és Pest között építendő lánchíd eszméjét, buzgólkodik a hajózás és vasút fejlesztése körül. Minden valamirevaló mozgalom, mely számbavehető sikert ígér, az ő kezdeményezéséből indul meg és az ő közreműködése által válik országos fontosságúvá.

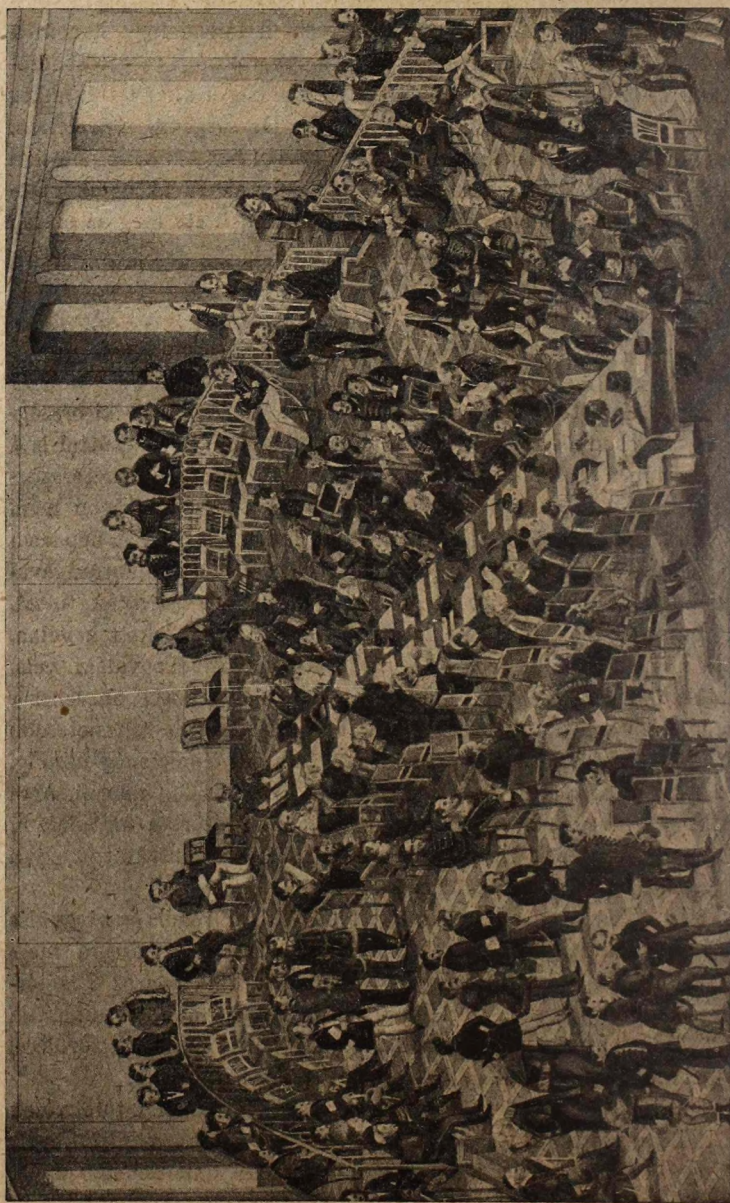
Széchenyi a legmaradibb korszakban kimondja bátran a jelszót, hogy Magyarország léte nem a prókatori agyafurtsággal folytatott vitákon és vége-hosszanélküli közjogi sérelmeken múlik, hanem *gazdaságilag való megerősödésétől függ.* Az országgyűléseken évszázadokon át egyéb sem folyt, mint a sérelmek örökös hánytorgatása s az ország azért sem függetlenebb, sem boldogabb nem lett. Sürgősebb ezeknél

most a gazdaságilag való megerősödés. Széchenyi tehát, habár radikálisan gondolkozik és a reformok híve, mégsem a forradalom, hanem a fokozatos fejlődés elvei szerint akarja Magyarország megerősödését biztosítani. Előbb gazdag és jólétnek örvendő országot akar látni, akkor aztán lehet beszélni politikai függetlenségről. De szegény, műveletlen, elmaradt, ipar és kereskedelem nélkül lévő ország hogyan akar politikai jogokat kivívni? Széchenyi politikai programjának ez az egyik alap-gondolata és ebben is meglátszik, hogy józanabbul ítélte meg az ország viszonyait, mint ő előtte bárki más.

Az 1830-iki országgyűlés. — A kolera Magyarországon.

A forradalom tüze lobogott Európában, mikor az 1830-iki országgyűlés Pozsonyban összegyűlt. Franciaországból indult ki ezúttal is a forradalom, innen Belgiumba vonult és éreztette hatását Németországban, Olaszországban, Lengyelországban, csupán Magyarországon nem. Pedig nem a legkedvezőbbben állottak itthon sem az ügyek. A nép nem volt megelégedve helyzetével, mert nem is lehetett. A nyomorúságával és elnyomottságával velejáró bajokhoz újabbak is járultak most, melyek nagyobb mozgalmak előidézésére is alkalmasak lehettek volna, ha van a népnek valami szervezete és általában törődik valaki vele. A következő évben fellépő kolerajárvány, mely közel hatvenezer embert, jobbára parasztot pusztított el, az eddigieknél is rettenetesebb viszonyokat teremtett. Ámde nem olyan korban élünk még mindig, mikor a nép érdekeivel érdemesnek tartaná bárki is foglalkozni. Arra a hírre, hogy Franciaországban és más államokban kitört a forradalom, Metternich szükségesnek tartotta az országgyűlés összehívását, hogy a nemzet érzülete felől tájékozódhassék.

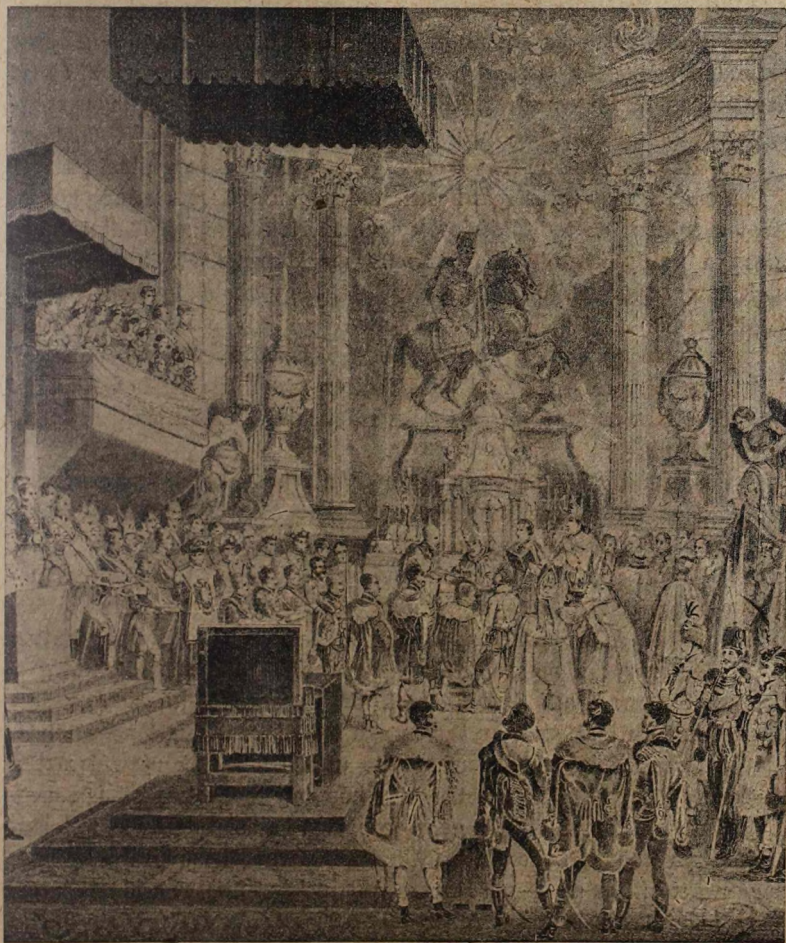
A forradalom a demokrácia elveiért küzd, a rendi országgyűlés pedig az arisztokratikus alkotmány fenntartásáért. Ennélfogva mérgesedik a rendek, hogy ilyen válságok alkalmával a dinasztia az ő legtermészetesebb szövetségeseik, mert ha ellene fordulnak, akkor a dinasztia is ellenük fordulhat, szövetkezik a demokratákkal és az ő segítségükkel kiváltságait és a kiváltságrendszeren alapuló hatalmukat megszünteti. E rendi országgyűlést 1830-ban még mindig a reakciós törekvések jellemzik. Bizonyosága ennek az a tény, hogy az olyan véresszájú követ, mint Nagy Pál, aki rendes időben az udvar elleni oppozíciónak egyik legállhatatosabb vezére, a forradalom ellen szervezkedő udvar támogató-

A alsóház a ülése az 1830-i pozsonyi országgyűlésen. A meglehetősen disztelen terem közepén egy hosszú asztal körül s az össze-
vissza elhelyezett székeken helyezkedtek el a követek. A falnál, a korlátok mögött pedig a jurátusok ültek, akik az országgyű-
lés nyilvánosságát alkották.

sát nemcsak a legtermészetesebb, hanem a legszükségesebb kötelességnek tartja, mert a demokrácia nemcsak a trón ellensége, hanem a rendké is, mely egyenesen a kiváltságok fenntartásában látja az ország legfőbb érdekét.

Az 1825-iki országgyűlés a következő országgyűlés számára adott ugyan elég anyagot, mikor reformmunkálatok előkészítésére bizott-

V. Ferdinánd megkoronázása Pozsonyban.

Ferenc király kívánságára Ferdinand főherceget még életében királyává koronázta a nemzet. A koronázás fényes ünnepségek között 1830-ban ment végbe.

ságot küldött ki, csakhogy a mostani alkalom nem volt megfelelő e kérdések tárgyalására. A királyi meghívólevél a trónörökös, Ferdinánd főherceg megkoronázását és harmincezer ujonc megadását tette az országgyűlés főkötelességévé. Ilyen értelemben gyűlt össze az országgyűlés, noha a reformmunkálatok előkészítésére kijelölt bizottság különféle javaslatok előterjesztését iparkodott megejteni, melyek között lényeges pont volt az inzurrekció, a nemesi felkelés ügyének rendezése és ebből kifolyólag az összes katonai sérelmek, különösen a magyar kommandó, magyar tisztek mellőzése. A leendő magyar királyról Ausztriában is, Magyarországon is különféle anekdoták, gúnyos megjegyzések forogtak közszájon, melyek mind abban összegeződtek, hogy a trónörökös nem valami fényes elme. A rendeket kissé aggállal töltötte el az a tudat, hogy az erélyes Ferenc után ilyen gyöngé utód fog következni a trónon, de nyílt kifejezést nem mertek adni aggodalmaiknak, hiszen a király kívánta a trónörökös megkoronázását. A forradalmi hírek annyira megszelidítették a rendeket, hogy abbahagyták a makacs ellenkezést, inkább iparkodtak teljesíteni a király óhaját, hogy ők is biztosítsák maguknak a király jóindulatát. A koronázási ünnepély Ferenc császár, több külföldi fejedelem és követ jelenlétében folyt le. Egyike volt ez az ünnepély a legfényesebbeknek, minőt Pozsony falai valaha láttak.

Ferdinánd esküt tett az alkotmányra s hogy kimutassa a nemzet iránt való jóindulatát, az ötvenezer arany koronázási ajándékot a magyar tudományos akadémia és az inséges nép segítésére adományozta. Másik főteendője volt az országgyűlésnek az ujoncmegajánlás. A király harmincezer ujoncot kért, az országgyűlés megszavazott huszonnyolcezeret. A látszat, melyre a rendek mindig sokat adtak, ezzel meg volt mentve. Az ujoncmegadás a nemzet joga, ezt akarták kifejezésre juttatni a huszonnyolcezerre való leszállítással, de ugyanekkor arról is gondoskodtak, hogy a királynak ne legyen oka e határozat miatt neheztelnie.

A főrendek javaslatára némi vita után elfogadták ugyanis azt a kiegészítést, hogy szükség esetén még húszezer ujoncot ajánlanak meg.

Kulturális tekintetből nagyfontosságú eseménynek kell tartanunk még a Magyar Tudományos Akadémiára vonatkozó királyi leiratot, mely megerősíti az akadémia alapszabályait. Most már ez a kiváló intézmény hivatalosan is megkezdhette működését. Az igazgatóság tagjai az alapítók lettek és pedig: Széchenyi István gróf, Vay Ábrahám, Andrássy György gróf és Károlyi György gróf. Az akadémia elnökévé a tudományos ismereteiben is kiváló Teleky József gróf választott meg.

Az országgyűlés ezek után széteszlott. A trón és a rendek között helyreállt a kölcsönös bizalom és egyetértés. A demokrácia térhódításának megakadályozása szükségessé tette a szövetséget, hogy mind a két fél, a trón és a rendek egyformán készen álljanak a negyven év óta sikeresen feltartott modern eszmék visszautasítására.

Az 1831-iki kolerajárvány sok helyt zendüléssel, elégtelenséggel és kisebb mozgalmakkal ment végbe, anélkül, hogy politikai pártok vagy tervszerűen előkészített agitációk avatkoztak volna bele a mozgalmába. A járvány Galiciából jött át Magyarországra és a határszéli megyékből szedte legnagyobb mértékben áldozatait. A nádor és a kancellár, Reviczky Ádám sürgősen megteszik a szükséges intézkedéseket. A járvány megakadályozására kiküldött vegyes bizottság azt javasolja a királynak, hogy a galíciai határszélen kordon vonassék, Kőrösmező, Verecke, Uzsok, Virava és Komárni határszéli községek előtt pedig vesztegelő intézetek állíttassanak fel. Mire az intézkedések foganatba vétettek, a kolera már itt is volt és különösen Zemplén, Sáros, Máramaros, Abauj, Gömör megyékben és a Szepességen lépett fel. A bizottságok most főként arra törekedtek, hogy legalább a járványmentes megyéket óvják meg a kolerától, de a sok huzavona és kapkodás között, melyet tanúsítottak, a kolera több helyen áttörte a kordonvonalakat és behurcolódott nemsokára a Duna és Tisza mentére s fellépett Győr, Tolna, Bács, Torontál megyékben és más helyeken is.

Maga ez a veszedelem is elég nagy gondot okozott a hatóságoknak, de még jobban nőtt a zavar, mikor egyes megyékben a parasztok felázadtak és az urak ellen támadtak. Különösen a tót lakosságú megyékben öltött nagyobb mérveket a zendülés.

A hatóságok ugyanis dezinficiálószeret osztottak ki a nép között, de az óvintézkedéseknek nem sok foganatja lett. A nép egyre pusztult és a borzasztó halálozások láttára a szerencsétlen parasztokban az a gyanu kezdett fellépni, hogy a pusztulás okai az urak, kik szándékosan vesztik el a parasztságot. Hangosan kifejezést adtak gyanújuknak és hivatkoztak arra, hogy az urak és a zsidók között nem pusztít a vész, hanem csak a parasztok pusztulnak egyre. Az orvosszerekről azt hitték, hogy azok mérgek, melyek avégből adattak, hogy az urak könnyebben ölhessék a parasztoakat. Zemplén megyében ért tetőpontjára a zendülés.

A bujtoatók és a maga butasága által felizgatott tótság felkelt az urak ellen és szörnyű ítéletet tartott felettük. Zemplénből

áttért a zendülés Abauj, Szepes, Sáros és Gömör megyékbe s ahol nem tudtak idejében megfelelő karhatalmat szembeállítani a néppel, megújultak azok a kegyetlenségek, miknek a Hóra-lázadás idején Erdély volt a színhelye. A zendülés az urak elleni gyűlölethől keletkezett. Alighogy a gyanú megfogamzott a népben, hogy az urak szándékos kiirtására törekednek, többé nem tudta fékentartani szenvedélyeit, Zemplénben meg rohanták a Klobusiczky-kastélyt, kirabolták és felgyújtották. Szerencsére kellő időben érkezett meg a katonaság, hogy a nagyobb vérengzéseket megakadályozza.

Itt történt, hogy egyik bujtogató megtalálta Széchenyi Hitel című művének egy példányát s abból szemelvényeket olvasott fel tót nyelvre fordítva a parasztoknak. Azokat a részeket szedte ki, hol Széchenyi a magyarországi paraszt elviselhetetlen helyzetét rajzolja s az ő nyomorult sorsukkal szembeállítja a durva nemest, aki vadállatnak nézi a parasztot és azt akarja, hogy az urak igavonó barma legyen. Ezek a szemelvények természetesen nem tévesztették el hatásukat és a tótok most Széchenyi szavainak emlegetésével folytatták a rombolást. A pusztán gyanuból és az ősi ürgyűlölethől táplálkozó zendülés helyenként szocialisztikus irányzatokkal lépett fel. Nem elégedtek meg az urak megtámadásával, a vagyonukat is el akarták venni. Idáig azonban nem fajulhatott a mozgalom, mert a hatóságok sürgetésére a katonaságon kívül királyi biztost is küldött Ferenc király a zendülés elfojtására. Közben kihirdették a statáriumot és a főcinkosokat elrettentő például nyomban kivégezték. Négy északi megyében Eötvös Ignác báró alkancellár és Sáros megye főispánja vette át a királyi biztosi minőségben a hatalmat. Katonaság segítségével rövid idő alatt leverte a mozgalmat és olyan rendkívüli szigort fejtett ki az elfogottak megbüntetésében, hogy a király kénytelen megtiltani a további vérontásokat.

Eötvös Ignác ugyanis nem kímélte a parasztokat. Akire a legkisebb gyanu háramlott, azt kivégeztette. A kormány, illetőleg a király személye körüli tanácsosok ebben az esetben sokkal több humanizmust tanúsítottak, mint a magyar hatóságok. Nem akarták megengedni, hogy a nemesek bosszúja legyen irányadó a zendülés elfojtására, ennél fogva Ferenc király rendeletet adott ki, melyben egyenesen megtiltotta a parasztok mészárlását. Mert azon a csapáson indult az ítélkezés most is, mint a Dózsa és a Hóra-lázadás idején, mikor a buta parasztok vérengzése miatt a nemesség tizszeresen kegyetlenebb eszközökkel vett magának elégtételt.

Erdélyi állapotok. — Báró Wesselényi Miklós.

József császár radikális politikája Erdélyben nagyobb reakciót eredményezett, mint Magyarországon. A Hóra-féle lázadás, a királyi biztosok alkalmazása, a megyék elleni rendszabályok mind ellene tömörítették a magyarságot s halála alkalmával itt még nagyobb volt a megkönnyebbülés, mint bárhol az országban. József császár rendeleteiből csupán az unió eszméje, vagyis Erdélynek Magyarországgal való egyesítése maradt meg állandó törekvés gyanánt, csakhogy most ennek a törekvésnek is többféle akadályai vannak. A nemzetiségek, főként a szászok, József idejében mellette voltak az uniónak, kormányzójuk, báró Bruckenthal Sámuel egyik főszószólója volt az eszmének. De azóta megváltoztak a viszonyok. Az 1790-iki országgyűlés ezen főtörekvése még mindig nincsmegvalósítva de magában véve még ez nem meríti ki a sérelmeket. Erdély alkotmányát az úgynevezett Leopold-diploma szabályozza, csakhogy ez is olyan papiros-alkotmány, mint a magyarországi. Az uralkodó tetszése szerint túlteheti magát rajta, minthogy túl is tette s más orvosság az uralkodói önkénnyel szemben itt sincs, mint a tiltakozás. Ferenc császár zsarnoki rendszere 1822—23-ban itt is ellenállásra kényszerítette a rendeket, a sokféle sérelmeket tetézi még aztán az is, hogy 1809 óta nem tarthattak országgyűlést, mert az uralkodó következetesen vonakodott összehívni a rendeket.

A sérelmek úgy közjogi, mint vallási, gazdasági és társadalmi téren folytonosan szaporodtak, az ország rohamosan szegényedett. A megyék és a rendek egyhangulag követelik az országgyűlés megtartását és ilyen értelemben agítálnak az ellenzék vezérei: Wesselényi Miklós, Szász Károly, Weér Farkas, Kemény Dénes, Bethlen János. Ferenc király végre 1832-ben elhatározta az országgyűlés összehívását és Estei Ferdinánd főherceget küldi Erdélybe, hogy az országgyűlésen az ő személyét képviselje. Ferdinánd főherceg azonban nem politikus, sőt egyáltalán nem is ért az olyan kényes feladatok megoldásához, melyek Erdélyben várakoztak reá. A rendek izgalmát felkelti mindjárt azzal az intézkedésével, hogy a május 26-ára, Kolozsvárra kitűzött országgyűlést két nappal későbbre halasztja. Az ellenzéki csoportok vezére, Wesselényi Miklós báró nem nyugszik bele a királyi biztos ezen intézkedésébe. Társaival együtt megjelenik az országgyűlés épületében és iparkodik helyet foglalni a teremben. Az ajtók azonban zárva vannak. Wesselényi most szenvedélyességre ragadtatja magát. Felháborodik azon, hogy a királyi

Bruckenthal Sámuel báró.

Erdélyi szász családból származott. Egy-
ideig Erdély gubernátora volt.

biztos a királynál is több jogot vindikál magának és a meghívólevélben világosan május 26-ára hirdetett országgyűlést önkényesen elhalasztja. Előbb kopogtat a terem ajtaján, majd mikor feleletet nem kap, hatalmasan megrázza, úgy-hogy az ajtó majdnem felszakad. Társai csillapítására abbahagyja aztán az erőszakot, nehogy a király személye ellen való illetlenségnek magyarázzák eljárását.

Jóformán meg sem kezdődött tehát az országgyűlés, már is kitört a vihar. Még inkább ismétlődött a május 28-iki gyűlésen, midőn az elnöki széket Nemes Ádám gróf foglalta el. Az ellenzéki képviselők

Wesselényivel az élükön kifogásolták tisztségét, melyet mint a kormány megbízottja tölt be és nem mint a rendek választottja. A királyi biztos azonban ragaszkodik hozzá, hogy Nemes Ádám kormány megbízott minőségben elnököljön. Egyszersmind meghagyja Nemesnek, hogy távozzék a gyűlésteremből, ha ebben a minőségében vonakodnának őt elismerni. Nemes így cselekszik, mire az ellenzéki képviselők visszaveszik megbízóleveleiket és az országgyűlés széteszlik, hogy átalakuljon nemzeti gyűléssé.

A nemzeti gyűlésnek Erdélyben ugyanaz a jelentősége, mint Magyarországon a kerületi üléseknek. Itt vitatják meg a tárgyalás alá kerülő kérdéseket és itt szoktak megállapodni abban, hogy egyik-másik ügyben milyen magatartást kövessenek. A nemzeti gyűlés azt határozza, hogy miután a kormány, illetőleg a királyi biztos erőszakossága miatt nem volt képes az országgyűlést megtartani, feliratban kéri föl a királyt, nyújtson oltalmat a rendeknek a tanácskozások szabad folytatására.

A király meghallgatta ugyan a rendeket, amennyiben kérelmüket nem utasította vissza nyíltan s ezáltal lehetővé válik az országgyűlés megtartása. Ámde az országgyűlés elnöki tisztségére Nopcsa Elek bárót jelöli, jöllehet ő kapta a legkevesebb szavazatot. Wesselényi és társai nem nyugosznak bele a rendek választási jogának ilyen kijátszásába. Ujabb feliratot szerkesztenek és elhatározzák, hogy országos küldöttséget menesztenek a királyhoz, hogy elégtételt kapjanak. Ferenc Brünn-

ben fogadta a küldöttséget, de panaszaikra csak általánosságokban válaszolt. Igérte, hogy az alkotmányt tiszteletben fogja tartani, de ugyanakkor ajánlotta, hogy a királyi előadások értelmében fogjanak hozzá az országgyűlés megalakításához és a tárgyalásokhoz.

Az 1834-iki erdélyi országgyűlés ilyen előzmények között indul meg s nem sokkal több eredménnyel folyik. Az országgyűlési napló kinyomatásának kérdésénél heves összeütközés támad a királyi biztos és a rendek között. Az országgyűlés ugyanis kimondja, hogy országgyűlési naplót fog vezetetni s gondoskodni fog ennek kinyomatásáról. Negyven ívet ki is nyomtatnak, a királyi biztos azonban elkobozza a nyomtatványokat, mert szerinte előleges cenzura nélkül semmiféle sajtóterméket nem szabad nyilvánosságra hozni. És megmarad ezen az állásponton akkor is, mikor a rendek ismételten sürgetik a lefoglalt nyomtatványok kiadását. Wesselényi nem sokat törődik többé a királyi biztos erőszakosságával, kijelenti, hogy csak azért is nyomtatni fogják a naplót, még pedig cenzura nélkül. És hogy példát mutasson, saját költségén kősajtót rendez be és a naplót ki is nyomtatja. Mikor ez megtörtént, ünnepélyesen bemutatja a szabadsajtó emez első termékét és nyomdáját felajánlja az országgyűlésnek azzal a kijelentéssel, hogy ez a rendek tulajdona és csakis ők rendelkezhetnek fölötte. Persze a királyi biztos sem hagyta annyiban a dolgot. Válaszképen lefoglalta a nyomdát, február hó 6-án pedig a király rendeletére feloszlatta az országgyűlést.

Wesselényi szereplését azonban nem hagyják megtorlatlanul. Bécsben nagyon jól ismerik politikáját és tudják azt is, hogy az erdélyi rendekre neki van a legnagyobb befo-

Wesselényi Miklós báró.

Erdély közéletében játszotta azt a szerepet, amit Magyarországon Kossuth és Széchenyi. A pesti árvíz alkalmával százakat mentett meg. Nagykarolyban mondott politikai beszéde miatt a kormány felségsértési pörtíndított ellene s négyévi börtönrre ítélte. A fogásban elvesztette szemévilágát s a daliás hős lassankint rommá lett.

lyása. Ferenc császár egy ízben már magához hívatta ad audiendum verbum, de nem tudta elveitől eltéríteni, habár a király atyai szavai olyan hatással voltak reá, hogy könnyekre fakadt. A nemzeti törekvéseknek Erdélyben ő a legbuzgóbb apostola. Vérmérséklete, politikai nézetei és családi tradíciói egyaránt arra predesztinálták, hogy vezér, még pedig ellenzéki vezér legyen. Széchenyivel elég korán megismerkedik, nagy bámulattal telik el hatalmas tudása és agitatori tehetsége iránt, de mélyebb barátság nem bír kifejlődni közöttük. Nagy szeretettel közelednek eleinte mindketten egymáshoz, lassanként azonban elválnak utaik.

Wesselényi hajlamainak a nemsokára nagy szerepet vivő Kossuth Lajos politikája jobban megfelel. Ez okozza, hogy mindinkább az ő iránya felé tér és Széchenyitől, kinek nemes elveiben és kiváló hazafiságában soha sem kételkedik, egészen eltávolodik. A bécsi kormány éppen azért, mivel látja Wesselényi állhatatosságát és szívósságát, miután sem szép szó, sem figyelmeztetés nem használ, a legerélyesebb rendszabályokkal lép fel ellene.

Ez a korszak azonban, mikor a hazafiaknak elveik hirdetéséért büntetést és üldöztetést kell szenvedniök, már egy jobb jövő ígérését jelenti a magyar történetben. A fejlődés lassanként megindul, az eszméknek, elveknek és nemes törekvéseknek olyan küzdelme keletkezik, mely kikelti az új Magyarország csiráját és az évtizedeken át stagnáló országot a haladás útjára tereli.

Az 1832—1836-iki országgyűlés. — Kossuth Lajos feltűnése.

Ferenc császár, amennyire nem törődött uralkodása első éveiben az alkotmány betartásával, annyira igyekezett most legalább az országgyűléseket pontosan összehívni. Igaz ugyan, hogy az országgyűlések pontos megtartása mögött rendesen lappang valami olyan érdek, mely elsősorban az uralkodóra nézve teszi kívánatosá a rendek egybehívását. Az 1832-iki országgyűlésre a királyi meghívó előírta a rendezés alá kerülő kérdéseket. Ezek között legfontosabbak voltak: az úrbér, az igazságszolgáltatás rendezése, vallásügyek s a kincstár által előlegezett összegek megtérítése.

Az alsó táblán a régiek mellett kiváló új emberek tűnnek föl s ezek között van Deák Ferenc, ki Zala vármegye követe, továbbá Klauzál Gábor és Fáy András, az érdemes író. Mind a hárman a szabad-

elvű eszmék hívei, de ítéleteinek alaposságára, nagy tudására és logikájának erejére nézve Deák Ferenc közöttük a legkiválóbb. Elméjének kiválóságát csakhamar az országgyűlés is elismerte s már ezen az országgyűlésen az ellenzés vezetőférfiai közé küzdötte föl magát. A régi követek közül itt vannak: felsőbüki Nagy Pál, Palóczy László, Beöthy Ödön, Balogh János, ki nevezetes arról, hogy republikánus eszméket hirdet. Továbbá: Somssich Miklós, Perényi Gábor és Bezerédj István.

Bezerédjről nagyon keveset tud a mai nemzedék, holott egyike volt kora legnemesebb filantrópjainak. Jobbágyainak igazi apja volt. Már akkor felszabadította őket, mikor az országgyűléseken alig merték a jobbágykérdést szóvátenni, végrendeletében pedig meghagyta, hogy halála után abba a temetőbe temessék, ahol jobbágyai nyugsznak. Lelkének nemes tulajdonságai voltak. Az 1843–1844-iki országgyűlésen ő volt az, aki önként ajánlkozott a közadózásban való részvételre, hogy példát adjon ezzel is a kiváltságaikhoz ragaszkodó rendeknek, kik a nemzet fennmaradását nem tudták másként elképzelni csak a saját előnyeik biztosításával.

A felsőtáblán, miután Széchenyi és Wesselényi nem vettek részt állandóan a tárgyalásokban, az ellenzéki álláspont képviselői Illésházy István gróf, Eszterházy Mihály gróf, Károlyi Lajos és György

Bezerédj István.

A rendi alkotmány igazságtalanságait mélyen átérezte és legalább a birtokán igyekezett ezen enyhíteni. Jobbágyait már akkor felszabadította, amikor az országgyűlésen alig merték ezt a kérdést érinteni. A 1843-i országgyűlésen önként ajánlotta föl, hogy részt vesz a közterhek viselésében, ami annyira meglepte a kiváltságaikhoz ragaszkodó rendeket, hogy még Széchenyi is azt mondta róla: „Bezerédj uram korán sütötte el pisztolyát.”

grófok voltak. Különösen az utóbbinak van nagy népszerűsége, mióta Szatmár megyében olyan kritikát gyakorolt beszámolójában a kormány működéséről és az uralkodó politikájáról, hogy felségsértési pört akarnak ellene indítani. A pörtől csak úgy szabadult meg, hogy a nyomtatásra szánt beszédét nem jelentette meg. A városi követek sorából a soproni, Wagner Ferenc és a pesti Havas József tűnnek ki, a papi követek közül Lonovics József. De vannak a kormánypártnak is erős tagjai, többek között a régi követek sorából való Császár Sándor, Rohonczy János és mások.

Jelen van az országgyűlésen, igaz ugyan, hogy csak *ablegatus absentium* minőségben Kossuth Lajos is, aki, habár nincs joga a tárgyalásokba beleavatkozni, mégis olyan híressé válik már ezen az országgyűlésen, hogy országszerte beszélnek róla. Az *ablegatus absentium* a régi országgyűléseken a rendes követek helyettesét jelentette ezek távolléte alatt. Kossuth szintén ilyen megbízott, illetőleg helyettes volt s hogy ehhez a tisztességhez hozzájutott, annak érdekes előzményei vannak. Kossuth a diéta előtt Bodrogszerdahelyen ügyvéd s Vécsey Pál báró jogtanácsosa volt. A bárói család társaságában, a társalgások, csevegések, majd ügyleti megbeszélések alkalmával megnyilatkozott már lángelméjének szembetűnő hatalma. Vécsey Pál és felesége, Novák Sarolta hamar felismerték Kossuth kiváló talentumát és mindketten, de különösen a báróné állandóan hangoztatta a szomszédbeli arisztokraták előtt:

„Valóban kár, hogy egy ilyen lángész, mint Kossuth, hozzá méltatlan viszonyok között tékozolja el lángeszének gazdag kincseit. Ennek az embernek méltóbb környezetben volna a helye.”

Kossuthot magát is több ízben megkérdezte, hogy miért nem megy Pestre vagy Pozsonyba, hogy legalább a külső előfeltételeit megteremtse érvényesülésének. Kossuth ilyenkor állandóan azt felelte, hogy kénytelen családjá érdekében, a biztos mindennapi kenyérért még saját vágyai megtagadásával is visszautasítani egy bizonytalan próba esélyeit. Nem egyszer így szólt:

„Leszek, mire a gondviselés hívott s ha ez megkívánja, halálomig bodrogszerdahelyi fiskális.”

A nemeslelkű és ritka szívjóságú úrnő vállalkozott arra, hogy megmutassa, a gondviselés tényleg magasabb szereplést szánt Kossuthnak. Rábeszélte férjét, hogy Kossuth részére egyfelől a távollevők köveként mandátumot szerezzen, másfelől a sajátjukból annyit bocsássanak rendelkezésére, amennyi neki és családjának megélhetését az ország-

gyűlés tartalma alatt Pozsonyban biztosítja. Ellenértékül csupán azt kérte a báróné Kossuthtól, hogy az országgyűlés eseményeiről időnként levélben értesítse. Kossuth a segélyül nyújtott kézben a kegyes végzet ujjmutatását látta. Kész örömmel és hálás szívvel fogadta el az ajánlatot és így került fel Pozsonyba. Kossuth aztán az országgyűlés nevezetes eseményeiről sűrűn egymást követő levelekben számolt be jötevőjének. Ezek a levelek annyira érdekesek voltak és kis idő múlva már olyan eseményekké nőttek ki magukat Bodrogszerdahelyen, hogy olvasásukra a szomszédos Andrassy, Sennyei családok tagjai is összegyűltek. Később a kereslet oly nagy lett a tudósítások iránt, hogy a Vécseyné felszólítására a szomszéd főurak hozzájárulásával felemelték Kossuth járandóságát s így tették lehetővé, hogy a kezdetben magánkeretek között induló pozsonyi levelek az *Országgyűlési Tudósítások* és pár év múlva a *Pesti Hírlap* törzsökös fájává izmosodtak.

Fáy András.

Az országgyűlés kezdetén Prónay János nógrádmegyei követ szóba hozta, hogy szükséges volna, ha az országgyűlésen elhangzó beszédek hírlapi úton nyilvánosságra kerülhetnének minden megszorítás és korlátozás nélkül.

Egyik értekezlet azonnal ki is jelöli a szerkesztőt Bertha Sándor személyében, egy másik értekezlet pedig Kossuth Lajost szólítja fel, hogy Orosz József társaságában, gyorsírók közreműködésével szerkessze meg az ülések naplóját. Kossuth el is készít néhány próbaszámot. A rendek nagyon meg voltak elégedve munkájával, a naplót azért még sem folytathatja, mert Andrassy György gróf azt a nyilatkozatot adta róla, hogy nem megbízható ember. Bővebben nem okolta meg állításait, tényeket sem tudott felhozni Kossuth ellen, de egy gróf-

Regényeket és szindarabokat is írt, de főleg mint példázatos meseíró tűnt ki. Vendégszerető háza mindig nyitva állt az írók előtt s lelkes harcosa volt a magyar színészet ügyének is. Az ő kezdeményezésére alakult meg az Első Hazai Takarékpénztár.

nak a szava mikor lett volna hatásosabb, ha mostan nem, mikor a főnemesek az alsó, felsőtáblán és a közéletben is a legnagyobb hatalom felett rendelkeztek.

Az eszme azért mégis megvalósult, nem ugyan abban a formában, ahogy Prónay óhajtotta, hanem magánlevelezés alakjában, miután Lónyay Gábor biztatására *Országgyűlési Tudósítások* cím alatt Kossuth kéziratos lapot indít, mely csakhamar olyan közkedveltségre tesz szert, hogy a rendek is a legnagyobb mértékben meg vannak vele elégedve. Egyedül az volt hátránya Kossuth vállalatának, hogy csak nagyon kevés számban jelenhetett meg, mivel a kormány a lap nyomdai sokszorosítását nem engedélyezte. Az országgyűlési naplóra vonatkozó viták alkalmával szóba hozták a rendek a magyar nyelv ügyét a feliratok, törvénycikkek szerkesztésére és a főrendi tábla üzeneteire nézve. A főrendek az utóbbi kívánságot nagynehezen, sok huza-vona után teljesíthetőnek tartották, de az előbbieket nem. Bécsben Metternich bujtogatózásaira felháborodással vették tudomásul ezt az újabb „merényletet” s Metternich azt ajánlotta, hogy inkább oszlassák fel az országgyűlést, minthogy engedményeket tegyenek. A rendek körében nagy forrongást kelt az ellenkezés. Nagy Pál ingerültségében azt a kérdést veti fel, hogy mi lenne, ha a követek kijelentik, hogy ők nem tudnak és nem is akarnak tudni latinul. Talán csak nem fog a kormány katonákat küldeni a megyékre, hogy azok szuronyos puskákkal rohanják meg az embereket és azt kérdezzék:

„Tudsz-e latinul?”

Kölcsey Ferenc hivatkozik egy angol utazónak a megjegyzésére, aki mikor arról értesült, hogy a magyar követek azon erőlködnek, hogy anyanyelvük jogát elismertessék, így kiáltott fel:

„A ti szabadságotok, uraim, nevetséges. Hiszen azért küzdtek, hogy anyanyelveteiken szólhassatok. S melyik vad népnek nem ad erre jogot a természet?”

De legélesebb Széchenyi tiltakozása, aki a legvérmesebb ellenzékiet is túlszárnyaló hangon kiáltott fel:

„Bátran kimondom, hogy nemzeti nyelvéről becsületes ember csak a halálban mondhat le. Itt a lélek kényszerítés alá nem jöhet, hogy magát megtagadja. Nálam legalább embernek, bárminő koronát visel is a fején, hatása lelkemre sohasem volt, sohasem lesz. Bezárhat, fejemet vétetheti, de lelkemet meg nem alázhatja, azt, hogy magyar lenni megszűnjek, nem teheti. Nyelvemet Istentől vettem és csak Istennek adom a halálban.”

Egy véletlen incidens révén rendkívüli szenvedélyességet keltett a vallásügy keretébe tartozó kérdések tárgyalása is. A vegyes házasságok adták meg az alkalmat a vitára. Törvény értelmében vegyes házasságoknál katolikus apának összes gyermekei, fiúk, leányok egyaránt a katolikus vallást követik, ha ellenben csak az apa protestáns, akkor a leánygyermekek katolikus egyházhoz tartoznak. A gyakorlatban azonban az történt, hogy a katolikus papok reverzálisokat (kötelező okiratot) követeltek a protestáns házassafelektől gyermekeik katolikus neveltetésére, amiből sok visszaélés származott. Az áttéréseknél pedig az volt szokásban, hogy előzőleg hatheti oktatásnak vetették alá az áttérni akarót, amiből ismét visszaélések keletkeztek. Beöthy Ödön ezekre vonatkozólag felhozta egy biharvármegyei hetvenéves öreg ember példáját, aki hatheti oktatásra köteleztetett még fiatalabb korában, a hat hétből azonban húsz-harminc esztendő lett s még sem tudott megesküdni feleségével. A végén holttestét, mint meg nem tért emberét, nem temették el, miután életében abba a szerencsétlenségbe döntötték, hogy feleségével közbotráncokozásra vadházasságban volt kénytelen élni. Jóformán be sem fejezte Beöthy szavait, mikor a nagyváradi prépost, Tagen felemelkedik helyéről és kijelenti, hogy a Beöthy által elmondott eset hitelességét kereken tagadja. Tagen szavaira nyomban kitört a vihar.

A rendek felugrálnak helyeikről, tiltakoznak a rosszhiszemű gyanúsítás ellen. Beöthy felelni akar, a nagy kavarodást az elnök aztán

Deák Ferenc.

Ploitikai pályáját a rendi országgyűléseken kezdte meg, mint higgadt gondolkozású, szabadelvű politikus. Az első felelős magyar minisztériumnak igazságügyminisztere lett. A szabadságharc bukása után ő volt hosszú éveken át nemzeti ellenállás vezére. Végül 1867-ben ő közvetítette a kiegyezést a nemzet és az uralkodó között.

úgy oldja meg, hogy hirtelen felosztatja a gyűlést. Másnap újra napirendre került az eset. Az elnök, Mérey valahogyan rendezni akarván a dolgot, felszólította Tagent, hogy bizonyítsa be állításait. Tagen azonban nem juthatott szóhoz, mert Beöthy megelőzte és egyenesen Méreyt támadta, amiért a gyűlés felosztatásával nem engedte őt szólani s így huszonnégy óráig abba a helyzetbe juttatta, hogy a hazugság vádját legyen kénytelen viselni. Követelte ennél fogva Tagen megfenyítését, miután gyanúsításával megsértette az ő személyében az egész törvényhozó testületet.

Most Tagenre került a sor. Kijelentette, hogy sértő szándéka egyáltalában nem volt, sem Beöthyt, sem a rendeket nem akarta sérteni, de az elmondott eset valóságát ismételten kétségbe vonja. Eerre olyan vihar kerekedett a gyűlésen, hogy többé nem lehetett nyugodtan tárgyalni. Követelik az elnöktől, hogy utasítsa ki Tagent a gyűlésből, mert különben ők távoznak el. Az elnök úgy akarja megoldani a dolgot, hogy kijelenti, Tagen önszántából akarja elhagyni a termet. De ezzel nem elégszenek meg, hanem kiutasítását követelik. Tagen azonban ekkor már nem volt a teremben.

Az eljárást rögtön megkezdték ellene s a királyi tábla mint alperest beidézte, az ítéletben azonban elégtételt szolgáltatott neki, mennyiben felmentette. A király még azzal is vigasztalta, hogy az országgyűlés végeztével püspökké nevezte ki. Ez volt a híres Tagen-eset, melyhez hasonló, egy országos követ kiutasítása, alig fordult elő eddig magyar országgyűlések történetében.

Később jóvá akarták tenni a rendek hibájakat, mert belátták, hogy önkényesen jártak el. Tagennek megadták ennél fogva a jogot az országgyűlésen való megjelenésre. És nehogy az országgyűlés méltóságán csorba essék, azt a formát találták ki, hogy miután önszántából távozott, bármikor visszatérhet. A képviselői immunitás (sérthetetlenség) ezen megsértése miatt a szenvedélyek elmúltával maguk a rendek röstelkedtek legjobban. El akarták volna hárítani magukról az erőszakosság ódiumát s erre a célra ott volt kéznél az országgyűlési ifjúság. Ráfogták tehát, hogy ők voltak tulajdonképpen okozói a botránynak, mert ők zajongtak Tagen ellen s ők követelték kiutasítását, holott semmi joguk nem volt az úgy elbírálására.

Ezzel az eljárással megtalálták aztán a másodformulát is a maguk számára, mellyel kiláboltak valahogyan a kényes Tagen-ügyből.

Nevezeteseek voltak még az úrbér rendezésére vonatkozó viták. A földesúr és jobbágy közötti viszony szabályozására az országgyűlés

törvényes intézkedéseket akart tenni, evégből nyolc törvénycikket terjesztett elő. Időszerű lett volna gyökeresen rendezni a kérdést, abban az értelemben, ahogyan ezt a negyvennyolcadiki országgyűlés tette, de itt még nem tartunk. Az arisztokrácia az alsótábla szabadelvű köveiteivel szemben folyton az alkotmányra hivatkozik s ugyanezt teszi a kormány is.

Pedig nem sok, amit az ellenzék követel. A nyolc pontból álló javaslat a jobbágnak meg akarja engedni a jogot, hogy ha eleget tett úrbéri tartozásainak, szabadon költözhessék, sőt ha valamely községnek több lakosa, akár az egész község el akarna költözni, ehhez is joga legyen. Továbbá, hogy a jobbágy a telek haszonvételi jogát eladhatja, azonkívül tartozására örökös kötések tehet, magát megváltathatja örök időre s végül a földesúr és jobbágy közötti perekre nézve tesz intézkedéseket. A főrendek mindvégig nagy ellenkezést fejtettek ki a javaslatokkal szemben, miközben az alsótáblán liberális beszédek hangzanak el a nép mellett. Nagy Pál a szabadelvű követek élénk éljenzése közben mondja a jobbágyokról:

„Jó, szelíd nép ez. Nyolc század óta csendesen viseli vállain terheit, de irtózva és elkeseredve látja napról-napra szaporodni mindama, minden renden levő seregeket, melyek mindabból akarnak élni, amit ő az esztendő folyta alatt tíz körmével csikar ki a földből és kérdezni kezdi, ha vajjon ennek éppen úgy kell-e örökké maradni.”

Nem használnak azonban sem a szép szavak, sem a fenyegetések. A kormány kényszeríti a megyéket az úrbérre vonatkozó utasításaiknak a kormány álláspontjával egyező megváltoztatására s ekkor történik, hogy Kölcsy leteszi mandátumát, mivel Szatmármegye küldői azt kívánják, hogy a jobbágyok ellenében foglaljon állást. A küzdelem eredménye mégis az lett, hogy a kormány győzött s úgy a költözködéstre, mint az örökváltságra és birtokvételre kimondják a vétót.

Két érdekes tárgya van még az 1832—36-iki országgyűlésnek s mind a kettő olyan, mely nagy érdeklődést tudott kelteni. Az egyik: a lengyel kérdés. Lengyelországban ugyanis kiütött a forradalom s ennek alkalmából a párizsi lengyelek felhívást küldenek a magyar nemzethez, hogy segítségét és szimpátiáját kérjék. Deák Ferenc, Kölcsy, Borsiczky egymásután hangoztatták a lengyel nép iránt való rokonszenvet, ámde felszólalásaiknak semmi hatása nem lehetett. A lánchíd ügye is ezen az országgyűlésen kerül szóba. Széchenyi már régebb idő óta foglalkozott egy olyan híd tervével, mely Budát Pesttel összekösse. Már 1828-ban agitál e terv érdekében, egy év múlva bemutatja a nádor-

nak a tervet s 1832-ben megalakítja azt a társaságot, mely a terv megvalósítására szükséges előmunkálatokat folyamatba veszi. Közben Andrássy Györggyel Angliába utazik a különféle hídszerkezetek tanulmányozására s Clark Ádám mérnök személyében megtalálja azt az embert is, aki a terv megvalósítására legalkalmasabb. A rendek és a főrendek nem idegenkednek csöppet sem az eszmétől, de volt egy baj, amely, úgy látszott, már csirájában megöli a hidépítés tervét, jöllehet annak országos jelentőségét egyhangúlag elismerték. A kiváltságaikhoz ragaszkodó nemesek nem akarják ugyanis megérteni, hogy a hidon mindenkinek hídpénzt kell fizetnie. A paraszt és a polgár adózásával nem törődnek, de hogy nekik is le kell majd fizetni a két krajcárokat, ez már nagy felháborodással tölti el őket. Pedig egyelőre nem is ez a lényege a kérdésnek, hanem a terv maga, hogy Pest és Buda között minél előbb lánchíd létesüljön.

Az országgyűlés vége felé annyira mégis eljutott a dolog, hogy megállapították a hid létesítésére vonatkozó elveket.

V. Ferdinánd.

Négy évtizednél tovább tartó uralkodás után 1835 március 2-án Ferenc császár elhunyt. Ferenc császár uralkodásával a reakció és a legszélsőbb abszolutizmus jutott győzelemre és így tartott negyvenhárom évi kormányzása alatt végig. A rendeket az a kérdés izgatja most, hogy milyen lesz az új király s lehet-e egyáltalán várni valami üdvös változást olyan uralkodótól, aki szellemi tehetségeire nézve köztudomás szerint nem a legmegáldottabb s azonkívül teljesen abban az iskolában nőtt fel, melyet Metternich herceg alapított meg a kormányzatban.

A bizalmatlanságra nyomban megadta az okot Ferdinándnak az az eljárása, hogy hivatalos okiratban nem V., hanem I. Ferdinándnak nevezte magát. A rendek ebből az önkényességből nagy sérelmet csináltak. A magyar közjog értelmében Ferdinánd ugyanis nem nevezhette magát elsőnek, mert előzőleg négy Ferdinánd ült már a trónon, mint magyar király. A rendek ebben azt látták, hogy Ferdinánd meg akarja szüntetni a sorrend folytonosságát, túl akarja tenni magát a hagyományokon s Magyarországot beolvasztani igyekszik Ausztriába. Pedig nem akart a derék és gyöngye uralkodó semmit s ezt megmutatta azzal is, hogy mikor nem szűnt meg hetek múlva sem a rendek tiltakozása, felvette az V. Ferdinánd címet. Sőt talán még ezt sem tette és semmit

Ferenc osztrák császár és magyar király halála. Negyvenhárom évi uralkodás után hunyt el az uralkodó. Ágyát két kivont kardú testőr és az imádkozó udvari nép veszi körül.

sem tett, hanem tettek helyette azok a tanácsadók, kik melléje voltak rendelve, elsősorban Metternich herceg.

Az új uralkodó Ferenc császár második házasságából született. Gyermekkorában sokáig betegeskedett, igen gyöngé, vézna gyermek volt és szellemi tehetségei is nagyon lassan fejlődtek. Nem is hitték, hogy életben marad, de a gondos ápolás lassanként megerősítette, úgy-hogy a válságos évek elmúltával már tudták az udvarnál, hogy ő lesz az uralkodó.

Harmincnyolc éves korában egy merénylet újra beteggé tette s ennek nyomai végképpen sohasem tűntek el szervezetéből. A Bécs mellett fekvő Badenben sétálgatott, mikor egy Reindl nevű kapitány hirtelen eléje ugrott és ki akarta oltani életét. A merénylet nem sikerült, de hatása megmaradt. Ferdinánd az ijedtségtől elájult s a kiállott izgal-mak folytán olyan rohamokat kapott, melyek később is elővették, habár ritkábban. Kedélyére és lelkének nemes voltára jellemző éppen ez a Reindl-eset. A törvényszék ugyanis Reindl kapitányt halálra ítélte, Ferdinánd azonban nem akarta megengedni, hogy miatta kivégezzék. Kieszközölte, hogy a halálbüntetést börtönre változtatták.

A bécsieknek kedvence volt a jó király, aki a német nyelvet is bécsi dialektus szerint beszélte és a személyéhez fűződő adomák derűs világításában élte gondtalan napjait. Kiváló szellemnek sohasem tartották, sőt éppen egyéniségének közepszerű volta okozta, hogy a nép előtt kedvessé vált.

A trónvárományos főhercegekre váró kötelességeknek azonban neki is alá kellett vetnie magát. Egyik tanítója a magyar származású Görög Demeter volt, a bécsi „Hadi és más nevezetes történetek” című magyar ujság egyik szerkesztője. Görög hűségesen oktatta magyar szóra Ferdinándot, de bizony nem sokra ment vele. Az írás és olvasás nehézségein még csak keresztül törtek, de már a magyar beszéddel sehogy sem tudott megbirkózni a főherceg. Nem is beszélte a magyar nyelvet, csak szavakat tudott belőle, melyek az ő bécsi zsargonjában úgy hang-zottak, mintha valami új nyelvet beszélt volna.

Már ifjú korában híres volt szórakozottságáról. Görög Demeter egy ízben nagy alaposággal magyarázta neki az uralkodó kötelességeit. Ferdinánd annyira elmerülni látszott az alapos fejtegetésekbe, hogy Görög egész szenvedéllyel belemélyedt az elmélkedésbe s egyre nagyobb páthosszal fejtegette, hogy mi minden kötelessége van egy jó uralkodó-nak, mikor Ferdinánd egész váratlanul és Görög legnagyobb meglepe-tésére így szólt hozzá :

„Hallja, kérem, micsoda madár az ott az ablakpárkányon?”

Kiderült, hogy Ferdinánd egész idő alatt egyébre gondolt s a végén az ablakpárkányon lévő madár jobban érdekelte a legbonyolultabb fejlődési kötelességeknél. Másik alkalommal az történt, hogy Metternich iparkodott őt a politika rejtelseibe beavatni. Egy vasárnap délután történt ez, mikor Bécs uccáin legnagyobb szokott lenni a forgalom és az egész nép a közeli kiránduló helyekre sietett. Oktatásainak éppen a közepén tartott Metternich, mikor Ferdinánd az uccákon hömpölygő nép és a kifelé iparkodó kocsitömeg láttára felkiáltott, persze németül:

„Teringettel! Dornmayer (vendéglős) fényes üzleteket fog ma csinálni. Csak harminckét omnibust láttam eddig Hietzingbe menni. Hát még sok a jáker?”

Bécsben éppen különös tulajdonságai miatt vált népszerűvé s olyan furcsaságaiért, melyek szokatlanok voltak egy uralkodónál. Nevezetes volt arról, hogy mindig egy hatalmas vörös ernyővel szokott sétálni. Annyira megkedvelte ezt a paraplét, hogy bárhova ment, magával vitte. Az udvarnál azonban nem akarták, hogy nevetségessé váljék, ezért eldugták a vörös esernyőt és egy feketét csempészték a helyébe. Mikor Ferdinánd észrevette a cserét, elkezdett toporézokolni és követelte, hogy adják elő az ő vörös esernyőjét. Mivel nem teljesítették rögtön kívánságát, elkezdett fenyegetőzni. És ez a fenyegetőzés szörnyű volt.

„Nem irok alá egyetlen okmányt sem addig — mondotta — míg az esernyőmet vissza nem adják!”

Az aláírás megtagadásában volt ugyanis minden ereje. Nap nap után mindig aláírásokkal zaklatták, holott ő a madarakat szerette volna bámulni, meg az ucca mozgalmát s nem törődni uralkodói dolgokkal. Persze, hogy az ilyen fenyegetésekkel mindig célt ért. Életének legérdekesebb epizódjai Penzing községbe való szökései voltak. A schönbrunni kertben sétált egy alkalommal hadsegédével, aki véletlenül elmaradt tőle. Ferdinánd kihasználta az alkalmat, hogy egyedül lehet és a kerten át nekivágott az erdőknek-mezőknek s élvezte az egyedül lét szabadságát. Jó sokat haladhatott így egyedül, mikor Penzing község elé ért, melynek elején egy parasztházat pillantott meg. Éppen ebéd ideje volt s Ferdinándot a konyhából kiáradó pörkölt szalonna, hagyma és káposzta illata becsalta a házba. A gazda majd halálra vált ijedtében, mikor a császárt ott látta maga előtt, de Ferdinánd csöndességre intette. Aztán barátságosan tudakozódni kezdett:

„Mi az a jó illat, ami a konyhából kiárad?”

„Szalonnás gombóc készül ott, felséges uram !” — felelte a paraszt nagy alázattal.

„Aztán jó az a szalonnás gombóc, úgy-e?” — kérdezte tovább a parasztot, de szemének csillogása elárulta, hogy nagyon szeretné, ha ő is mielőbb részesülhetne belőle. Ugy fordította a beszédet, mintha érdekelné, hogy milyen is lehet az az ebéd, melyet az ő alattvalói esznek s így szólt :

„Szabad megkóstolnom?”

„Hogyne, felség, hogyne !” — ujjongott a paraszt s egy perc múlva már ott párolgott az asztalon az ételek étele, a hagymával kevert, pörkölt szalonnával tűzdelt káposztás gombóc.

Pompásan megebédelt és távozás alkalmával egy aranyat adott a földig hajlongó parasztnak. De figyelmeztette :

„Nem szabad senkinek megtudni, hogy itt voltam.”

Otthon aztán feltűnt, hogy a nagyétvágyú Ferdinánd csak úgy immel-ámmal nyúlt az ebédhez, holott rendes körülmények között minden fogást kétszer is megismételt. Így történt ez másnap és harmadnap is. Ferdinánd pontosan ellátogatott a paraszthoz és élvezte az ételek koronáját : a gombócot. Egy nap káposztás gombóc, a következő napon szilvás gombóc, majd túrós gombóc és így tovább. Végre meglesték, mert tudni akarták, hogy mi az oka étvágytalanságának. Persze ezután jobban vigyáztak reá és a gombócok ki is maradtak Ferdinánd étlapjáról, mert az udvari orvosok kijelentették, hogy nem vállalnak felelősséget egészségéért, ha mindennap gombócokkal terheli a gyomrát. Ámde hiába iparkodtak elvenni kedvét a parasztételtől. Ha már nem mehetett Penzingbe, követelte, hogy otthon, az udvarnál készítsenek kedvenc ételéből. Az orvosok kapacitálni próbálták :

„Ne kívánja felség ezt a közönséges ételt, mert a szakács fel fog mondani.”

Nem használt. Ferdinánd követelte a gombócokat, hogy legalább ennyi öröme legyen az uralkodásból. Ám ha nem teljesítették kívánságát, rögtön császári haragra gerjedt. És ilyenkor valóban humoros volt hallani, amint kiabálta :

„Követelem, hogy gombóc legyen. Mondják meg, hogy Ausztria császára és Magyarország királya parancsolja ezt !”

De még nem ez volt a legnagyobb ágyú. Szegény király érezhette, hogy parancsait kijátszhatják, ha császári és királyi mivoltára való hivatkozásán kívül nem szerez egyébbel nyomatékot óhajának. Megszólaltatta ilyenkor aztán a nagy ágyút is.

„Nem irok alá semmiféle okmányt, amíg parancsomat nem teljesítik.”

Ennek a kijelentésnek aztán meglett a hatása. Tudták, hogy a király ezt a fogadását állhatatosan megtartja, tehát meghajoltak akaratára előtt.

Egyik-másik történetíró szereti úgy feltüntetni V. Ferdinándot, mint aki a népek ellensége volt és rossz indulattal viseltetett a magyarok iránt. Ez a jellemzés nem felel meg a valóságnak. Nagyon jó ember volt ő, aki, ha rajta múlik, kifogyhatatlan lett volna jó cselekedetekben, hanem ott állt mögötte Metternich és a kamarilla, kik kihasználták gyöngeségét és a maguk gyűlöletes üzelmeit az ő nevével fedezték.

Kossuth említi irataiban, hogy mikor 1848 március 15-én az országgyűlés küldöttsége Bécsben volt, Ferenc Károly főherceg, a magyar miniszterium megalakulásának ténye után hozzáfordult és a királyra hívta fel figyelmét, aki, mint valami kis gyermek, piros zászlóval egy ablak előtt állott, majd tereméből-terembe futva, a lent hömpölygő sokaság felé ujjongva kiáltotta :

„Éljen az alkotmány !”

Ferdinándnak köszönhette azt is a bécsi nép, hogy 1848 március 14-én, mikor Windischgrätz azzal a javaslattal állott elő, hogy hirdessék ki az ostromállapotot és a forradalom letörésére kezdjék meg Bécs bombáztatását, Ferdinánd magából kikelve kiáltotta :

„Nem engedem, hogy vér folyjon ! Nem engedem, hogy az én bécsi népemet bántsák !”

Magyar vonatkozásban uralkodásának különösen egyik momentuma felejthetetlen a történelemben.

Az 1847-iki országgyűlés alkalmából Ferdinánd elhatározta, hogy magyar nyelven fogja megnyitni az országgyűlést. A kamarilla és a főhercegek ijesztgetni kezdtek :

„Ne tegye ! Hiszen nem tud magyarul, ki fogják nevetni.”

A királyt nem tudták eltéríteni szándékától. Azért is megteszi és az ijesztgetésekre csak ennyit válaszolt :

„Az én magyarjaim nem fognak engem kinevetni.”

1847 november 12-én megnyílt aztán Pozsonyban az országgyűlés. A király díszes huszáruniformisban jelent meg és beváltotta szavát. Magyar nyelven nyitotta meg az országgyűlést. Csak ennyit szolt :

„Magyarország rendeit itt látni örvendek. Atyai szándékomat a királyi előadások mutatják. Fogadják bizalmamat.”

Tizenhárom szó volt az egész, de háromszáz év óta most történt először, hogy a magyar király magyarul szólt az ország rendeihez. Nagyobb hatása volt ennek a tizenhárom szónak kötetekre terjedő könyveknél. Az országgyűlési ifjuság, mintha száz ágyút sütöttek volna el, háromszor egymásután kiáltotta Ferdinánd felé:

„Éljen a magyar király!”

Ez a szívből jövő hatalmas kiáltás felhajtotta a vért az agyakba. A követek felugráltak helyeikről, kendőiket lobogtatták és zokogtak hosszasan, úgyhogy Ferdinánd révetegül nézett szét maga körül. Talán megbántotta a magyarokat, azért sírnak, hiszen nem mondott semmi rosszat sem. Ez a tizenhárom szó, mely a megértést és a bizalmat látszott mutatni, keltette azt az extázist, melyhez hasonlóra Mária Terézia óta a magyar országgyűlések történetében nem lehet emlékezni.

Az országos politika megjavulására azonban nem voltak hatással V. Ferdinánd békekerető tulajdonságai. A birodalomban a főmindenható Metternich maradt ezután is s vele megmaradt a régi rendszer minden hátránya. Az 1825-iki országgyűlés óta évről-évre lehet észlelni egy mind erősebb természetű mozgalmat, mely az ifjuság között kap lábra legerősebben, majd az első tábla szabadelvű követei között talál követőkre. A haladás vágya ugyanis összehozta a liberálisabb elemeket s tette sarkalta őket. Ez azonban nem tetszik sem a kormánynak, sem a főnemességnek, de eleinte még a nemességnek sem. Hogy rajtuk kívül a hazában élő más polgároknak is legyen joguk, ezt nem tudják megérteni.

A nemesség körében, különösen annak két rétegében, a műveltekben és a felvilágosodottakban, továbbá az elszegényedettek között az új eszmék azonban elég gyorsan terjednek. Kezdenek megbarátkozni lassanként nemcsak a jogegyenlőség gondolatával, hanem a közös adózással, közös teherviseléssel és mindazon reformokkal, melyek alapjai a demokratikus államrendszernek. Hozzájárul az új eszmék terjedéséhez a kormány ellenszenves magatartása és az ellenzék tagjainak üldözése. Wesselényit hűtlenségi pörbe fogták, amiért a nagykarolyi közgyűlésen a parasztok érdekében beszédet mondott, melyet a kormány felségsértőnek minősített. Ugyanezt tették Balogh Jánossal, az országgyűlés egyik legszabadabb elvű és rendkívül rokonszenves követével, aki kijelentette, hogy a Wesselényi állításait nemcsak aláírja, hanem utolsó szóig magáévá teszi. Az üldözéseknek azonban ezzel még nincs vége.

A levert lengyel forradalom számos menekültje Magyarországon keresett menedéket, hogy itt vonja meg magát a hatalom üldözése elől. A kémkedés végett kiküldött titkos rendőrök ezekről olyan jelentést

küldenek Bécsbe, hogy számuk meghaladja a nyolcszázat is s mindannyian nemesi családoknál rejtőzködnek. Csak a kedvező alkalmat várják, hogy az elégedetlen magyarokat is fellázítsák. A kormány tehát szigorú rendeket adott ki, hogy a lengyelek az ország területéről kiutasítandók, az őket rejtegetők pedig szigorúan büntetendők. A hajszá ezen a címen is megindul. De minden jelentéktelen dologra ráfekszik a kormány, mert attól fél, hogy Magyarországon is forradalmat találnak csinálni.

Az országgyűlési ifjuság 1834-ben elhatározta, hogy szellemi törekvéseinek előmozdítására „Társalgási Egylet”-et alakít. Egy év múlva már meg is alakult az új egylet, hol kezdetben az önképző körök mintájára előadásokat, vitákat, felolvasásokat rendeznek, melyeken Deák, Beöthy Ödön, Balogh János és Bezerédj István követek is megjelennek. De lassanként, különösen a kormány titkos zaklatására, csökken az érdeklődés s az önképzésre alapított egyesület közönséges kártyázóhellyé válik, hol a kártyán kívül legföljebb a napi politikai eseményeket beszélnek meg.

A kormány rajta van, hogy az egyesületet szétugrassza, de egyelőre nem tud szándéka kivitelére jogcímet találni. Bevárja tehát az országgyűlés végét s mikor a követek már haza mentek, nyíltan fellép az egyleti ifjak ellen. Az ország közönségének nagy izgalma négy jurátus ellen kiadja az elfogatási parancsot. Ezek: Lovassy László, Lapsánszky János, Tormássy János és Lovassy Ferenc. A vád éle Lovassy László ellen irányul. Általánosságban az a vád, hogy az elfogottak a Társalgási Egyletben izgattak a fennálló rend ellen és lakásukon lengyel menekülteket rejtegettek. Lovassy László ellen tetézik a vádat azzal, hogy republikánusnak vallotta magát, lengyel menekültekkel konspirált, megyéjében, Biharban az uralkodó és a kormányrendszer ellen izgatott, továbbá Wesselényi Pesten tartózkodása alkalmával és Balogh János választása-

Balogh János.

A rendi országgyűlések tüzelkű, szabadelvű követel közé tartozott. Mikor az országgyűlésen szóba került Wesselényi felségsértési pöre, Balogh bátran Wesselényi védelmére kelt. Ezért a kormány ellene is felségsértési pört indított s meg akarta fosztani mandátumától. De Győr megye, amelynek követe volt, újra megválasztotta.

kor lázító beszédekert mondott. A vármegyék egyre-másra küldik az elfogatások ellen tiltakozásukat, mert a kormány a megyék illetékeségének mellőzésével katonai karhatalmat küldött az ifjakra. A megyék feliratainak nem lett semmi hatása. A királyi tábla szigorú vizsgálat után, minden alap nélkül meghozta az ítéletet. Titkos egyesület alakítása, forradalmi eszmék terjesztése és lázítás címén Lovassy Lászlót *113 évi súlyos várfogságra* ítélte, Tormássyt és Lapsánszkyt — ez utóbbi volt a feljelentő — pár évi börtönre némi enyhítésekkel. Lovassyt Spielberg várába zárták, hol a rossz bánásmód és az egyedüllét kinjai megörjítették.

Wesselényi ügye sem nyert kedvezőbb elintézését, pedig érdekében a megyéje s az országgyűlés is megmozdultak. Négy évi börtönre ítéltetett, melynek egyrészét csak azért engedte el az uralkodó, mert mire büntetését teljesen kitöltötte volna, megvakult.

Hátra volt még Kossuth pörének az elintézése. Az országgyűlés alatt tudvalevőleg egy kéziratot lapot adott ki Kossuth, melyben az országgyűlési beszédekert ismertette. Könnyen folyó eleven stílusa, azonkívül erős kritikája a kormány erőszakosságaival szemben, a lapot rövid idő alatt a legnépszerűbb olvasmánnyá tették. Az országgyűlés befejezésével Kossuth Pestre jött és *Törvényhatósági Tudósítások* címen tovább folytatta vállalatát. A kormány már régóta rossz szemmel nézte Kossuth működését, mert kritikájával sokat ártott az abszolutista rendszernek, másfelől a demokrata eszmék terjedését is nagyban elősegítette. Kezdetben azzal akarta Kossuth vállalatát tönkretenni, hogy kösajtóját lefoglalta. Most azonban tovább megy. Miután Kossuth a nádor tilalma ellenére indította meg Pesten a *Törvényhatósági Tudósítások*at, most a király nevében lép fel a nádor és a lap kiadását betiltja. Kossuth most sem engedelmeskedik, hanem a megyékhez fordul védelemért.

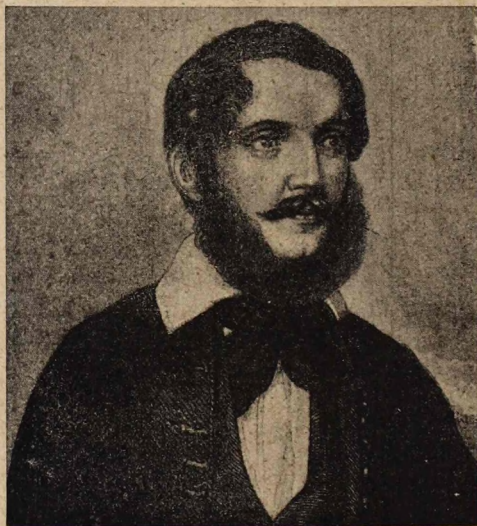
A megyék nem is hagyják cserben, ámde a kormány ereje nagyobb s mikor látja, hogy rendeleteinek nincs foganatja, úgy tesz, amint ilyen esetekben rendszeren tenni szokott. Kossuthot 1837 május 5-én éjjel önkényesen elfogatja és a budai várba záratja. Éjnek idején, negyvennyolc gránátossal törtek Kossuth zúgligeti lakására s a durva katonák minden tiltakozás ellenére magukkal cipelték. A királyi tábla úgy jár el vele is, mint a pozsonyi ifjakkal. A magyar bíróságok kész eszközei a hatalomnak s képesek törvénytelenéseket is elkövetni. Kossuth ellen a vádak egész áradatát hozza fel a királyi tábla. Izgató, lázító, forradalmár, titkos társaságok részese és a fennálló rend megbontására törekszik. Még jó, hogy halált nem kívánnak a fejére és beérik

négyévi börtönnel. Büntetését megszigorítják azzal, hogy megvonják tőle a magyar lapok olvasását, ellenben a magyarfaló Allgemeine Zeitungét megengedik s különös kedvezésül egy angol szótárt és Shakespeare műveit bocsátják rendelkezésére.

Kossuth életének ezt az időszakát, melyet Pozsonyban és Pesten, mint lapszerkesztő töltött, már ismerjük. Szükséges azonban elejétől kezdve ismernünk életét. Kossuth Zemplén vármegye Monok nevű községében született 1802-ben, nemesi családból. Atyja Kossuth László a zemplénmegyei Andrassy-család jószágainak uradalmi intézője és hites ügyvéd volt. Anyja a liszkaí póstamester, Weber András leánya, ki a keresztségben Anna nevet nyert. Ami a család eredetét illeti, meglehetősen régi. Nemességüket IV. Béla királyig felvitték és az első ágak Turóc-megyéből hajtottak ki. Idők folyamán Sáros, Gömör, majd Zemplén megyében telepedtek le és tekintélyes szerepet játszottak ezen vármegyék életében, anélkül azonban, hogy országos jelentőségre tettek volna szert. Kossuth gyermekkorában a zemplénmegyei Monok és Tállya községekben telik le. Ugy él, mint az ő társadalmi állásában bármelyik gyermek. Korán megkezdí az iskolát, de itt már feltűnik tehetségének rendkívüli voltával. Nagyon könnyen tanul s bámulatos memóriája van.

A tállyai református lelkész volt első tanítója, aki, látva rendkívüli tehetségét, annak a sejtelmének adott kifejezést, hogy a fiatal Kossuthra nagy feladat vár. Gimnázialis tanulmányait a sátoraljaújhelyi piaristáknál végezte. A tanulásban Kossuth itt is feltűnik. A történelmet tanulja legszívesebben, de a nyelvek iránt is igen nagy érzéke van. A latin nyelvet gimnáziumi éve alatt tökéletesen elsajátította, de jártasságot szerzett azonkívül még a német és francia nyelvekben is. Sátoraljaújhely után Sárospatak a második állomás Kossuth diákpályáján. Beiratkozott az itteni főiskolába s mint kitűnő osztályzatú ment át Eperjesre, ahol jogi tanulmányait befejezte. A jogi fakultás elvégzése után régente az volt a szokás, hogy a jelölt egy évig joggyakorlatra ment valamelyik ügyvédhez s a joggyakorlat után Pestre vagy Pozsonyba jurátusnak. Az egyéves joggyakorlatot atyja mellett töltötte, a jurátusi éveket pedig Pesten Vécsey Miklós szeptemvir, majd Horváth Tamás táblai bíró keze alatt. Ezen előgyakorlatok után jelentkezett ügyvédi vizsgára, melynek sikeres letétele után haza ment, majd Bodrogszerdahelyre, hol Vécsey Pál báró uradalmi intézőjeként működött. Kossuth élete innen kezdve egészen bebörtönöztetéséig ismeretes. Alig egy év alatt naplóleveleivel olyan feltűnést keltett, hogy nevét ismerni kezdték az ország legnagyobb részében.

A kormány úgy akarta politikai hatását lehetetlenné tenni, hogy pörbe fogta és börtönbe vetette. Célját azonban nem érte el. Kossuth népszerűbb lett, mint valaha s jelleme a börtönben még jobban meg-erősödött. Zsenialításának nagy ereje mutatkozik különben fogsága

Kossuth Lajos.

Politikai működése korszakalkotó volt Magyar-ország történetében. Lángeszű politikus volt, aki tisztán látta nemzete fejlődésének helyes útját. Az ő fáradhatatlan tevékenységének eredménye lett az 1848-i alkotmány, amely a magyar nemzetet a kornak megfelelő, demokratikus alkotmánnyal bíró nemzetek sorába emelte. Az első felelős magyar minisztériumnak pénzügyminisztere, a szabadságharcnak pedig vezérlő lelke volt. A Habsburg-ház detronizálása után az ország kormányzója lett. A szabadságharc bukása után külföldre menekült s ott küzdött élete utolsó percéig a magyar nemzet szabadságáért.

ban az 1839-iki esztendő, mikor arról volt szó, hogy kiút a háború és Ausztriának szintén fegyverkeznie kell. A fegyverkezéshez pedig első sorban katona és pénz szükséges, amit a magyar országgyűlésnek kellett volna megszavaznia. A vármegyék utasításaikban szigorúan meghagyták követeiknek, hogy adót és katonát mindaddig meg ne ajánljanak, míg a kormány szabadon nem bocsáttatja az elítélteket, nevezetesen: Kossuthot, Wesselényit és az ifjakat. Az udvar, ha csak nem akart egy évekig tartó ellenállást maga ellen felidézni, kénytelen

alatt is. Magára hagyatva, minden segítség és útba-igazítás nélkül, pusztán egy szótárral megtanulja az angol nyelvet olyan tökéletesen, hogy képes volt a legfolyékonyabban beszélni, még pedig azon a klasszikus, tömör nyelven, melyen Shakespeare írt. Angolországi útja alatt és amerikai körútja alkalmával, melyeket a szabadságharc után tett, az angolok nem győztek eleget csodálkozni, mikor Kossuth ajkáról nyelvük klasszikus szépségei elröppentek.

A Kossuth, Wesselényi és a jurátusifjak bebörtönzése nagy elkeseredést okozott. Az ország állandóan forrongásban volt a törvénytelenségek miatt, de egyelőre a tiltakozásnál többet nem tehetett. Elkövetkezett azon-

volt teljesíteni a vármegyék követelését s az elitéttelket szabadon bocsátotta s 1840 április 29-én az összes politikai foglyok szabadok lettek.

Mint egészséges, ép emberek mentek be a börtönbe s mint tönkrement szerencsétlenek hagyták ott szenvedéseik színhelyét. Wesselényit a börtön beteggé tette és megvakította, Lovassy László megtébolyodott, Kossuth szintén beteggé lett. Szervezetének szívs ereje azonban leküzdte a betegséget s pár hónap alatt tökéletesen helyrejött. A közvélemény előtt rohamosan nőtt most már a népszerűsége. A martírt és a bátor hazafit ünnepelték benne, ki a hatalom üldözése ellenére sem tántorodik el elveitől. Landerer Lajos pesti nyomdász kétségkívül igen jól számított, mikor arra gondolt, hogy tervbe vett lapjának Kossuth lehetne a legalkalmasabb szerkesztője. Felajánlotta tehát neki a szerkesztői tisztséget, melyet Kossuth elfogadott. Így indult meg Kossuth vezetése alatt 1840 december 29-én a *Pesti Hírlap*, mellyel új korszak kezdődik nemcsak a magyar hírlapirodalom, hanem a magyar politika történetében is.

A fővárosnak a *Pesti Hírlap* megjelenéséig két hírlapja volt: a *Nemzeti Ujság* és a *Jelenkor*. Az első konzervatív irányú, nehézkes újság, melynek az volt az erőssége, hogy harmincötéve egyfolytában megjelent és a legrégibb újság volt a fővárosban. A másikkal jelentőségét az adta meg, hogy Széchenyi ide szokta irogatni cikkeit, tehát az ő eszméi szócsövéül tekintették.

Volt még egy harmadik lap is, a *Világ*, mely nem sokkal a *Pesti Hírlap* megindulása után keletkezett, ez Dessewffy Aurél gróf vezetése alatt állott. Ezt követte Dessewffy Emil gróf szerkesztésében a *Budapesti Hiradó*. Mindkét Dessewffy európai látkörű, tanult politikus volt és szívükön hordták a nemzet jövőjét. De nem abban az irányban

Dessewffy Aurél gróf.

Egyike volt a legképzettebb magyar főúrnak. Konzervatív elveket vallott, de a reformoktól sem idegenkedett. Az 1839–40-i országgyűlésen ő volt a főrendi konzervatívok vezére. Eszméi terjesztésére a „*Világ*” című lapot alapította. Politikai pályájának korai halála vetett véget.

haladtak, mint Kossuth és nem az ő eszközeivel akarták a nemzet boldogulását biztosítani.

A Pesti Hírlap egészen magán hordja Kossuth egyéniségének bélyegét. Cikkei eleven, könnyed irányukkal, de amellet erős liberális szellemükkel nagy hatást tett a nemességeknek még azon rétegére is, mely az újításokat idegenkedve fogadta. Kossuth az egykori politikai élet összes kérdéseit felvetette lapjában és a maga elveinek minél nagyobb propagandát iparkodott csinálni. Irt a közteherviselésről, a megyerendszerről, a börtönügyről, a magyar kereskedelmi politikáról, a szólás és sajtószabadságról s mindazon kérdésekről, melyek a nemzet fejlődése szempontjából fontosak voltak. Óriási hatását élesebben mi sem bizonyítja, minthogy a lap előfizetői egy hónap alatt már *ötezerre* emelkedtek. Nagy szó volt ez akkor Magyarországon, mikor a lapvállalatok csak tengődve tudtak megélni s a legkiválóbb írók munkáinak is alig volt olvasóközönsége.

A kormány megrémülve tapasztalta a Pesti Hírlap rendkívüli hatását, mely Kossuthot a nemzet irányító tényezőjévé tette. Osztozott a kormány aggodalmában a kiváló hazafi, Széchenyi István is, kit éppen Kossuth tisztelt meg egyik polemiájuk alkalmával „a legnagyobb magyar” jelzővel. Pedig Széchenyi és Kossuth politikájában nincsenek elvi ellentétek. Széchenyi is azt akarta, amit Kossuth, vagy megfordítva Kossuth is azt akarta, amit Széchenyi. Csupán a módszerben volt közöttük különbség. Széchenyi álláspontja az, hogy előbb gazdaságilag kell a nemzetet erőssé tenni, mert ha gazdaságilag erős valamely nemzet, akkor ezzel együtt jár, hogy függetlenségét is könnyebben tudja elérni. Kossuth az ellenkező álláspont híve. Ő azt vallja, hogy a nemzetre nézve mi sem sürgősebb, mint politikai jogainak teljes kiküzdése, mert ha ez megvan, akkor a gazdasági fejlődés feltételei is adva vannak. Széchenyi az óvatos, előretekintő és a viszonyokkal számoló haladást ajánlja, Kossuth ellenben a gyors tettek embere. A végcélban, Magyarország felvirágoztatásában természetesen mindketten egyek, de éppen, mivel Kossuth még a forradalomtól sem riadt vissza, hogy elveit diadalra juttassa, Széchenyi nemcsak elhidegül tőle, hanem nagy aggodalommal szemléli működését, melytől a legrosszabbat várja.

A nemzet nagy érdekeinek sikerét félti Kossuth szertelen agitációjától és tagadhatatlan, hogy a Széchenyi aggodalmainak sok alapja volt. De az is kétségtelen, hogy a Kossuth közreműködése nélkül soha sem történt volna meg a nemzetnek a gyors öntudatra ébredése és szervezkedése. Kossuth és Széchenyi útjai tehát elváltak egymástól, hogy

majdan, a feltételezett siker esetén újra találkozzanak. Addig is mind-egyik megy a maga útján, külön az egyik feltarthatatlanul előre, a másik meg-megállva, ezer aggályok között és az elkövetkező veszélyeknek azzal a látnoki sejtelmével, mely a nagy lelkek kivételes adománya. Lelkiismerete nem bírta el, hogy megjegyzés nélkül hagyja a Pesti Hírlap által kifejtett agitáció következéseit, azért a *Kelet népe* című röpiratában keményen bírálja Kossuth működését s nem egyszer a legélesebb hangon mond róla ítéletet. Kossuth szintén nem marad adós a válasszal. *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak* című iratában iparkodik bizonyítani ellenfele aggodalmának alaptalanságát, miközben teljes elismeréssel adózik Széchenyi érdemeinek.

A vitába beleszól a Dessewffyék által szerkesztett „Világ” is, de a közönség Kossuth mellett foglal állást és az ő nézeteit osztja. Tekintélye tehát még nagyobbra nőtt ezen viták következtében s a kormány kénytelen tapasztalni, hogy befolyása már szinte vezéri szerepkörre emelte. Pört nem mernek indítani ellene, mert tapasztalták, hogy a megtorlással éppen az ellenkező hatást érik el. Metternich hallani sem akar arról, hogy Kossuthból még egyszer mártírt csináljanak. Más módot eszelnek ki hatalma megtörésére. A kormány Landerer Lajos nyomdászt megfelelő kárpótlás ellenében rávette,

hogy bontsa fel Kossuthtal kötött szerződését és tegye el őt a lap éléről. Landerer eleinte kérti magát, de rááll s 1844 elején közli Kossuthtal a felmondást. A hatalom kezei hosszúak, elérnek mindenhova. Hogy Kossuth ellen a sakkhúzás jobban sikerüljön, Kossuthnak maga Metternich ígérte meg, hogy új lapja számára ki fogja eszközölni az engedélyt. Ámde, mikor a felmondás megtörtént és Kossuth neve lekerült a lapról, nem is gondolt arra, hogy ígérétét beváltsa.

Kossuth hírlapírói pályája egyelőre befejeződik, de csak rövid időre. Landererrel való kellemetlenségei s tervbe vett lapjának kudarca arra az elhatározásra bírják, hogy elhagyja a fővárost. A pestmegyei Tinnye községbe költözik családjával és gazdaságának gyarapítására

Dessewffy Emil gróf.

Tevékeny részt vett a negyvenes évek politikai küzdelmeiben. Mint öccse, Aurél, ő is konzervatív elveket vallott. A „Világ” című hírlap megszűnése után a „Budapesti Híradó” című lapot alapította. Kossuth rendkívüli hatását azonban ő sem volt képes ellensúlyozni.

akarja fordítani minden idejét. Tennie kell ezt azért is, mert 1841-ben megnősült. Meszlényi Terézt vette nőül, kitől 1844-ig három gyermeke született. Az első fia, Ferenc 1842-ben született. Egy év múlva Vilma és utána egy évre Tódor. Sokkal népszerűbb és tekintélyesebb férfiú volt azonban már ekkor Kossuth, semhogy a fővárosból való távozása és a közügyektől való visszahuzódása sokáig tarthatott volna. Tinnyén hozzálat ugyan gazdasága rendezéséhez, de barátai és politikai elvtársai sokkal jobban nélkülözik tehetségét, hogysem bele tudnának nyugodni távozásába. A tinnyei Kossuth-ház hétről-hétre a legnevezetesebb politikusok találkozóhelyévé válik, kik egyre biztatják Kossuthot, hogy lépjen ismét a közügyek terére. Ausztria vámpolitikája éppen alkalmat ad Kossuthnak arra, hogy tevékenységét új irányban fejtsse ki. Eladja tehát tinnyei birtokát s Pestre költözködik, hogy egy újabb nagyszabású agitációba kezdjen: ez a *Védegylet*.

Ennek az egyletnek az alakításával Kossuthnak az a célja, hogy az ország kereskedelmi és ipari életét emelje. Magyarország évszázadok óta valóságos gyarmata volt Ausztriának. Nyersterményekkel Magyarország látta ugyan el Ausztriát s nemcsak állat, hanem gabona, bőr és fakivitele is meglehetősen nagy volt, csakhogy Ausztria ezen nyersárúkhhoz olcsón jutott, ellenben az általa feldolgozott ipari termékeket, miután Magyarországon gyárak nem voltak, magas árakon helyezte el az országban. Kossuth a Védegylettel az országnak ezt a kizsákmányolását iparkodott megszüntetni. Ezért első sorban a nemzet hazafias érzéséhez fordult. Mozgalmat indított meg az országban a honi ipar pártolására s buzdította a közönséget, hogy ezentúl csak olyan iparcikkeket vásároljon, melyeket Magyarországon gyártanak. Pozsonyban 1844 október 6-án alakult meg véglegesen a Védegylet az országgyűlés tartama alatt. Elnökévé Batthyány Kázmért, igazgatójává pedig Kossuth Lajost választották meg. Rövid idő alatt annyira népszerűvé vált a mozgalom, hogy a vidéken több mint százötven fiókegyesület keletkezett s a közönség kimondta a bojkottot az osztrák árúkra.

Eleinte nem törődött Bécsben senki a védegyletek alakításával, mert nem tartották egyébnek alkalmi tüntetésnél, mely magától fog lecsöndesedni. Ámde, mikor az osztrák gyárosok és kereskedők kezdték érezni a mozgalom hatását, a bécsi kormány rendeleteket küldetett a megyékhez, melyekben megtiltotta a védegyletek alakítását és az azokba való belépést. Metternich politikája nem körültekintő s nem válogatós az eszközökben, mikor arról van szó, hogy a magyarság törekvéseit elfojtsa. Nem válogatott most sem az eszközökben. Ráfogta a védegyle-

tekre, hogy azok államfelforgató titkos társaságok, melyek ellenkeznek a fennálló rend érdekeivel. Fenyegetéseinek azonban nem volt hatása. A közönség abban a tiszta öntudatban, hogy csak érdekeit védi, mikor a honi iparcikkeket pártolja, hónapról-hónapra tömegesebben lépett be a központi és vidéki egyletekbe s nem hagyta magát megfélemlítettetni. A kormány tehetetlenül állott a nemzet állhatatos kitartásával szemben. Megint felmerült az a terv, hogy Kossuthot lehetetlenné kell tenni. De hogyan? Mert Metternich ezúttal sem akar arról hallani, hogy éppen most, mikor Kossuth a közönség előtt legnépszerűbb, óriási befolyását egy újabb elfogatás vagy bebörtönöztetés által a végletekig megerősítse.

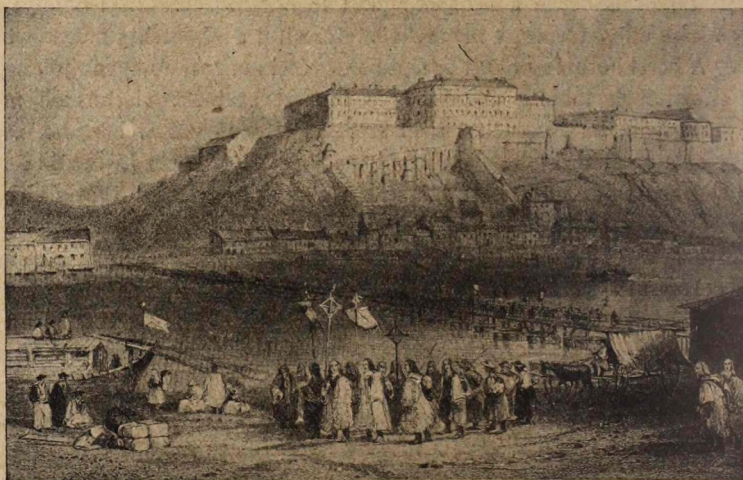
A bécsi kormány okult eddigi baklövésain és tudta nagyon jól, hogy az elfogatások mindig ellenkező eredményt szülnek. Metternich nem bánná ugyan, ha Kossuthot szép szerével eltenné valaki láb alól, csak hogy ez a megoldás is nagyon problematikus. Más tervet főznek ki s ezt akarják most keresztülvinni. Kiadják a jelszót, hogy Kossuthot a következő országgyűlésre nem kell megválasztani. A magyar kormány kötelessége a megbuktatás legalkalmasabb módjait megállapítani, fődolog, hogy Kossuth ne legyen tagja az országgyűlésnek. Ilyen előzmények között indult meg az 1847-iki választás, melynek feladata volt az újonnan összeülő országgyűlés számára követeket küldeni. Miután ezek az események az ezután következő idők küzdelmeivel vannak összefüggésben, a sorrend megtartása végett ott lesz róluk szó. Nagyobb esemény zavarja most fel az ország és a főváros nyugalma: az árvíz. Váratlanul érte a csapás a fővárost, de amilyen váratlanul jött a veszedelem, éppen olyan borzasztó volt. A magyarság virágzó és fejlődésnek induló fővárosa lett áldozata a páratlanul álló háromnapos katasztrófának és csak a nemzet nagy erejéről nyujt tanúságot az, hogy fővárosunk ezt a csapást rövid idő alatt kiheverte.

Pest pusztulása. — Az 1838-iki árvíz.

A főváros történetének legborzalmasabb és leggyászosabb emlékű napja 1838 március 13-ika. Évtizedek megfeszített munkája vált néhány óra alatt semmivé, generációk fáradhatatlan alkotását nyelték el a Duna rohanó hullámai ezen a napon.

A mohácsi vésztől a törökök kiűzetéséig Buda és Pest állandó hadakozások színhelye volt. Egyik háború felváltotta benne a másikat, egyik ostrom után a másik következett. A török hódítások idején Buda és Pest kimondhatatlanul sokat szenvedett. Csak az egykorú krónikások

vagy haditudósítók feljegyzéseiből nyerhetünk megközelítő képét azokról a folytonos és nagymérvű veszteségekről, melyek a két várost állandóan sújtották. A törökök kiűzése után aztán a tevékeny munka szelleme honosodott meg Pest és Buda falai között. Amit másfél század vagyonban, alkotásokban, kultúrában semmivé tett, apránként, szívós energiával helyrehozták most s ekkor kezdődött Pest és Buda életében a fejlődés korszaka. A XVIII. század végén irodalmi és társadalmi központtá óhajta tenni néhány elszigetelten működő író Pestet s ami az

A hajóhid Pest és Buda között.

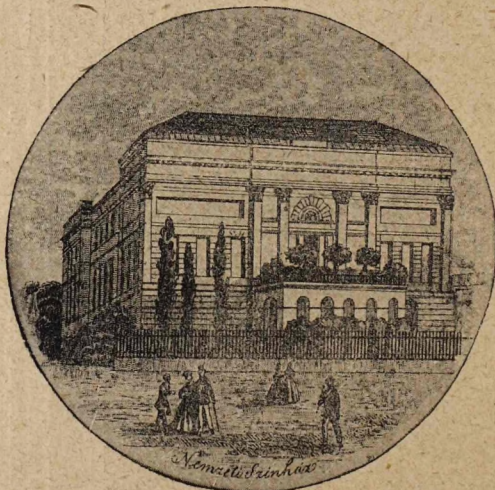
A régi időben 1849-ig ezen a hajótalpakon nyugvó hídon bonyolódott le az élénk forgalom a két város között.

ő lelkükben titkos vágyakozás gyanánt élt, pár év múlva teljességbe ment. A XIX. század első éveiben Pestnek már megvan az első magyar nyelvű állandó hírlapja s kulturális intézményei évről-évre gyarapodnak. Itt létesül a Nemzeti Múzeum, itt működik az egyetem s Pest-Buda székhelye az összes fő állami hivataloknak és társadalmi intézményeknek. A bécsi magyar lapok az erősödő fővárosi élet és az egyre erősödő nemzeti szellem hatása alatt folytonosan veszítik jelentőségüket s ha eddig nem nagy figyelemre méltatták a két főváros életét, most annál gyakrabban kénytelenek hírt adni az egyes változásokról. Ez az időszak a fejlődés korszaka. Mai arányokhoz mérten bizony szegényes és kismérvű ez a fejlődés, de szem előtt kell tartanunk az akkori viszonyokat, melyeknek keretében a fejlődés végbe ment.

A hajóhid pesti hidője. A régi Pest élete ezen a ponton hullámzott a legélénkebben. Itt volt a Kemnitzer-kavéház is, a régi Pest legdiszesebb és leglátogatottabb szórakozóhelye.

Szó van a lánchídról is, de éppen tíz évet kell várni még, amíg elkészül. Helyette egyelőre ott van a *hajóhid*, mely Pest és Buda között az összeköttetést fenntartja. A téli időszak közeledtével természetesen felszedték ezt a hidat és csak a jégzajlás elmúltával állították újból helyére. Bármilyen kezdetleges is volt ez az alkotmány, Pest életében mégis nagy szerepet vitt. Összeköttetője volt a Duna balpartjának a jobbparti részekkel. Egész nap jöttek-mentek rajta az ügyes-bajos emberek s rajta bonyolódott le a teherforgalom is. Hajóhidnak azért nevezték, mert erős hajótalpakon nyugodott.

A Nemzeti Színház.

A nemzeti szellem megerősödésekor állandó hajlékot kapott végre a magyar színészet is az ország fővárosában. A Nemzeti Színház közadakozásból épült föl s 1837-ben nyitották meg Vörösmarty Mihálynak „Árpád ébredése” című előjátékával, amelyet a „Belizár” című szomorújáték követett.

Ielkesedésükben odáig mennek, hogy Pestet a legkiválóbb európai városokkal egy rangba állítják.

Pedig nagyon kezdetleges, hiányos szervezete van ekkor még a fővárosnak s minden nevezetessége a párizsi ház, Gyertyánffy, Orczy, Kunewalder-házak, a Károly-kaszárnya, Ujépület s még néhány bérház, majd a Nemzeti Múzeum s a Vigadó. Londonról és Párizsról tehát korai volt még beszélni. A fejlődés azonban megkezdődött és évről-évre újabb intézményeket hozott létre. Az 1838. évben már a színészet és nemzeti tudomány is hajlékot kapott a fővárosban. A Nem-

Minden egyes ház, mely Pesten épült, minden könyv, mely itt nyomtatódott és valamennyi intézmény, mely Pesten fogantatott, a hazafiak lelkében fényes bizonyosságként jelentkezett a nemzet izmosodó életerejének. Kulcsár István büszke felkiáltásából a hazafias önérzet meghatározható szava hallik fel, midőn 1816-ban Pestet már Londonhoz és Budát Westminsterhez hasonlítja. A Magyar Kurir írói pedig 1818-ban egyenesen Párizshoz hasonlítják a fejlődő fővárost és

zeti Színház nem a legmonumentálisabb épület ugyan, de az egykori idők viszonyaihoz mérten mindenesetre eléggé kielégíti az igényeket.

Ez a nagyjában odavetett rajz jelzi azt a haladó utat, melyet a főváros 1838-ig külső fejlődésében elért. S egy másik rajz, melynek sötét, szomorú és leverő minden vonása, mutatja meg azt a nagy katasztrófát, mely ezt az évtizedes igyekezetet pár nap alatt semmivé tette. Az 1838-iki nagy árvíz borzalmas jelenetei adják ennek a második rajznak komor vonásait.

Az 1838-iki erős tél majdnem a medréig befagyasztotta a Dunát. A tavasz közeledtével az óriási mennyiségű jég nagy törlődásokat alkotva vonult a Dunán lefelé. Pozsonynál március 1-én indult meg a jégzajlás s ezzel az áradás veszélyétől megszabadult ugyan a város, de annál nagyobb rémület keletkezett a Duna mentén fekvő többi városokban, hova csak lassanként érkezett le az óriási jégtáblákon húzódó víztömeg. Pesten a veszedelem már eleve gyors intézkedésre indította a hatóságot. Komoly veszedelemtől azonban senki sem tartott, csak március 13-án délben kezdtek a szörnyű veszedelem lehetőségére gondolni. Délután 2—3 óra között ugyanis a felgyülemlett jégtömeg borzasztó ropogások között megindult és percről-percre növelte a víz állását. Öt óra tájban az összes templomokban megkondították a vészharangokat és ez volt az első figyelmeztető, mely a növekedő vízár miatt mindenkit óvatosságra intett.

A Dunaparton és a Dunára vezető uccák környékén az összes boltokat bezárták az első harangszó után. A házak kapuit betöltték s a lakosok aggodó félelem között menekültek az uccára, hol ember-ember hátán tolongott s várta a vigasztaló híreket. A vészharangok folytonos kongása azonban a katasztrófa bekövetkezésére figyelmeztette a lakosságot, mely leirhatatlan kétségbeesésben hullámozott az uccákon. Pest városa a Dunaparton végig hatalmas töltéseket emeltetett, a munkások ezrei dolgoztak, este a lobogó fáklyák fényénél, de minden erőfeszítés hiábavalónak mutatkozott a vízár rohamos növekedésével szemben. Este 11 órakor aztán bekövetkezett a rettenetes katasztrófa. Egy erős áradat a mostani Gizella téren emelt gátat elszakította és a következő pillanatban borzalmas zuhogással öntötte el az uccákat. A váci gát után a többi töltéseket is elszakította az ár, úgyhogy a víz minden oldalon szabadon folyhatott a városba. Legrettenetesebb volt azoknak a munkásoknak a helyzete, kik az utolsó percig kitartottak s nem is gyanítva a közelgő veszedelmet, a töltésen folytatták munkájukat. A gátak elszakadása után sokan még biztonságba sem juthattak,

mert a dühöngő hullámok utólérték és elsodorták őket. Egyrészüik még idejében megmenekült, de többen a nagy jégtáblák között próbáltak menekülni a vész elől, míg egy erősebb áradat el nem sodorta őket. Ezek voltak az árvíz első áldozatai.

Március 14-én a víz még mindig nem apadt, sőt éjszaka a belváros nagy részét és a Terézváros, Józsefváros és a Ferencváros külterkeit is elborította. A következő napokon a Pest és Buda között levő szigeteken összetorlódott jég is megindult, de Csepel-szigetnél újra

A Színház tér (a mai Vörösmarty tér) az 1838-i nagy árvíz idején.

fennakadt s ezáltal az ár visszafelé tódult. Az ár szörnyű pusztítása március 16-ig tartott. Most aztán apadni kezdett és 17-én este visszavért rendes medrébe.

A három nap alatt, míg a katasztrófa tartott, a kétségbeesés legborzasztóbb jelenetei játszódtak le a megrémült lakosság körében. Különösen a külvárosok népe élt át rendkívüli órákat a három napos szerencsétlenség alatt. A Ferencvárost olyan váratlanul és nagy erővel lepte el az ár, hogy a lakosoknak a menekülésre is alig maradt idejük. Az első napon még sokan remélték, hogy az áradás csak ideiglenes jellegű s pár óra múlva megszűnik. Ezért mindenki vagyonának a megmentésére gondolt. Csak mikor a rohamos növekedést látták, kezdtek a maguk és

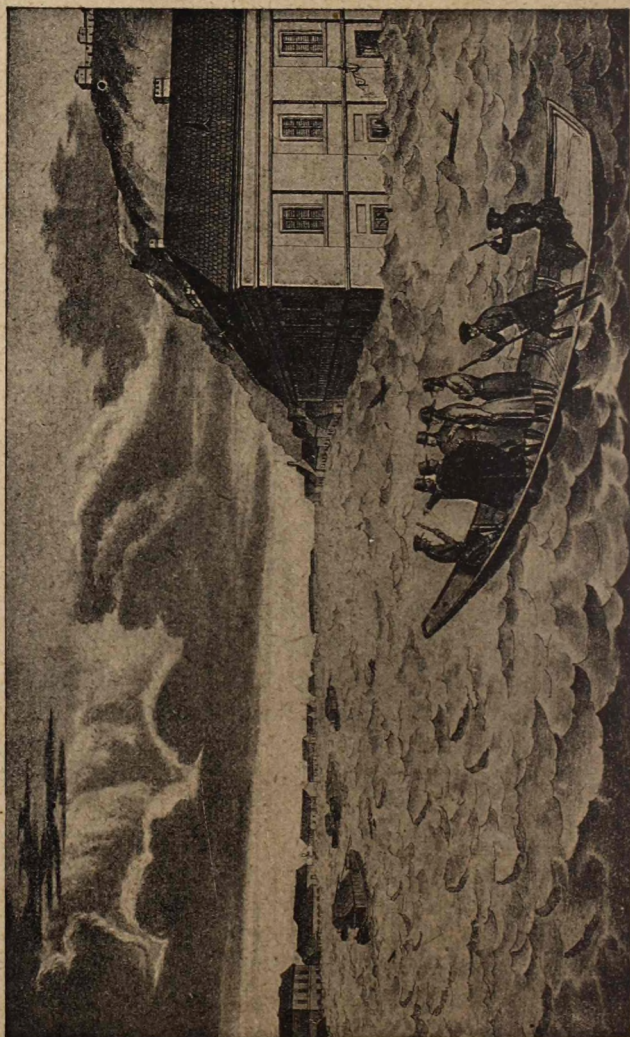
hozzátartozóik megmentésére gondolni. Öt percenként változott a helyzet olyan rendkívüli arányokban, hogy ahol kezdetben csak vékony vízerek szivárogtak, néhány perc múlva már az ablakokig ért a víz és a házakba is behatolt. Az első éjszaka borzalmi a gyöngébb idegzetűek közül több embert megőrlítettek, de a bátrabbak is alig bírták elviselni a rettenetes órák irtózatait.

Végül már csak az életére gondolt mindenki s mikor a kétségbeesés tetőpontra hágott, akkor jelent meg az *árvízi hajós* a rettegők vigasztalására. Báro Wesselényi Miklós volt ezeknek a szörnyű napoknak az eszményi hőse. Ő a kétségbeesettek vigasztalója, a félők buzdítója és a halál küszbén sirámkozó ezrek megmentője. Négy napon át szakadatlanul talpon volt, egyik uccából a másikba evezett csónakjával s mindig ott tűnt fel, hol a pusztulás legfenyegetőbbnek mutatkozott. Száz és száz ember életét mentette meg s már a második napon, mint megváltóját fogadta a szerencsétlen nép, mikor bárkáját közeledni látták. Hősies önfeláldozásának emlékét gyönyörűen beszéli el az a szoboremlék, melyet a főváros közönsége állított a Ferenciek temploma falába. Hozzáfogható vakmerőséget, kitartást és buzgóságot senki sem tudott a vész napjaiban tanusítani s a hősies jelenetek hosszú sorozata váltotta ki Vörösmarty lelkéből azt a megragadó szép költeményt, melyet *Árvízi hajós* címmel szentelt az ő példátlan bátorsága és emberszeretete dicsőítésének.

Wesselényi Miklós lett ezekben a napokban egyszerre a nép ideálja. Mellette Széchenyi neve egészen elhomályosult, aki naplójában az önvád keserű érzésével jegyzi fel, hogy nem felelt meg eléggé kötelességének. Lélekemelő példáját adta bátorságának és kötelességérzetének *István* főherceg is, aki a vész hírére a Duna zajos árja között ájtött Budáról, hogy jelenlétével bátorítsa a csüggedőket. Az ő intézkedésére a hajléktalanná vált embereket és betegeket a Ludovikába, Károly-kaszárnyába, az orvosi egyetemre, Megyeházába, Ujépületbe és az evangélikus és református templomokba szállították. De megnyittatta a királyi vár 36 szobáját és az országház termeit is, hova szintén a vízárból kiszabadult szerencsétleneket helyezték el.

Nem kímélte meg azonban a budai részeket sem az ár pusztítása. A magasabban fekvő kerületekbe nem tudott ugyan a víz beférkőzni, de Óbuda és a Krisztinaváros nagyrésze víz alá jutott.

Szerencsére három nap multával a víz apadni kezdett. Az ár visszahúzódása után a lakosság iparkodott fölkeresni egykori lakóhelyeit, de mindenütt csak a pusztulás képei tárultak szeméi elé. Még a Belváros

A budai oldal a 1838-i nagy árvíz alkalmával.

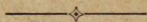
legerősebb és legmagasabb épületei is erősen megrongálódtak. Legtöbbet szenvedett a Ferencváros és a Józsefváros, de a többi kerületeknek is kijutott bőven a csapásból. Magában Pesten közel 2281 ház dőlt össze s egy-kettő kivételével a megmaradt házakat is sok kár érte. A vész által okozott károkon kívül sok veszteséget okoztak azok az emberi érzésből kivetkőzött elvetemült emberek, akik csapatosan járták be a borzalom-tanya színhelyeit és raboltak, fosztogattak, öltek, csak-hogy a szerencsétlenséget fölhasználva, valami zsákmányt kaparítsanak maguknak. Nem is volt más védekezés ellenük, mint a *rögtönítélőbíróság*, mely ahol utólérte őket, ott végzett velük.

A gazdagok nagylelkűsége, mely részvéte és a vármegyék nemes áldozatkészsége jelentékenyen enyhítették az inség iszonyait. Nyomban megkezdődtek az országos gyűjtések, melyek egész év folyamán tartottak. Milliókat meghaladott az adakozók segítsége s ez a nagy részvétel lehetővé tette, hogy a legszegényebb emberek is lassanként rendbe jöjjenek. S alig telt bele egy év, a borzasztó pusztulás helyén egymásután emelkedtek a házak. Tíz év múlva pedig már nyoma sem volt a rettentő katasztrófának s csak az egyes házak falain alkalmazott jelzések emlékeztettek a vízár egykori nagyságára és a sok szerencsétlenségre, melyet okozott. Az árvíz után Pest a fejlődés útján gyorsított lépésekben haladt előre. Szerencsésen kiheverte a vad hullámok rombolásait s tíz év múlva már beteljesedett rajta, amit a nádor az árvíz elvonulása után, az elébe táruló romhalmaz láttára mondott: „*Szebb lesz, mint valaha!*”

És valóban, a két testvérváros népe, amely a kedvezőtlen viszonyok között dicséretreméltó áldozatkészséggel teremtette meg anyagi jólétének és közművelődésének intézményeit, hamarosan ismét talpraállt, szebb lett, mint volt. A rettentő árvíz csak rövid időre tudta megbénítani életerejét, fejlődésének lendületét. Mintha a kemény, viharos mult megacélozta volna az itt élő polgárok erejét, az árvízet követő évtizedekben példátlanul lüktető élet fejlődik itt ki, nemcsak az ipar és kereskedelem indul gyors fejlődésnek, hanem virágba szökken a szellemi élet is, az irodalom s a művészetek minden ága televény talajra talál.

Midőn a magyar nemzet számára is elkövetkezett a nagy pillanat s fölébred lelkében az osztrák járom alól való felszabadulás vágya s a szabad nemzethez méltó független s demokratikus állami berendezkedés kívánsága, a koronázó Pozsony mellett Pest a nagy szellemi mozgalom középpontja s a nemzet óhajainak legméltóbb

képviselője. Midőn a reformmozgalmak odáig jutottak, hogy az utolsó rendi országgyűlésen, amelyet még Pozsonyban tartottak meg, eltörölték a nemzeti kiváltságokat, Pestet jelölték ki az országgyűlés székhelyéül, az első felelős minisztérium Pozsonyból Pestre költözött s itt nyílt meg az első népképviseleti országgyűlés. A magyar szabadságharc idején az új főváros ismét sokat szenvedett a harcok tüzeiben. A szabadságharcot követő katonai és rendőri uralom alatt ismét elült az élet pezsgése a magyar fővárosban. Csak az alkotmány visszaállítása után lendül ismét fejlődésnek a gazdasági és szellemi élet, midőn 1872-ben Pest és Buda a magyar birodalom fővárosává egyesült Budapest néven. Azóta Budapest rohamosan fejlődött, sokkal rohamosabban, mint Európa bármelyik más városa.

Következő kötetünk a forradalmak korát tárgyalja.

TARTALOM

	Oldal
<i>Napoleon bukása után</i>	5
A bécsi kongresszus	5
Napoleon családjának sorsa	10
<i>Magyarország a francia forradalom idejében</i>	20
I. Ferenc	20
A Martinovics-féle összeesküvés	24
Martinovics István és párthívei	29
Az összeesküvők elfogatása. — A pör	34
Az ítéletek végrehajtása	39
Magyarország belső állapotai a francia háborúk korában	47
A magyar szellemi élet a francia háborúk korában	52
Az 1805. évi francia háború. — A pozsonyi országgyűlés	55
Újabb háború a franciák ellen. — A nemesi felkelés	59
Pénzügyi válság. — A francia háborúk vége	65
A reakció kora	69
<i>A szent szövetség kora</i>	76
A szent szövetség. — Az uralkodók szövetkezése népeik ellen	76
A német Bund	77
Dél-Amerika főlzabadulása	81
A görög szabadságharc előzményei	90
A görög szabadságharc	103
A francia restauráció	124
A júliusi forradalom	135
Az olasz államok a szent szövetség korában	147
A polgárkirályság Franciaországban	154
Belgium és Hollandia	174
A brüsszeli forradalom	178
Belgium és Hollandia különválása	188
A lengyel szabadságharc előzményei	193
A lengyel szabadságharc	205
Anglia a napoleoni idők után	217
Zürzavarok Spanyolországban. — A karlista háború	227

	Oldal
<i>Európa többi államai a júliusi forradalom után</i>	229
Oroszország harcai a kaukázusi néptörzsek ellen	229
A keleti kérdés	234
Örökösödési háború Portugáliában	244
Alkotmányos küzdelmek a német birodalomban	248
<i>A magyar nemzet újjászületésének kora</i>	252
A nemzeti öntudat erősödése	252
Az 1825-iki országgyűlés. — Az Akadémia alapítása	256
Széchenyi István	271
Az 1830-iki országgyűlés. — A kolera Magyarországon	277
Erdélyi állapotok. — Báró Wesselényi Miklós	283
Az 1832—1836-iki országgyűlés. — Kossuth Lajos feltűnése	286
V. Ferdinánd	295
Pest pusztulása. — Az 1838-iki árvíz	309

